

*Серія «Усі уроки»
Заснована 2005 року*

А. І. Кривобокова, М. Г. Шленьова

Усі ● уроки
і УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
5 клас

*Харків
Видавнича група «Основа»
2013*

УДК 37.016+811.161.2
ББК 74.26+81.2УКР
К82

Рецензенти:

Голобородько Я. Ю., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики викладання гуманітарних дисциплін Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради;
Новиков А. О., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та світової літератури Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Кривобокова А. І.
К82 Усі уроки української літератури. 5 клас / А. І. Кривобокова, М. Г. Шленьова. — Х. : Вид. група «Основа», 2013. — 400 с. — (Серія «Усі уроки»).

ISBN 978-617-00-1871-7

Навчальний посібник містить конспекти всіх уроків української літератури для 5 класу 11-річної школи за новою програмою (автори — Р. В. Мовчан, К. В. Таранік-Ткачук, М. П. Бондар, О. М. Івасюк, С. А. Кочерга, Л. І. Кавун, О. І. Неживий, Н. В. Михайлова, 2012), затвердженою Міністерством освіти і науки України. Серед них уроки текстуального вивчення творів, позакласного читання, розвитку зв'язного мовлення, літератури рідного краю, контрольних робіт. До видання додається CD-диск із повними текстами всіх творів, портретами усіх письменників та основною інформацією про них.

Для вчителів української мови та літератури шкіл різних типів, керівників методичних об'єднань, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 37.016+811.161.2
ББК 74.26+81.2УКР

ISBN 978-617-00-1871-7

© Кривобокова А. І., Шленьова М. Г., 2013
© ТОВ «Видавнична група «Основа», 2013

Орієнтовне календарно-тематичне планування уроків української літератури в 5 класі

№ уроку	Тема	Дата
Вступ. Світ фантазії і мудрості. Міфи й легенди українців		
1	Слово в житті людини. Краса світу і людської душі в художньому слові. Образне слово — першоелемент літератури. <i>Теорія літератури:</i> образне слово	
2	Первісні уявлення про всесвіт і людину. «Про зоряний Віз», «Чому пес живе коло людини?» <i>Теорія літератури:</i> фольклор, міф, легенда	
3	«Берегиня», «Дажбог». Реальні та фантастичні елементи людської поведінки	
4	«Неопалима купина», «Як виникли Карпати», «Чому в морі є перли і мушлі». Уявлення про добро і зло	
5	Народні перекази: «Білгородський кисіль», «Прийом у запорожці», «Ой Морозе-Морозенку». <i>Теорія літератури:</i> переказ	
6	Позакласне читання. Олена Пчілка. «Сосонка»	
Народні казки		
7	Тематика і різновиди народних казок. Побудова казки. <i>Теорія літератури:</i> народна казка	
8	Народна казка «Про правду і кривду»	
9	Уславлення мудрості, кмітливості людини в казці «Мудра дівчина»	
10	Народне уявлення про добро і зло в казці «Ох»	
11	«Летючий корабель». Повчальний зміст казки	

№ уроку	Тема	Дата
12	Аналіз фантастичного й реального, смішного і страшного, красивого і потворного в казках	
13	Виразне читання. Конкурс на кращого оповідача українських народних казок	
14	Розвиток мовлення. Складання казок (усно та письмово)	
15	Контрольна робота. Міфи, легенди. Народні казки. Тести	
16	Література рідного краю. Місцеві перекази й легенди Харківщини	
	Літературні казки	
17	І. Франко. «Фарбований Лис». Дитинство письменника. Іван Франко-казкар (збірка «Коли ще звірі говорили»). <i>Теорія літератури:</i> літературна казка	
18	«Фарбований Лис». Зміст казки. Головні і другорядні персонажі. Образ Лиса Микити, риси його характеру	
19	І. Франко. «Фарбований Лис». Засудження нечесності, користолюбства. <i>Теорія літератури:</i> літературна казка. Інтонація читання. Мова автора і мова персонажів (дійових осіб)	
20	Василь Королів-Старий. Короткі відомості про письменника та його фантастичні казки	
21	Василь Королів-Старий. «Хуха-Моховинка». Добро і зло в казці. Аналіз зовнішності (портрета) казкових істот <i>Теорія літератури:</i> портрет	
22	Василь Симоненко. «Цар Плаксі́й та Лоскотон». Цікава сторінка з життя митця. Різні життєві позиції царя Плаксія і Лоскотона. <i>Теорія літератури:</i> віршована мова, рима, строфа	
23	В. Симоненко. «Цар Плаксі́й та Лоскотон». Характеристика дійових осіб твору. Значення назви казкової країни, імен героїв	
24	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Переказ тексту «Чайка, якої не любили»	
25	Галина Малик. Короткі відомості про письменницю та її казки	

№ уроку	Тема	Дата
26	Галина Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Морально-етичні проблеми в казці	
27	Галина Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Характеристика дійових осіб. Символіка країни та її мешканців	
28	Галина Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Своєрідність композиції твору. Особливості його мови	
29	Позакласне читання. Сучасні українські літературні казки. «Згине зло, і правда переможе» (В. Шевчук. «Панна квітів»)	
30	Контрольна робота. Літературна казка. Тести	
31	Література рідного краю. Дмитро Нитченко-Чуб «Вовченя»	
32	Підбиття підсумків за I семестр	
	Із народної мудрості. Загадки. Прислів'я та приказки.	
33	Загадка як вид усної народної творчості. Зміст і форма загадок. <i>Теорія літератури:</i> загадка	
34	Види загадок (про людей, їхнє життя, про природу, рослин, тварин). Художні засоби в загадках. <i>Теорія літератури:</i> метафора	
35	Прислів'я та приказки. Їхня краса й мудрість. Народне уявлення про довколишній світ. Види прислів'їв і приказок. <i>Теорія літератури:</i> прислів'я, приказка	
36	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> «З глибин моря дістають перлини, а з глибин книг — знання». Твір-роздум за прислів'ями	
37	Леонід Глібов. «Химерний маленький», «Що за птиця?» Відомий український поет і байкар. Фольклорна основа його віршованих загадок. <i>Теорія літератури:</i> акровірш, порівняння	
38	«Хто розмовляє?», «Хто сестра і брат?», «Хто вона?». Особливості поетичної мови Л. Глібова	
39	Позакласне читання. В. Королів-Старий. «Потерчата»	

№ уроку	Тема	Дата
40	Література рідного краю. Микола Кирилович Возіанов. «Легенда про Харків»	
Історичне минуле нашого народу		
41	Літописні оповіді: «Три брати — Кий, Щек, Хорив і сестра Либідь», «Святослав укладає мир з греками і повертається до Києва. Смерть Святослава», «Володимир вибирає віру», «Розгром Ярославом печенігів. Початок великого будівництва в Києві. Похвала книгам»	
42	«Повість минулих літ» — найдавніший літопис нашого народу. Значення для нащадків. Казкові та історичні мотиви літописних сюжетів. Любов руських князів до своєї землі, риси їхніх характерів. <i>Теорія літератури:</i> літопис	
43	Олександр Олесь (Кандиба). Цікаві відомості про автора. Поезії з книги «Княжа Україна». Поетична оповідь про минуле нашого народу	
44	Олександр Олесь (Кандиба). «Ярослав Мудрий»	
45	Олександр Олесь (Кандиба). «Микита Кожум'яка». <i>Теорія літератури:</i> віршовий ритм, драматичний твір і його побудова, гіпербола	
46	Позакласне читання. Сучасні твори про історичне минуле. Оксана Сенатович «Малий Віз»	
47	Контрольна робота. Тести	
Рідна Україна. Світ природи		
48	Тарас Шевченко. Розповідь про письменника, його дитинство. Шевченко-художник	
49	Україна часів Т. Шевченка. Картини довколишнього світу, природи в поезіях Т. Шевченка — інша, художня реальність, створена уявою митця (на основі повісті С. Васильченка «В бур'янах»)	
50	Картини довколишнього світу, природи в поезіях Т. Шевченка — інша, художня реальність, створена уявою митця за допомогою засобів образної мови. <i>Теорія літератури:</i> персоніфікація, ліричний твір	
51	Природа в поезії «За сонцем хмаронька пливе». Картини довколишнього світу, природи в поезії «Садок вишневий коло хати»	

№ уроку	Тема	Дата
52	Павло Тичина. Цікаві відомості про автора. Його поетичні збірки та майстерне відтворення краси природи, патріотичних почуттів засобами художнього слова. <i>Теорія літератури:</i> метафора, епітет	
53	Павло Тичина. «Не бував ти у наших краях!», «Гаї шумлять», «Блакить мою душу обвіяла». Мелодійність віршів П. Тичини	
54	Література рідного краю. Поезія М. Побеляна	
55	Виразне читання. Декламування поетичних творів Т. Шевченка та Павла Тичини	
56	Євген Гуцало. «Лось». Основні відомості про письменника. Вічне протистояння добра і зла — наскрізна тема світового мистецтва. Порухення цієї теми в оповіданні. Співчуття, милосердя — шлях до перемоги добра. Образи хлопчиків, їхня невідступність у захисті гуманних переконань. <i>Теорія літератури:</i> оповідання	
57	Є. Гуцало. «Лось». Характеристика образів. Великий світ природи, місце в ньому людини	
58	Є. Гуцало. «Зірка», «Чарівники», «Журавлі високі пролітають...»	
59	<i>Розвиток зв'язного мовлення.</i> Складання портрета літературного героя	
60	М. Рильський. Основні відомості про поета, його вміння бачити красу рідної природи і створювати красу засобами поетичної мови	
61	М. Рильський. «Доц». «Осінь-маляр із палітрою пишною...». «Люби природу не як символ». Єдність людини і природи, зв'язок між станом людської душі та довкіллям	
62	Григорій Тютюнник. Коротко про письменника. «Дивак». Ідея неповторності й багатства внутрішнього світу людини. Світ людини і природи. Точність і лаконізм описів природи	
63	Григорій Тютюнник. «Дивак». Допитливий, чуйний, добрий хлопчик Олесь, його жага пізнати загадковий світ природи, вміння фантазувати, уявляти	

№ уроку	Тема	Дата
64	Хлопчик Олесь, його жага пізнавати загадковий світ природи Гідна поведінка Олеса як позиція особистості	
65	М. Вінграновський. Цікаві відомості про автора. Поезія — особливий спосіб вираження почуттів людини. «Перша колискова»	
66	М. Вінграновський Поезія «Сама собою річка ця тече...». «Бабунин дощ». Художні описи природи як вияв патріотичних почуттів автора	
67	М. Вінграновський «Сіроманець». Гуманізм повісті	
68	М. Вінграновський «Сіроманець». Характеристика образу Сашка, його здатність на самостійні вчинки, особливо у відстоюванні своєї позиції	
69	Контрольна робота. Тести	
70	Повторення й узагальнення матеріалу, вивченого упродовж навчального року	

Вступ. Світ фантазії і мудрості. Міфи й легенди українців

УРОК № 1

СЛОВО В ЖИТТІ ЛЮДИНИ. КРАСА СВІТУ І ЛЮДСЬКОЇ ДУШІ В ХУДОЖНЬОМУ СЛОВІ. ОБРАЗНЕ СЛОВО — ПЕРШОЕЛЕМЕНТ ЛІТЕРАТУРИ

Мета:

- *Навчальна*: визначити роль слова в житті людини.
- *Виховна*: виховувати інтерес до рідної мови.
- *Розвивальна*: зацікавити учнів красою світу і людської душі в художньому слові.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Актуалізація опорних знань у формі бесіди за питаннями

- ▼ Що таке «слово» і яке місце воно посідає в житті людини?
- ▼ Як використовується слово в усній народній творчості? Наведіть приклади.
- ▼ Який вплив мають слова на емоційний стан людини?
- ▼ Що таке «українська література»? Яких її представників ви знаєте? Наведіть приклади.
- ▼ Як вихованій людині слід вживати слова в мові? Як працюють зі словом письменники?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Вітаю вас у новому навчальному році! Разом із вами ми вивчатимемо українську літературу, ближче познайомимось із її скарбами та таємницями, зануримось у дивовижний світ слова, надзвичайних подій, мужніх героїв та яскравих вражень!

Українська мова — як багато змісту вкладено в це поняття! У ньому відчувається краса та співучість, міць та хоробрість, прагнення волі й незалежності, унікальність та найбільша гордість народу, який зберіг її від спотворення та забуття. Саме мова є джерелом історії нашого народу, тому що завдяки їй ми знайомимось з нашим минулим та плекаємо наше майбутнє. Вона відкриває для нас споконвічні традиції та звичаї, розповідає про події, що відбулись, та дає змогу зрозуміти, яким визначним постатям ми маємо завдячувати за її порятунк та збагачення.

Наше знайомство зі словом потребує вашої уваги та бажання, тому що світ мови має свої закони. Щоб краще зрозуміти їх, ви повинні бути гарними читачами, співчувати героям та проживати усі події разом з ними, ставити себе на їхнє місце та оцінювати їхню поведінку, а слово допоможе вам у цьому.

Слово має дивовижні властивості розкривати сутність речей, краще сприймати світ навколо нас та будувати власне життя згідно з традиціями українського народу, дозволяє розмірковувати про добре і погане та обирати свій шлях у вирії сьогодення.

Відкрийте ваші серця українському слову та приготуйтеся до найзахопливішої подорожі у вашому житті! Отже, ми з вами вирушаємо в подорож стежками художнього слова. Усі готові? Тоді — вперед!

2. Слово в житті людини

Учитель. Перш ніж почати нашу подорож у країну слова, давайте разом з вами поміркуємо, що ж значить слово в людському розумінні, як воно впливає на людське життя. Для цього нам потрібно відповісти на декілька запитань. А які вони, ми зараз з вами дізнаємось.

Що значить слово у житті людини?

А слово значить це — буття!

Що значить мова у житті України?

А мова значить — майбуття!

Марія Куляба

Слово — це найменша самостійна і вільна одиниця мови, яка співвідноситься з предметом, явищем, ознакою, процесом, відношенням та ін. і основною функцією якого є позначення.

У слові з найдавніших часів відбивається пам'ять народу, бо немає майбутнього без минулого. Теперішньому поколінню треба плекати кожне слово рідної мови, передане нам у спадок від наших пращурів, вчити, розвивати та боронити свою мову, бо без неї народ втрачає самостійність та незалежність.

Мова — найкращий інструмент розуміння один одного. Первісні люди спілкувались спочатку малюнками, які викарбовували на скелях. У цих малюнках вони зображували тварин, різноманітні події та явища навколишнього світу, один одного тощо. Потім з'явилися жести, що полегшило спілкування. Минув час і людина почала розумітися через вигуки (вигуки — це звуконаслідування природних звуків), які згодом перетворились на слова, а ті, у свою чергу, утворили мову, яку ми з вами маємо змогу використовувати для спілкування сьогодні.

Спілкування — важлива частина нашого буття, але яким воно буде — залежить від нашого вміння використовувати мову. Вільне володіння словом дозволяє аргументовано дискутувати, вести цікаву бесіду, ненав'язливо підтримувати розмову, виголошувати привітання або будувати монологічне висловлювання.

▼ Чи любите ви спілкуватися з друзями? Що ви отримуєте в результаті?

▼ Як ви розумієте запропоновані прислів'я та приказки про слово?

1. Наймогутніша зброя — слово. **2.** Слово — не горобець, вилетить — не піймаєш. **3.** Від теплого слова і лід розмерзає. **4.** Більше діла — менше слів. **5.** Хто мовчить, той двох навчить.

3. Краса світу і людської душі в художньому слові

Художня література відрізняється від інших видів мистецтва тим, що єдиним матеріалом тут є слово. Художнє слово здатне відтворити картину справжнього життя, красу природи. а читач повинен відчувати все те, що намагається передати йому письменник.

Художня мова, маючи справу з уявою читача, здатна відтворити рухи, звуки, поведінку героя, його почуття. Саме в цьому полягає сила художнього слова та його зображувальних можливостей як матеріалу словесного мистецтва. Тому художню літературу нерідко ще називають мистецтвом мистецтва.

Що ж таке мистецтво? Це образне відтворення життя. Але видів мистецтва багато: музика, живопис, скульптура, балет, театр, кіно і художня література. Чим вони відрізняються один від одного? Насамперед — матеріалом, яким користується митець. Для

композитора — це звук, для живописця — фарба, для скульптора — мрамур, дерево, камінь тощо, а для творця художньої літератури — це слово.

Завдяки художньому слову ми можемо висловлювати наше захоплення героями, сюжетом, критикувати їх або співчувати. Саме воно здатне навчити нас цінувати красу світу і людської душі, розуміти один одного, підтримувати та шанувати особистість.

4. Образне слово — першоелемент літератури

Найважливішою відмінною ознакою художнього стилю від інших є образне відображення життя.

Щоб розуміти та сприймати художній твір, треба володіти образним мисленням. Без нього ми не зможемо побачити змальовані письменником картини дійсності, їхні барви та візерунки. Тому розвиток образного мислення — найважливіша умова формування людини як гармонійно розвиненого громадянина суспільства.

Що означає «образно мислити»? Насамперед — сприймати світ за допомогою словесних картин, а для цього потрібна розвинена уява та творча фантазія. Важливе місце в художній літературі відведено зоровим картинам, тому що письменники, подібно до митців, створюють пейзажі, образи предметів та яскравих речей тощо. Під час творення таких образів багато уваги приділяється світлу та тіні: схід і захід сонця, вечірня та ранкова зоря, блиск вогню, гра світла й мороку.

Образне мислення розвивається упродовж усього життя людини, перед нею постає безмежний світ, який треба пізнати, зрозуміти та навіть змінити.

Образ виникає в результаті сприйняття людиною навколишньої дійсності та її відображення в процесі розумової діяльності; це наше бачення картини світу чи його фрагментів, що включає нас самих, інших людей, просторове оточення і часову послідовність подій.

Образність мови — це здатність слів викликати чуттєві уявлення про щось. Істотними ознаками образності є: яскравість, метафоричність, різноманітність використовуваних засобів, точність, оригінальність тощо.

5. Теорія літератури

Художня література має свою особливу мову, якій властиві певні елементи, такі як образне слово.

Образне слово — це вираження засобами мови чуттєвого уявлення або асоціації про певний предмет дійсності. Наприклад, «кря» — крик птаха; «крякати» — видавати такий крик і переносне значення — накликувати нещастя.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Бесіда

- ▼ Яку роль грає слово в житті людини?
- ▼ Що містить у собі художнє слово? За допомогою чого воно передає красу світу?
- ▼ Що таке образ? Як він пов'язаний із художньою літературою?
- ▼ Наведіть власні приклади прислів'їв та приказок про слово. Як ви їх розумієте?
- ▼ Навіщо нам потрібна мова?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підібрати та проаналізувати три прислів'я про слово та три прислів'я про мову. Уміти обґрунтовувати свою думку.

УРОК № 2

ПЕРВІСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ВСЕСВІТ І ЛЮДИНУ. «ПРО ЗОРЯНИЙ ВІЗ», «ЧОМУ ПЕС ЖИВЕ КОЛО ЛЮДИНИ?»

Мета:

- *Навчальна*: визначити місце міфології в доробку художньої літератури; вивчити поняття фольклору, легенди, міфу; ознайомитися з міфами та уявленнями первісних людей.
- *Виховна*: виховувати інтерес до міфологічного минулого українців.
- *Розвивальна*: розвивати уяву, логічне мислення, культуру зв'язного мовлення.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

...Знати дохристиянські вірування
Неодмінно треба, бо без них нема
Можливості зрозуміти...
Історію культури і історію літератури,
Заснованих на духові народу.

Митрополит Іларіон

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Що таке образне слово?
- ▼ Які прислів'я та приказки про мову ви знаєте?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що таке «міф» і чого він може нас навчити?
- ▼ Яких міфічних героїв ви знаєте? Наведіть приклади міфів, які вам знайомі.
- ▼ Яким первісні люди бачили світ? Які вірування вони мали?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Чи вірите ви у славнозвісних героїв, які в далекі часи відчайдушно захищали слабких, боронили свої країни, подорожували в пошуках незбагнених скарбів? А в те, що сонце колись було Богом, дерева вміли розмовляти, а тварини були подібні до людей? Якщо так, то тема нашого уроку саме для вас, тому що ми поринаємо у світ міфів та легенд, за часів стародавніх богів, воїнів та королів, коли простий народ шукав захисників, і з'являлись герої, про яких складали славетні оповідання.

Міфологічне мислення — це спосіб чуттєвого сприйняття Всесвіту. Міфи нерідко пояснюють появу різних природних і культурних явищ, оповідають про походження космосу і людини, розповідають про зорі і планети, про чудесних істот, про фантастичну спорідненість між племенем і тотемом, оспівують подвиги героїв, попереджають про кінець світу і катастрофи. Їх складали в ті часи, коли звірі були рівними богам, боги — людям, а люди — звірям. Тоді людина ще не відокремлювала себе від природи, тому в міфах відображено різноманітні стихії, притаманні як природі та космосу, так і людині. У них зображено життя богів, одержимих людськими пристрастями, що мають такі ж самі вади і чесноти. Міфологія того періоду також містила в собі всю культуру первісної людини, а пізніше з неї виділилися релігія, наука та мистецтво.

Сьогодні ми з вами познайомимося з першими уявленнями людини про всесвіт та міфологічними оповіданнями, з яких ви зможете дізнатися багато цікавинок.

2. Первісні уявлення про всесвіт і людину

Первісними віруваннями людей були тотемізм, фетишизм та магія. *Тотемізм* — це культ священних предків. Кожне плем'я мало своїх пращурів, які частіше за усе ототожнювалися з тваринами. Але тотем — це не просто тварина, а божественна тварина, від якої, за віруваннями, пішли як тварини, так і люди.

Фетишизм — це обожнення предмета, який пов'язується з долею всього племені. Наприклад, деякі індійці визнавали себе дітьми Сонця, і вважали, що саме від його прихильності залежать їхні життя та добробут.

Магія — це спосіб впливу на предмет через використання містичних сил. Магія не могла змінювати якість предметів і явищ, але магичні слова і обряди мали вплив на людей, уселяючи віру в краще, «програмуючи» на успіх у задуманій справі. За допомогою магії закликali літо, проганяли зиму, ворожили врожаї тощо. Але магія була не тільки добра (біла), але й нечиста (чорна). Слов'яни вірили в могутність чарівників — осіб, наділених надприродними властивостями, здатністю впливати на явища зовнішнього світу, на долю інших людей; нерідко вважалося, що вони мали справу з нечистою силою і чинили шкоду. Чарівник (чаклун) міг насилати хворобу, обертати людей у вовкулак, шкодити врожаю.

Первісні вірування формували уявлення людей про самих себе, про природу й навколишній світ, які становили тогочасну міфологію.

Міфологія — це зображення світу, наповненого живими істотами, наділеними чудесними й фантастичними якостями. Це своєрідне світосприйняття, що ґрунтується на спорідненості людини й природи. Міфологію становили міфи (грец. *mythos* — «переказ») — фантастичні символічні уявлення людей про світ, а також оповідання про богів і надприродних героїв. Міфологія насамперед містила елементи людської свідомості, релігії та філософії, розвивала фантазію, формувала мислення та вірування.

Головним призначенням міфів була побудова картини світу й з'ясування в ній місця самої людини, що відображує типологія міфів. Найбільш поширеним типом міфів є такі, що пояснюють причини й обставини виникнення різноманітних природних явищ або об'єктів. Це оповідання про походження тварин і рослин, про зірки й планети, землю і моря. Інші міфи оповідають про створення космосу та його структуру, походження першої людини, племені чи роду. В основі тотемічних міфів лежать уявлення про зв'язок між племенем та твариною, рослиною або об'єктами неживої природи. Календарні міфи ілюструють зміну сезонів року як процес умирання та відродження природи.

3. Міфи й легенди українців

Вірування давніх народів були тісно пов'язані з їхнім повсякденним життям та навколишнім світом. Первісні люди намагались пояснити зміни, явища і сили в природі за допомогою наявних на той час понять про стосунки між людьми. Так сили природи набували певних людських рис і в такому вигляді потрапляли в казки. Так з'явилися поняття богів, янголів, демонів, чортів, водяників, мавок, русалок, вовкулаків тощо.

Слов'янські народи дотримували язичницьких вірувань, тобто для них не було нічого надприродного. Божественне для них завжди було там, де вони перебували, навколо і в середині них.

Сенс стародавньої віри — збереження і примноження роду, родючості землі, плодovitості худоби, охорона способу життя і цінностей роду.

На Русі язичництво було поширене до введення християнства. Слов'яни вірили в багатьох богів, а першоджерелами Всесвіту вважали вогонь та воду. Найвідомішими богами були: Перун (бог грому та блискавки), Хорс та Дажбог (боги сонця), Мокош (богиня прядіння), Велес (Волос) (покровитель худоби), Сварог (бог-коваль), Сварожич (бог-вогонь), Ярило (бог родючості) та інші.

988 року князь Володимир хрестив Русь, зробивши язичництво поза законом. Але попри намагання знищити будь-які прояви старої віри серед населення Русі, деякі язичницькі культури та обряди ще довго зберігалися та відправлялися потай, а деякі трансформувалися у християнські обряди та збереглися дотепер (наприклад, коломийки, колядки, щедрівки, свято Івана Купала, Масляна).

4. «Про зоряний Віз»

4.1. Пояснення назви.

«Великий Віз» або «Велика Ведмедиця» — це сузір'я північної небесної півкулі, складається з семи великих зір та багатьох малих. Сім великих зір утворюють на небосхилі форму возу, за що й дістали таку назву. На території України спостерігається протягом цілого року.

4.2. Тема: демонстрування небайдужості, відповідальності, добросердечності та піклування про інших через образ головної героїні.

4.3. Ідея: захоплення чудовим прикладом поведінки чужої та турботливої дівчини, яка робить усе можливе, щоб врятувати тих, хто цього потребує.

4.4. Виразне читання міфу.

4.5. Аналіз легенди «Про зоряний Віз» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Яка негода трапилась на початку легенди? До чого вона призвела?

- ▼ Які почуття викликають у вас дії дівчини? Що б ви зробили на її місці?
- ▼ Що, згідно з легендою, символізує зоряний Віз?
- ▼ Чи побачили ви надприродні явища в цій історії?
- ▼ Чого, на вашу думку, навчає цей міф?

5. «Чому пес живе коло людини?»

5.1. Додатковий матеріал про містичні уявлення про собаку.

Собака — священна тварина в давніх українців та найпопулярніший персонаж давньоукраїнської міфології. Міф про собак — один із найдавніших. У ньому розповідається про печеру на кам'янистому березі річки, де мешкало плем'я мисливців на мамутів. Одного разу, коли зимового дня все доросле населення пішло на кількадедне полювання за мамонтом, огнищанами в печері лишилися підлітки, діти та старі. Цим скористалися людодіди й підступно напали на стійбище в печері. Підлітки мужньо боронилися, але людодіди ввірвалися в печеру, почали хапати дітей, поїдати їх. Крики й моління розбудили богів Вирію, що перетворили підлітків-огнищан на дивовижних тварин — Собак, котрі пошматували людодів, погнавши їх геть і врятували стійбище. Про популярність міфу свідчить той факт, що собака був символом бога вогню Симаргла — одного з найголовніших богів давньоукраїнської міфології. Водночас собака став персоналізованим образом огнищанина, котрий оберігає вогонь і дім свій.

В українському фольклорі збереглося чимало прислів'їв та приказок про собаку:

1. Бійся не того собаки, що бреше, а того, що ластиться. **2.** Вдача собача, натура вовча. **3.** Вивченого пса нічим не підкупиш. **4.** Звук собака за возом бігти — побіжить і за саньми. **5.** І собака чує, хто його годує. **6.** Кожний пес перед своїм порогом сміливий. **7.** Він, як собака на сні: і сам не гам, і комусь не дам. **8.** Не тоді собак годують, як на охоту йдуть. **9.** Собака бреше, а вітер несе. **10.** Старий пес дарма не бреше.

Собака вважався найкращим другом людини, але великих собак нерідко плутали з вовками або навіть з вовкулаками.

5.2. Додатковий матеріал про українську міфологію (легенди про вовкулаків).

В українській міфології вовкулака — це людина-перевертень, що має надприродну здатність перетворюватися у вовка. Це напівфантастична істота, людина у вовчому вигляді. Якщо вагітна жінка зустрічала вовка або їла м'ясо тварини, яку роздер вовк, то у неї повинен був народитися вовкулака. Вважалося, що вовкулаки можуть бути вродженими та оберненими. Вроджені — це ті вовкулаки, які

народилися під певною планетою. Вони все життя проводили в сім'ї як звичайні люди, а вночі, перетворившись на вовків, винищували худобу. Перетворені (обернені) вовкулаки — істоти, що зазнають більших страждань, ніж вроджені. Вони стають такими через чари відьом: коли чоловік зв'яжеться з нечистою силою, відьма виводить його на гору, застромлює в землю ніж і каже йому перекинутися через нього тричі: тоді чоловік обростає волоссям і стає вовкулакою, бігає лісами, але зберігає людський внутрішній світ. Якщо зачарований вовкулака пробуде з вовками три роки, а потім хтось поверне йому людський вигляд, тоді вже ніхто не зможе знову зробити його вовкулакою. Відчарувати вовкулаку можна було також перевівши його через хомут, або сказавши йому, щоб він перекинувся тричі через голову, і якщо він послухається, то стане знову людиною. Вовкулака в людському образі понурий на вигляд, має великі брови, зрості на перенісці, та червоні очі, за якими його й можна ніби пізнати. Образ вовкулаки символізував безсилля людини перед темними надприродними силами, тугу за справжнім людським життям.

5.3. Тема: пошуки найкращого місця для життя собаки та істоти, яка може її захистити.

5.4. Ідея: демонстрування переваг людини серед інших представників світу живої природи.

5.5. Виразне читання та переказ міфу.

5.6. Обговорення змісту прочитаного твору за питаннями:

- ▼ Що змусило собаку податися на пошуки?
- ▼ Чому він не залишався з тваринами, яких зустрічав?
- ▼ Хто став для собаки другом та захисником?
- ▼ Як ви ставитесь до домашніх тварин? Чи маєте ви собаку?
- ▼ Обґрунтуйте, чому людина — цар природи.

6. Теорія літератури

Фольклор (англ. *folk-lore*, букв. — «народна мудрість») — традиційна, художня, колективна, літературна або музична творча діяльність народу, яка засобами мови зберегла знання про життя і природу, давні культу і вірування, а також відбиток світу думок, уявлень, почуттів і переживань наших пращурів. Традиційно виділяють чотири фольклорні роди: народний епос — розповідні фольклорні твори (загадки, прислів'я та приказки, анекдоти, історичні пісні, балади, казки, легенди, перекази, байки, притчі, народні казки); народна лірика — поетичні фольклорні твори, у яких життя зображується через відтворення думок, почуттів і переживань героїв (трудові пісні, календарно-обрядові пісні — веснянки, русальські, купальські, жнивварські пісні, колядки,

щедрівки; родинно-побутові пісні — колискові, весільні, танцювальні, жартівливі пісні, пісні-голосіння; соціально-побутові пісні — козацькі, кріпацькі, чумацькі, рекрутські (солдатські), бурлацькі (наймитські), стрілецькі пісні; народна драма — фольклорні твори, в основі яких лежить конфлікт, а сюжет розгортається через поєднання словесних, музичних і сценічних засобів (пісні-ігри «Просо», «Мак», «Коза», «Меланка», «Дід», «Явтух», «Подольночка» тощо, а також вертеп, весілля); народний ліро-епос — фольклорні твори, що містять ознаки як народного епосу, так і народної лірики (балади, думи);

Легенда (лат. *legenda* — «те, що слід прочитати») — це жанр літератури і фольклору, усне народне оповідання про чудесну подію, що сприймається як достовірне. Легенди дуже близькі до переказів. На відміну від казок, вони починаються інакше та закінчуються теж по-іншому, лише іноді вони мають щось спільне з казками: початкові фрази — «було це давно», «колись давно-давно» та фантастичний зміст, який є дивом, створеним людьми. Характерні ознаки легенди — вони починаються з викладу змісту історії і закінчуються висновком, повчальним підсумком. Їхні сюжети переважно оповідають про якусь одну подію у вільній формі. Теми, сюжети і персонажі легенд досить різноманітні.

Міф (від грец. *Μύθος* — «казка», «переказ») — оповідання про минуле, навколишній світ, яке описує події за участю богів, демонів і героїв та історії про походження світу, богів і людства. Міфи характерні для первісних народів, вони узагальнюються в міфологію того чи іншого суспільства, яка лежить в основі характерного для нього світогляду. Різновиди міфів: космогонічні — про створення Всесвіту; теологічні — про походження богів; солярні й астральні — про сонце, зорі та сузір'я; етимологічні — міфи, що пояснюють походження явищ або предметів; есхатологічні — про загибель Всесвіту; землеробські міфи — про циклічність у природі; героїчні міфи — про героїв, воїнів та засновників племен.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. «Зоряний Віз» — це:

А небесне сузір'я;

Б назва міста;

В візок, прикрашений зірками;

Г зоряний пил.

2. Нащо дівчина пішла шукати воду?
 А Бо не було чим прати одяг;
 Б бо сама дуже хотіла пити;
 В щоб мати не вмерла від спраги;
 Г хотіла скупатися.
3. Кого зустріла дівчина по дорозі додому?
 А Гарного парубка; Б *вмираючих від спраги чоловіків*;
 В веселих подружок; Г свою матір.
4. Як утворився на небі «Зоряний Віз»?
 А Дівчина сама дала таку назву схожим зорям;
 Б зірки рухались самі по собі, доки не утворили віз;
 В ніхто не знає як. Мабуть, він завжди там був;
 Г *зорі вилетіли на небо з перекинутого глечика дівчини.*
5. Якого товариша хотів мати пес?
 А Найкрасивішого; Б *найсильнішого*;
 В найбільшого за розміром; Г найвеселішого.
6. Яку тварину не зустрічав пес у своїй подорожі?
 А Ведмедя; Б лева;
 В *зайця*; Г вовка.
7. Чому пес постійно змінював друзів?
 А Через сварки; Б *через страх*;
 В через цікавість; Г через погані умови життя.
8. Як пес зрозумів, що людина — найсильніша від усіх тварин?
 А *Її боявся навіть лев*;
 Б в неї була рушниця;
 В вона годувала інших тварин;
 Г вона мала найгучніший голос.
9. Що з наведеного не належить до фольклору?
 А Анекдоти; Б веснянки;
 В притчі; Г *міфи*.
10. Міфи про сонце — це:
 А есхатологічні міфи; Б *астральні міфи*;
 В космогонічні міфи; Г етимологічні міфи.
11. До первісних вірувань людей не належить:
 А тотемізм; Б фетишизм;
 В *окультизм*; Г магія.
12. Який князь хрестив Русь та зоборонив язичницькі вірування?
 А *Володимир*; Б Ярослав;
 В Олег; Г Ігор.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Оберіть будь-який предмет зі шкільного приладдя та придумайте власний міф або легенду про його появу (5–10 речень).
2. Поясніть, як ви розумієте прислів'я про слово: «Слово — не стріла, а глибше ранить».
3. Угадайте поняття за описом: яка релігія була поширена на Русі до введення християнства? (*Язичництво*)

Картка № 2

1. Оберіть будь-яке небесне тіло (сонце, місяць, зоря тощо) та придумайте власний міф або легенду про його появу (5–10 речень).
2. Поясніть, як ви розумієте прислів'я про слово: «Ласкаве слово краще карбованця».
3. Угадайте поняття за описом: зображення світу, наповненого живими істотами, наділеними чудесними й фантастичними якостями, це — ... (*міфологія*).

Картка № 3

1. Оберіть будь-яку тварину придумайте власний міф або легенду про її появу (5–10 речень).
2. Поясніть, як ви розумієте прислів'я про слово: «Не говори, що знаєш, але знай, що говориш».
3. Угадайте поняття за описом: спосіб впливу на предмет через використання містичних сил, це — ... (*магія*).

Картка № 4

1. Оберіть будь-яку рослину та придумайте власний міф або легенду про її появу (5–10 речень).
2. Поясніть, як ви розумієте прислів'я про слово: «Від теплого слова і лід розмерзає».
3. Вгадайте поняття за описом: обожнення предмета, який пов'язується з долею всього племені, це — ... (*фетишизм*).

Картка № 5

1. Оберіть будь-яке явище природи (дощ, вітер, сніг, веселка тощо) та придумайте власний міф або легенду про його появу (5–10 речень).
2. Поясніть, як ви розумієте прислів'я про слово: «Вода все сполоще, а злого слова — ні».
3. Угадайте поняття за описом: культ священних предків, віра в божественну тварину, від якої пішли як тварини так і люди, це — ... (*тотемізм*).

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Завдяки міфам та легендам, які збереглися до наших часів, ми маємо змогу уявити, як жили наші пращури, у що вірили та кого жахались. Ці знання ми маємо зберігати та передавати наступним поколінням, тому що все це — частина дивовижної історії нашого народу.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати міфи та легенди, аналізовані протягом уроку, вміти їх переказувати та відповідати на питання.

УРОК № 3

«БЕРЕГІНЯ», «ДАЖБОГ». РЕАЛЬНІ ТА ФАНТАСТИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ ЛЮДСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ

Мета:

- **Навчальна:** дати уявлення про реальні та фантастичні елементи людської поведінки, ознайомитись з релігійними уподобаннями наших пращурів.
- **Виховна:** виховувати інтерес до національних міфів та легенд.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, пам'ять, культуру зв'язного мовлення.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Що таке міф, міфологія? Що давні люди виражали в міфах?
- ▼ Якими були первісні уявлення людини про Всесвіт?
- ▼ Яких міфічних персонажів ви запам'ятали?
- ▼ Які різновиди міфів визначають за їхнім змістом?
- ▼ Що таке «Зоряний Віз»?
- ▼ Хто найсильніша тварина у світі?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що таке оберіг? Звідки, на вашу думку, походить це слово?
- ▼ Які вірування про сонце ви знаєте? Які боги вважалися володарями сонця?
- ▼ Хто, за давніми віруваннями, володів силами п'їтьми?
- ▼ Як ви розумієте поняття «реальність» та «фантастика»? Наведіть приклади.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ (1–3)

1. Вступне слово вчителя

— Як ви вважаєте, чи було те, що оповідають нам міфи та легенди, насправді? Чи це лише казки, які дійшли до нас із давніх-давен? Ніхто не може відповісти напевно, але якщо ми цікавимося минулим наших пращурів, ми маємо знайомитись з тими речами, які вони поважали і так само з повагою ставитися до всіх пам'яток, які збереглися з тих часів. Це частина нашої історії, знати яку — наш обов'язок, якщо ми хочемо мати майбутнє, про яке згодом будуть оповідати і нашим нащадкам.

Слов'яни вірили в багатьох богів і пов'язували з кожним з них ті чи інші сили природи, стихії та явища. Добрі боги дарували людям добробут, щастя, врожаї, захищали від злого ока та заздроців; погані ж боги творили зло, насилали злидні, смуток, чвари та смерть. Усі боги мали своїх послідовників, тому одвічне протистояння добра і зла має витоки ще за тих часів.

Сьогодні ми познайомимось з декількома міфами, з яких ви зрозумієте, які боги та богині, за віруваннями древніх слов'ян, панували колись на землі та які добрі та погані вчинки характеризують їхні постаті у міфології.

2. Реальні та фантастичні елементи людської поведінки

Кожен міф чи легенда мають головних та другорядних героїв, яким притаманні як реальні, так і фантастичні елементи поведінки. Щоб правильно їх розрізнити, давайте визначимо, що таке реальність.

Реальність (від лат. *realis* — «речовинний», «дійсний») — це термін, який означає те, що існує насправді. Синонімом поняття «реальність» у повсякденному вжитку часто виступає поняття «дійсність». У літературних творах реальним є те, що може бути насправді, якщо речі або люди, про яких іде мова, можуть існувати в реальному житті та діють як у повсякденні і мають такі самі зви-

чайні властивості. Тобто реальне — це те, що існує в об'єктивній дійсності, дійсне, протилежне до уявного, вигаданого, фантастичного.

Фантастика — жанр художньої літератури, у якому за допомогою додавання вигаданих, уявних елементів створюється світ, відмінний від сьогоденного, реального. Фантастика має свої теми, проблеми, які вона розкриває: «людина і природа», «людина і Всесвіт», «людина і суспільство», «людина і добро (зло)». Залежно від теми внутрішній світ кожного фантастичного твору наповнюється певними атрибутами. Наприклад, космічні транспортні засоби, ельфи, машини часу, чаклуни. Фантастичні дії на кшталт польотів, магії, розмов з тваринами не можуть бути в нашому повсякденні. Отже, фантастичне — це щось химерне, вигадане, малоімовірне, створене уявою.

3. Читання та аналіз українських міфів

3.1. «Берегиня».

3.1.1. Пояснення назви та додаткова інформація за змістом міфу.

Берегиня — це богиня життя і родючості, матір усього суцього, яка дає життя і оберігає людей від усякого зла, добра «хатня» богиня, що оберігала оселю, малих дітей, добробут сім'ї. Зображення Берегині — стилізованої жіночої фігурки з піднесеними для благословення руками — і сьогодні можна зустріти на українських вишиванках і писанках. У давньослов'янській релігії — це русалка, добрий дух, хранителька. Вона відома під багатьма іменами в міфологічних системах інших народів. У слов'янському шануванні найчастіше використовується ім'я Лада. Берегині допомагають людям дістатися до берега цілими і неушкодженими, захищають їх від проказ Водяника, чортів та мар. Берегині з'являються на Русальному тижні, сидять на березі і розчісують свої зелені коси, плетуть вінки, перекидаються в житі, влаштовують хороводи і заманюють до себе молодих хлопців. Після закінчення Русального тижня берегині залишають землю. У день Івана Купали їм влаштовували проводи.

Сварог — за слов'янською міфологією є небесним ковалем, що викував Світ. Його вважають покровителем ковальства та ковалів, а також опікуном ремесла. Наші пращури вірили, що саме він населив Землю різними істотами, створив перших людей, навчив їх молоти зерно та пекти хліб, став покровителем шлюбу та родини. Сварога уявляли з топірцем у золотих руках або з молотом у Небесній кузні та нерідко називали «прекрасноруким», тобто Богомитцем. Саме від цього образу походить український вислів «золоті руки», яким позначають майстрів якоїсь справи. Сварог є втіленням космічних стихій Світла, Вогню, Повітря, а також батьком зодіакальних сузір'їв, які отримали назви Сварожичів, адже за деякими

джерелами Сварог перекладається як «зодіак». Тому річне коло сузір'їв, тобто календар, звуть Колом Сварожим. Ім'я Сварога, у перекладі з санскриту означає «голос», «звук», «нота», від яких походять слова зі значенням: звучати, співати, сяяти, блищати.

Білобог — Бог добра в слов'янській міфології, творець землі, сонця, світла, батько Перуна. Був представником добрих («білих») сил. Виступав у постійній боротьбі з Чорнобогом та уособлював одвічне добро, красу, світло. Серед українських різновірів свято Білобога відзначають 15 липня, ототожнюючи його із літнім святом Стрибога.

Чорнобог — володар темряви, ночі, зими, холоду, але водночас таємничості, ворожіння, марення, сну. Поряд із ним знаходиться богиня смерті Мара, його дружина. У них є син — чорт. Чорнобог вічно бореться з Білобогом, вони почергово перемагають один одного, і на землі від того змінюється день (літо) на ніч (зиму), і навпаки. У цій боротьбі та одвічному протистоянні твориться життя.

Мара — Богиня темної ночі, страшних сновидінь, привидів, хвороб та смерті. За давньою легендою, Мара — донька Чорнобога — засіває на землі чвари, брехні, недуги, вночі гуляє з головою під пахвою між людськими оселями й вигукує імена господарів — хто відгукнеться, того забирає з собою у потойбіччя. Разом зі Змієм породила 13 доньок-хвороб, яких пустила по світу (Вогневицю, Глуханю, Коркушу, Лякливицю, Лінь, Ломоту, Лідницю, Кікімору, Жовтяницю, Гривачку, Очницю, Трясовицю, Черевуху). Володіння її знаходиться за чорною річкою Смородиною, через яку перекинута міст із калини, який охороняється змієм. Згідно з повір'ям, повсякчасно ганяється за богинею неба Колядою та намагається перешкодити народженню нового Сонця, бо хоче встановити вічну ніч. Слов'яни щовесни робили опудала Марі, які спалювали або топили у воді, щоб прогнати її та захистити врожай.

3.1.2. Тема: зображення життя первісних людей, розвиток цивілізації та роль богів у неї, перемога добрих сил над силами п'їтьми.

3.1.3. Ідея: прославлення добрих справ, щирості, допомоги ближнім та зневага до всього поганого, що зустрічається в житті людини.

3.1.4. Фантастичні елементи міфу: боги, стадо ящерів.

3.1.5. Персонажі твору: Берегиня, Сварог, Чорнобог, Мара, стадо ящерів, люди.

3.1.6. Виразне читання міфу.

3.1.7. Аналіз міфу «Берегиня» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Як у міфі зображено життя людей? На що спонукають людей боги-захисники? Наведіть цитати з тексту. («Спочатку кутини будуйте, виходьте з печер та бурдеїв. Годі скіти в темряві та холоді. Час жити в світлій хаті...»)

- ▼ Чим хотіла допомогти людям Берегиня?
- ▼ Як Чорнобог хотів перешкодити світлим богам?
- ▼ Хто переміг у протистоянні світлих та темних сил?
- ▼ У чому виражалась вдячність людей своїй захисниці?

3.2. «Дажбог».

3.2.1. Додаткова інформація за змістом міфу та роз'яснення назви.

Дажбог — це сонячне божество у східних слов'ян. Податель добра і багатства, божество достатку. Опікун громади й народу. Літописець Нестор, називаючи наших пращурів «Дажбожими онуками», виокремлював Дажбога як верховне божество, що під його всемогутньою силою було все небо — найвища цитадель Всесвіту. В Іпатіївському списку зазначено: «Сонце цар, син Сварога, він же Дажбог». За Силенком, Дажбог — це свідомість світу, із якої й постала людина, це свята Правда, Справедливість, життєтворяще Світло, Святий Дух, Воля; це дія, яка творить у людині бажання жити, бажання бачити себе у своїх діях, бажання вчитися, працювати, самоутверджуватися, самовизначатися, зрештою — вмерти, боронячи життя і незалежність свого племені. Дажбог вважався подателем благ, насамперед достатку та врожаю. Деякі дослідники навіть через це вважали його божеством дощу, проте сонячна символіка Дажбога є незаперечною. У весняних обрядових піснях Дажбог причетний до відмикання весни.

Сокіл-Род — першоптах, що народився зі сльози, яку зронило Всевидаєче око. Культ сокола широко відображений у колядках та щедрівках. Причому він виступає як незалежне ество, а не як посередник між Богом і людьми. Сокіл-Род, Сокіл-прадід є символом Місяця, що притаманне первісним віруванням. Щире золото, котрим покриває сокіл своє гніздо, — символ світла і Сонця. В одній із колядок розповідається про сокола, який сидів над Дунаєм, а потім кинувся в його води і вийшов аж за «три літа», винісши з первісних вод «три пожитки: яру пшеницю, запашний ладань та святий воскочок». Саме цей здобуток і є найцінніша жертва Богу-Творцю на Святий і Щедрій вечері.

Перун — божество в давньоруській язичницькій міфології, покровитель князя і дружини, бог війни, бог-громовержець, бог грози, грому і блискавки. За часів князя Володимира Перун був головним божеством Київської держави й символом державного єднання. Ідол Перуна стояв на одному із київських пагорбів, був він дерев'яним, мав залізні ноги, срібну голову та золоті вуса. Густинський літопис згадує, що в руках він тримав коштовний камінь: рубін або карбункул. Військо присягалось та божилося Перуном. Давні слов'яни вірили, що грім — то його мова, а блискавка — погляд. Вважалось, що перший грім і дощ володіють очищувальною силою та повертають

землі життєдайність. Слов'яни вшановували Перуна щотижня у четвер (у Перунів день). Цього дня дівчата приходили до води, а взимку — до місця, де поклонялися богам, і співали довкола багаття пісні про Перуна. Щовесни Перуну обирали «наречену» — Додолу. Деревом, присвяченим Перунові, був дуб. Густинський літопис свідчить, що Перуну приносили жертви та підтримували невгасимий вогонь із дуба. Його зіллям була папороть. За легендами, в ніч на Купала на куц папороті міг упасти вогонь Перуна й спалахнути яскравим саявом. Якщо сміливець зуміє оволодіти жар-квіткою, то знатиме всі таємниці світу, володітиме чарами і буде вічно молодим. Тварина Перуна — кабан. Їх приносили йому в жертву.

3.2.2. Тема: зображення великого божества як творця та володаря всього суцього.

3.2.3. Ідея: продемонструвати могутність, велич та справедливість того, хто володіє людськими життями.

3.2.4. Персонажі твору: Дажбог-Сонце, українці — Дажбожі внуки.

3.2.5. Виразне читання міфу.

3.2.7. Аналіз міфу «Дажбог» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Які якості Дажбога зображено в міфі?
- ▼ Як називали себе давні українці? З чим це було пов'язано?
- ▼ Що приносили в жертву Дажбогові?
- ▼ Як звертались до Дажбога? Наведіть цитату з тексту («*Дажбоже наш трисвітлий! Славу творимо Тобі, нехай летить вона птицею ясною, сповіщаючи усім предкам руським, що шануємо та поклоняємося Сонцю Всевишньому, Отцю кривному — Дажбогу нашому.*».)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Чим пригощав Сварог людей?

А Квасом;	Б хлібом;
В солодощами;	Г м'ясом.
2. Чого люди хотіли навчитися у Сварога?

А Ставити кутини;	Б робити зброю;
В читати та писати;	Г доглядати за худобою.
3. Нащо Берегиня хотіла навчити людей ткати полотно?

А Щоб вони не мерзли взимку;	Б щоб вони були вправними в цьому ремеслі;
В щоб вони ходили у білій одежі, як личить дітям Білобога;	Г доглядати за худобою.

4. Хто змушував землю трястись і гойдатися вночі?
А Білобог; **Б** Чорнобог;
В Сварог; **Г** Берегиня.
5. Що зробили Чорнобог і Мара, щоб перешкодити намірам Сварога та Берегині?
А Наслали на землю вічну темряву;
Б знищили усіх людей;
В створили військо ящерів;
Г подарували людям чорний одяг.
6. Хто зміг зупинити потворне військо Чорнобога?
А Берегиня; **Б** Сварожичі;
В ніхто; **Г** Білобог.
7. Чому Берегиню почали зображувати на рушниках?
А На згадку про ті часи; **Б** для краси;
В для захисту; **Г** згідно з законом.
8. Яким уявляли обличчя Дажбога?
А Подібним до сонячного кола; **Б** подібним птаху;
В подібним леву; **Г** подібним вирію.
9. Як називали себе давні українці?
А Дажбожими внуками;
Б синами Дажбога;
В послідовниками культу Дажбога;
Г захисниками дажбожими.
10. У звертанні до Дажбога люди називали його:
А прекрасним; **Б** сонцеликим;
В справедливим; **Г** трисвітлим.
11. Термін, який означає те, що існує насправді, це:
А реальність; **Б** фантастика;
В казка; **Г** міф.
12. Жанр художньої літератури, у якому за допомогою додавання вигаданих, уявних елементів створюється світ, відмінний від сьогоденного, це:
А реальність; **Б** міф;
В фантастика; **Г** казка.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Пофантазуйте, що б ви робили, якби були Берегинею (5–7 речень).
2. Кому з героїв міфів належать такі слова: «Хочемо й ми піч мати та хліб пекти»? (Людям)

3. До якого жанру фольклору належать балади, думи? (Народний ліро-епос)

Картка № 2

1. Пофантазуйте, що б ви робили, якби були Сварогом (5–7 речень).
2. Кому з героїв міфів належать такі слова: «Ось піду я від коша до коша показувати, як ставити хатину, як піч мурувати, як жорна тесати»? (Сварог)
3. До якого жанру фольклору належать казки, легенди, перекази? (Народний епос)

Картка № 3

1. Пофантазуйте, що б ви робили, якби були Чорнобогом (5–7 речень).
2. Кому з героїв міфів належать такі слова: «Ось годі вам, люди, ходити в диких шкурах. Треба ткати біле м'яке полотно та ходити в білій одяганці, як личить дітям Білобога»? (Берегиня)
3. До якого жанру фольклору належать наступні твори: веснянки, колядки, коліскові? (Народна лірика)

Картка № 4

1. Пофантазуйте, що б ви робили, якби були Дажбогом (5–7 речень).
2. Кому з героїв міфів належать такі слова: «Тож мушу якнайшоріше знищити і Сварога, і Берегиню, і творіння їхнє...»? (Чорнобог)
3. До якого жанру фольклору належать твори, в основі яких лежить конфлікт? (Народна драма)

Картка № 5

1. Пофантазуйте, що б ви робили, якби були Марою (5–7 речень).
2. Кому з героїв міфів належать такі слова: «Навчи ставити ті кутини»? (Людям)
3. Традиційна, художня, колективна, літературна або музична творча діяльність народу, це — ... (фольклор).

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

У ч и т е л ь. Міфи вчать нас розрізняти добро і зло, допомагають зрозуміти, як з'являються ті чи інші предмети або явища природи в нашому житті. Багато чого в них є нереальним, але кожен міф несе повчальне зерно, яке ми повинні зрозуміти та осмислити.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Ще раз перечитати опрацьовані міфи вдома, укласти таблицю реальних та фантастичних елементів. Поміркувати, чого навчили вас ці міфи. Обґрунтувати свою думку.

УРОК № 4

«НЕОПАЛИМА КУПИНА», «ЯК ВИНИКЛИ КАРПАТИ», «ЧОМУ В МОРІ Є ПЕРЛИ І МУШЛІ». УЯВЛЕННЯ ПРО ДОБРО І ЗЛО

Мета:

- **Навчальна:** продовжити ознайомлення з міфологічними творами, вміти їх переказувати та тлумачити їхній зміст, отримати уявлення про боротьбу добра і зла в художній літературі.
- **Виховна:** прищеплювати шанобливе ставлення до первісних уявлень людей.
- **Розвивальна:** формувати світогляд та кругозір учнів.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Чого навчають міфи?
- ▼ Які реальні та фантастичні елементи ви знайшли в міфах про Берегиню та Дажбога?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Чи вірите ви в те, що події в міфах могли відбуватись насправді?
- ▼ Які версії виникнення гір ви знаєте? Як гадаєте, звідки насправді вони взялися?
- ▼ Назвіть речі або матеріали, які, на вашу думку, не можуть горіти в огні. Чому це відбувається?
- ▼ Що таке «мушлі»? Чи знаєте ви, з чого вони утворюються?
- ▼ Які вчинки ви вважаєте добрими, а які — лихими? Як ви відрізняєте добро та зло в повсякденному житті?
- ▼ Чи можуть добрі люди робити погані вчинки та навпаки? Обґрунтуйте свою думку.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Все у світі має свій початок, щось звідкись береться, а це означає, що в будь-якого творіння є творець та окреме призначення

в цьому світі. Погляньте навколо — усе, що нас оточує, було створено або людьми, або вищими силами. І якщо можна зрозуміти, хто зробив стіл, книгу та вікно, то звідки насправді взялися річки, гори, дерева? Чи замислювались ви над тим, хто або що сприяло їхній появі? Природознавчі науки дадуть вам чіткі відповіді на це питання, але художня література має свої, більш цікаві історії, з декількома з них ми ознайомимось сьогодні на уроці.

2. Читання та аналіз міфів

2.1. «Неопалима купина».

2.1.1. Додаткова інформація за змістом тексту.

Неопалима купина — у Біблії це терновий кущ, що горить, але не згорає, у якому Бог з'явився Мойсею, що пас овець у пустелі поблизу гори Синай. Коли Мойсей підійшов до куща, щоб поглянути, «чому кущ горить вогнем, але не згорає», Бог звернувся до нього з куща, що горів, призвавши вивести народ Ізраїлю з Єгипту в землю Обітовану.

Неопалимою купиною в народі називають ясенець. Ясенці — дуже гарні рослини. Мають привабливі білі або рожеві п'ятипелюсткові квіти, зібрані в китицеподібні суцвіття. Причому чотири пелюстки спрямовані вгору, а п'ята — донизу. Чіткі темніші жилки на пелюстках збігаються в центральній частині квітки, де на її дні міститься нектар. Ясенець має цупке темно-зелене непарно-перисте листя, схоже формою на листочки ясена. Мабуть, тому і назвали її лагідним словом «ясенець». Ця рослина густо вкрита великою кількістю буро-чорних волосинок. Це своєрідні мініатюрні резервуари, наповнені ефірною олією. Завдяки їй ясенець має запах, схожий на суміш ароматів кориці та камфори. Спекотної літньої пори ефірна олія починає випаровуватися. Може трапитися самозаймання. Квітка сама спалахує тремтливим зеленувато-блакитним або рожевим полум'ям. Кілька секунд ясенець стоїть, оповитий вогнем. Та ще мить, і полум'я гасне, а рослина продовжує стояти неушкодженою. Бо ж горіла не вона сама, а легкі речовини в повітрі навколо неї.

Зустрівши ясенець у природі, будьте обережними. Речовини, які він виділяє, можуть викликати враження шкіри, отруєння організму. Крім того, це — рідкісна рослина, що має лікувальні властивості. Ще за старослов'янських часів ясенець використовували для лікування різноманітних захворювань. У XII столітті в країнах Сходу його застосовували як добрий засіб від укусів змій. Нині настій трави ясенця дає значний ефект у разі лікування захворювань шкіри.

2.1.2. Тема: зображення осади Дорогобужа загарбниками, демонстрування сили і духовної міцності мешканців міста.

2.1.3. Ідея: уславлення незламного духу українців перед обличчям небезпеки.

2.1.4. Виразне читання легенди.

2.1.5. Аналіз твору «Неопалима купина» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Про яку квітку йдеться в оповіді?
- ▼ З якою метою чужоземці прийшли до Дорогобужа?
- ▼ Як тлумачили ворожі володарі відповідь мешканців?
- ▼ Чим дивувала ворогів не бачена ними раніше квітка?
- ▼ На вашу думку, які риси характеру притаманні загарбникам та мешканцям міста?
- ▼ Що несе в собі образ неопалимої купини для України?
- ▼ Як використовується символ купини у відомій іконі?
- ▼ Що цікавого ви дізнались з цього твору?

2.2. «Як виникли Карпати».

2.2.1. Додаткова інформація за змістом тексту.

Карпати — гірська система на сході України, найбільша висота в Україні — гора Говерла (2 061 м). У Карпатах знаходиться значна частина всіх лісів України. Карпатські гори відносно молоді — їм понад 25 мільйонів років.

Назва «Карпати» має давньовічну історію і такі значення у перекладі, як «камінь», «купа каміння», «значні нерівності», «підводні каміння», «значні стовбури», або «коріння».

2.2.2. Тема: історія утворення Карпатських гір за народним повір'ям.

2.2.3. Ідея: перемога справедливості та правди над кривдою та гнітом.

2.2.4. Виразне читання легенди.

2.2.5. Аналіз твору «Як виникли Карпати» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Який ландшафт був навкруги в той час?
- ▼ Які відносини були між господарем та його людьми?
- ▼ Хто такий Карпо? Охарактеризуйте цього персонажа.
- ▼ Які почуття викликає у вас велетень Силун?
- ▼ Чому природа допомогла Карпові здолати велетня?
- ▼ Як, за легендою, Силун пов'язаний з утворенням Карпат?
- ▼ Чому гори дістали таку назву? Як назвали озеро біля них?
- ▼ Чи знаєте ви які-небудь інші легенди про утворення Карпат?

2.3. «Чому в морі є перли і мушлі».

2.3.1. Додаткова інформація за змістом тексту.

Мушля — це захисний скелетний утвір, що вкриває тіло багатьох найпростіших, більшості молюсків, плечоногих та деяких ракопо-

дібних. Для практичного використання та колекціонування найбільше значення мають мушлі молюсків.

З мушель молюсків з давніх часів виготовляли посудини, ложки, ножі, скребки, риболовні крючки, сигнальні ріжки, амулети, прикраси, навіть гроші. З деяких мушель добувають перламутр, а з інших — складаються вапняки та інші осадові породи, що правлять за будівельний матеріал. Мушлі давно стали предметом колекціонування науковців, художників та прихильників мистецтв. Особливо поцінювалися великі за розміром мушлі, ними навіть викладали тло картин або екзотичні фігури.

Перлина (рос. жемчуг, англ. *pearls*) — виникає всередині мушлі, коли туди потрапляє стороння речовина (напр., піщинка), схожа на перламутрове зерно кулястої форми. Розміри перлів — від мікроскопічних до голубиноного яйця. Колір білий, рожевий, жовтуватий, іноді — чорний. Розрізняють перли морські і річкові.

Найбільша морська перлина («Перлина Аллаха») важить 6,370 кг. Її вилунали 7 травня 1934 року. Перли вирощують також штучно. Прикраси із перлів були відомі чи не з доісторичних часів, це один із ранніх дорогоцінних каменів, відомих людині.

Перли — надзвичайно «живі» самоцвіти. Ніжні, ледве помітні м'які переливи кольорів, плями яскравого світла плями на гладкій матовій поверхні, акуратної природної кулеподібна форма. Не випадково поняття «перлина» стало синонімом всього красивого та досконалого.

За переказами, перли сприяють довголіттю, процвітання та добробуту, оберігають від невірних друзів. Вважалося, що перли дарують його володарю розсудливість, тому його ніхто і ніколи не обдурить. Вони вважались символом чистоти, тому в багатьох країнах вони — обов'язковий компонент у весільному наряді нареченої.

2.2.2. Тема: легенда про виникнення перлів та мушель.

2.2.3. Ідея: роль природи в появі нових творінь.

2.2.4. Виразне читання легенди.

2.2.5. Обговорення за питаннями:

- ▼ Що таке мушлі? Звідки вони беруться?
- ▼ Як з'являються перлини? Що сприяє цьому?
- ▼ Чи сподобалась вам легенда? Який зв'язок вона має з реальністю?

3. Уявлення про добро і зло

Добро — це благо, щось правильне, позитивне. Людській волі є властивим бажання добра, краси або правдивого щастя. Кожна людина гостро відчуває природне бажання добра, яке б зробило її щасливою. Добро протистоїть злу, поганому, руйнівному, негативному початку.

Зло — це щось погане, якась кривда та справедливість. Тобто все, що викликає в нас незадоволення, огиду, або взагалі оцінюється нами негативно.

У душі кожної людини завжди живуть ці дві несумісні протилежності — добро і зло. Хто з них перемаже, такою і буде людина. Дуже важливо, щоб душі більшості з нас були чистими, щедрими, щоб зло не мало змоги оселитися там і перемогти.

Пригадайте ті казки, які розповідали вам бабусі, — у них завжди перемагають справедливість, правда, добро, незважаючи на важкі перешкоди та вчинки поганих персонажів. У них герої знешкоджують страховиськ, відьом, підступних тварин. У казках завжди щасливий кінець. Завдяки їм ми знайомимось із добрими героями: хоробрими воїнами, відважними принцями, богатирям, намагаючись наслідувати їх, та недолюблюючи поганих — Чахлика невмирущого, Бабу-Ягу тощо. Казки вчать доброти, милосердя, любові, вони — наші перші вчителі.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВІВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

- Хто хотів завоювати місто Дорогобуж?
 - Великий князь Новгород;
 - королі польський та угорський;
 - московський цар;
 - король візантійський та румунський.
- Яке послання передали мешканці міста?
 - Білу хустину;
 - листа про капітуляцію;
 - ключі від брами;
 - ясенове листя з блідо-рожевим суцвіттям на верхівці.*
- Як ви гадаєте, що символізує неопалима купина?
 - Символ незламності волі;*
 - ознака доброї волі;
 - вічне полум'я життя;
 - квітка-захисник.
- Де можна знайти зображення неопалимої купини?
 - На грошових купюрах;
 - на іконі Богородиці;
 - на музейних експонатах того часу;
 - на гербі міста Дорогобужа.
- Що трапилося з ясеновим листям, коли його підпалили во-роги?

- Згоріло вщент;
- не горіло зовсім;
- спалахнуло та залишилося неушкодженим;*
- сильно диміло.

- Які ще властивості має рослина ясенець?
 - Лікувальні;*
 - чародійні;
 - охоронні;
 - не вивчені.
- Хто був володарем долини?
 - Воїн Синевір;
 - козак Карпо;
 - велетень Силун;*
 - Соловей-розбійник.
- Газдівство, на якому добре розумівся володар, це:
 - кузня;
 - хазяйство;*
 - чаклування;
 - військова справа.
- Де жили кріпаки, що працювали на нього?
 - У гарному селі неподалік;
 - в палаці разом із господарем;
 - у спеціальному приміщенні;
 - в дерев'яних зрубках та землянках.*
- Чому Карпо звернувся до господаря?
 - Хотів поскаржитися;
 - хотів отримати розрахунок;*
 - хотів по-дружньому побалакати;
 - хотів дати пораду.
- Чим закінчилася розмова кріпака з господарем?
 - Велетень заплатив кріпакові та відпустив його;
 - кріпак помер від удару об землю;
 - велетень провалився крізь землю;*
 - вони залишилися найкращими друзями.
- Де, згідно з твором, утворилися найвищі гори?
 - На Гуцульщині;*
 - на Поділлі;
 - на Вінниччині;
 - на Слобожанщині.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

- Міні-твір «Якби троянда мала чудодійні властивості...» (5–7 ре-чень).
- Кому з героїв належать такі слова: «Маю з Вами поговорити. Служив я Вам довго й чесно, та маю додому повертатися, аби матінку живою застати... Платню за службу хочу попросити...»? (Карпо, «Як виникли Карпати»)

3. Хто є добрим персонажем твору «Неопалима купина»? (*Мешканці Дрогобужа*)

Картка № 2

1. Міні-твір «Якби ромашка мала чудодійні властивості...» (5–7 речень).
2. Кому з героїв належать такі слова: «Мені старійшини доручили передати тільки це. А ще веліли сказати: якщо вам цього зілля замало, то ось довкола вас на пагорбі його цвіте скільки завгодно?» (*Посланець, «Неопалима купина»*)
3. Хто є злим персонажем твору «Як виникли Карпати»? (*Велетень Силун*)

Картка № 3

1. Міні-твір «Якби пролісок мав чудодійні властивості...» (5–7 речень)
2. Кому з героїв належать такі слова: «Нікуди не підеш! — розізлився пан. — То вже я знаю, коли й куди мої слуги повинні ходити?» (*Силун, «Як виникли Карпати»*)
3. Хто є злим персонажем твору «Неопалима купина»? (*Угорські та польські загарники*)

Картка № 4

1. Міні-твір «Якби орхідея мала чудодійні властивості...» (5–7 речень).
2. Кому з героїв належать такі слова: «Я знаю це зілля. Воно горить і не згорає?» (*Один із королівських радників, «Неопалима купина»*)
3. Хто є добрим персонажем твору «Як виникли Карпати»? (*Карпо*)

Картка № 5

1. Міні-твір «Якби лілія мала чудодійні властивості...» (5–7 речень).
2. Кому з героїв належать такі слова: «Ми ніколи не завоюємо цієї країни. Тому я повертаю своїх воїнів додому. І тобі раджу зробити те ж саме?» (*Угорський король, «Неопалима купина»*)
3. Назвіть добрих та поганих персонажів із вивчених сьогодні міфів. Обґрунтуйте свою думку.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Добро і зло зустрічаються не тільки в легендах та міфах, вони повсякчас навколо нас. Ми маємо навчитись одне від іншого та творити добро, щоб зло ніколи не перемогло.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати вивчені міфи, укласти таблицю добрих та лихих персонажів. Написати міні-твір (5–10 речень) на тему «Мої добрі вчинки».

УРОК № 5

НАРОДНІ ПЕРЕКАЗИ: «БІЛГОРОДСЬКИЙ КИСІЛЬ», «ПРИЙОМ У ЗАПОРОЖЦІ», «ОЙ МОРОЗЕ-МОРОЗЕНКУ»

Мета:

- **Навчальна:** ознайомитись із таким жанром, як народний переказ; з'ясувати його значення для художньої літератури.
- **Виховна:** виховувати інтерес до пізнання історичних фактів та постатей з історії українського народу.
- **Розвивальна:** розвивати цікавість до героїчного минулого нашого народу, творчу уяву, логічне мислення, культуру зв'язного мовлення.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Які персонажі вивчених творів є, на вашу думку, добрими? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Які персонажі вивчених творів є, на вашу думку, лихими? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Наведіть приклади добрих справ, які ви робили.
- ▼ Що треба робити, щоб не перетворитися на лиху людину? Обґрунтуйте свою думку.

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що таке переказ?
- ▼ Які події найчастіше описані в переказах?
- ▼ Хто є персонажами переказів?
- ▼ Які перекази ви знаєте?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Серед прозових жанрів фольклору перекази посідають значне місце, бо відображають життєві факти шляхом переповідання почутого, що наближує їх до реальності. Першоосновою в них має бути

свідчення про спогади очевидців. Передаючись з уст в уста, вони набувають нового емоційного забарвлення, проте реальність фактів залишається непорушною. Їхня мета — донести до нащадків сутність тих чи інших подій, нерідко — з повчальним підтекстом.

Народні перекази відзначаються плинністю, рухомістю текстів, бо їхня форма залежить від рівня імпровізаційної майстерності оповідача. Ці твори завжди несуть у собі ідеї гуманності, соціальної справедливості, здорової етики. Вони вчать бережливого ставлення до природи, високої моралі в людських відносинах. В історико-героїчних переказах сильні патріотичні мотиви. Усе це викликає до них інтерес в різні періоди життя народу. Настав і наш час познайомитися із ними.

2. Читання народних переказів

2.1. «Ой Морозе-Морозенку».

2.1.1. Пояснення назви та додаткова інформація за змістом переказу.

Нестор Морозенко (1559–1649) — військово-політичний діяч Хмельниччини з галицько-подільського шляхетського роду.

Навчався в Краківському і Падуанському університетах, полковник реєстрового козацького війська, організатор військових дій на Поділлі, брав участь в битві під Пилявцями, керував кіннотою під Збаражем, де загинув у бою. Герой історичної пісні «Ой Морозе, Морозенку, ти славний козаچه», у якій відображено його подвиги в боротьбі проти татар, мужність і героїчну смерть.

2.1.2. *Тема*: відображення ролі людини в історії країни.

2.1.3. *Ідея*: уславлення народного героя як символу незламності волі.

2.1.4. Виразне читання переказу.

2.1.5. Аналіз народного переказу «Ой Морозе-Морозенку» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Про кого розповідається у творі?
- ▼ Ким був Нестор Морозенко?
- ▼ У яких битвах він брав участь?
- ▼ Які географічні назви зустрічаються в переказі?
- ▼ Як до нього ставилися козаки?
- ▼ Які риси характеру Морозенка підкреслено в тексті?
- ▼ Як реагували на смерть Морозенка козаки, гетьман Хмельницький, селяни, Україна?

2.2. «Про білгородський кисіль».

2.2.1. Пояснення назви та додаткова інформація за змістом переказу.

Белгород — місто, засноване у XIII столітті як фортеця Белгород на історичній території Слобідської України, а тому серед місцевого населення було відоме також як Білгород. Цю фортецю неодноразово спалювали під час набігів татаро-монголів, і через це за указом царя Федора Івановича вона була відбудована заново, причому цього разу будівельним матеріалом був камінь. Відтоді Белгород став головним містом 800-кілометрової оборонної лінії, яка захищала Російську державу від набігів кримських татар. На початку XVIII століття, після приєднання України, була побудована нова оборонна лінія, і стратегічне значення Белгорода значно зменшилося. Незабаром після завоювання Криму 1785 року місто було виключене з числа активних фортець.

Печеніги — об'єднання тюркських та інших племен. Перша згадка про печенігів у «Повісті минулих літ» датована 915 роком, коли князь Ігор уклав з ними договір, після чого вони перекочували до кордонів Візантії та Угорщини. 920 року князь Ігор здійснив похід проти печенігів, але 944 року вони взяли участь у поході Ігоря на Візантію. Упродовж першої половини X ст. напади печенігів суттєво не відбилися на відносинах Русі з Візантійською імперією та мусульманськими державами Каспію. Після падіння Хозарського каганату кількість печенігів у Північному Причорномор'ї значно збільшилась.

968 року відбувся їхній перший набір на Київ. 972 року печеніги розбили біля дніпрових порогів дружину князя Святослава Ігоровича, який загинув у цьому бою. Після його смерті печеніги посилили напади на Русь. У 988–997 роках князь Володимир Святославич вів запеклу боротьбу з печенігами. Інтенсивно зміцнюючи південні кордони своєї держави, він збудував ряд укріплених замків по річках Сулі, Стугні і Трубежу.

Останній похід печенігів на Київську Русь відбувся 1036 року, коли вони зазнали нищівної поразки під Києвом від війська Ярослава Мудрого. На знак цієї перемоги було збудовано Софійський собор.

Князь Володимир Святославич (958–1015) — державний і політичний діяч з варязької династії Рюриковичів, князь новгородський, великий князь Київський. Син Святослава Ігоровича, великого князя Київського та його рабині Малуші. 988 року охрестив Русь, першим із руських князів розпочав карбувати власну монету. канонізований католицькою і православною церквою як Святий рівноапостольний князь Володимир. Відомий також як Володимир Великий, Володимир Святий, Володимир І.

2.1.2. *Тема*: боротьба українського народу із загарбниками.

2.1.3. *Ідея*: прославлення кмітливості та винахідливості, яка спрямована на захист своєї Батьківщини.

2.1.4. Виразне читання переказу.

2.1.5. Аналіз народного переказу «Про білгородський кисіль» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Охарактеризуйте головних героїв переказу. У який період відбувається дія?
- ▼ Хто допоміг мешканцям міста позбутися ворогів та звільнитися від облоги? Що він зробив для цього?
- ▼ Як поводитися мешканці міста під час перемовин?
- ▼ Чому переказ має таку назву? Чим став Белгородський кисіль для мешканців міста?
- ▼ Які позитивні та негативні якості проявляли діючі особи переказу?

2.3. «Прийом у запорожці».

2.3.1. Пояснення назви та додаткова інформація за змістом переказу.

Козаки (запорожці) — вільні озброєні люди, представники військового стану, воїни-найманці. Члени самоврядних чоловічих військових громад, що з XV століття існували на теренах українського «Дикого поля», в районі середніх течій Дніпра та Дону. Основним заняттям козаків була війна: патрулювання торгових шляхів, захист українських земель від татарських навал, участь у військових кампаніях сусідніх володарів та захист кордонів сусідніх держав.

Князь Дмитро Вишневецький у 50-х роках XVI століття побудував на острові Мала Хортиця фортецю. До складу гарнізону на Хортицькому острові входили як козаки, так і бояри, драби, слуги. Проживання козаків Вишневецького єдиною громадою в специфічних умовах сприяло зародженню військово-політичної організації запорозького товариства. Побудований Вишневецьким замок став прототипом козацького укріплення, яке, утвердившись на острові Томаківка у 60–70-х роках XVI століття, дістало назву Запорозької Січі.

Запорозька Січ — це фортеця-містечко. На території фортеці зазвичай знаходилися площа, церква, адміністративні споруди, курені, комори тощо. Стіни фортеці запорозьких козаків були з насипів земляних валів і дерев'яних укріплень. Козаки жили там увесь вільний від військової діяльності час.

2.1.2. *Тема:* зображення побуту та звичаїв запорозьких козаків.

2.1.3. *Ідея:* демонстрування винахідливості українських воїнів під час вибору гідних новобранців.

2.1.4. Виразне читання переказу.

2.1.5. Аналіз народного переказу «Прийом у запорожці» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Які риси характеру перевіряли запорожці в новобранців?
- ▼ У чому полягала перевірка? Чи змогли б ви її пройти?

- ▼ Чому більшість новачків провалювало випробування?
- ▼ А які ще випробування ви б запропонували козакам?

3. Теорія літератури

Переказ — це усна оповідь про життєві факти, драматичні ситуації, пов'язані з конкретними історичними подіями, інформація про які передається не очевидцями, а шляхом переповідання почутого. Джерелом виникнення цього жанру були розповіді очевидців чи учасників історичних подій минулого, які, викликавши зацікавлення слухачів, почали передаватися з уст в уста. Суттєвою ознакою цього жанру є те, що оповідач перебуває зовні і не бере участі в зображуваних подіях. Найдавніші перекази стосуються часів Київської Русі, серед новітніх виділяються оповіді про національно-визвольні армії і рухи, події Першої та Другої світових воєн. Найчисельнішу групу становлять перекази доби Козаччини, серед яких виділяють оповіді про рядових козаків, їхній побут, звичаї, боротьбу з ворогами.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Чому князя Володимира не було в місті?
 - А *Пішов до Новгороду воювати з печенігами;*
 - Б відпочивав за кордоном;
 - В відвідував царя в Москві;
 - Г прокладав новий торговельний шлях.
2. Що вирішило народне віче?
 - А Напасти на печенігів вночі;
 - Б послати гінця до князя Володимира;
 - В *здатися печенігам;*
 - Г чекати на допомогу в облозі.
3. Яку хитрість запропонував старець?
 - А Нагодувати ворогів отрутою;
 - Б *розкласти по криницях мед та бовтанку, із якої потім зварити кисіль та пригостити ворогів;*
 - В накрити найкращий стіл та задобрити печенігів;
 - Г розкрити ворогам таємницю Белгородського киселю в обмін на припинення облоги.
4. Як відреагували печеніги?
 - А Взяли старійшин міста в полон;
 - Б продовжили облогу;

- В** не повірили мешканцям міста;
Г *здивувалися та зняли облогу.*
5. У якій місцині поставили Морозенка татари?
А *На Савур-могили;* **Б** на Мамай-кургані;
В на горі Говерлі; **Г** на Поділлі.
6. Як, згідно переказу, помер Морозенко?
А Його порубали на шматки; **Б** його спалили на вогнищі;
В йому вирвали серце; **Г** його втопили в річці.
7. Яке випробування застосовували запорожці до новачків?
А *Веліли зварити кашу;*
Б випробовували військову майстерність;
В розпитували про рідних;
Г наказували прибирати в курені.
8. Що робили козаки, доки новачок проходив випробування?
А Косили жито в полі; **Б** співали славетні пісні;
В *вичікували в комишах;* **Г** тренувалися на свіжому повітрі.
9. Якщо хлопець не проходив перевірку, що чекало на нього?
А Йому давали ще один шанс;
Б козаки побивали його палками;
В його залишали на Січі як прибиральника;
Г *йому давали коня, грошей та виганяли із Січі.*
10. Кому було під силу пройти перевірку?
А Спокійному та врівноваженому хлопцеві;
Б *розторопному та кмітливому парубку;*
В тому, хто мав знайомих серед козаків;
Г нікому, тому що випробування були дуже важкими.
11. Яка винагорода чекала на того, кому вдалося пройти випробування?
А Йому дарували кращого коня;
Б його нагороджували грошима;
В йому дарували почесну шаблю;
Г *козаки приймали його у своє товариство.*
12. Хто такі печеніги?
А *Загарбницькі племена;* **Б** інша назва поляків;
В ті, хто полюбає печене; **Г** ті, хто обпік собі ноги.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Запропонуйте випробування з хоробрості майбутньому козаку (5–7 речень).

2. Назвіть п'ять іменників-асоціацій із переказом «Білгородський кисіль».
3. Чим відрізняється міф від переказу? Обґрунтуйте свою думку.

Картка № 2

1. Запропонуйте випробування з кмітливості майбутньому козаку (5–7 речень).
2. Назвіть п'ять іменників-асоціацій із переказом «Прийом у запорожців».
3. Яку роль у житті України грали запорожці? Обґрунтуйте свою думку.

Картка № 3

1. Запропонуйте випробування майбутньому козаку з бойової підготовки (5–7 речень).
2. Назвіть п'ять прикметників-асоціацій із переказом «Ой Морозе-Морозенку».
3. Пригадайте приклади з вивчених творів, коли кмітливість однієї людини рятувала все місто.

Картка № 4

1. Запропонуйте випробування майбутньому козаку з історії козацтва (5–7 речень).
2. Назвіть п'ять іменників-асоціацій з поняттям «переказ».
3. Що ви запам'ятали про Запорозьку Січ?

Картка № 5

1. Запропонуйте випробування майбутньому козаку з відданості Батьківщині (5–7 речень).
2. Назвіть п'ять іменників-географічних назв, які зустрілися у вивчених переказах.
3. Якими якостями, на вашу думку, володіє справжній козак? Чи хотіли би ви бути прийнятим у козацтво?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Народні перекази дають нам уявлення про героїчне минуле нашого народу, його героїв та видатних воїнів. Нам є ким пишатися та про кого переповідати своїм нащадкам.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати народні перекази, визначити їхню повчальну мету. Написати міні-твір (5–10 речень) на тему «Якби я був славетним козаком...».

УРОК № 6

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. ОЛЕНА ПЧІЛКА. «СОСОНКА»

Мета:

- **Навчальна:** ознайомитись із біографією та творчістю Олени Пчілки; визначити головну думку твору; викликати інтерес учнів до самостійного читання.
- **Виховна:** виховувати інтерес до літературного спадку українського народу.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, культуру зв'язного мовлення.

Тип уроку: позакласне читання.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Бесіда

- ▼ Як ви гадаєте, в чому справжнє щастя?
- ▼ Пригадайте, що ви знаєте про оповідання.
- ▼ Які оповідання ви читали?
- ▼ На яке свято встановлюють ялинку?
- ▼ Як називають новорічну ялинку?

2. Шифровка (назва оповідання)

Сьогодні на уроці ми з вами розглянемо оповідання Олени Пчілки. Щоб дізнатись, яке саме, потрібно відгадати зашифроване слово.

22	19	22	19	18	15	1
----	----	----	----	----	----	---

(Сосонка)

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Короткі відомості про автора

Народилася Ольга Петрівна Драгоманова 29 липня 1849 року на Полтавщині, у місті Гадячі.

Ось як розповідала Ольга Петрівна про місце, де минуло її дитинство:

«Була та гадяцька садиба на високій, крутій горі і спускалася до річки Псла. Під самим Гадячем впадає у Псьол річка Грунь і разом з водами Псла оточує великий острів з кучерявими вербами, а поза островом розстеляється зелена долина, поки не замикає її на обрїю великий вічнозелений бір сосновий... Дивлячись з нашого вікна на все те поєднання гір, води і зеленощів, я завжди думала, що се чи не найкращий на всю Полтавщину краєвид, — а вона ж має так багато чудових куточків».

Олена Пчілка походила з славетного роду Драгоманових, відомого ще за часів гетьманщини. Предки її перебували на дипломатичній службі в Богдана Хмельницького, дядько — декабрист Яків Драгоманов — помер на засланні в Сибіру, батько Ольги Петрівни мав юридичну освіту, захоплювався літературою, писав вірші, оповідання, збирав народну творчість. У своїй юридичній практиці «держав руку «дрібноти», усяких людей козацького роду».

Дітей у сім'ї Драгоманових привчали шанувати природу, любити мистецтво. З гордістю за своїх батьків Олена Пчілка говорила, що в той темний, жорстокий час, коли повновладно панувало деспотичне право, у їхній сім'ї ні з кого не знущались, нікого не карали, і діти виростили, не бачивши ніяких диких сцен розправи сильного з підвладним, а наставляло на добрий розум їх лише спокійне і лагідне слово.

Дітей гляділа й виховувала мама.

З дванадцяти років Ольга Драгоманова навчалась у Київському пансіонаті шляхетних дівчат.

1886 р. виходить перша збірка поезій Олени Пчілки під назвою «Думки-мережанки», публікуються її оповідання та вірші в українському журналі «Зоря».

У кінці 90-х років родина Косачів переїжджає на постійне мешкання до Києва. Ольга Петрівна завідує літературним відділом «Київського літературно-артистичного товариства», стає редактором і видавцем журналу «Рідний край», виступає з доповідями про українських, російських та польських письменників, пише нариси та спогади про видатних діячів української культури: Т. Шевченка, Є. Гребінку, М. Лисенка, М. Старицького, М. Драгоманова, Б. Грінченка, П. Житецького та ін.

Ольга Петрівна Драгоманова була активною громадською діячкою, для багатьох взірцем мужності, сили волі, незламності духу. Протягом усього життя вона наполегливо, безкомпромісно боролася за майбутнє відродження національної культури, за право говорити, писати й друкувати книжки рідною мовою.

Померла Олена Пчілка 4 жовтня 1930 року в Києві.

2. Історія псевдоніму

Багато захопливих книжок для дітей написала Олена Пчілка. Її твори навчають нас любити Україну, бути її патріотами. Добру працю Олени Пчілки можна охарактеризувати народним прислів'ям: «Родюча, як земля, а робоча — як бджола».

Родина жила в просторому будинку, при якому був гарний сад з пасікою. «Ми, діти, геть уже пізніше дуже любили той садочок і ті вулики, — писала Олена Пчілка. — А коли б хто хотів знати, то й свій письменницький псевдонім позичила я від тих, добре мені знайомих пчілок».

3. Робота над змістом твору

Сюжет оповідання

На початку твору ми бачимо, як сосонка величається, красується перед своїми сусідками, березами та липками: «Стоїте деркачами?.. Ой світе мій, яка ж я гарна та велична!» Весь час вона підкреслювала свою красу і шляхетність.

Та недовго втішалася наша сосонка: спочатку її зрубали, один вечір помилувалися, викинули, а потім поставили замість віхи. Але таке трапляється не тільки з природою, а й з людьми. Учора вона була така велична, а сьогодні нікому не потрібна.

У цьому творі поєднується реальне і казкове. Людина виявила себе байдужою до природи.

Головний герой твору Івась переживає радість і захоплення. А коли він покинув рідний дім, то охопили його і смуток, і страх, і розпач: «Був він Івась, а то став уже «Ванька»... Одно слово, за попихача в усіх». Не витримав Івась чужої хати. Втік він додому, де його відігріли. Там його нагодували, ніхто не бив. Адже недаремно кажуть у народі: «Ліпше своя хата, ніж чужі палати».

Тема: відображення духовного світу героїв.

Ідея: відтворення світу людини і природи.

Основна думка: прагнення до щастя.

Сюжетні лінії: історія сосонки та історія життя Івася, панське життя (3 сюжетні лінії).

Головні герої: Івась, Сосонка.

Персонажі: переважно із українського панства та селянства.

Жанр: соціальне оповідання.

4. Гра «Хто швидше?»

Знайди цитату в творі.

- 1) Опис сосонки: «Була вона не дуже велика, але й немаленька, саме мірненька та така зграбнесенька, круглесенька, зелені глиці аж сяють, а молоді пагонки, як свічечки, стремлять, прості та ясні».

- 2) Опис вбраної сосонки: «Вся вона сяє свічечками, ліхтариками, все гілля обчіпляне яблучками, якимись цяцьками, червоними, синіми, золотими, аж у очах мигтять! Під сосною, на примості, стоять ляльки, коники, щось таке ще...»
- 3) Що добув Івась на святі? («кілька золотих горіхів, червоних яблук, цукерків у кошику маленькому, солодкого коника і паперову золоту рибку!»)
- 4) Коли зник Івась («Була масниця, був у панів великий бенкет; в будинку знявся такий шарварок, що ніхто й не зауважив, як зник Івась. Огледілися потім: «Де Ванька? Покличте Ваньку!» А «Ваньки» вже й сліду нема — за містом уже!»)
- 5) Що трапилось в дорозі додому? («Лишенько! Збився Івашко з дороги! Кидається він то в той, то в той бік, сльози рвуться з очей, бо нічого не вдіє! Не знає вже, де він і що... Може, воно недалеко від дому, а може, — зовсім не туди він іде, куди слід! «Боже мій! — плаче Івась, — що ж се зі мною буде? Замерзну я в полі!» (А вже й так ноги дуже померзли!) Плаче бідний Івась, крізь завірюху нічого перед собою не баче. Коли се дивиться — щось мріє... Перше злякався, думав, що вовк; коли ні: то дерево... Боже мій, та се ж та сосонка, що батько Івасів поставив; он і друга віха!»)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Яка пора року описана в оповіданні Олени Пчілки «Сосонка»?

А Весна;	Б літо;
В зима;	Г осінь.
2. Ким для батька Івася була нянька?

А Подруга;	Б кума;
В тітка;	Г сестра.
3. Чим пригощала нянька Івася?

А Чаєм та бубликом;	Б чаєм та шматком пирога;
В чаєм;	Г чаєм та цукерками.
4. Яке свято описано в оповіданні?

А Різдво;	Б Новий рік;
В Коляда;	Г Водохрещення.
5. Що зробив старший слуга з Івасем?

А Вигнав;	Б посварив;
В поцілував;	Г побив.

6. Куди відвезли Івася?
A В ліс; **Б** в місто;
B на службу до панів; **Г** до бурси.
7. Що змінили насамперед господарі Івасю?
A Одежу; **Б** ім'я;
B зачіску; **Г** прізвище.
8. Як звали Івася на службі?
A Петро; **Б** Захар;
B Ванька; **Г** Санька.
9. Хто допоміг Івасю знайти дорогу додому?
A Сосонка; **Б** зоря;
B заєць; **Г** старий дід.
10. Хто почув плач Івася?
A Батько; **Б** брати;
B сестри; **Г** *мати*.
11. Скільки років було Івасеві?
A 9; **Б** 11;
B 8; **Г** 10.
12. Що снилося вночі Івасеві?
A Рідна домівка; **Б** *осяяна сосонка*;
B свято; **Г** цукерки.

2. Цифровий диктант (усно чи письмово)

(За кожну правильну відповідь — 1 бал.)

- 1 Івась з батьком продали сосонку.
- 2 Сосонку порубали на дрова.
- 3 Івася пригостили бубликом.
- 4 У панів було двоє дітей.
- 5 Івасю купили нову одежу.
- 6 Хлопчик втік від панів.
- 7 Івась без допомоги знайшов свою хату.
- 8 Сосонка допомогла Івасеві.
- 9 Сосонка стояла біля подвір'я.
- 10 Івась помер у лісі.

(Шифр 1011010110)

3. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть невеличкий лист до батьків Івася.
2. Кому належать ці слова: «Я покинув, я не можу там бути, там мене б'ють усі... Я не можу!»? (*Івась*)
3. Які сюжетні лінії оповідання?

Картка № 2

1. Напишіть невеличкий лист до сосонки.
2. Кому належать ці слова: «Пани шукають хлопця до послуги в горницях і що добре було б віддати в ту службу Івася»? (*Максимова кума*)
3. Яка головна ідея оповідання?

Картка № 3

1. Напишіть невеличкий лист до Івася.
2. Кому належать ці слова: «А що? Де ваші кучері гарні та рясні? Стоїте держачами! Ох, що то за хороша річ, як хто шляхетного роду! Нема в світі кращих, як ми, сосни! Ой світе мій, яка ж я гарна та велична!»? (*Сосонка*)
3. Яка тема оповідання?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Ознайомитись із народними казками.

Народні казки

УРОК № 7

ТЕМАТИКА І РІЗНОВИДИ НАРОДНИХ КАЗОК. ПОБУДОВА КАЗКИ

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із таким жанром фольклору, як народна казка, з'ясувати її різновиди та побудову.
- **Виховна:** зацікавити учнів казкою, спонукати їх до креативної творчості.
- **Розвивальна:** розвивати грамотне мовлення та логічне мислення.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

Якщо казка стане дійсністю, кому вона тоді буде потрібна?

Валентин Чемерис

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Що таке переказ?
- ▼ Що цікавого для себе ви дізнались із переказів? Чого вони навчають?
- ▼ Перевірка твору «Якби я був славетним козаком...». Міні-коментар учителя за змістом.

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що таке казка? Які ваші улюблені казки?
- ▼ Як казки з'являються на світ? З чого вони складаються?
- ▼ Хто може бути казковим героєм? Наведіть приклади.
- ▼ Чи люблять ви фантазувати? Чи хотіли б ви стати казкарем?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Чи є на Землі людина, яка не любила б казок? Напевно, немає. Адже змалку казка навчала вас уявляти та мріяти, радіти й сумувати. Розглянувши ближче українські народні казки, можна побачити, що вони уславлюють любов українців до волі, сміливість, мудрість, прагнення до справедливості, працьовитість, а засуджують рабство, брехню, жорстокість, ледарювання. За такими неписаними моральними законами, відображеними в казках, віками жив наш народ, сподіваючись на остаточну перемогу сил Добра.

Казка — це різновид художньої прози, що походить від народних переказів, коротка й захоплива розповідь про вигадані події та явища, які сприймаються і переживаються як реальні. Казки відомі з найдавніших часів у всіх народів світу. Це один з основних жанрів народної творчості, чарівного, авантюрного чи побутового характеру усного походження з настановою на вигадку. Саме слово казка походить від слова «казати» — розповідати. У казковому світі живуть персонажі, створені народною уявою, наділені характерними національними рисами, тому вони й перемагають сили зла. Зазвичай у казковому світі торжествує Добро й Правда, усе закінчується щасливо.

У Європі існувала усна традиція, пов'язана з казкою, тому що чимало авторів збирали традиційні казки чи створювали нові казки на основі традиційних — письменників Шарль Перро (Франція), брата Грімм (Німеччина), Олександр Афанасьєв (Росія).

2. Тематика і різновиди народних казок

За змістом казки поділяються на кілька різновидів:

казки про тварин є найдавнішими, пов'язані з тотемічними уявленнями. Головними героями тут виступають звірі. Згодом казки втрачають міфологічний і магічний сенс і набувають повчально-виховного характеру;

фантастичні казки первісно також мали магічне призначення, яке невдовзі утратилося; в них органічно поєднується міфічне, фантастичне і героїчне начала. Провідні мотиви: змієборство, добування і використання чудодійних предметів (цілюща вода, жар-птиця, меч-кладенець, шапка-невидимка, чоботи-самоходи) та ін. Герої фантастичних казок, як правило, наділені надзвичайною силою, здібностями, винахідливістю, які допомагають їм подолати усі випробування на шляху до мети.

у побутових казках переважають мотиви повсякденного життя. Героями виступають бідний селянин, кмітливий наймит чи солдат, бурлака, вередлива жінка тощо. Часто у цих казках зустрічаються персоніфіковані образи — Доля, Щастя, Горе, Правда, Кривда;

найдавніші казки у всьому світі — це *народні казки*. Їхньою особливістю є відсутність особи автора. Народні казки — це витвір усього суспільства. Звичайно, що кожна казка в основі має розповідь, яку розповіла певна людина, але відтоді цю казку зазвичай переказує велика кількість людей.

Українські народні казки також мають свої особливості. Наприклад, їхні герої нерідко потерпають від космічних сил (сонце, місяць, вітер, мороз, град). Особливо популярні два мотиви: дощодження знищеного урожаю і розшукування жінки, котру хапає сонце, вітер або інша сила. Також у казках присутні фантастичні надприродні земні ества: дух землі, лісовик, мавка, Баба-Яга, Змій, Кощій.

3. Побудова та функції казки

Для казки характерні традиційність структури і композиційних елементів, контрастне групування дійових осіб, відсутність розгорнутих описів природи і побуту. Її сюжет багатоепізодний, із драматичним розвитком подій, зосередженням дії на героєві і щасливим закінченням. Казка відзначається «замкнутим часом» і завершеністю, пов'язаною з досягненнями героєм мети і перемогою добра над злом. Функціональна палітра казки надзвичайно розмаїта: її естетичні функції доповнюються і взаємопереплітаються з пізнавальними, морально-етичними, соціально-виховними, розважальними та ін. У казок народів світу багато спільного, що пояснюється подібністю культурно-історичних умов їхнього життя. Водночас казки відзначаються національними особливостями, відображають спосіб життя народу, його працю і побут, природні умови, а також індивідуальні риси виконавця-оповідача (казкаря).

Казка має своєрідну побудову: вона складається із зачину, основної частини та кінцівки: «Жив собі...», «Був собі...», «Це було за царя Панька, як була земля тонка...» — так традиційно розпочинається багато казок. Це і є зачин.

В основній частині розповідається про дійових осіб, події розгортаються як ланцюжок пригод. Характерною ознакою казок є використання чисел 3, 7, 12. Змії мають три голови, живуть три брати, сходяться три дороги тощо.

Кінцівка — це характерний вислів, яким традиційно закінчується казка: «Живуть-поживають, добра наживають» чи «Вам казка, а мені бубликів в'язка» та інші.

4. Теорія літератури

Народна казка — популярний фольклорний жанр, у якому передається з покоління в покоління мудрість народу, усе, що є вартим уваги нащадків, життєвий досвід, мрії народу, його почуття.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Колективна казка «Снігова куля»: перший представник групи починає розповідати власну казку (1 речення), наступний учень продовжує казку власним реченням і так далі. Перемагає та група, яка за визначений час (5–7 хвилин) придумує найбільшу казку.

Примітка: казка обов'язково має мати зачин, основну частину та кінцівку.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Вгадайте різновид казок за елементами: заєць, вовк, ліс, озеро. (*Казки про тварин*)
2. Назвіть п'ять добрих персонажів-людей із казок, які ви знаєте.
3. Казкова дівчинка, яка страждала від нерідної матері та загубила черевичок на найважливішому заході в житті, це ... (*Попелюшка*).

Картка № 2

1. Вгадайте різновид казок за елементами: меч-кладенець, шапка-невидимка, чоботи-самоходи. (*Фантастичні казки*)
2. Назвіть п'ять лихих персонажів-людей із казок, які ви знаєте.
3. Казкова дівчинка, яка вирушила в небезпечну подорож до своєї родички з метою передати їй печені вироби, це ... (*Червона Шапочка*).

Картка № 3

1. Вгадайте різновид казок за елементами: Щастя, Горе, Правда, Кривда (*побутові казки*).
2. Назвіть п'ять добрих персонажів-тварин із казок, які ви знаєте.
3. Казкова дівчинка, яка вимушена була піти з дому та оселитись із півдюжиною чарівних істот в очікуванні свого кохання, це ... (*Білосніжка*).

Картка № 4

1. Вгадайте різновид казок за елементами: відсутність автора, передавання із уст в уста. (*Народні казки*).
2. Назвіть п'ять злих персонажів-тварин із казок, які ви знаєте.
3. Казкова морська істота, яку кохання змусило обміняти голос на іншу частину тіла задля подорожі у пошуках нареченого, це ... (*Русалонька*).

Картка № 5

1. Вгадайте різновид казок за елементами: цілюща вода, жар-птиця, літаючий килим. (*Фантастичні казки*)
2. Назвіть п'ять магічних речей із казок, які ви знаєте.
3. Казковий персонаж, зроблений із тіста, який втік із дому без попередження та став жертвою хитрої лісової тварини, — це ... (*Колобок*).

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Казки навчають нас не лише мудрості, вони демонструють нам вічні цінності, моральні орієнтири та допомагають вірити в добро. Вони є невід'ємним елементом виховання сучасної людини.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати улюблену казку, придумати власне продовження до неї (5–10 речень). Поміркувати про роль казок у вашому житті.

УРОК № 8

НАРОДНА КАЗКА «ПРО ПРАВДУ І КРИВДУ»**Мета:**

- **Навчальна:** опрацювати ідейно-художній зміст казки «Про правду і кривду», з'ясувати її тему та ідею, проаналізувати казку.
- **Виховна:** виховувати такі якості як чесність та справедливість.
- **Розвивальна:** розвивати уяву, логічне мислення, навички виразного читання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****1. Забезпечення емоційної готовності до уроку****2. Перевірка домашнього завдання**

- ▼ Що таке народна казка? Які різновиди казок ви знаєте? Наведіть приклади.
- ▼ Яку роль грає казка у вашому житті?

- ▼ Чого навчили вас казки, які вам читали батьки?
- ▼ Яке продовження улюбленої казки ви придумали? (*Перевірка та аналіз міні-творів*)

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Як ви розрізняєте в житті правду та кривду?
- ▼ Наведіть приклади казок, де персонажі вчиняють по правді та справедливості.
- ▼ Наведіть приклади казок, де персонажі вчиняють погано та несправедливо.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ****1. Вступне слово вчителя**

— Правда і кривда — одвічні суперники в умах та серцях людей. З дитинства кожен із нас знає, що казати правду — це добре, а брехати, обманювати — погано.

Якщо людина живе правдою, то чесними будуть усі її вчинки: вона не скривдить тварину, не зрадить друга, ні на мить не забуде про обов'язок перед батьками та Батьківщиною. Вона буде чесною навіть у складних та критичних ситуаціях, коли це буде загрозувати її особистому благополуччю. Заради тепла і ситості вона не забруднить душу кривдою, та в усіх випадках, коли потрібно буде зробити вибір, вона його зробить на користь правди. А наприкінці життя їй не буде соромно за якісь «компроміси з сумлінням», бо вона знатиме, що жила чесно.

Сьогодні кожна людина має шанс жити чесно, як личить вільній людині у вільній країні. Для цього потрібне лише щире серце, трішки мужності та вірності своїм моральним принципам.

Однозначної відповіді, що краще — правда чи кривда — немає. Бо цей вибір кожен має зробити для себе сам. Герої нашого сьогоднішнього уроку свій вибір вже зробили. Отже, давайте подивимось, до чого це призвело.

2. Читання казки «Про правду і кривду»

2.1. Тема: наочне демонстрування того, як правда перемагає несправедливість.

2.2. Ідея: уславлення правди та справедливості, засудження та покарання кривдників.

2.3. Виразне читання казки за ролями (уривки).

2.4. Аналіз казки «Про правду і кривду» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Який зачин казки? (Наведіть приклад із тексту). Чи має він традиційний характер?
- ▼ Хто є головними героями казки? Яким життям вони жили? (Наведіть цитати з тексту на підтвердження своїх слів)
- ▼ Чому багатий дядько впевнений у тому, що скрізь панує кривда, а його бідний небіж впевнений, що по правді жити легше? Кого ви підтримуєте?
- ▼ Як вирішили розв'язати свою суперечку дядько з небожем?
- ▼ Чи здивували вас відповіді подорожніх?
- ▼ Які фантастичні елементи ви побачили в казці? Перелічіть їх.
- ▼ Розкажіть, чим хизувалися чорти. Чому вони це зробили?
- ▼ Як небіж допоміг людям? Що він отримав у винагороду?
- ▼ Що запитав небіж у дядька наприкінці казки? Хто мав рацію в їхній суперечці?
- ▼ Чого добився небіж, живучи правдою? Чи змінила його висока посада? Яким королем він став?
- ▼ На вашу думку, як краще жити — правдою чи кривдою? Обґрунтуйте свою думку.

2.5. Міні-характеристика героїв «Хто краще?» (робота в групах).

Перша група: описує небожа за допомогою позитивних характеристик.

Друга група: описує дядька за допомогою негативних характеристик.

Перемагає та група, яка наведе найбільше прикладів.

2.6. Міні-дебати «Як краще жити: правдою чи кривдою?» (робота в групах).

Перша група: від імені дядька аргументує, чому краще жити кривдою.

Друга група: від імені небожа аргументує, чому краще жити правдою.

Перемагає та група, яка наведе найбільше аргументів на свою користь.

3. Сінквейн «Правда та кривда»

Перша група: скласти сінквейн «Небіж».

Друга група: скласти сінквейн «Дядько».

Пам'ятка. Сінквейн (фр. *cinquains*, англ. *cinquain*) — п'ятирядкова віршована форма, яка виникла під впливом японської поезії.

Правила укладання сінквейну:

1-й рядок — одне слово — назва вірша, тема, найчастіше — іменник.

2-й рядок — два слова (прикметники або дієприкметник). Опис теми, слова можна з'єднувати сполучниками та прийменниками.

3-й рядок — три слова (дієслова). Дії, які стосуються теми.

4-й рядок — чотири слова — речення. Фраза, яка демонструє ставлення автора до теми 1-го рядка.

5-й рядок — одно слово — асоціація, синонім, який повторює зміст теми 1-го рядка, найчастіше — іменник.

Приклад сінквейну:

Літо.

Яскраве і тепле.

Зігріває, веселить, розважає.

Дарує людям гарні емоції.

Радість.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Про що сперечалися небіж із дядьком?

А Як парубку жити далі без батька;

Б як треба поділити спадок;

В як краще жити: правдою чи неправдою;

Г як краще доглядати за худобою.

2. Кого вони не зустріли у своїй подорожі?

А Заробітчанина;

Б духовника;

В пана;

Г кріпака.

3. Що почули небіж із дядьком від усіх, кого запитали?

А Лучче жити правдою;

Б *лучче жити кривдою;*

В лучче жити по совісті;

Г лучче жити своїм розумом.

4. Чому хлопець опинився в лісі?

А *Хотів повіситися;*

Б заблукав і шукав дорогу додому;

В хотів сховатися від дядька;

Г хотів назбирати хмизу.

5. Про що розмовляли чорти?

А Про те, як схопити його дядька;

Б про плани на наступний день;

В *про шкоду, яку вони заподіяли людям;*

Г про те, як краще повісити хлопця.

6. Що зробив хлопець, коли зізнався про таємницю чортів?
А Зрозумів, що кривдою жити краще;
Б розповів про все дядькові;
В злякався і побіг додому;
Г допоміг усім, кому вони нашкодили.
7. Ким наприкінці твору став хлопець?
А Королем; **Б** жебраком;
В хазяїном чортів; **Г** паном.
8. Як хлопець зустрів дядька після довгих років розлуки?
А Вигнав його з королівства;
Б подарував йому багато добра;
В не захотів з ним розмовляти;
Г призначив його своїм міністром.
9. Чому дядько сумував, повернувшись додому?
А Заздрив небожеві;
Б не хотів розлучатися з небожем;
В хотів виправити те, що накоїв;
Г страждав від того, що небіж не пробачив йому.
10. Чим завершилася історія для дядька?
А Він помер він заздроців;
Б він зрозумів, що краще жити правдою;
В його повісили чорти;
Г він залишився жити в палаці з небожем.
11. До якого різновиду казок належить казка «Про правду і кривду»?
А Фантастична казка; **Б** побутова казка;
В казка про тварин; **Г** народна казка.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Як ви розумієте прислів'я: «Біда на світі, коли нема правди!»?
2. Напишіть міні-твір «Правда завжди перемагає» (5–7 речень).
3. Які ваші враження від вчинків бідного небожа? Як би ви вчинили на його місці?

Картка № 2

1. Як ви розумієте прислів'я: «Всяк правду знає, та не всяк про неї дбає»?
2. Напишіть міні-твір «Кривда на має шансів на перемогу» (5–7 речень).
3. Які ваші враження від вчинків дядька? Як би ви вчинили на його місці?

Картка № 3

1. Як ви розумієте прислів'я: «Не на брехні світ стоїть»?
2. Напишіть міні-твір «Родинні стосунки важливіші суперечок» (5–7 речень).
3. Які ваші враження від вчинків чортів? Чи зробили вони щось справедливе?

Картка № 4

1. Як ви розумієте прислів'я: «Неправдою світ пройде, та назад не вернешся»?
2. Напишіть міні-твір «Як розважається нечиста сила» (5–7 речень).
3. Які ваші враження від вчинків небожа-короля? Як би ви вчинили на його місці?

Картка № 5

1. Як ви розумієте прислів'я: «Не шукай правди в других, коли в тебе її нема»?
2. Напишіть міні-твір «Як добрі справи допомагають у житті» (5–7 речень).
3. Які ваші враження від вчинку дядька після останньої зустрічі з небожем? Як би ви вчинили на його місці?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Казка «Про правду і кривду» демонструє нам, що правда завжди перемагає, навіть якщо не одразу. Треба лише вчиняти по справедливості та відповідати добром. Тоді винагорода неодмінно знайде своїх героїв.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати та переказувати казку «Про правду і кривду», аналізувати образ головного героя.

УРОК № 9

УСЛАВЛЕННЯ МУДРОСТІ, КМІТЛИВОСТІ ЛЮДИНИ В КАЗЦІ «МУДРА ДІВЧИНА»

Мета:

- **Навчальна:** опрацювати ідейно-художній зміст казки «Мудра дівчина», з'ясувати її тему та ідею, проаналізувати казку, на прикладі головної героїні зрозуміти, що таке мудрість.
- **Виховна:** виховувати такі якості, як кмітливість, співчуття, уважність; прищеплювати інтерес до народної творчості.
- **Розвивальна:** розвивати уяву, логічне мислення, навички виразного читання, мовлення, пам'ять.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Хто є головними героями казки «Про правду і кривду»? Хто з них захищає правду, а хто кривду?
- ▼ Які фантастичні події відбувались у казці?
- ▼ Який герой вам сподобався найбільше? Чому?
- ▼ Чим краще жити — правдою чи кривдою? Обґрунтуйте свою думку.

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що таке мудрість? Яку людину можна вважати мудрою?
- ▼ Від чого, на вашу думку, залежить мудрість? Чи може щойно народжене немовля бути мудрим? Обґрунтуйте свою думку.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Мудрість (грец. *Σοφία*) — це володіння, розумінням та розсудливе і грамотне застосування не лише здобутих знань, але й досвіду, інтуїції. Це властивість людини знаходити рішення різних проблем, у тому числі життєвих, опираючись на свій і чужий досвід.

Народна мудрість міститься в афоризмах, прислів'ях, приказках та казках, передається з покоління в покоління та примножується нащадками. З давніх-давен наші пращури славились неабияким розумом та кмітливістю, частина якої передалась і нам. І хоча мудрішає людина з віком та надбанням життєвого досвіду, прискорити цей процес можна самотужки, розвиваючи свій розум читанням цікавих книжок та діставати додаткові знання з усіх доступних джерел. Сьогодні завдяки казці «Мудра дівчина» ми дізнаємось, якою є мудра людина і як вона може користуватися своєю мудрістю.

2. Читання казки «Мудра дівчина»

2.1. **Тема:** зображення звичайної людини, яка вміє користуватися своїм розумом та розв'язувати складні питання.

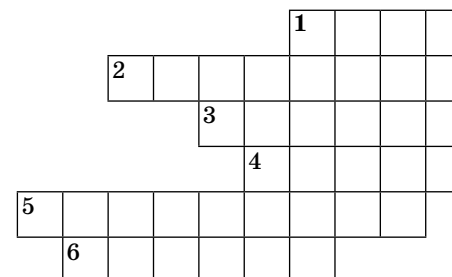
2.2. **Ідея:** уславлення розуму, кмітливості, мудрості та обурення чванливістю, жадібністю й неосвіченістю.

2.3. Виразне читання казки.

2.4. Аналіз казки «Мудра дівчина» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Які відносини були між братами?
- ▼ Через що між ними виникла суперечка?
- ▼ До кого вони звернулись за допомогою?
- ▼ Чому пан загадував загадки всім позивачам? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Хто допоміг бідному брату?
- ▼ Чому пан розсердився, почувши правильну відповідь?
- ▼ У чому полягали загадки пана?
- ▼ Чим відповідала дівчина на нові загадки?
- ▼ Як пан хотів вплинути на Марусю? Чи вийшло це в нього?
- ▼ Чи справедливим є закінчення казки? Як би ви вчинили на місці пана?

3. Кросворд для I варіанту за мотивами казок «Про правду і кривду» та «Мудра дівчина»

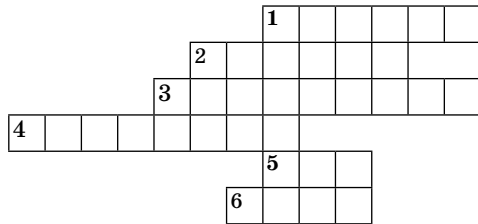

По горизонталі: 1. Хто, на думку дівчини, мав визначити приналежність лошади? (Мати) 2. На чому дівчина прибула до пана в гості? (Санчата)

3. Через яку худобу посварились бідний та багатий брати? (*Корова*) 4. Винагорода небожа за порятунок становила: сто карбованців, пара коней із коляскою і ... (*кучер*). 5. Що несла бабуся, яку зустрів небіж по дорозі? (*Коромисло*) 6. Що врятував небіж від лиходіяння першого чорта? (*Гребля*)

По вертикалі: 1. Ім'я кмітливої та мудрої дівчини. (*Маруся*)

4. Кросворд для II варіанту за мотивами казок «Про правду і кривду» та «Мудра дівчина»

По горизонталі: 1. У якому стані був черевик, який взяла дівчина? (*Драний*) 2. Навіщо Марусі був потрібен гребінь? (*Прясти*) 3. Що мучило купця після зустрічі з небожем? (*Заздрість*) 4. Якого гостинця приготувала дівчина панові? (*Горобець*) 5. Що треба було знищити, щоб у місто повернулася вода? (*Кущ*) 6. Який казковий герой вчиняв лихо у казці, яке потім виправляв небіж? (*Чорт*)

По вертикалі: 1. Хто з рідних залишився у хлопця після смерті батька? (*Дядько*)

5. Міні-характеристика головних героїв казки «Який я?»

Розподіліть характеристики між трьома головними героями: паном, батьком та Марусею: мудрий, чванливий, трудящий, бідний, багатий, розумний, щедрий, кмітливий, хитрий, байдужий, жорстокий, безпорадний, спостережливий, добрий, рішучий.

Чи є серед них ті, які підходять декільком персонажам? Обґрунтуйте свою думку.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

- Як багатий брат вирішив зробити ласку бідному?
 - А Дав йому грошей у борг;
 - Б дав йому дійну корову;
 - В запропонував жити разом;
 - Г допоміг йому стати багатим.
- Що запропонував пан для вирішення конфлікту?
 - А Повернути корову багатому братові;
 - Б поділити корову навпіл;
 - В залишити корову в бідного брата;
 - Г відгадати загадку.

- Якою була правильна відповідь?
 - А Панські кабани, хорти та гроші;
 - Б ніхто не знайшов правильної відповіді;
 - В земля-мати, думка та сон;
 - Г коровай, сокіл, гарна дівчина.
- Завдання, яке придумав пан для дівчини, було:
 - А спекти курчат, яких треба було вивести з варених яєць;
 - Б піти туди, не знамо куди й принести то, не знамо що;
 - В заробити стільки грошей, щоб вистачило на десять корів;
 - Г придумати загадку, у якої немає відгадки.
- Що відповіла дівчина панові?
 - А Загадала йому нову загадку, яку він не зміг відгадати;
 - Б запропонувала виростити просо для годування курчат з вареної каші;
 - В повністю виконала його завдання;
 - Г вимагала велику винагороду за виконання завдання.
- Нащо пан дав дівчині стеблину льону?
 - А Щоб вона виростила ціле поле льону;
 - Б щоб вона знайшла ще одну, таку саму стеблину;
 - В щоб вона пошила йому з неї гарну сорочку;
 - Г щоб вона виткала йому сто ліктів полотна.
- Задля чого Маруся відправила пану гілочку?
 - А Щоб він зробив їй інструмент для прядіння;
 - Б щоб він посадив її та виростив цілий ліс;
 - В щоб він чекав, доки на цю гілку прилетить птах та заспіває;
 - Г щоб він змусив її розквітнути.
- Що мала зробити Маруся, щоби прибути в гості до пана?
 - А Приїхати на невідомій тварині, ні вдень, ні вночі, ні сама, ні з батьком;
 - Б пересуватись ні у повітрі, ні у воді, ні мовчки, ні базікаючи;
 - В прийти ні пішки, ні верхи, ні боса, ні взута, ні з гостинцем, ні з порожніми руками;
 - Г спочатку виконати всі попередні завдання пана.
- Кого запрягла Маруся у свої санчата, щоб дістатися до пана?
 - А Корову;
 - Б цана;
 - В півня;
 - Г кішку.
- Що порадила Маруся тим, хто прийшов судитися через лоша?
 - А Щоб лоша обирало, хто його матір;
 - Б щоб лоша залишили пану на виховання;
 - В щоб лоша віддала тому, на чю кобилу він схожий найбільше;
 - Г щоб кобили обирали, хто мати лоша.

11. Чим закінчується казка?

- А** Пан ув'язнив дівчину;
Б пан відпустив дівчину;
В пан запропонував дівчинці жити в нього;
Г пан помер від заздрощів.

12. До якого жанру належить ця казка?

- А** Народно-побутова; **Б** казка про тварин;
В фантастична казка; **Г** історична.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір «Як кмітливість жити допомагає» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Мудрим не вродився, а навчився»?
3. Які ваші враження від вчинків пана? Як би ви вчинили на його місці?

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір «Загадки — це ліки від нудьги» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Розум за гроші не купиш»?
3. Які ваші враження від вчинків братів? Як би ви вчинили на їхньому місці?

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір «Що буває, коли розум з жадібністю сперечаються?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте подане прислів'я: «Мудрість — велике багатство».
3. Ваші враження від вчинків Марусі. Як би ви вчинили на її місці?

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір «Чи справедливо вирішувати суперечки розв'язанням загадок?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Не багатство красить людину, а розум»?
3. Які загадки вам сподобались найбільше? Чому?

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір «Мудрість не залежить від грошей» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Перед розумом і сила поступається»?
3. Чи сподобався вам такий спосіб розв'язання конфліктів? Як ви могли б визначити, хто з позивачів має рацію?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

У ч и т е л ь. Казка «Мудра дівчина» демонструє нам, що кмітливість дуже часто в житті стає в пригоді і що їй не може протистояти ані груба сила, ані жадібність.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Поміркувати про місце мудрості в житті людини. Знати зміст казки «Ох», скласти план твору, вміти відповідати за питаннями до тексту.

УРОК № 10

НАРОДНЕ УЯВЛЕННЯ ПРО ДОБРО І ЗЛО В КАЗЦІ «ОХ»

Мета:

- **Навчальна:** проаналізувати казку «Ох», охарактеризувати її героїв, визначити, хто з них втілює добро, а хто — зло.
- **Виховна:** виховувати шанобливе ставлення до народної творчості, повагу до дорослих, почуття справедливості.
- **Розвивальна:** формувати кругозір, навички виразного читання та вміння висловлювати власну думку.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Що треба робити, щоби стати мудрою людиною?
- ▼ Чи потрібно ставати мудрим?
- ▼ Хто такі мудреці?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що таке добро? Яку людину можна вважати доброю?
- ▼ Що таке зло? Які вчинки вважаються лихими?
- ▼ Поміркуйте, чому в казках завжди перемагає добро.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— У душі кожної людини завжди живуть дві несумісні речі — добро і зло. Хто з них перемаже, такою і буде людина. Дуже важливо, щоб душі більшості з нас були чистими, щедрими, щоб зло не мало змоги оселитися там і перемогти.

Пригадайте ті казки, які розповідали вам бабусі,— у них завжди перемагають справедливість, правда, добро, незважаючи на важкі перешкоди та вчинки поганих персонажів. У них герої знешкоджують страховиськ, відьом, підступних тварин. Завжди в казках є щасливий кінець. Завдяки їм ви знайомитеся з добрими героями: хоробрими воїнами, відважними принцями, богатирям, и намагаючись наслідувати їх, та недолюблюючи поганих — Чахлика Невмирущого, Бабу-Ягу. А добрі стають втіленням дитячих мрій і наслідувань. Казки вчать доброти, милосердя, любові, вони — наші перші вчителі.

Праця — це перша потреба людини, бо вона зробила людину з мавпи. Тому усім, що є в нас, ми зобов'язані саме їй.

Наполеглива праця дає можливість удосконалювати свої втвори, щоб оточення могло насолоджуватись результатом. Природа дарує людині воду, землю, каміння, залізну руду, але тільки праця здатна перетворити їх на корисні для життя речі. Без праці ми б не змогли пересуватися за допомогою літаків, пароплавів, машин, а ходили би пішки та навіть голі — бо не могли би пошити собі одягу.

Якщо людина нероба та ледащо — люди її не люблять і не поважають. Ніхто не хоче мати поруч друга-ледаря або родича-нахлібника. Тому й спонукають своїх близьких оволодівати навичками, навчатися та працювати не лише заради грошей, але й заради насолоди.

Існує багато прислів'їв та приказок, які розповідають про важливість праці: «Без труда нема плода», «Хочеш їсти калачі — не сиди на печі» та інші. Усі вони дають нам зрозуміти, що якщо ви хочете чогось досягти або зробити, без праці вам не обійтись.

Сьогодні на уроці ми познайомимось ще з однією казкою та побачимо, чого вона зможе нас навчити.

2. Читання казки «Ох»

2.1. *Тема:* зображення праці як шляху самовдосконалення людини.

2.2. *Ідея:* уславлення працьовитості та кмітливості, засудження та покарання хитрості та підступності.

2.2. Головні герої: батько, син, Ох.

2.3. Виразне читання казки за ролями (уривки).

2.4. Аналіз казки «Ох» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Чому батьки скаржилися на сина?
- ▼ Що робив син на кожній новій роботі?
- ▼ Знайдіть описи Оха, його оселі та жінки. За яких обставин герої познайомились з ним?
- ▼ Яку умову найму запропонував Ох батьку? Чи погодився на це батько?
- ▼ Який ритуал проводив Ох, щоб зробити з ледачого парубка моторного козака?
- ▼ Хто навчив батька, як визволити сина від Оха? Чи вдалося це батьку?
- ▼ Як син запропонував батьку заробляти гроші? У яких тварин він перекидався?
- ▼ Що зробив Ох, щоб повернути собі наймита? Які пригоди чекали на нього, щоб утримати хлопця при собі?
- ▼ Як хлопцю вдалося здобути волю?
- ▼ Чи можна стверджувати, що в цій казці Добро перемогло Зло? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Який план казки можна укласти?

3. Міні-характеристика головних героїв твору

Складання інформаційного грона.

I в. — сина, II в. — Оха.

Син	ледащо
	недотепа
	вражий син
	гарний козак
	моторний парубок
Ох	зморщений
	маленький дідок
	борода зелена аж по коліна
	лісовий цар

4. Тренінг «Хто найуважніший?»

Установіть відповідність між роком праці та твариною, на яку перетворював парубка Ох.

1 1-й рік праці	А голуб
2 2-й рік праці	Б півень
3 3-й рік праці	В вовк
	Г баран

Ключ: 1 б, 2 г, 3 а

Установіть відповідність між персонажем та тим, на кого він перекидався.

1 Син	А шука
	Б хорт
	В кінь
2 Ох	Г циган
	Д старичок
	Є сокіл

Ключ: 1 б, в, є; 2 а, г, д.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

- Чому син був не такий, як треба?

А Він був дурним;	Б він був ледащо;
В він не вмів розмовляти;	Г він не міг ходити.
- Якій із професій не навчався син?

А Кравця;	Б шевця;
В коваля;	Г лікаря.
- Як звали діда, що раптово з'явився з-під пенька?

А Ох!;	Б Ах!;
В Ух!;	Г Ой!
- Що запропонував Ох батьку?

А Знайти сину гарну роботу в іншому царстві;
Б повернутись додому, бо все марно;
В найняти його сина;
Г перепочити та вивести їх із лісу коротким шляхом.
- Що мав зробити батько, щоб повернути сина в перший рік?

А Знайти його в оселі Оха;
Б впізнати його серед півнів;
В покликати голосно в лісі;
Г відшукати його серед інших наймитів Оха.
- Як мав повернути батько сина у другий рік?

А Чекати його в лісі до світанку;
Б дати Оху могорича;

В знайти його в іншому царстві;
Г відшукати сина серед баранів.
- У кого зачарував Ох сина на третій рік?

А У голуба;	Б у вовка;
В у півня;	Г у лисицю.
 - Яке чарівне вміння здобув син у наймі?

А ставати невидимим;	Б розмовляти з рослинами;
В перекидатися у тварин;	Г знаходити загублені речі.
 - У кого перекинувся Ох, щоб обдурити батька?

А У пана;	Б у цигана;
В у діда;	Г у селянина.
 - На що перетворився парубок, щоб його знайшла царівна?

А На мушлю;	Б на квітку;
В на перстень;	Г на гребінець.
 - За яких обставин хлопець познайомився з царівною?

А Він перекинувся на хлопця із пшона;
Б він розмовляв з нею у подібні персня;
В їх познайомив Ох;
Г його знайшли охоронці царівни.
 - Чим закінчилася казка для парубка?

А Він навічно залишився у наймитах в Оха;
Б він утік додому й щасливо почав жити із батьками;
В Ох зачарував його навічно залишатись у подібні тварини;
Г він одружився з царівною.
- ##### 2. Робота з картками в парах (групах)
- ###### Картка № 1
- Напишіть міні-твір за прочитаною казкою на тему «Як праця допомагає людині стати кращою?» (5–7 речень).
 - Як ви розумієте прислів'я: «Білі руки роботи бояться?»
 - Яке чарівне вміння ви б хотіли мати? Обґрунтуйте свій вибір.
- ###### Картка № 2
- Напишіть міні-твір за прочитаною казкою на тему «Чи треба допомагати стареньким батькам?» (5–7 речень).
 - Як ви розумієте прислів'я: «Була б охота — знайдеться всяка робота?»
 - Яке чарівне вміння ви би хотіли мати? Обґрунтуйте свій вибір.
- ###### Картка № 3
- Напишіть міні-твір за прочитаною казкою на тему «Чи можна хитрістю змушувати людей працювати, як це робив Ох?» (5–7 речень)

2. Як ви розумієте прислів'я: «Очам страшно, а руки зроблять»?
3. Яке чарівне вміння ви б хотіли мати? Обґрунтуйте свій вибір.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір за прочитаною казкою на тему «Чи можна хитрістю заробляти гроші, як це робив парубок?» (5–7 речень)
2. Як ви розумієте прислів'я: «Бджола мала, а й та працює»?
3. Яке чарівне вміння ви би хотіли мати? Обґрунтуйте свій вибір.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір за прочитаною казкою на тему «Батьки роблять все, щоб їхня дитина була найкращою» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Діло майстра величає»?
3. Яке чарівне вміння ви би хотіли мати? Обґрунтуйте свій вибір.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Казка «Ох» вчить нас того, що праця навіть з самого ледачого парубка може зробити гарного моторного хлопця. Але не треба зловживати своїми вміннями та навичками, бо це може скінчитися погано. Лише ті, хто живе по правді і використовує свої знання та досвід заради добрих справ, отримають гідну винагороду.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Поміркувати про місце праці в житті людини. Знати зміст казки «Летючий корабель», скласти план твору, вміти відповідати на питання до тексту.

УРОК № 11

«ЛЕТЮЧИЙ КОРАБЕЛЬ». ПОВЧАЛЬНИЙ ЗМІСТ КАЗКИ

Мета:

- **Навчальна:** опрацювати ідейно-художній зміст казки «Летючий корабель», з'ясувати її тему та ідею, проаналізувати персонажів та визначити її повчальний зміст.
- **Виховна:** виховувати такі якості, як співчуття, бажання допомагати іншим.
- **Розвивальна:** розвивати уяву, логічне мислення, навички виразного читання, мовлення, пам'ять, формувати кругозір.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Яке місце посідає праця в житті людини? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Що б робили люди, якщо їм не потрібно було б працювати?
- ▼ Чи змінює праця людей на краще? Обґрунтуйте свою думку.

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що для вас означає дружба? Чи маєте ви справжніх друзів?
- ▼ Хто приходять вам на допомогу, коли ви цього потребуєте?
- ▼ Чи допомагали вам коли-небудь незнайомі люди? Як ви їм віддячили?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Хто такі друзі? Ми часто називаємо друзями тих, хто насправді є лише приятелями, з якими ми робимо щось разом або маємо спільні інтереси. Тобто це ті, з ким ми спілкуємось у школі, гуляємо на вулиці, зустрічаємось у вільний час.

Справжня дружба — це щось ширше та глибше, тому що друг — це не той хлопець або дівчинка, який одразу залишить тебе, якщо ти припиниш із ним грати, а той, хто цікавиться твоїми інтересами, думками та захопленнями, сприймає тебе таким, який ти є, навіть якщо ти змінюєш свої уподобання, наприклад, у музиці або одязі, які були у вас до цього спільними. Справжній друг зупинить тебе, якщо ти щось робиш погане, і ніколи не буде пліткувати за спиною, завжди підтримає у скрутному становищі і допоможе знайти гідне рішення наявної проблеми.

Друг ніколи ні в чому не відмовить. Якщо тобі потрібна допомога — він завжди стане в пригоді та зробить усе, що від нього залежить, щоб допомогти. На справжніх друзів не впливає вік, відстань або різниця в матеріальному становищі. Друг один раз — друг назавжди. Навіть якщо ви давно не спілкуєтесь, або роз'їхались по різних містах, друг завжди буде радіти зустрічі з вами та цікавитись вашими справами.

Дуже важко відповідати всім цим критеріям, саме тому в кожній людини за все життя є лише один чи два справжніх друга, а всі інші — це приятелі, знайомі, сусіди чи колеги.

Сьогодні на уроці ми розглянемо казку, яка покаже, як важливо мати вірних друзів, відповідати добром на добро та завжди допомагати тим, хто цього потребує.

2. Читання казки «Летючий корабель»

2.1. *Тема:* зображення дружби та взаємодопомоги як ключових понять у взаєминах між людьми та досягнення успіху однієї людини за допомогою колективних зусиль.

2.2. *Ідея:* уславлення доброти, дружби, взаємодопомоги, покарання зверхності та пихатості.

2.3. Герої казки: дурень, дід, цар, лакей, Слухало, Скороход, Стрілець, Об'їдайло, Обпивайло, Морозко, царівна.

2.4. Виразне читання казки за ролями (уривки).

2.5. Аналіз казки «Летючий корабель» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Охарактеризуйте життя головного героя. Які стосунки він мав із родичами?
- ▼ Чому всі брати вирішили піти до царя?
- ▼ Хто допоміг дурневі не померти від голоду в лісі? Що він зробив для цього?
- ▼ Кого зустрів дурень, подорожуючи на летючому кораблі?
- ▼ Як здібності нових друзів допомогли дурневі виконати всі царські завдання?
- ▼ Чим завершилась ця неймовірна подорож?

3. Тренінг «Знайди пару»

Об'єднайте випробування з тим, хто його виконав:

1 Дурень	А випив усі запаси рідини
2 Слухало	Б допоміг другові не спаритися у бані
3 Скороход	В знайшов летючий корабель
4 Стрілець	Г приніс води живущої й цілющої
5 Об'їдайло	Д дізнавався усі новини першим
6 Обпивайло	Є розбудив товариша, який уснув під час виконання завдання
7 Морозко	Е знищив усе їстівне, чим пригощали

Ключ: 1 в, 2 д, 3 г, 4 е, 5 е, 6 а, 7 б.

4. Рубрика «Телеграма з казки»

Вгадайте, хто з персонажів казки міг дати таку телеграму:

1. «Шукаю роботячого зятя, який вміє будувати швидкий транспортний засіб». (Цар)
2. «Влучу білці в око зі ста кілометрів». (Стрілець)
3. «Проконсультую з питань будівництва». (Дід)
4. «Чекаю запрошення на званий обід, дуже зголоднів». (Об'їдайло)
5. «Можу влаштувати зиму посеред літа за символічну плату». (Морозко)

6. «Готовий бути посередником між начальством та підлеглими». (Лакей)
7. «Дуже мучить спрага, озерця не пропонувати». (Обпивайло)
8. «Позичу на невизначений час повітряний транспортний засіб з метою подорожі». (Дурень)
9. «Доправлю вчасно будь-які повідомлення або пакунки». (Скороход)

5. Гра в групах «Мапа подорожі»

Учні малюють маршрут, яким подорожував дурень від рідної домівки до царських палатів, зазначаючи місця, де він зустрічав нових знайомих. Кожна зупинка має мати свою назву. Перемагає та команда, чії назви виявляться найцікавішими.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Про що йшла мова в царському указі?
 - А Що цар хоче отримати в подарунок летючий корабель;
 - Б що цар подарує орден тому, хто змайструє летючий корабель;
 - В що цар кине до в'язниці того, хто змайструє летючий корабель;
 - Г що цар віддасть дочку за того, хто змайструє летючий корабель.
2. Що дали батьки синам у дорогу?
 - А Нічого не дали, бо самим нічого було їсти;
 - Б розумним — багато їжі зібрали, а дурню — чорний хліб та воду;
 - В дали кожному сину по паляниці;
 - Г дали кожному по три карбованці.
3. Як дід, якого зустрів дурень, допоміг йому?
 - А Подарував дурневі летючий корабель;
 - Б познайомив його з царською дочкою;
 - В навчив, що треба зробити, щоб отримати летючий корабель;
 - Г порадив вертатися додому.
4. Як дурень отримав летючий корабель?
 - А Увійшов у ліс, підійшов до дерева, цокнув сокирою, упав ниць та й заснув;
 - Б прийшов до лісу, знайшов чарівне дерево та збудував корабель;
 - В вкрав летючий корабель у подорожніх, яких зустрів у лісі;
 - Г відібрав корабель у своїх братів, які його збудували.

5. Що робив дурень протягом усієї подорожі до царського палацу?
 А висипався, беріг сили для зустрічі з царем;
 Б летів дуже швидко, без зупинок;
 В збирав подорожніх;
 Г думав, як пояснити царю, де він узяв летючий корабель.
6. Чим відрізнялись нові знайомі дурня від звичайних людей?
 А Вони всі були ще дурнішими за дурня;
 Б усі мали надзвичайні здібності;
 В вони були звичайними мандрівниками;
 Г вони були наймудрішими людьми в царстві.
7. Як відреагував цар на появу дурня з летючим кораблем?
 А Одразу віддав йому дочку;
 Б вигнав, тому що дурень був обідранцем;
 В відібрав у дурня корабель;
 Г почав випробовувати його.
8. Чим могло обернутись для дурня невиконання завдань?
 А Йому відрубали б голову;
 Б його відправили додому пішки;
 В його б зганьбили на все королівство;
 Г його б ув'язнили.
9. Хто допоміг дурневі виконати всі царські забаганки?
 А Його старші брати;
 Б царська дочка;
 В нові друзі, яких він зустрів у подорожі;
 Г ніхто не допомагав.
10. Скільки всього завдань царя виконав дурень?
 А П'ять;
 Б сім;
 В три;
 Г шість.
11. Яким було останнє випробування для дурня?
 А Вкрасти царівну;
 Б вполювати лося;
 В побудувати ще один корабель;
 Г дістати військо.
12. Як змінився дурень наприкінці казки?
 А Став найрозумнішим;
 Б став гарним та ошатно вбраним;
 В залишився дурним обірванцем;
 Г дістав від нових друзів чарівні здібності.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Якби я був Скороходом» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже»?
3. Чи треба допомагати незнайомцям? Обґрунтуйте свою думку.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Якби я мав летючий корабель» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Річ краще нова, а дружба — стара»?
3. Яке чарівне вміння ви б хотіли мати? Обґрунтуйте свій вибір.

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Якби я був Стрільцем» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Приятелів тьма, а вірного друга нема»?
3. Чи є у вас справжні друзі? Обґрунтуйте свою думку.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Як би я мав друзів з надприродними здібностями» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Що хата має, тим і приймає».
3. Чи можна обирати нового члена родини шляхом випробувань? Обґрунтуйте свою думку.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Якби я мав надприродні здібності» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «В лиху годину пізнаєм вірну людину»?
3. Який персонаж казки вам запам'ятався найбільше? Обґрунтуйте свій вибір.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Казка «Летючий корабель» вчить нас того, що немає безвихідних ситуацій, а справжні друзі завжди прийдуть на допомогу. Якщо ти допомагаєш друзям — то й вони колись допоможуть тобі.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Поміркувати про місце дружби та взаємодопомоги в житті людини. Освіжити в пам'яті вивчені казки, вміти аналізувати їхні фантастичні та комічні елементи.

УРОК № 12

АНАЛІЗ ФАНТАСТИЧНОГО Й РЕАЛЬНОГО, СМІШНОГО І СТРАШНОГО, КРАСИВОГО І ПОТВОРНОГО В КАЗКАХ

Мета:

- **Навчальна:** проаналізувати вивчені казки на предмет наявності в них елементів фантастичного, реального, смішного, страшного, красивого і потворного; визначити їхнє значення для творів.
- **Виховна:** виховувати інтерес до пізнання народної мудрості, шанування традицій.
- **Розвивальна:** розвивати кругозір, вміння логічно висловлювати думки та аналізувати вивчений матеріал.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Яке місце посідає у вашому житті взаємодопомога?
- ▼ Чи можете ви назвати себе справжнім другом? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Які фантастичні елементи вивчених казок ви запам'ятали?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Яких персонажів вивчених казок ви вважаєте смішними? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Що потворного ви зустріли в цих казках?
- ▼ Які елементи реальності та краси ви побачили в казках?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Фантастичне і реальне, смішне і страшне, красиве та потворне зустрічається в казках дуже часто і саме парами, щоб чіткіше було зрозуміло, який герой належить до якої категорії. Розглянемо це на прикладах казок, які ми вже з вами встигли вивчити.

2. Аналіз фантастичного й реального, смішного і страшного, красивого і потворного в казках

Пригадайте, які з елементів належать до якого твору.

Фантастичні елементи: летючий корабель; мандрівники з надприродними здібностями; сивий дідуган, який перетворив воду на горілку, а чорний хліб на білу паляницю («Летючий корабель»); здатність перекидатися на тварин та речі; здатність оживляти попіл та перетворювати його на працьовитого парубка; здатність тварин розмовляти («Ох»); чорти та їхні чарівні лиходійства («Про правду і кривду»).

Реальні елементи: люди, тварини, їжа, природа (усі твори).

Смішне: подорож Марусі до пана («Мудра дівчина»); розмова щуки з окуном («Ох»); як дурень обманював царя за допомогою друзів («Летючий корабель»).

Страшне: гнів Охат («Ох»), вбивство чортами дядька («Про правду і кривду»).

Красиве: царівни («Про правду і кривду», «Ох», «Летючий корабель»); чуйність Марусі («Мудра дівчина»).

Потворне: байдужість пана («Мудра дівчина»); жадібність дядька («Про правду і кривду»); користолюбство Оха («Ох»), пихатість царя («Летючий корабель»).

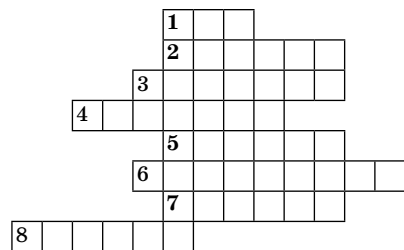
3. Тренінг «Згадати все»

Визначте героя та твір за цитатою:

- ▼ «Що ти таки, старий, думаєш з ним, що вже він зросту дійшов, а така недотепа — нічого робить не вміє?» (*Мати, «Ох»*)
- ▼ Ет, що тут цієї води! Мені й на один ковток не стане». (*Обливайло, «Летючий корабель»*)
- ▼ «Е-е-е!.. Де ти тепер найшов правду? Нема тепер правди на світі! Тепер скрізь одна кривда». (*Дядько, «Про правду і кривду»*)
- ▼ «Піти б то, може, там, де наше щастя закотилося!» (*Брати, «Летючий корабель»*)
- ▼ «Та цур тобі, я тебе і не думав кликати!» (*Батько, «Ох»*)
- ▼ «Ходжу по світу, з біди людей виручаю». (*Сивий дідуган, «Летючий корабель»*)
- ▼ «Загадав, щоб вона прибула до нього в гості — ні пішки, ні верхи, ні боса, ні взута, ні з гостинцем, ні з порожніми руками». (*Пан, «Мудра дівчина»*)
- ▼ «Слухаю, чи вже позбирались до царя на обід люди». (*Слухало, «Летючий корабель»*)
- ▼ «Куди ти підеш? Там тебе й вовки з'їдять!» (*Мати, «Летючий корабель»*)
- ▼ «Погано, чоловіче, довго він тебе водитиме!» (*Білий дід, «Ох»*)

- ▼ «Не втік-таки від моїх рук, вражий син!» (Ох, «Ох»)
- ▼ «Треба його, вражого сина, зо світу звести, а то він мою дитину запакує!» (Цар, «Летючий корабель»)
- ▼ «Коли ти, кумонько, хочеш балакати — то я і так чую!» (Син у подоби окунця, «Ох»)
- ▼ «Коли б я відв'язав другу, то за одним ступнем увесь би світ переступив». (Скороход, «Летючий корабель»)
- ▼ «Е... я такого наробив, що там хоч що хай роблять, — не справлять» (Чорт, «Про правду і кривду»)
- ▼ «Там, за сто миль, сидить на сухій грушці!» (Стрілець, «Летючий корабель»)
- ▼ «Який я, таточку, гарний перстень найшла!» (Царівна, «Ох»)
- ▼ «А така, що яке б душе літо не було, а тільки розкидай цю соломку, то зараз де не візьметься мороз і сніг». (Морозко, «Летючий корабель»)
- ▼ «Я забуваю все те, що ти мені робив. Бери собі оці два кораблі з усім добром» (Небіж, «Про правду і кривду»)
- ▼ «Якась, — каже, — мужва обідрана!» (Царський лакей, «Летючий корабель»)
- ▼ «Оддай, дочко, а то через нас буде нещастя чоловікові, оддай!» (Цар, «Ох»)
- ▼ «Де б вона в мене взялась? Тільки води пляшка!» (Дурень, «Летючий корабель»)
- ▼ «Хай той посіє цю кашу, виростить просо, скосить та натовче пшона, яким вона вигодує курчат, що виведуться з тих яєць». (Маруся, «Мудра дівчина»)
- ▼ «Що тут цього хліба? Мені й на один раз поснідати не стане». (Об'їдайло, «Летючий корабель»)

4. Кросворд за мотивами казки «Ох»

По горизонталі: 1. Улюблене місце відпочинку ледачого сина. (Піч) 2. Як батьки називали сина, який нічого не хотів робити? (Ледацю) 3. Яка дівчина стала дружиною парубка? (Царівна) 4. Одне з ремесел, якого навчався син. (Шевство) 5. Скільки грошей заробив батько, коли продав сина в подоби хорта? (Триста) 6. Що виторгував циган у батька? (Недоуздок) 7. Як

зветься людина, яка працює на іншу людину? (Наймит) 8. На кого перекидалися в казці і парубок, і Ох? (Півень)

По вертикалі: 1. Предмет, на який перекидався син. (Перстень)

5. Рубрика «Лист казковому персонажу»

Учні, розподілені на команди, обирають за жеребом персонажів та тематику листів до них серед таких.

1. Лист до Марусі: «Я захоплюю твоєю мудрістю, але на твоєму місці я би вчинила так...»
 2. Лист до дурня: «Гарно мати добрих друзів, але якби ти виконував завдання сам, то...»
 3. Лист до Оха: «Ти злий та користолюбивий, але якби ти відпустив парубка через рік, як і обіцяв, то...»
 4. Лист до дядька: «Мені здається, що якби на місці небожа був ти та підслухав чортів, то...»
- Обсяг твору — близько 10 речень.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Як ви зрозуміли, усі ці елементи тісно пов'язані між собою, тому саме разом вони утворюють неповторний і чарівний світ казки.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до конкурсу виразного читання казок.

УРОК № 13

ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ. КОНКУРС НА КРАЩОГО ОПОВІДАЧА УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК

Мета:

- **Навчальна:** викликати в учнів інтерес до самостійного читання казок та творчої діяльності.
- **Виховна:** прищеплювати пошану до літературних скарбів української мови.
- **Розвивальна:** розвивати уяву, логічне мислення, культуру зв'язного мовлення.

Тип уроку: урок виразного читання.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ЗМІСТ РОБОТИ

1. Обрання журі

В оцінюванні конкурсантів беруть участь усі учні класу, які не є конкурсантами. Оцінювання здійснюють анонімно, на окремих заздалегідь розроблених бланках, одразу після закінчення виступу останнього конкурсанта. Кількість балів залежить від кількості учасників (якщо конкурсантів 5, кожен член журі розподіляє між ними бали від 1 до 5). По закінченні голосування вчитель підраховує голоси та оголошує переможця.

2. Інструктаж учителя

Під час оцінювання виступів конкурсантів журі має звертати увагу на їхнє грамотне мовлення, правильну інтонацію, цікаве подання матеріалу, артистизм, застосування мультимедійних засобів або іншої наочності.

Конкурсантам відводиться для виступу до 5 хвилин. Казку для виступу кожен обирає самостійно, але так, щоб вона була новою для слухачів (не з вивченого матеріалу), цікавою та мала повчальний зміст. Бонусний бал від учителя отримують ті конкурсанти, які зможуть дібрати епіграф до своєї казки (прислів'я чи приказку).

3. Вимоги до конкурсного виступу:

- ▼ епіграф (якщо є);
- ▼ назва казки;
- ▼ головні та другорядні персонажі;
- ▼ вид казки;
- ▼ стислий виклад змісту казки;
- ▼ висновки, повчальний зміст казки;
- ▼ власне ставлення конкурсанта до цієї казки (чи згоден з кінцівкою, чи хоче щось змінити).

4. Пам'ятка для конкурсантів:

- ▼ обирайте казки з цікавим сюжетом, заздалегідь підготуйте текст виступу;
- ▼ якщо ви підібрали епіграф — поясніть, як він пов'язаний з обраною казкою;

- ▼ коротко охарактеризуйте дійових осіб, якщо вони мають окремі репліки в казці, намагайтесь відтворити їх з артистизмом;
- ▼ під час стислого переказу казки можете спиратися на план-схему;
- ▼ зробіть висновки та висловіть свою думку щодо змісту казки.

5. Виступи конкурсантів, демонстрування усіх засобів наочності

6. Підрахунок голосів

Після виступу останнього конкурсанта всі члени журі здають заповнені анонімні бланки для голосування вчителю. Він підраховує кількість балів, отриманих кожним учасником, за допомогою помічників, обраних із членів журі.

7. Оголошення результатів конкурсу, нагородження переможців

8. Підсумок уроку. Заключне слово вчителя

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Казки є художніми творами, у яких закони краси і добра виявляються в повній мірі. Багато письменників (І. Франко, Леся Українка, В. Нестайко) відзначали моральну силу казок, визнавали їх взірцем національного мистецтва, наслідували казкарів, переймали в них прийоми художньої виразності та цінували глибину змісту та естетику казок.

У казках завжди добро перемагає зло, утверджується оптимізм, віра в найкращі риси людини. Індивідуалізація характерів персонажів у казках проявляється в їхній зовнішності, мові, поведінці, а також розкривається в образно-художній системі твору.

Для відродження інтересу вчителів і учнів до казки багато зробив В. Сухомлинський, чимало сам написав казок. Він уважав, що без казки — живої, яскравої, яка заволоділа свідомістю і почуттями дітей, — неможливо уявити мислення і дитяче мовлення. Через казку дитина не тільки пізнає, але й оживляє навколишній світ.

В. Сухомлинський уважав, що створення казок самими учнями — це один із засобів пробудження в них пізнавального інтересу, розвитку моральних якостей особистості. З казки починаються перші уявлення про добро і зло, про справедливість і несправедливість, казка виховує любов до рідної землі.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до складання казок усно та письмово.

УРОК № 14

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ. СКЛАДАННЯ КАЗКИ УСНО ТА ПИСЬМОВО

Мета:

- **Навчальна:** вчити учнів складати опис дерев, використовувати його для складання твору; розвивати мовлення учнів, збагачувати словниковий запас, використовувати в мовленні синоніми, антоніми, епітети, порівняння.
- **Виховна:** виховувати доброту, почуття взаємодопомоги, любов до природи.
- **Розвивальна:** розвивати уяву, логічне мислення, культуру зв'язного мовлення.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Обладнання: ілюстрації дерев, зимового лісу, картини природних явищ, музичні записи.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Організація класу

(На дошці — малюнки лисиці й зайця.)

3. Актуалізація опорних знань

3.1. Бесіда за ілюстраціями. Чи подобаються вам тварини на картинках?

- ▼ Де ми можемо побачити цих тварини?
- ▼ Хтось із вас бачив лисицю або зайця?

3.2. Поетична хвилинка.

(*Вчитель читає вірші про зайця та лисицю.*)

Текст 1

Дуже хитра вже лисиця,
Так робити не годиться.
Вона полює ніч і день,
Ще заходить до людей.
Як загляне у курник,
Там такий почнеться крик.
Кури з ляку хто куди,

Вже недовго до біди.
Добре, що Рябко не спить,
Він чатує кожну мить.
Заважає йому цеп,
Тут лисиці була б смерть.
Злякав гавкіт її вмить,
Вона в ліс чимдуж біжить.
(*Про лисицю*)

Текст 2

Під рябими кущами вухатими,
Де стерня босі ноги коле, —
Зайці котять передніми лапами
По городах капусту в поле.
(*Про зайця*)

3.3. Бесіда з учнями.

- ▼ Що ми можемо сказати про зайця? Охарактеризуйте цю тварину.
- ▼ Які риси характеру в лисиці?
- ▼ Чи можуть дружити лисиця та заєць?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

Учитель. Сьогодні у нас урок незвичайний, ми будемо складати казку про лисичку-сестричку та зайчика-братика. Пригадайте все, що ви знаєте про цих тварин та уявіть, що ви казкарі.

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Давайте з вами пригадаємо, що ж таке казка. Які є види казок?

Казка — давній за походженням і популярний у народі епічний жанр фольклору, переважно прозове оповідання з усталеною побудовою про вигадані та фантастичні пригоди героїв.

Казки дають багатий матеріал для пізнання мрій, бажань і сподівань людини. Адже змалку казка навчала вас уявляти та мріяти, радіти й сумувати. Ознайомившись ближче з українськими народними казками, ви побачите, що вони уславлюють любов українців до волі, сміливість, мудрість, прагнення до справедливості, працьовитість. І навпаки, у казках засуджується рабство, брехня, жорстокість, ледарювання. За такими неписаними моральними законами, відображеними в казках, віками жив наш народ, мріючи про те, що буде-таки колись у своїй хаті своя правда. Саме слово казка походить від слова «казати» — розповідати. У казковому світі

живуть персонажі, створені народною уявою, наділені характерними національними рисами, тому вони й перемагають сили зла. Зазвичай у казковому світі торжествує добро й правда, усе закінчується щасливо.

2. Будова казки

Казка має своєрідну побудову: вона складається із зачину, основної частини та кінцівки. «Жив собі...», «Був собі...», «Це було за царя Тимка (Панька), як була земля тонка...» — так традиційно розпочинається багато казок. Це і є зачин. В основній частині розповідається про дійових осіб, події розгортаються як ланцюжок пригод. Кінцівка — це характерний вислів, яким традиційно закінчується казка: «Живуть-поживають, добра наживають».

Казка — це фольклорний розповідний твір про вигадані, а часом і фантастичні події. Види казок: про тварин, фантастично-героїчні, побутові, народні та літературні.

Отже, ми з вами пригадали все, що знаємо про казку, а зараз нам треба запам'ятати, як складати казку.

Пам'ятка до складання казки

1. Оберіть головних та другорядних дійових осіб — казкових героїв. Це можуть бути речі (олівець, книжка, парасолька), тварини (пес, заєць, лисиця), люди (бабуся, дідусь, герой-силач, мудрець, хитрун, маленька дівчинка або хлопчик).
2. Оберіть жанр, у якому буде представлена ваша казка (фантастично-героїчний, побутовий чи просто казка про тварин).
3. Укладіть схему казки. Наприклад: головний герой та його особливості. — Конфлікт героя з іншими персонажами — як герой проходить усі випробування — щаслива кінцівка.
4. Продумайте цікаві елементи до кожної частини.
5. Підберіть мовні засоби, які б підкреслювали казковий жанр.
6. Укладаючи казку, обов'язково використовуйте такі елементи: казковий зачин (Було це ще за царя Гороха... Були собі... Давним-давно... Якось... Ще в сиву давнину... Колись давно... Жив собі на світі...), казкову середину (Іде собі, іде і бачить... І питає... Знову просить... та давай бігти... Очам не може повірити... Коби ж то стільки біди... Ой лишенько!.. Швидко казка мовиться, та не швидко діло робиться...) та казкову кінцівку (І я там був, мед-пиво пив... Тут і казці кінець, а хто слухав — молодець. Казці кінець, а вам бубликів вінець. І стали вони жити-поживати і добра наживати. Поблагословила мати під вінець, тут і казці кінець.).
7. Казка обов'язково має містити повчальний зміст.

3. Казка за 10 хвилин

(Вчитель пише будь-яку фразу або декілька фраз на аркуші, потім загортає аркуш щоб не було видно написаного, та передає учню. На чистому аркуші учень пише свою фразу, теж загортає аркуш та передає наступному учню. Писати можна все, що завгодно, тільки треба пам'ятати, що всі фрази повинні відповідати (за порядком) на питання, які написані на дошці.)

Фраза вчителя: «Жила собі або жив собі...»

Питання:

- ▼ Хто це був?
- ▼ Яким був на вигляд?
- ▼ Куди пішов?
- ▼ Кого зустрів?
- ▼ Що йому сказав?
- ▼ Що йому відповіли?
- ▼ Що йому зробили?
- ▼ Яка була його реакція?
- ▼ Чим усе це закінчилось?
- ▼ Висновок або мораль.

Коли записана остання відповідь, аркуш розгортають та читають казку.

4. Робота в парах (складання речень з окремих слів)

1. В, галявині, заєць, зустрілися, лісі, лисичкою, лісній, на, з.
2. Лисичка, на, зайця, капусту, лукаво, ів який, дивилося.
3. Страшного, лисиця, про, який, уз 'явився, розповіла, лісі, звіра.
4. Вони, як, цього, разом, страшного, думати, позбутися.

5. Індивідуальна робота на картках за варіантами

1-ша картка: дібрати прикметники до іменників.

заєць — біленький, лякливий, тремтячий;
лисичка — руденька, хитра, винахідлива тощо.

2-га картка: дібрати дієслова до іменників.

заєць — сидів, ів, злякався;
лисичка — побачила, розповіла, зникла тощо.

3-тя картка: дібрати порівняння.

Заєць, мов... (лист осики),
Лисиця, мов... (хоробрий воїн).

6. Складання плану казки

План (орієнтовний)

1. Знайомство головних героїв.
2. Об'єднання навколо спільної мети.

3. Пригоди зайця й лисиці.
4. Перемога дружби.

7. Самостійна робота

8. Зачитування написаних казок

9. Редагування

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Доберіть прислів'я, яке б відповідало змісту написаної казки:
 1. Дружба пізнається в біді. 2. Де дружніші, там сильніші. 3. Люди за добро добром платять.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватись до контрольної роботи за темами: «Міфи, легенди. Народні казки».

УРОК № 15

КОНТРОЛЬНА РОБОТА. МІФИ, ЛЕГЕНДИ. НАРОДНІ КАЗКИ. ТЕСТИ

Мета:

- **Навчальна:** визначити рівень знань, вмінь та навичок учнів за допомогою запропонованих завдань.
- **Виховна:** виховувати інтерес до результатів власної праці, старанність, наполегливість.
- **Розвивальна:** розвивати увагу, спритність, точність, послідовність.

Тип уроку: контроль, корекція знань та вмінь.

Обладнання, наочність: тестові завдання для самоконтролю у трьох варіантах з рівними рівнями складності.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ПОЯСНЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

IV. ЗАВДАННЯ ДО КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

I варіант

Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)

1. Що таке «Зоряний Віз»?
 А Візок, прикрашений зірками;
 Б назва міста;
 В *небесне сузір'я*;
 Г зоряний пил.
2. Чому, за легендою, озеро назвали Синевірським («Як виникли Карпати»)?
 А Щоб уславити воїна Синевіра;
 Б *бо воно було синє-синє*;
 В *бо воно мало синій вир*;
 Г сподобалась назва.
3. Чию таємницю дізнався хлопець («Про правду і кривду»)?
 А *Чортів*;
 Б дядька;
 В померлого батька;
 Г пана.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

1. Яку загадку загадав пан братам, які прийшли до нього ділити корову? («Мудра дівчина»)
2. Яку угоду уклав батько з Охом стосовно ледачого сина? («Ох»)
3. Назвіть персонажа казки за описом: одна нога за вухо прив'язана, а на одній скаче, бо коли відв'яже другу, то одним ступнем увесь світ переступить. («Летючий корабель»)

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань:

1. Охарактеризуйте таких персонажів казки «Летючий корабель»: дурень, його друзі, цар.
2. Що таке міф? Назвіть різновиди міфів. Наведіть декілька прикладів міфів, які ви прочитали.
3. Обґрунтуйте, чому людина — цар природи. («Чому пес живе коло людини?»)

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- а) «Які магічні здібності я хотів би мати і чому?».
- б) «Мій улюблений персонаж казки «Летючий корабель».
- в) «Чи завжди добро перемагає зло?» (За вивченими казками)

II варіант**Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)**

- Чому пес вирішив, що людина — найсильніша від усіх тварин? («Чому пес живе коло людини?»)
А Її боявся навіть лев;
Б в неї була рушниця;
В вона годувала інших тварин;
Г вона мала найгучніший голос.
- «Неопалима купина» — це:
А фортеця, що встояла під час пожежі;
Б річ, яку не можна спалити;
В речовина, яка може спалахнути сама по собі;
Г ясеневе листя з блідо-рожевим суцвіттям на верхівці.
- Що отримав дядько від чортів? («Про правду і кривду»)
А Таємницю нових задумів;
Б місце на найвищій гілці;
В доброго прочухана, щоб більше не підслуховував;
Г можливість допомогти їм у лихих справах.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

- Назвіть будь-яке із завдань, які Маруся пропонувала пану. («Мудра дівчина»)
- На кого перетворював Ох парубка, щоб батько його не впізнав. («Ох»)?
- Назвіть персонажа казки за описом: він може одним разом з'їсти шість пар смажених волів і сорок пічок хлібаю. («Летючий корабель»)

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань:

- Охарактеризуйте таких персонажів міфу «Берегиня»: Сварог, Берегиня, Чорнобог.
- Що таке фольклор? Назвіть види фольклору. Наведіть приклади фольклорних творів.
- Як, згідно з легендою, утворився «Зоряний Віз»?

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- «Який міф мені запам'ятався найбільше й чому?»
- «Мій улюблений персонаж казки «Ох».
- «Стародавні вірування наших пращурів». (За вивченими міфами)

III варіант**Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)**

- Мара була богинею («Берегиня»):
А ранкового марева;
Б плодючості та врожаю;
В добра, радості та щастя;
Г темної ночі, хвороб та смерті.
- Звідки береться перлина («Чому в морі є перли і мушлі»)?
А Виникає всередині мушлі;
Б формується як частина коралового рифу;
В виникає в морській піні;
Г з'являється на кістках деяких риб.
- Що почули небіж із дядьком від усіх, кого запитали? («Про правду і кривду»)
А Лучче жити правдою;
Б лучче жити кривдою;
В лучче жити по совісті;
Г лучче жити своїм розумом.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

- Назвіть будь-яке із завдань, які пан давав Марусі («Мудра дівчина»).
- На кого перетворювався хлопець, щоб заробити грошей для батька? («Ох»)
- Назвіть персонажа казки за описом: він може випити сорок сорокових кухлів води за одним духом і сорок сорокових кухлів вина. («Летючий корабель»)

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань:

- Охарактеризуйте таких персонажів казки «Ох»: Ох, батько, син.
- Що таке легенда? Які спільні та відмінні ознаки вони мають у порівнянні з казками?
- Яку символіку має неопалима купина для України? («Неопалима купина»)

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- «Який фольклорний твір мені сподобався найбільше?».
- «Мій улюблений персонаж казки «Про правду и кривду».
- «Що мають спільного легенди з реальним життям?» (За вивченими легендами).

УРОК № 16

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ. МІСЦЕВІ ПЕРЕКАЗИ Й ЛЕГЕНДИ ХАРКІВЩИНИ

Мета:

- **Навчальна:** зіставити легенду й переказ; формувати навички роботи з текстом, сприяти зацікавленню учнів матеріалом уроку.
- **Виховна:** виховувати інтерес до історії рідного міста, героїчного минулого нашого народу.
- **Розвивальна:** розвивати творчі здібності учнів, прищеплювати інтерес до навколишнього світу.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Вступне слово вчителя

— Наш сьогоднішній урок — незвичайний. Щоб побачити дивовижний стародавній світ нашого краю, треба мати хист. А для цього кожній людині потрібно любити свою землю, милуватися її чарівними краєвидами, захоплюватися її історією, пізнавати цікаві факти історичного минулого нашого краю. Для цього нам потрібно зануритися в цікаві подробиці тогочасної дійсності. І тоді нам відкриються всі таємниці, що приховувалися від нас нашими пращурами. Ми з вами вирушаємо з вами в минуле і спробуємо як-найбільше дізнатися цікавих фактів з історичного минулого нашого краю. Саме тому тема нашого уроку «Місцеві перекази і легенди Харківщини».

Щоб почати нашу подорож, нам слід пригадати все, що ми знаємо про легенди та перекази.

2. Актуалізаційна бесіда

- ▼ Що таке легенда?
- ▼ Як виникали легенди?
- ▼ Які ви знаєте особливості легенди?
- ▼ Поясніть, що таке переказ.
- ▼ Які його особливості?

3. Слово вчителя

— Територія Харківщини вважається центром східноукраїнських земель, давня історія якої бере свій початок у далекому минулому.

Колись у степах і лісостепах сучасної України жили скіфи та сармати, які займалися тваринництвом, землеробством і ремеслом, а також племена унікальної Салтівської культури, стародавні сліди якої були знайдені в селі Верхній Салтів (Вовчанський район Харківської області). У VII–X ст. частина Харківської області входила до складу Хазарського каганату.

У X–XII сторіччі на правому березі річки Уди було розташоване старослов'янське місто Донець, яке неодноразово згадується в літописах, — один із форпостів Київської Русі в боротьбі з кочівниками.

У першій половині XII сторіччя під час татаро-монгольської навали територія краю зазнала великого спустошення і невдовзі перетворилась на так зване «Дике поле», покрите лісами та степовими травами.

Саме тут, між лісами й болотами, пролягав сумнозвісний Муравський шлях — шлях із Криму на Русь, яким здійснювали набіги за здобиччю та невільниками кримські та ногайські татари.

Для захисту від них на початку XVII століття серед «Дикого поля» почали створювати перші нечисленні укріплені пункти — невеликі фортеці та остроги — Царе-Борисів (1600 рік), Чугуїв (1638 рік), Валки (1646 рік).

Активне освоєння цих земель розпочалось в 30-ті роки XVII сторіччя, а масового характеру досягнуло під час визвольної війни українського народу в 1648–1654 роках. Тоді на великих територіях сучасного Сходу України переважно жили вихідці із Задніпров'я. Землі ці почали називати Слобідською Україною, або Слобожанщиною, центром якої став Харків, заснований 1654 року на злитті річок Харків і Лопань.

Упродовж 1656–1659 років, під керівництвом першого воєводи Воїна Селіфонтова, на місці сучасної центральної частини міста була збудована дерев'яна фортеця. Тому на першому гербі Харкова були зображені золотий натягнутий лук зі стрілою на зеленому полі.

Для захисту від татар у середині XVII сторіччя створені Харківський, Ізюмський, Охтирський, Сумський та Острогозький слобідські козацькі полки. Харків швидко став військово-адміністративним, а пізніше — торговельно-ремісничим і економічним центром усієї Слобожанщини.

У період формування та розквіту Східно-Слобідських земель України (XVII сторіччя) Харків дістав статус губерньського міста, а 1780 року став центром Харківського намісництва. 1781 року

імператрицею Катериною II Харківській губернії був дарований новий герб: «...в зеленому полі покладені хрестовидний ріг достатку з плодами, які знаходяться в ньому, та квітами і Меркур'єв жезл, які символізують як достаток оточуючих країв того міста, так і торгівлю, що проводиться на знатній ярмарці яка там буває...» Цей герб був офіційною емблемою Харківської губернії до 1917 року, таким є він для Слобожанщини і зараз.

Життя та подальший розвиток регіону повністю виправдали значення цієї символіки. Харківський регіон та Харків стали великим центром ремесел та торгівлі на півдні Російської імперії. Уже з кінця XVII — початку XIX сторіччя в губернії виникають перші мануфактури, а пізніше — фабрики та заводи.

Радянський уряд на Харківщині в грудні 1917 року проголосив перший Всеукраїнський з'їзд Рад. З 1919 по 1934 роки Харків був столицею України.

У 1930–1931 роки на Харківщині була проведена колективізація сільського господарства. Голодомор тих років залишив свої жахливі сліди: смертність на Слобожанщині виросла в одинадцять разів. У 1930-ті роки на Харківщині відроджували старі промислові підприємства, споруджували нові гіганти індустрії: тракторний, верстатобудівний, підшипниковий, турбогенераторний та інші заводи.

Багатством краю є джерела мінеральних вод — Березівське, Рай-Сленівське та інші.

Область розташована на вододілі Дону і Дніпра. На її території протікає 156 річок завдовжки понад 10 км. Найбільші — Сіверський Донець (довжина 380 км в межах області), Орель (довжина 200 км) в межах області, Оскіл (довжина 177 км в межах області). Сіверський Донець по праву вважається однією з найкрасивіших річок України.

У межах області налічується 36 озер.

З інших озер слід зазначити красиві озера Борове й Біле.

Окрім природних озер, на території області налічується 1910 водосховищ.

Ми з вами вже трохи дізналися про історію та географічне розміщення нашого рідного краю.

Давайте повернемося із вами у недалеке минуле.

4. Подорож у минуле

Краю наш, краю, предковічна земле! Кого тобі тільки не довелося побачити за прожиті віки! Скіфи, кіммерійці, скити, сармати, готи, гуни, анти, проболгари, алани, печеніги, торки-гузи, половці, давньоруські князі зі своїми дружинами, татари, литовські князі, стада Золотої Орди, ногаї, козацькі поселенці, руські служилі люди... Преосвященний Філарет у своєму описі Харківської єпархії

писав: «Обливав тебе, земле, кров'ю дітей твоїх татарин, рискав по тобі дикий половець, а ще раніше спустошував дикий гот».

На місцях старовинних городищ дуже багато всіляких підземель, печер, льохів, що з'єднуються між собою, у зв'язку з чим виникло чимало легенд та переказів.

Ось деякі з них.

Текст 1

«Цікава і романтична легенда про назву річки Вовчої і її появу. Колись давним-давно в долині річки жила зграя вовків. Вони полювали на дичину, вишукуючи свою здобич в урочищах. Вожаком зграї був сильний і сміливий вовк. Але він потрапив у пастку, поставлену людьми... Зграю очолила молода вовчиця. Частина зграї приєдналась до неї, а частина почала ставитись ворожо, прагнучи обрати свого вожака. Тоді вовчиця вивела свою зграю у верхів'я ярів і оголосила непокірній частині вовчого племені, що віднині ті стануть об'єктом здобичі, як і косулі, зайці і всіляка інша вовча дичина за непокору. Вовчиця зі своїм оточенням прийшла до верхів'я яру і там почала рити велику і зручну нору для свого потомства. Але з нори раптом хлинула вода, декілька днів потоки текли по долині яруги (нині — урочище поблизу села Новоолександрівки). З часом потік затих, перетворившись на ключ, з якого бере початок річка. І почали ту річку називати Вовчими Водами, сучасна назва — «Вовча». Від назви річки виникла і назва Вовчої слободи (нинішнього міста Вовчанськ)»

Текст 2

«У селі Верхній Салтів, на Валку, на місці аланського городища в підземеллях знаходиться таємничий замок. У печерах того замку повно зброї, — зброя та козацька та турецька, в діжках повно пороху. В схованках, в печерах стоять діжки, повні золотих монет та коштовностей у вигляді жіночих прикрас, що залишили турки 200 років тому».

Текст 3

«У верхньосалтівських печерах кам'яної копальні, що знаходиться під нинішнім колгоспним садом, половецький хан Кончак ховав награване в схованках цієї каменоломні. Хоча пройшло з тієї пори 800 років, в засипаних підземеллях хорониться велика кількість скарбів. Аякже! На те їх ховали, щоб не кожен міг знайти!»

Текст 4

«На Валку села Верхній Салтів, де була колись хазарська фортеця, стояли золоті ворота на вході в ту фортецю. Коли напав князь

Святослав на наш Салтів (чи як там його звали в той час? Савгар!), фортеця була повністю зруйнована, все, що можна було забрати, пограбовано, а золоті ворота князь Святослав вивіз у Київ... Ні, ворота ніхто не вивозив. Закопали їх на Валку, — вони і досі там. От якби їх знайти! Всьому б селу, в кожному хату, провели б телефон, газ, всі вулиці заасфальтували... і воду б провели! І автобус ходив би (як колись, в радянські часи) в Вовчанськ п'ять разів на день! А коли жили козаки в тій фортеці, вони постійно ходили плавом по річці торгувати на Дон, далі перетягували човни в Волгу, а по Волзі — в Каспійське море, і далі — на багатий Схід. Човни будували тут, під Рубіжним, біля Масютиної гори: «чайки» їх називали. Так ось, у тутешнього атамана, Дорошенка, який пізніше переселився в село Дорошенкове, був золотий човен, на ньому звідкись зі Сходу, (з далекого Ірану) привіз він собі полонянку-принцеса і зробив її дружиною. На тому човні заморська принцеса любила виходити на прогулянки по Дінцю, — на веслах сиділи спеціальні колодники, прикуті до лавок. Коли Дорошенко переселився в степ (а село Дорошенкове знаходиться на маленькій річечці Хотімельці, — «чайці» там нічого робити), то човен той золотий залишився в іншого отамана, кажуть, звали його — Андренко. Той Андренко в підземеллі на Валку зробив цілий музей: переніс туди і Золоті Ворота, і Золотого Човна, і інші коштовності. А коли напали на Салтів татари, отаман Андренко наказав закласти на вході в підземелля діжку з порохом і запалити той порох. Ось так завалили вхід у той козацький музей. Все золото до цього часу там, сховане від нас. А у одного козацького отамана був любий кінь, на якому він ходив в походи на турків та татарів, — дуже багато багатства приніс йому той кінь отаману, на ньому він привіз собі казачку десь з Кубані, — невиданої краси була казачка... Так ось, коли коня було вбито в одному з боїв, то його хазяїн (а в нього було багато золота) приказав спеціальному скульптору виплавити з того золота коня в повний зріст. Того коня також зберігали в тому козацькому музеї, — його також треба шукати в підземеллях на Валку».

Текст 5

«А в урочищі Яндила є бездонна криниця. Викопана вона ще Коб'яком, ханом Половецьким. Вода в тій криниці така смачна, — прямо солодка! Дна в тій криниці немає. Кажуть, що в тій криниці татари триста років тому потопили сундук з золотими монетами. Один від одного ховали, думали, що пізніше дістануть, — вони ж не знали, що криниця без дна. Як не старались виловити той сундук — не получилось. І воду вибирали — в тій Яндилі такий приток води, що рівень не зменшився ні на сантиметр. Само слово «яндила» —

татарське, воно означає «сундук». Ось і лежить той сундук в тій Яндилі... А в тому колодязі, що поряд з садибою Капинос В. К., є підземний хід, який веде в підземелля на Валку, в городище. Колись цей колодязь був не колодязем, а просто виходом запасним з фортеці. Як чистили цей колодязь, так бачили той хід в підземелля: арка з великих кам'яних брил оранжевого та червоного кольору, стіни ходу обкладені камінням сірого кольору. В десяти метрах від входу — розгалуження в сторону, — ще один прохід вліво. Куди він веде? Ясно, що в підземелля, але що там зберігається? Кажуть, що повно там золота...»

Текст 6

«А в Масютиній горі, що біля села Рубіжне, в печерах, залишили ще Батиєм, теж повинно щось бути, — в тому місці був паром, там жив спеціальний перевозчик-паромщик, який був на службі у Батія, — він за плату перевозив подорожніх людей. У тих печерах в Громадянську війну ховався якийсь Масюта зі своїм загоном бандитів, вони в ці печери звозили награбоване добро. Печери були такі великі, що там вільно міг розвернутися віз... По закінченні I Світової війни Масюта втік за кордон, захопивши частину своїх скарбів, а основна маса залишилася в завалених печерах (тоді вони, печери, ще не були завалені). Під час Великої Вітчизняної війни Масюта повернувся в наші краї з німцями, мешкав тут до 1943-го року, поки не розпочався відступ німецької армії. І ось він, коли зрозумів, що німці програли війну, вирішив залишитись тут, а не відступати з німцями. Кажуть, коли наші наступали, то ніяк не могли прорвати оборону німецьку. Так ось, Масюта перейшов Дінець, потрапив до командира танкового батальйону чи бригади і запропонував свою допомогу: він знав, де знаходиться підземний перехід через Масютину гору (тоді вона так не називалась), який іншим своїм виходом закінчується далеко, аж під Варварівкою... Кажуть, зайшли танки в підземелля біля Рубіжного, а вийшли під Варварівкою, в тилу у німців... Ну і дали вони чосу! Розповідав сам учасник того підземного переходу та бою, танкіст, якого відразу після війни запрошували на піонерське вогнище, на зустріч до Верхньосалтівської школи, Гоков Пилип Антонович. В тому бою він заробив звання Героя Радянського Союзу. А той підземний хід залишався ще довго, поки не почали траплятись всілякі нещастя: кількох чоловік засипало там, ось і приказали воєнним зірвати вхід і вихід в Масютину гору. А Масюта після війни потрапив на Соловки, в табір для полонених. В Рубіжне повернувся десь в 57-му році хворий, старий і немічний. Прийшов до підземелля Масютиної гори, почав копати, розкопувати вхід, засипаний під час вибуху... Кажуть, так і вмер з лопатою під

горою на березі річки... Ось так і називається тепер ця гора — Масютина... А скарби, закопані Масютою ще в Громадянську так і лежать в тайниках того знаменитого підземного переходу».

Текст 7

«А на Нетечинській горі колись, ще до революції, знайшли великий клад — скарб, багато дорогоцінного каміння і прикрас... Кажуть, той скарб був закопаний якимсь татарським ханом Гіреєм. Він зі своїми вояками пограбував Київ, його церкви, і від Московському царю Івану Васильовичу (татари в той час дружили з Москвою) дарунок з пограбованого Києва. Верхній Салтів тоді називався Салтановський Колодязь, він стояв на перехресті сухопутних та річкової доріг, був перевальним пунктом, місцем перепочинку подорожніх. Ось цей Менглі-Гірей зупинявся на перепочинок в Салтанівській Колодязі. Частину добра сховав в тайнику на Нетечинській горі, щоб на зворотній дорозі все це забрати. Царю було доведено лише золоту чашу та дискос... Ви почитайте про царювання Івана Васильовича, — там про все це написано. І про Менглі-Гірея, і про дискос з чашею, і про Київ та Салтів. На зворотньому шляху цього проходимця було вбито, а скарб лежав до 1905 року, коли його знайшли археологи».

Текст 8

«Та в Верхньому Салтові стільки всього знаходять, що якби все те попадало в музеї, то ми б були такі знамениті та багаті! Кажуть, козаки полюбляли ховати скарби, як зараз кажуть, на перехрестях доріг. Треба шукати, і знайдеш. Тільки потрібно знати, де проходили старинні дороги. Закопували вони, козаки, шапки з золотом, що відбирали у татарів. На тих місцях завжди виростає кущ папороті, яка цвіте раз на рік, в ніч на Івана Купала. Хто побачить ту квітку, той знайде татарську шапку. Але ту папороть охороняє якась страховисько. Раніше хлопці ходили в Ніч на Івана Купала шукати скарби. Було, стільки нарозповідають всіляких страхів, що дівчата аж пищать». А на Писарянському містку одна із заклепок зроблена із чистого золота. Тільки ніхто не знає, яка... А на Коб'яковому полі стояла висока вежа, де жила якась принцеса. Багато до неї сваталися козаків. Та вона чекала свого Коб'яка, який був в турецькій неволі. Так і не дочекалась. Загинув він в неволі... А, може, іншу знайшов...»

III. ОСМИСЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ▼ Чому, на вашу думку, ми сьогодні говорили саме про легенди та перекази нашого краю?

- ▼ Про яку тварину розповідається в легенді про назву річки Вовча?
- ▼ У якому селі знаходиться таємний замок?
- ▼ Де ховав награбоване половецький хан Кончак?
- ▼ Що вивіз князь Святослав із села Верхній Салтів?
- ▼ Скульптуру якої тварини виплавили із золота на повний зріст за наказом отамана Андrenка?
- ▼ Ким викопана криниця в урочищі Яндила?
- ▼ Що означає слово «яндила»?
- ▼ Яку назву мав Верхній Салтів?

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- ▼ Перекажіть кілька легенд.
- ▼ Чим відрізняється переказ від легенди?
- ▼ Чи знаєте ви, звідки походить назва села, селища, міста, з якого родом ваші батьки, бабусі, дідусі?
- ▼ Напишіть маленький твір на п'ять речень «Мое враження від почутого на уроці».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Отже, і тепер в Україні, мабуть, не знайти такого міста чи села, де б у людській пам'яті не зберігалися чудові фантастичні або реалістичні художні історії про конкретних героїчних осіб, які там діяли, про таємні скарби, що приховували.

Із покоління в покоління передаються розповіді про певні місцини, ріки, озера, ліси, гори, долини та історичні згадки про визначні події, що тут відбувалися. Усі ці оповіді є правдивими, але містять елементи фантастики, тому їх можна назвати легендами та переказами.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Ознайомитись з біографією та творчістю І. Франка. Читати казку «Фарбований Лис».

Літературні казки

УРОК № 17

I. ФРАНКО. «ФАРБОВАНИЙ ЛИС». ДИТИНСТВО ПИСЬМЕННИКА. ІВАН ФРАНКО-КАЗКАР (ЗБІРКА «КОЛИ ЩЕ ЗВІРІ ГОВОРИЛИ»)

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із дитячими роками Івана Франка, його творами про дітей і для дітей, збіркою казок «Коли ще звірі говорили», поняттям «літературна казка».
- **Виховна:** формувати інтерес до творчості Івана Франка.
- **Розвивальна:** удосконалювати навички виразного читання й аналізу змісту твору.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет Івана Франка; фотоілюстрації; таблиця «Засоби виразного читання»; видання збірки казок «Коли ще звірі говорили», оповідання для дітей.

На дні моїх споминів, десь там у найглибшій глибині горить вогонь. Невеличке вогнище неблизького, але міцного огню освічує перші контури, що виринають із темряви дитячої душі... Се огонь у кузні мого батька. І мені здається, що запас його я взяв дитиною в свою душу на далеку мандрівку життя. І що він не погас і досі.

Іван Франко

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Навіщо люди складають казки? Чого казки повинні навчати дітей?
- ▼ Чи знайшлося б місце казковим героям у реальному світі? Обґрунтуйте свою думку.
«Мікрофон»: я люблю казки, тому що...

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Пригадайте, хто є авторами народних казок. Чи відомі імена талановитих представників народу, котрі склали казки? Казки можуть створювати письменники. Такі казки називаються літературними, або авторськими. Спираючись на кращі зразки народної творчості, складають свої оригінальні казки письменники, черпають із цього безцінного джерела сюжети й мотиви.

Літературні казки обов'язково мають ознаки народної казки: усталену композицію (традиційні зачин, кінцівку, повтори), переважно щасливий кінець.

Яких ви знаєте зарубіжних авторів літературних казок? Найкращі літературні казки належать перу Ганса Християна Андерсена («Снігова королева», «Дюймовочка», «Дикі лебеді»), братів Грім («Король Дроздобород», «Три брати»), Шарля Перро («Попелюшка», «Кіт у чоботях»), Астрід Ліндгрен («Карлсон, що живе на даху»), Олександра Пушкіна («Золотий півник», «Казка про царя Салтана») та багатьох інших. Вершиною світового казкового мистецтва літературознавці вважають казку викладача математики Оксфордського університету Льюїса Керрола «Пригоди Аліси в Країні Чудес».

Долучилися до цього жанру й українські письменники, зокрема Марко Вовчок («Кармелюк», «Дев'ять братів і десята сестриця Галя»), Іван Франко («Фарбований Лис», «Вовк війтом», «Осел і Лев», «Заєць і Їжачок», «Лис і Дрозд»), Михайло Коцюбинський («Хо»), Михайло Стельмах, Оксана Іваненко, Василь Королів-Старий та інші.

2. Розповідь про життя письменника (матеріал для вчителя)

Іванові Яковичу Франку судилася незвичайна доля: син сільського коваля завдяки таланту і титанічній праці сягнув вершин світового письменства. (*Вчитель демонструє портрет письменника.*)

Мальовниче підгірське село Нагуєвичі на Львівщині (показує сучасні фотографії). Тут 27 серпня 1856 року в сім'ї сільського коваля Якова Франка народився син Іван, якому судилося стати гордістю

України. Першим світлим і ніжним джерельцем поезії стали для майбутнього письменника материні пісні, які назавжди запали в дитячу душу. Марія Кульчицька, мати Івана Франка, поетично обдарована натура, знала багато пісень, любила співати. Малий Ясьо (так вона звала старшого сина) вслухався в її спів і запам'ятовував багато задушевних ліричних пісень, коломийок, співанок.

У своїх спогадах та оповіданнях Іван Франко часто підкреслював, що саме в батьківській оселі, у кузні засіялися ті зерна допитливості, які пізніше дали рясні сходи знань. *(Учитель читає епіграф; демонструє малюнки батьківського обійстя, кузні, які нині функціонують як меморіальні приміщення.)*

Неписьменні батьки мріяли дати освіту своїй дитині. На шостому році Івася віддають до школи в сусіднє село Ясеницю Сільну. Галичина тоді була під владою Австро-Угорської імперії. Обдарований хлопчина швидко навчився читати й писати українською, польською та німецькою мовами. Після двох років навчання батьки віддали Івана до так званої «нормальної» неповної середньої німецької школи при монастирі.

Навесні 1865 року Франка спіткало тяжке горе й перше велике випробування — смерть батька. Залишившись з чотирма малими дітьми, мати вийшла заміж за Гриня Гаврилика. Іван Франко глибоко поважав вітчима.

З осені 1867 року Франко навчається в Дрогобицькій гімназії *(учитель демонструє сучасне фото закладу)*, яку закінчив із відзнакою. 1872 року, коли закінчував 5-й клас, друге велике горе впало сумною тінню на його юність: не стало найдорожчої людини — матері. Тогорічна субота перед Зеленими святам закарбувалася навіки в серці юнака. Іван Франко пізніше писав: «Рано в суботу я сидів у школі, і на мене напала страшна, ненатуральна, шалена веселість... Прийшовши на квартиру, я почув, ну, що я почув, не знаю. Знаю тільки те, що був дощ, я був голоден, не їв обіду, не озирався, тільки почувши, що мама вмирає, як стій побіг піхотою до Нагуевич. Я прибіг пополудні, мокрий до нитки, і застав маму коняючу. Я став коло постелі, не говорячи й слова, — я тільки дрижав. Сльозинки не капнуло з моїх очей. Мама не могли говорити, але дивилися пильно на мене. Як виглядало тоді моє лице, — не знаю. На другій день рано мама вмерла».

16-річний учень гімназії з Дрогобича залишився круглим сиротою. Вітчим бачив гарячий потяг юнака до навчання, допомагав йому як міг. І до хати свого вітчима та його сім'ї приїжджатиме він, як до рідної. Зрештою, сам Франко переживе його лише на кілька днів.

З 5-го класу гімназії Іван Франко розпочав збирати власну бібліотеку, книги з якої читали й інші учні. Він був найбільшим книголюбом серед українських письменників-класиків. Говорив, що коли йому захочеться вночі знайти книгу в темряві, він зробить це безпомилково. До кінця життя його рідко можна було зустріти без книжки в руках, бо, за його словами,

Книги — морська глибина:
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перли виносить.

Товариш гімназійних років Іполит Погорецький згадував: «У гімназії Франко був дуже скромний і несміливий. Ходив у полотної блузі, носив багато книжок і дуже багато читав... При нужденній лампі читав він нам то свої поезії, то «Кобзар» Шевченка, то дещо зі Словацького та Міцкевича».

На час закінчення гімназії в бібліотеці Івана Франка було близько 500 книг, серед них — зібрання творів Шекспіра, Гейне, Гете, Діккенса, Гюго, Гомера, Софокла, Сервантеса, Скотта, Дюма, Міцкевича, біблійна поезія.

В гімназії виявилось неабияке обдарування Франка, особливо любив писати твори. 1974 року на сторінках львівського студентського журналу «Друг» з'явилася перша поезія Франка — «Народна пісня».

Іван Франко написав чимало творів для дітей і про дітей: «Олівець», «Отець-гуморист», «Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», «Мій злочин». Особливий інтерес викликає в дітей збірка казок «Коли ще звірі говорили», до якої увійшли такі знамениті прозові та віршовані казки письменника, як «Фарбований Лис», «Лис Микита», «Вовк вїтом», «Осел і Лев», «Заєць і Їжачок» та інші/ *(Учитель демонструє збірку казок, видання оповідань для дітей.)*

3. Іван Франко-казкар (збірка «Коли ще звірі говорили»)

Збірка казок Івана Франка під назвою «Коли ще звірі говорили» перший раз вийшла ще 1899 р., друге видання з'явилося 1903 року. До цієї збірки Франко додає передмову, у якій писав: «Оці байки, що зібрані в тій книжечці, то старе народне добро... Вони найбільше відповідають смакові дітей від 6 до 12 літ, заставляють їх сміятися і думати, розбуджують їх цікавість та увагу до явищ природи»/

У своїй збірці «Коли ще звірі говорили» Іван Франко вдало використовує художні засоби, вживані в народних казках про

тварин, зокрема традиційне змалювання рис тварин: зажерливості вовка, хитрості лиса, незграбності ведмедя, впертості осла тощо. Письменник ще більше підкреслив ці характерні особливості тварин, майстерно розкриваючи їх через вчинки або розмови персонажів.

Не применшуючи важливості інших жанрів дитячої літератури, Франко надає великого значення казці, у якій найбільш повно враховано особливості дитячого сприймання. Адже фантазія і вигадка, наявні в казці, сприяють розвитку і збагаченню дитячої уяви, вражають дітей своєю незвичайністю, бентежать і збуджують їх. Разом із тим, незважаючи на елементи фантазії, казка повинна поглиблювати в дітей знання про навколишній світ, ознайомлювати їх із природою і суспільством, навчати їх розуміти людські характери і сприяти формуванню кращих рис характеру дитини.

4. Теорія літератури

Літературна казка — це авторський прозовий чи віршований твір, заснований на фольклорних джерелах або цілком оригінальний, що змальовує пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв. Літературна казка здебільшого орієнтована на дітей, у ній сюжет створюється навколо якогось дива, що є основою характеристики персонажів. Також вона включає в себе ознаки різноманітних жанрів та має свої особливості: має писемну форму; текст літературної казки постійний, незмінний; може бути як прозовою, так і віршованою і обов'язково має автора.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Інтерактив «Прес-конференція з письменником»

Після ознайомлення з біографією письменника вчитель розподіляє учнів на дві команди, кожна з яких обирає свого представника на роль «письменника». Потім учитель ставить питання обом командам за фактами біографії автора, а обрані учні відповідають, порадившись з командою.

Перемагає та команда, яка швидше надасть більшу кількість правильних відповідей.

Перелік питань:

- ▼ Як звали батька І. Франка? (*Яків*)
- ▼ Ким працював батько письменника? (*Ковалем*)
- ▼ Де знаходиться село, у якому народився І. Франко? (*На Львівщині*)

- ▼ Що стало для маленького Івана першим джерелом поезії? (*Материнські пісні*)
- ▼ Яких мов навчався І. Франко? (*Українська, польська, німецька*)
- ▼ Скільки братів та сестер було у Франка? (*Троє*)
- ▼ Які стосунки були у І. Франка з вітчимою? (*Він його поважав*)
- ▼ Коли І. Франко залишився круглим сиротою? (*У 16 років*)
- ▼ Скільки книг було у І. Франка на час закінчення гімназії? (*Близько 500*)
- ▼ Як називалась перша поезія І. Франка, яка з'явилась у друці? (*«Народна пісня»*)
- ▼ Що казав про І. Франка його товариш Іполит Погорецький? (*«У гімназії Франко був дуже скромний і несміливий. Ходив у полотняній блузі, носив багато книжок і дуже багато читав... При нужденній лампі читав він нам то свої поезії, то «Кобзар» Шевченка, то децю зі Словацького та Міцкевича.»*)
- ▼ Як називається збірка І. Франка, присвячена казкам про тварин? (*«Коли ще звірі говорили»*)

2. Інтерактив «Колективна казка»

Вчитель пропонує учням поділитися на 2–3 групи та скласти колективні казки на одну з тем (кожна команда обирає тему за жеребом):

- «Жила собі книжка...»
- «Був собі горобець...»
- «Звідкілясь з'явилась квітка...»

Кожен член команди пише на аркуші по реченню, продовжуючи тему так, щоб у результаті утворилась цілня історія.

Перемагає команда з найцікавішою казкою.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Бесіда

- ▼ Що нового ви дізналися на уроці?
- ▼ Які казки називають літературними?
- ▼ Чим вони різняться від народних?
- ▼ Назвіть відомих світових казкарів.
- ▼ Які їхні казки ви читали?
- ▼ Назвіть авторів українських казок.
- ▼ Що ви пам'ятаєте про дитинство Івана Франка?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати казку «Фарбований Лис». Підготуватися до переказу казки та відповідей на запитання за змістом твору.

УРОК № 18

«ФАРБОВАНИЙ ЛИС». ЗМІСТ КАЗКИ. ГОЛОВНІ І ДРУГОРЯДНІ ПЕРСОНАЖІ. ОБРАЗ ЛИСА МИКИТИ, РИСИ ЙОГО ХАРАКТЕРУ

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із головними та другорядними персонажами казки; розвивати вміння усно характеризувати головного героя, визначити риси його характеру;
- **Виховна:** сприяти осмисленню негативних рис: лицемірства, зазнайства, хвальковитості.
- **Розвивальна:** удосконалювати навички виразного вибіркового читання і розуміння змісту твору.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет Івана Франка; ілюстрації до казки «Фарбований Лис»; фонозапис казки.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Що ви пам'ятаєте з біографії І. Франка?
- ▼ Назвіть відомі твори цього письменника.
- ▼ Які казки називаються літературними?
- ▼ Назвіть відомих світових казкарів та їхні твори.

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Чи подобаються вам казки про тварин? Наведіть приклади казок, де головними героями є тварини.
- ▼ Як ви ставитесь до людей, які обманюють оточуючих? Наведіть приклади.
- ▼ Чи можна чинити кривду заради власного порятунку? Обґрунтуйте свою думку.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Як ви вже зрозуміли, дійовими особами казки «Фарбований Лис» є звірі. Але якщо ви були уважними, то не могли не помітити,

що автор наділив їх такими рисами, як лицемірство, користололюбство, брехливість тощо, тобто рисами характеру справжніх людей. Саме тому можна стверджувати, що за допомогою героїв цієї казки автор висміює людські вади.

Казка Івана Франка «Фарбований Лис» навчає нас ніколи не обманювати, бо все таємне і приховане завжди з'ясовується; не бути надміру гордим, бо через це легко можна вскочити в халепу; ніколи не довіряти першому враженню, бо в переважній більшості випадків воно не є правильним; багато не вихвалитися і не обіцяти зробити те, чого не можеш.

2. Зміст казки. Головні і другорядні персонажі

У казці І. Франка розповідається про пригоди головного героя — Лиса Микити. Це справжнісінький собі лис, який усе своє життя займається крадіжками. Він був дуже хитрий та кмітливий, тому обминав усі небезпеки. Тільки одного разу його майже впіймали, але йому пощастило врятуватися: сховався у діжці з фарбою. Тільки після цього він став пофарбованим у синій колір. Спочатку він навіть мав із цього користь, бо звірі обрали його царем, щодня годували, тому що боялися. Але таке фальшиве життя не могло тривати довго, справжнє Лисяча сутність була викрита під час лісового концерту. Звірі побачили, хто їх дунив увесь час, і розірвали Лиса Микиту на шматки. Отже, на кожну нечесну людину чекає заслужена кара.

За розвитком дії казку можна умовно поділити на три частини:

1. Пригоди Лиса Микити в місті.
2. «Чудесне» перетворення.
3. Царювання Лиса Микити і розвінчання його «культу».

Головний персонаж — це герой, якому автор приділяє найбільше уваги, надає детальний опис зовнішності та характеру, навколо якого створює увесь сюжет казки; він бере участь у всіх подіях, що відбуваються, і нерідко за його допомогою сам автор звертається до читача. Отже, стає зрозумілим, що головним персонажем казки «Фарбований Лис» є Лис Микита.

Другорядні персонажі — це всі інші герої казки, які в тій чи іншій мірі взаємодіють із головним героєм; автор не деталізує інформацію про них, часом розкриває тільки ім'я та безпосередню роль у житті головного героя або подіями, які з ним пов'язані. Другорядними персонажами цієї казки є Пси, Вовчик-братик, Ведмідь, Кабан, Олень, Мавпа Фрузя, Орли, Яструби тощо.

3. Образ Лиса Микити, риси його характеру

Образи Лиса, Лисиці, Лисички-Сестрички надзвичайно популярні як у народних казках світу, так і у творах зарубіжних

письменників. Це пояснюється тим, що образи й сюжети «мандрували» від одного народу до іншого. У XII–XIII ст. в Європі з'явився «Роман про Лиса», який уважався найпопулярнішим та найцікавішим збірником казок про тварин. У Франції Лиса звали Ренар, у Нідерландах — Рейнетом. Німецький Рейнеке-Лис привернув увагу видатного поета Йоганна Вольфганга Гете, який наприкінці XVIII століття написав про нього казкову поему.

Давня повість про Лиса зацікавила й українського письменника Івана Франка. В основу своєї поеми «Лис Микита» він поклав мандрівний сюжет, котрий свого часу використав Гете та інші письменники. У передмові до другого видання твору Франко писав: «Я бажав не перекласти, а переробити стару повість про Лиса, зробити її нашим народним добром, надати їй нашу національну подобу».

Саме тому казка «Фарбований Лис» вважається однією з найкращих у збірці «Коли ще звірі говорили».

4. Опрацювання казки «Фарбований Лис»

4.1. *Тема:* зображення пригод Лиса Микити, його нечесного способу життя та отримання гідної кари.

4.2. *Ідея:* засудження обману, хитрості, та властолюбства; висміювання боягузтва.

4.3. Виразне читання уривків з казки.

4.5. Аналіз казки «Фарбований Лис» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Чим казка привернула вашу увагу?
- ▼ Які роздуми викликав твір?
- ▼ Які епізоди вам найбільше запам'яталися?
- ▼ Про що свідчить відмінність між думками Лиса і тим, що він промовляє вголос?
- ▼ Проаналізуйте промову Лиса перед звірами. Що, на вашу думку, керувало вчинками персонажа?
- ▼ Як ви ставитеся до головного персонажа казки? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Які негативні риси характеру засуджує Іван Франко в образі Лиса Микити?
- ▼ У чому актуальність цієї казки сьогодні?

4.6. Бесіда за ілюстраціями до казки «Фарбований Лис» з елементами вибіркового читання:

- ▼ Який уривок із казки проілюстрував художник?
- ▼ Як змальовано вовків, ведмедиків, лисичок?
- ▼ Знайдіть і прочитайте описи тварин у казці.

4.7. Словникова робота.

Пояснити лексичне значення слів *ярина, курява, діж*.

Дібрати синоніми до фразеологізмів: *мов муха в окропі, дати драпака, витягати соло, полуда з очей спала*.

5. Інформаційне гроно «Образ Лиса Микити та його риси характеру»

Знайдіть у тексті описи Лиса Микити та розподіліть інформацію за схемами:

I в. — прикметники та епітети, які характеризують Лиса;

II в. — дієслова, які характеризують образ Микити.

Лис Микита (I варіант)	хитрий-прехитрий
	страшенно гордий
	сміливіший
	вигадливіший
	спритніший злодій
	дивний і страшний звір
	синій-синій, з препоганим запахом
покритий не то лускою, не то якимись колючими гудзачами, не то їжачковими колючками	

Лис Микита (II варіант)	глузував з мисливців
	оминав усі пастки
	остерігався товаришів
	ніколи не вертав з полювання з порожніми руками
	полюбляв вихвалитись
	вважав, що для нього нема нічого неможливого
	обманював лісних мешканців
ставився зверхньо до оточуючих	

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Як звали Лиса?

А Петро;

В Микита;

Б Славко;

Г Павло.

2. Чи вдавалося стрільцям впіймати Лиса?
 А Так, час від часу; Б ні, ніколи;
 В лише одного разу; Г коли він сам здався.
3. На кого радили перекинутися Лису товариші, щоб його не роздерли пси?
 А В курку; Б в бджолу;
 В у вовка; Г в блоху.
4. Хто зруйнував план Лиса щодо викрадення курки?
 А Пси; Б торговці;
 В інший лис; Г півень.
5. Якого кольору став Лис після того, як сховався в діждці?
 А Фіолетового; Б зеленого;
 В синього; Г чорного.
6. Куди Лис дістався, щоб відпочити від пригод?
 А Додому; Б до рідних;
 В до першої порожньої нори; Г до товаришів.
7. Чому Лис не міг повернути свою звичайну зовнішність?
 А Фарба міцно засохла;
 Б йому подобалась нова зовнішність;
 В він не хотів, щоб його впізнали;
 Г хотів спочатку обдурити псів та викрасти курку.
8. Що зробила Мавпа Фрузя, щоб врятувати Вовка від переляку?
 А Перев'язала голову стрічкою;
 Б полоскотала йому п'яти;
 В вистригла йому три жмійки волосся з-між очей;
 Г нагодувала заспокійливими травками.
9. Хто, за словами Лиса, «виліпив його з небесної глини»?
 А Святий Миколай; Б Святий Петро;
 В Святий Андрій; Г Святий Михайло.
10. Як поставились лісові мешканці до нового звіра?
 А Впізнали його та прийняли в родину;
 Б обрали його своїм царем;
 В назавжди вигнали його з лісу;
 Г постійно глузували з нього.
11. Що трапилось на концерті, присвяченому роковинам царювання Лиса?
 А Знайшовся інший претендент на роль царя;
 Б концерт минув ідеально;
 В Лис заспівав і звірі його впізнали;
 Г звірі бойкотували концерт, бо були проти свого царя.

12. Які наслідки для Лиса мало викриття його обману?
 А Звірі простили його та залишили царювати надалі;
 Б він злякався розплати й хутко втік;
 В обурені звірі вигнали його з лісу;
 Г звірі розірвали його на шматочки.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Якби я мав змогу змінити зовнішність...» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Бреше, як гребінцем чеше»?
3. Хто такі головні персонажі?

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Чи можна брехати заради власного порятунку?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Брехня — що вугілля: не впече, то замаже»?
3. Хто такі другорядні персонажі?

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Як треба використовувати в житті «другий шанс»?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Брехня любить брехунів»?
3. Назвіть головних та другорядних персонажів казки «Фарбований Лис».

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Чи мали рацію були лісові звірі, обираючи царем того, кого боялися?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Гадюку обійдеш, а від брехні не втечеш»?
3. Що таке зміст казки? Чим він відрізняється від повного тексту твору?

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Чи отримав Лис Микита по заслугі?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Брехач з комара зробить коня»?
3. Доведіть, що «Фарбований Лис» — це літературна казка.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Казка «Фарбований Лис» вчить нас того, що кожен, врешті-решт, отримує по заслугі, тому треба жити правдою, якщо не хочете потрапити в халепу, як Лис Микита.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Поміркувати про місце хитрості та обману в житті людини. Перечитати казку ще раз, звертаючи увагу на ті епізоди, де Лис хитрував або обманював.

УРОК № 19

I. ФРАНКО. «ФАРБОВАНИЙ ЛИС». ЗАСУДЖЕННЯ НЕЧЕСНОСТІ, КОРИСТОЛЮБСТВА

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із головними та другорядними персонажами казки; розвивати вміння усно характеризувати головного героя, визначити риси його характеру; формувати уявлення про дійових осіб, мову персонажів і мову автора в художньому творі; розкрити особливості мови персонажів казки Івана Франка «Фарбований Лис».
- **Виховна:** сприяти осмисленню негативних рис — лицемірства, зазнайства, хвальковитості.
- **Розвивальна:** удосконалювати навички виразного вибіркового читання і розуміння змісту твору; розвивати вміння аналізувати художній твір; виховувати культуру мовлення.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: портрет Івана Франка; ілюстрації до казки «Фарбований Лис»; фонозапис казки.

*Що маєш сказати, наперед обміркуй.
Народна творчість*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Кого називають персонажами твору? На які види вони поділяються?
- ▼ Охарактеризуйте Лиса Микиту, використовуючи цитати з твору.
- ▼ Охарактеризуйте ваше ставлення до другорядних персонажів цієї казки.
- ▼ Чи підтримуєте ви дії Лиса? Обґрунтуйте свою думку.

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Чи був Лис Микита колись чесним? Що його змінило?
- ▼ Чи часто в житті вам доводиться обманювати? Як ви потім почуваетесь?
- ▼ Що таке користолюбство? Як ви ставитесь до людей, які використовують інших?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Поясніть значення прислів'я, що є епіграфом до уроку. Як ви розумієте українські народні прислів'я: «Говори мало, слухай багато, а думай ще більше», «І від солодких слів буває гірко», «Не хочеш почути поганих слів, не кажи їх сам»? Поміркуйте, як ці прислів'я характеризують головного героя казки Івана Франка «Фарбований Лис».

Автор казки засуджує нечесність та користолюбство, які ніколи не призводять до добра. Треба завжди діяти так, щоб сумління і душа були чистими. Використовуючи інших людей, можна залізти дуже високо, але й падати звідти буде неодмінно дуже болісно.

Людина повинна добре обміркувати, про що говоритиме, щоб її висловлювання були послідовними, зрозумілими, красивими. Це саме стосується і літературних героїв, їхньої мови. Про це йтиме мова на уроці — про мову персонажів та мову автора.

2. Пояснення вчителя із залученням учнів до вибіркового читання

Прочитайте уривки з казки, де йдеться про: а) місце, час подій; б) описи зовнішності Лиса Микити; в) про вчинки персонажа; г) змалювання місцевості, передмістя.

Усе це — мова автора, тобто письменницька розповідь про героїв, час, місце подій, найрізноманітніші описи. Отже, мова автора в художньому творі — це розповідь письменника про місце, час подій, вчинки персонажів, описи зовнішності героїв, змалювання природи, приміщень, місцевості та інше, тобто все, що розповідає або описує автор у творі. Наприклад, Іван Франко в казці «Фарбований Лис», даючи авторську характеристику Лиса, повідомляє про місце дії: «Жив собі в однім лісі Лис Микита, хитрий-прехитрий. Скільки разів гонили його стрільці, цькували його хортами, ставили на нього капкани або підкидали йому отруєного м'яса, нічим не могли його доконати».

Чи є в казці уривки, де герої розмовляють між собою або виступають перед великою громадою? Знайдіть їх і прочитайте.

Мова персонажів — це те, що говорять герої в художньому творі. Мова персонажів подається у формі діалогів, монологів, полілогів. Згадайте з уроків української мови, що таке діалог, монолог, полілог. (Діалог — це розмова двох осіб. Монолог — роздуми героя вголос. Полілог — розмова багатьох осіб. Репліка — кожне висловлювання персонажів.) Мова персонажів завжди яскрава, індивідуалізована, пересипана прислів'ями й приказками, іншими влучними висловами.

3. Теорія літератури

Інтонація — це ритміко-мелодійна сторона мовлення, що служить у реченні засобом вираження синтаксичних значень і емоційно-експресивного фарбування. Інтонація є обов'язковою ознакою усного мовлення. На письмі вона передається розділовими знаками.

Основну роль в інтонації грає мелодика, а основними інтонаційними засобами є тональні засоби.

Особливо виділяються інтонації оповідання, питання й вигуку.

Для оповідальної інтонації характерна спокійна, рівна вимова всього висловлення.

Питальна інтонація виражається підвищенням тону на початку й зниженням його до кінця висловлення.

Оклична інтонація, навпаки, виражається підвищенням тону до кінця речення.

Темброві засоби інтонації — це різні якості голосу, обумовлені станом голосових зв'язок (нейтральний голос, хрипкий, напружений, скрипливий, розслаблений, напружений).

До кількісно-динамічних засобів належать: збільшення або зменшення гучності й зміна темпу проголошення окремих мовних тактів.

Інтенсивність — це сила голосу (виражається емоційний стан мовця: переляк, радість, горе тощо)

Темп мовлення — це її швидкість. Швидкий темп властивий звичайно схвильованого мовлення, а повільний темп — урочистої.

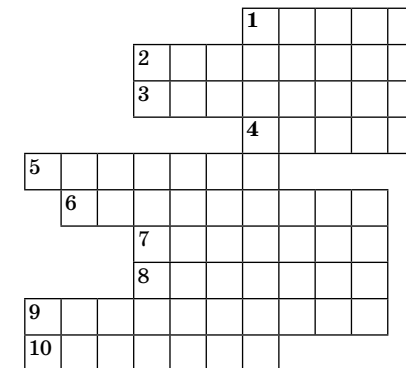
Паузи — це перерви в мовленні різної тривалості. Паузи служать не тільки для розчленовування мовлення.

Мова автора — це мова розповіді й опису, прямої характеристики, авторських відступів, а також це мова ліричного героя.

Мова автора характеризується індивідуальним стилем, який виявляється в особливостях манери автора, особливостях використання ним лексики народної мови, своєрідності образних висловів, синтаксичної будови речень.

Мова персонажів є важливим засобом типізації та індивідуалізації, тобто характеристики героїв. Людям різних епох, соціального стану, місцевості, віку, властиві певні особливості, які виявляються і в складі лексики, і у фразеологічних зворотах, і в характері інтонації, і у вимові слів, звуків. Індивідуалізація мови стосується і епічних, і драматичних творів. Письменник намагається знайти в мові різних людей характерні для них риси і художньо це відтворити. У зв'язку з цим важливу роль відіграють у художніх творах діалоги, внутрішні монологи. Кожен персонаж твору характеризується також і особливостями своєї лексики, а саме: загальнонародними словами, діалектизмами, професіоналізмами, характерними фразеологічними зворотами, улюбленими висловами, приказками тощо.

4. Кросворд «Вгадай пропущене слово» (за цитатами з казки)

По горизонталі: 1. «Надбїг до калюжі, скочив у воду, щоб обмитися з _____, — де тобі! (фарби) 2. «Тут він був! Тут він був! _____ його! (шукайте) 3. «Ой господи! Так се ти маєш бути наш _____, наш цар? (добродій) 4. «Там пси купами по вулицях ходять, то вже хїба б ти перекинувся в _____, щоб тебе не побачили і не роздерли...» (блоху) 5. «... та се не _____, що вони мене так бояться! Так можна добре виграти...» (кепсько) 6. «Досі я ходив по селлах, а завтра в білий день піду до міста і просто з _____ Курку вкраду...» (торговиці). 7. «Що ви собі _____!» (думаете) 8. «Ет, іди, не говори _____!» (дурниця) 9. «Звіре _____! В звірячїм царствї запанував нелад, несправедливий суд і неспокій...» (Остромисле) 10. «Слушайте, любі мої, — говорив Лис Микита, — і тіштеся! Сьогодні рано святий _____ вилїпив мене з небесної глини...» (Миколай)

По вертикалі: 1. «Та се Лис! Простісінький _____ Лис! (фарбований)

5. Рубрика «Якби тварини вміли розмовляти»

Учням пропонується скласти монологи, діалоги або полілоги (на вибір) за участі таких персонажів казки — Лис Микита, пси, Мавпа Фрузя.

Тематика: «Пригоди на полюванні», «Зустріч із страшним звіром», «У гостях в Остромисла».

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з картками у парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Вчинок Лиса, який я засуджую» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Брехні слухають, а брехунів б'ють»?
3. Що таке інтонація? Які різновиди інтонації ви знаєте? Наведіть приклади.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Як закінчилась би казка, якби Микита нікого не обманював?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Брехня панує — правду гальмує»?
3. Що таке «темброві засоби інтонації»? Що до них належить?

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Як вчинив би я на місці Лиса?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Кожен бреше, як йому вигідно»?
3. Що таке «мова автора»? Наведіть приклади.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Як Лис використав ситуацію, у яку потрапив?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Нема того дерева, щоб на йому яка птиця не сиділа, нема того чоловіка, щоб хоч трохи не збрехав».
3. Що таке «мова персонажів»? Наведіть приклади.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Мое ставлення до поведінки лісових мешканців» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «З брехні люди не мруть, та й інші їм віри не ймуть»?
3. Що таке «діалог», «монолог», «полілог»? Наведіть приклади.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Бесіда

- ▼ Як автор засуджує нечесність та користолюбство в казці «Фарбований Лис»?

- ▼ Чи згодні ви з автором?
- ▼ Яке покарання має діставати нечесна людина?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Ознайомитися з біографією та творчістю В. Королева-Старого.

УРОК № 20

ВАСИЛЬ КОРОЛІВ-СТАРИЙ. КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО ПИСЬМЕННИКА ТА ЙОГО ФАНТАСТИЧНІ КАЗКИ

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із творчістю та життєвим шляхом В. Королева-Старого і його фантастичними казками.
- **Виховна:** виховувати вміння уявляти прочитаний матеріал, фантазувати.
- **Розвивальна:** розвивати уяву, логічне мислення, культуру зв'язного мовлення.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Які події казки «Фарбований Лис» вам запам'ятались найкраще? Чому?
- ▼ Які висновки ви зробили для себе, прочитавши цю казку?
- ▼ Чи могла така ситуація, як у випадку з обманом Лиса, трапитися в реальному житті? Обґрунтуйте свою думку.

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що ви знаєте про письменника В. Королева-Старого? Які твори він писав?
- ▼ Яку казку, на ваш погляд, можна вважати фантастичною? Що для цього потрібно?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Розповідь про життя письменника (матеріал для вчителя)

Василь Королів-Старий (справжнє ім'я — Василь Костьович Королів) народився в с. Ладан Прилуцького повіту на Полтавщині 4 лютого 1879 р. Навчався в Полтавській духовній семінарії, продовжив освіту в Харківському ветеринарному інституті. Працював ветеринарним лікарем, видав популярний посібник з ветеринарії.

Згодом журналістика та видавнича справа стали основними в діяльності молодого літератора: він працював редактором у видавництві «Час», редагував журнал «Книгар». Після революційних подій в Україні на початку ХХ століття, 1919 р. Королів-Старий емігрував до Чехословаччини, де викладав в Українській сільськогосподарській академії і водночас займався літературною творчістю. За кордоном почав писати й художні твори. У 20-ті роки з-під його пера виходять художні твори: роман «Хмелик» (Прага, 1920), збірка казок «Нечиста сила» (Київ, 1923), п'єса-казка «Русалка-жаба» (Львів, 1923) та ін.

Найповніше розкрився талант письменника в збірці казок «Нечиста сила». Автор вирішив оживити спогади свого дитинства, переосмислити образи фольклорно-казкових представників «неіснуючого, невидимого світу», по-новому зобразити персонажів української міфології, зокрема «нечисту силу».

Майже чверть століття письменник перебував за межами України. Його долю розділила і дружина — українська письменниця Наталена Королева. Свій життєвий і творчий шлях Василь Королів-Старий завершив у містечку Мельник (Чехія) 11 грудня 1943.

2. Короткі відомості про фантастичні казки В. Королева-Старого

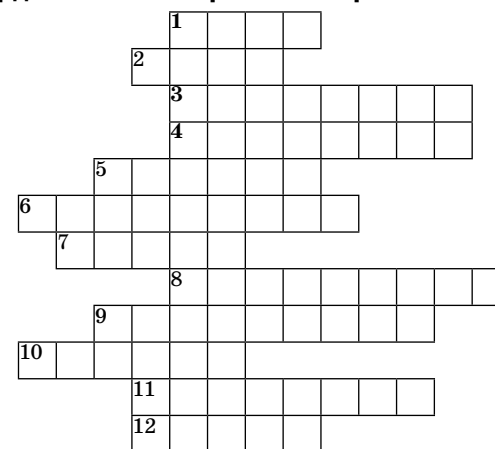
Фантастичні казки Василя Королева-Старого подібні до народних казок. Однак літературна казка має свої особливості, що відрізняють її від народної. Читач бачить те, що відбувається, очима автора, який ділиться з нами життєвими спостереженнями. Так, мудрий погляд Королева-Старого на життя вчить читачів справедливо оцінювати вчинки казкових героїв, розрізняти добро і зло як у казках, так і в житті. Ще одна особливість літературної казки — не традиційна для жанру казки мова зі сталими зворотами, а індивідуальна, авторська. У Королева-Старого вона витончена, шляхетна й трохи іронічна. Без сумніву, Королів-Старий — талановитий письменник. Його талант виявився передусім у вмінні пильними очима придивлятися до всього, що його оточувало. Він помічав те, чого не бачили інші. Змальовуючи створіння, які «неви-

димо живуть обіч з нами», Королів-Старий намагався розширити межі уявлення про довколишній світ природи й людини.

В оповіданні «Хмелик», що не видане ще й досі в Україні, розповідається про долю юнака з Полтавщини, якому довелося покинути рідну землю, блукати світами, зазнаючи поневірянь.

У казках «Потерчата» та «Хуха-Моховинка» головними героями виступають міфічні істоти. Згідно з повір'ями наших предків, потерчата — душі дітей, які померли нехрещеними й стали болотяними вогниками, Домовик — охоронець домашнього вогнища та родинних святинь, а Хуха — міфічна істота, пухка, як мох, інколи з'являлась перед очима людей, коли, добре натомившись, вони казали: «Хух!». Усі названі герої наділені автором найкращими людськими рисами: Домовик і потерчата рятують п'яного дядька Оверка від загибелі, Хуха-Моховинка, забувши про заподіяне їй зло, рятує від смерті діда-дереворуба. Ці казки навчають добра та взаємодопомоги.

3. Кросворд «Життя та творчість В. Королева-Старого»

По горизонталі: 1. П'єса-казка, що з'явилась у Львові 1923 р., це — «Русалка-...» (жаба). 2. Міфічна істота, пухка, як мох, інколи з'являється перед очима людей, це ... (Хуха). 3. Ким письменник працював у видавництві «Час»? (Редактор) 4. Як звали його дружину? (Наталена) 5. Яка частина повного імені автора є псевдонімом? (Старий) 6. Яка подія змусила його емігрувати? (Революція) 7. У якій країні автор доживав свій вік? (Чехія) 8. У якому закладі автор навчався в Полтаві? (Семінарія) 9. Душі дітей, які померли нехрещеними й стали болотяними вогниками, це ... (потерчата). 10. Назвіть його роман, який було опубліковано в Празі 1920 р. («Хмелик») 11. Який рівень мав Український сільськогосподарський заклад, у якому письменник викладав за кордоном? (Академія) 12. Назва селища, де народився письменник. (Ладан)

По вертикалі: 1. Одна з основних сфер діяльності молодого літератора. (Журналістика)

4. Гра «Казка про фантастичні пригоди»

Дві команди учнів самостійно обирають фантастичний персонаж (фея, лісовик, мавка, хуха, домовик тощо), по одному на кожну команду. Це буде головний герой казки. Далі вони складають фантастичну казку про його пригоди за планом:

1. Опис головного героя (його зовнішність, магічні вміння).
2. Місце перебування (описати місцевість, де живе герой).
3. Що трапилось з героєм (описати події або ситуації, у яких брав участь герой).
4. Помічники (другорядні герої, які йому допомагали).
5. Кінцівка (чим завершилися пригоди героя).

Час складення казки — 5–10 хв, перемагає та команда, яка краще впорається із завданням.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Фантастичні казки приваблюють нас своєю незвичністю. За допомогою казкових персонажів та їхніх магічних властивостей вони демонструють нам, як треба чинити в різноманітних ситуаціях.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати казку «Хуха-Моховинка». Підготувати план твору, знайти описи зовнішності головних героїв.

УРОК № 21

ВАСИЛЬ КОРОЛІВ-СТАРИЙ.

«ХУХА-МОХОВИНКА». ДОБРО І ЗЛО В КАЗЦІ.

АНАЛІЗ ЗОВНІШНОСТІ (ПОРТРЕТА) КАЗКОВИХ ІСТОТ

Мета:

- **Навчальна:** ознайомитись з ідейно-художнім змістом казки «Хуха-Моховинка», визначити в ній елементи добра і зла, проаналізувати портрети персонажів.
- **Виховна:** виховувати любов до природи, бажання захищати слабших, вчиняти по совісті.
- **Розвивальна:** розвивати уяву, логічне мислення, культуру зв'язного мовлення, кругозір.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал, схема.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Про що йдеться в казці «Хуха-Моховинка»? Коротко опишіть події за своїм планом.
- ▼ Які фантастичні істоти є персонажами казки?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що таке портрет героя? Навіщо він потрібен?
- ▼ Яких добрих та поганих фантастичних істот ви знаєте?
- ▼ Як мова автора змінюється у разі опису зовнішності добрих та поганих персонажів? Наведіть приклади з тексту.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— «Стався до людей так, як хочеш, щоб вони ставились до тебе», — саме це є відповіддю на запитання, як обирати між добром і злом. Кожна людина повинна пам'ятати: які б перешкоди не ставали на життєвому шляху, потрібно насамперед розібратися в собі і визначити, якою дорогою йти — дорогою добра чи дорогою зла. Вибір завжди за людиною.

Вивчаючи казки В. Королева-Старого, ми мимоволі замислюємось над питанням, що таке добро і зло, чи така вже й страшна «нечиста сила». Письменнику вдається прихилити нас до своїх героїв, навчити справедливо оцінювати дії головних і другорядних персонажів, розрізнити добро і зло як у казках, так і в житті.

2. Читання та опрацювання казки «Хуха-Моховинка»

2.1. Пояснення назви та додаткова інформація за змістом казки.

Хухи — лісові добрі духи в слов'янській міфології, що за своїм зовнішнім виглядом схожі на маленьких пухнастих звірків. Свої маленькі будинки-нори хухи, як вважали слов'яни, облаштовують між корінням лісових дерев. Зимою, як і більшість тварин, хухи впадають в сплячку і сплять аж до весни.

Хухи мають здібність змінювати забарвлення своєї шерсті в залежності від того місця, де вони перебувають. Якщо вони перебувають серед трави, їхня шерсть стає зеленою, а якщо серед осіннього

листя, піску чи старої хвої — жовтою, серед весняних кущів глоду — рожевою, біля вересу — ліловою, на снігу — білою, а у воді — прозорою.

Хухи рідко спілкуються з людьми, але коли спілкуються то стають для людей невидимими. А побачити їх можуть тільки люди з добрим серцем і світлою душею, люди, що ніколи й нікого не ображають. Хоча дехто вважає хух мстивими і злими духами, які можуть і шкодити людині, проте існує багато історій про те, що ці духи часто допомагають мандрівникам, що заблукали в лісі, знайти правильну дорогу. Крім цього, вони нерідко попереджують про небезпеку, що чатує на мандрівників у лісі.

2.2. Тема: зображення життя добрих фантастичних істот у тісному взаємозв'язку з жорстоким світом людей.

2.3. Ідея: уславлення доброти, чуйності, взаємодопомоги; обурення жорстокістю та несправедливістю.

2.4. Виразне читання уривків казки, особлива увага — описам зовнішності персонажів.

2.5. Опрацювання казки «Хуха-Моховинка» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Якою була Хуха у дитинстві? Наведіть цитати з тексту казки «Хуха-Моховинка».
- ▼ Чи впливала місцевість, у якій жили Хухи, на їхні назви? Підтвердьте свою думку цитатою з тексту.
- ▼ Як реагують Хухи на всілякі негаразди в житті? Про наявність яких якостей це свідчить?
- ▼ Яка халепа сталася з домівкою Моховинки? Чим все закінчилося для Хухи?
- ▼ З ким потоваришувала Хуха в пошуках нової домівки? Які стосунки між ними склалися?
- ▼ Чому дід-лісоруб не любив Хух? Що він казав про них? Чи мав він рацію, на вашу думку?
- ▼ Що змусило її повернутись до лісу? Чи справедливо з нею обійшлись?
- ▼ Як віддячила Моховинка діду-лісорубу? Чому вона це зробила? Обґрунтуйте вашу думку.
- ▼ Яких ще казкових істот ви зустріли в цьому творі? Знайдіть цитати з їхнім описом.

2.6. Інформаційне гроно «Аналіз портрета Хухи-Моховинки».

Знайдіть у тексті описи Хухи-Моховинки та розподіліть інформацію з них за схемами:

I в. — характеристики, що описують зовнішність Хухи;

II в. — характеристики, що описують характер Моховинки.

Хуха-Моховинка (I варіант)	найменша в родині
	«мізинчик»
	манісінька, як кошенятко
	дуже гарна
	лісова
	боровинкова
	пухка, як мох
	тільце — вкрите довгою вовночкою, що змінювала колір
	мордочка — голенька й нагадувала садову жовто-фіолетову квіточку — «братки»
	лапки — голенькі зісподу, рожеві
	мордочка, мов квіточка
	голосок, як у мишки
	тонесенький голосочок, як струна
поранена	

Хуха-Моховинка (II варіант)	добра
	лагідна
	звичайненька
	слухняна
	роботяща
	не примхлива
	не пам'ятає лихого
	допомагає тим, хто цього потребує
	не потребує подяки
	робить добро з повинності

3. Короткі відомості про «нечисту силу»

У народних повір'ях зустрічається ще багато «нечистої сили», з деякими представниками ми вже познайомились завдяки творам В. Королева-Старого, тож давайте розглянемо інших.

Водяник був на вигляд як старезний дід, покритий водоростями, з довгою бородою і хвостом. Міг перетворюватися на різні істоти —

дитину, козла, собаку, качура, рибу. Цей володар річок, ставків та водоймищ головував над русалками та опікувався рибами. Жив здебільшого у вирах річок, коло млинів. Розгнівавшись, міг руйнувати греблі, млини, розливати річки, топоти людей.

Лісовик уявлявся українцям у вигляді трохи здичавілого пастуха. Він пасе свою череду — вовків, зайців, оленів — і полюбляє жартувати над людиною: відбере в неї пам'ять — і людина заблукає в лісі, а лісовик радіє, гучно сміється і плескає в долоні. Але його витівки незлі й рідко коли закінчуються драматично.

Русалки — це вродливі дівчата, котрі живуть на дні річок у чудових кришталевих палацах. Уночі, коли сходить місяць, Русалки виходять на берег, чешуть своє довге зелене волосся і водять хороводи. Чудовим співом вони заманюють юнаків чи дівчат, затягують їх у воду і залоскочують.

Розпізнати Відьму дуже важко: вона могла бути бабою і дівчиною, красивою і потворною, набували вигляду тварин або речей. Для розпізнання Відьом застосовувалися спеціальні магичні прийоми та засоби. Їх звинувачували найчастіше в тому, що вони псували чужих корів, забираючи в них молоко. Повсюдно вірили, що Відьми накликають на людей хвороби, спричиняють неврожаї. Відомі повір'я про те, що Відьми влаштовують свої регулярні зборища (шабаші) на голих вершинах гір. Особливо багато легенд існувало про Лису гору в Києві, куди в ніч на Івана Купала зліталися Відьми не лише з ближньої околиці, а й із віддалених місцевостей.

4. Теорія літератури

Портрет (фр. *portrait*, від старофранц. *portraire* — «зображувати риса до риси») — один із засобів художньої характеристики, коли письменник розкриває характер своїх героїв та показує своє ставлення до них зображенням їхньої зовнішності, одягу, жестів та поведінки.

ІV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

- Який характер мала Хуха?

А Злий, зухвалий;	Б непосидючий, ледачий;
В лагідний, слухняний;	Г грубий, примхливий.
- Як Хухи називають людей?

А «Вищі створіння»;	Б «люди»;
В «господарі»;	Г «істоти».

- Чому немає Хух-болотянок?

А Бо Хухи не люблять вогкого;
Б бо їм не подобається ця назва;
В бо вони так далеко не селяться;
Г бо вони є лише лісові.
- Коли Хухи змінюють місце проживання?

А Постійно, бо вони кочують з місця на місце;
Б коли вони облюбують інше місце;
В ніколи, бо вони з роду в рід живуть по одних і тих самих місцях;
Г коли щось зруйнує їхню домівку.
- Хто доглядав за бором, у якому жила Моховинка?

А Лісник;	Б інші Хухи;
В лісоруб;	Г лісовик.
- Що насправді побачила Моховинка, прокинувшись одного дня?

А Імлу;	Б густий туман;
В перший сніг;	Г срібну пелену.
- Як мудрий і досвідчений Хо-Суковик порадив Моховинці рятувати свою домівку?

А Атакувати лісоруба зграєю Хух;
Б покликати на допомогу лісника;
В перенести домівку до іншого дерева;
Г звернутися за допомогою до лісових мешканців.
- Де Моховинка знайшла собі нову домівку?

А Її запросили до себе рідні;	Б в іншому дереві в лісі;
В у домі лісника;	Г у хліві на узліссі.
- Чим годувалась Моховинка в новому домі?

А Недоїдками;	Б крихтами хліба;
В медом;	Г сіном.
- Яке нещастя трапилося одного дня в хліві?

А Коза заплуталась у сітку;
Б господар забув нагодувати худобу;
В кози втекли до лісу;
Г хлів зруйнували.
- З ким потоваришувала Моховинка?

А З дітьми господаря;
Б з дідом-лісорубом;
В з домашніми комахами;
Г з господарем та його дружиною.

12. Чому Моховинці довелося повернутись до лісу?

- А** Дід-лісоруб поранив її; **Б** господар прогнав її;
В рідні дуже сумували за нею; **Г** тому що скінчилась зима.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Якою я уявляю Хуху-Моховинку?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «В болоті не без чорта»?
3. Що ви знаєте про Водяників? Наведіть приклади творів, де вони зустрічаються.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Чи хотів би я стати Хухую?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Щоб чорт та богу молився!»?
3. Що ви знаєте про Лісовиків? Наведіть приклади творів, де вони зустрічаються.

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Навіть «нечиста сила» може бути доброю» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Хто ворожить, той душею наложить»?
3. Що ви знаєте про Домовиків? Наведіть приклади творів, де вони зустрічаються.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Чи існують Хухи насправді?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Чорт ладану боїться»?
3. Що ви знаєте про Русалок? Наведіть приклади творів, де вони зустрічаються.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Чи потрібно відповідати добром на зло?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Біс та його діти панують у світі»?
3. Що ви знаєте про Відьом? Наведіть приклади творів, де вони зустрічаються.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Казка про «Хуху-Моховинку» навчає нас, що не треба боятися того, чого ти не бачиш, та звинувачувати когось без

доказів, треба завжди допомагати тим, хто цього потребує, навіть своїм ворогам, а на зло — відповідати добром заради перемоги світлих сил.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Ознайомитися з біографією та творчістю В. Симоненка. Читати твір «Цар Плаксій та Лоскотон», вміти аналізувати образи головних персонажів.

УРОК № 22

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО. «ЦАР ПЛАКСІЙ ТА ЛОСКОТОН». ЦІКАВА СТОРІНКА З ЖИТТЯ МИТЦЯ. РІЗНІ ЖИТТЄВІ ПОЗИЦІЇ ЦАРЯ ПЛАКСІЯ І ЛОСКОТОНА

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із біографічною довідкою В. Симоненка, опрацювати казку «Цар Плаксій та Лоскотон», визначити різницю життєвих позицій царя Плаксія і Лоскотона; вивчити поняття «віршована мова», «рима», «строфа».
- **Виховна:** формувати оптимістичний погляд на життя.
- **Розвивальна:** розвивати уяву, логічне мислення, культуру зв'язного мовлення.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

*Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.*
Василь Симоненко

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Чи потрібно відповідати добром на зло? Обґрунтуйте свою думку.

- ▼ Що цікавого ви дізнались про письменника В. Симоненка?
- ▼ Про що йде мова у казці «Цар Плаксіє та Лоскотон»?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Які емоції ви знаєте? Чи подобається вам сміятись? А плакати?
- ▼ Про що говорять вам імена головних героїв казки? Обґрунтуйте свою думку.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Цікава сторінка з життя митця (матеріал для вчителя)

Василь Андрійович Симоненко народився 8 січня 1935 р. в с. Білівці Лубенського району на Полтавщині в селянській родині. Зараз його хата знаменита — тут знаходиться сільський музей Симоненка — іще бідний і необжитий, але обставлений нехитрими речами його дитинства. Був вдячний матері за любов та ласку, й дідові, який замінив йому батька та зумів передати малому онукові всю правду про свій рід і народ. Саме тому згодом Симоненко став справжнім літописцем свого народу.

У школі був найкращим учнем, багато читав і писав вірші. Вищу освіту здобував, навчаючись на факультеті журналістики Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

У Черкасах найповніше розкрився його самобутній талант поета і журналіста. Він працював в обласній газеті «Черкаська правда», потім очолював відділ пропаганди при новоствореній газеті «Молодь Черкащини», а пізніше здібного журналіста призначили власним кореспондентом республіканської «Робітничої газети» по Черкаській області.

Нещодавно в центрі Черкас з'явилась вулиця Симоненка на згадку про внесок письменника у літературне життя міста.

За життя поета вийшла друком лише одна його збірка — «Тиша і грім» (1962). Непростий шлях долали його наступні книжки письменника — «Земне тяжіння» (1964), збірка новел «Вино з троянд» (1965), «Поезії» (1966), «Лебеді материнства» (1981).

Вже перші поезії В. Симоненка, надруковані в газетах і журналах, засвідчили, що в літературу прийшов поет незвичайного хисту й високої громадянської свідомості. Просте і пристрасне, розважливе і гостре Симоненкове слово відновлювало в душах людей віру в найсвятіші ідеали, повертало їм втрачену Батьківщину, стверджувало цінність людини та її індивідуальності. Поет талановитий,

принциповий, В. Симоненко мав власний погляд на речі, своє розуміння сутності людини, бажаної гармонії буття.

В. Симоненко звертався до різних жанрів та форм. Він — автор громадської й патріотичної лірики, гумористичних і сатиричних творів, прозових творів казок для дітей, щоденникових записів.

Його відомі вірші «Лебеді материнства», «Жорна», «Баба Онисья», «З дитинства», «Піч», «Дід умер», «Мій родовід», «Злодій», «Я», «О земле з переораним чолом» та інші твори поета ми називаємо класичними, хрестоматійними. А його веселі, повчальні казки сьогодні знають мільйони дітей не тільки в Україні, а й далеко за її межами.

Подією в житті Симоненка стало обговорення його поезії на творчому вечорі в республіканському будинку літераторів 8 грудня 1963 р. М. Рильський високо оцінив творчість молодого поета. Можна сказати, що це був злет у творчій долі митця, але 14 грудня 1963 року Василя Симоненка не стало.

2. Різні життєві позиції царя Плаксія і Лоскотона

У казці Василя Симоненка «Цар Плаксіє і Лоскотон» зображено країну Сльозолій, якою правив цар Плаксіє. Усе його велике сімейство було дуже схожим на нього: «всі сльозливі через край». Цар вимагав, щоб у країні плакали «всі діти, бо сміятись і радіти у моєму царстві — ні!». І зовсім непереливки було б мешканцям цієї чарівної країни, якби не жив серед них «добрий дядько Лоскотон». Його всі дуже любили за лагідну веселу вдачу, він приносив «до усіх голосний та щирий сміх». І навіть коли доброго чарівника ув'язнили посіпаки царя, прості люди допомагають йому звільнитися, за що Лоскотон віддячив сповна — «розвалив поганський трон».

Головні герої казки — Лоскотон і цар Плаксіє — мають абсолютно протилежні погляди на життя. Як Добро і Зло, вони постійно сперечаються між собою за владу над людьми. Плаксіє хоче, щоб люди страждали та повсякчас плакали, а Лоскотон навпаки — намагається звеселити усіх, подарувати гарний настрій та щастя. Показовий фінал казки, де «Цар Плаксіє помер від сміху», а Лоскотон «живе й понині!» — демонструє нам авторське бачення перемоги Добра над Злом.

3. Опрацювання казки «Цар Плаксіє та Лоскотон»

3.1. Тема: зображення країни, пригнобленої тираном, який змушує людей страждати.

3.2. Ідея: засудження жорстокості та тиранії, уславлення народних героїв, які мають мужність кинути виклик владі.

3.3. Виразне читання казки, особлива увага приділена описам персонажів.

3.4. Опрацювання казки «Цар Плаксіє та Лоскотон» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Опишіть усіх персонажів казки за допомогою цитат. Хто з них втілює добро, а хто — зло?
- ▼ Чому для царя було так важливо, щоб діти плакали невпинно? Підтвердьте свою думку цитатою з тексту.
- ▼ У чому проявлялась жорстокість Плаксія? Наведіть цитату з твору.
- ▼ Як люди ставилися до Лоскотона? З чим це було пов'язано?
- ▼ Хто підтримував Плаксія? Чи були в нього шанси на перемогу? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Як Лоскотон потрапив за ґрати? Хто допоміг йому врятуватися?
- ▼ Чим завершується казка? Чого вона навчає, на вашу думку?

4. Теорія літератури

Віршова мова — ритмічно організоване мовлення, здійснене на основі конкретної системи взаємодії слів з інтонацією, відмінне від прози. Найчастіше використовується в ліриці для надання образності та емоційної забарвленості.

Рима (грец. *rhythmos* — «мірність», «сумірність», «узгодженість») — суголосся закінчень у суміжних та близько розташованих словах, які можуть перебувати в середині або наприкінці віршового рядка. Рима охоплює ритмічний наголос і наступні за ним, навіть групи слів, зрідка — цілі рядки (панторима), тісно пов'язується з ритмомелодикою, лексикою та синтаксисом віршованого мовлення. Попри те, що їй відводиться важлива роль у ліричній композиції та строфотворенні, вона виконує й інші функції: естетичну, ритмоінтонаційну, жанрововизначальну. Рима також наповнюється важливим смисловим навантаженням, поглиблюючи основний зміст поетичного твору. За місцем ритмічного акценту (наголосу) в суголосних словах рими поділяються на чоловічі (наголос на останньому складі), жіночі (наголос на передостанньому складі), дактилічні (наголос на третьому складі з кінця); за розташуванням у строфі — суміжні (парні), перехресні, кільцеві тощо.

Строфа (грец. *strophé* — «поворот», «зміна», «коло») — фонічно викінчена віршова сполука, яка повторюється в поетичному творі, об'єднана здебільшого спільним римуванням, представлена інтонаційною цілісністю, відмежована від аналогічних сполук помітною паузою та іншими чинниками (закінчення римованого ряду, від-

носна змістовна завершеність тощо). Класифікація строфи залежить від його внутрішньої структури. Наймінімальнішою строфою вважається двовірш (дистих), максимальною — вісімнадцятивірш, розрізняють також тривірші (терцети, терцини), чотиривірші (катрени), п'ятивірші, шестивірші (секстини), восьмивірші (октави), дев'ятивірші (нони), десятивірші (децими) та інші.

5. Гра «Таємничий герой»

Вгадайте персонажа казки за описом:

1. Має багато дітей, полюбає все контролювати, бореться проти непокори, не любить виражати позитивні емоції. (*Плаксіє*)
2. Виконує всі забаганки господаря з метою покращити сімейний стан, поріднившись з особою королівської крові. (*Капітан Макака*)
3. Баламутить народ проти чинної влади, пропонуючи свої погляди на життя як альтернативу. (*Лоскотон*)
4. Особа королівської крові, яка має заможного батька та проводить вільний час в очікуванні на нареченого і проливаючи сльози за ним. (*Нудота*)
5. Мешканці чарівної країни, які несуть військову службу та виконують усі накази влади. (*Гвардійці Забіяки-сльозівці*)

6. Рубрика «Даємо поради»

Поміркуйте та дайте поради таким персонажам казки:

Плаксію — як краще керувати країною;

Лоскотону — як спробувати домовитись з владою;

Капітану Макаці — як не виконувати накази бездумно;

Плаксунам — як вплинути на батька.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Як називалася країна, де царював Плаксіє?

А Сльозограй;	Б Плаксивий край;
В Сльозолий;	Г Плакса.
2. З чим порівнюється голова царя Плаксія?

А З бочкою;	Б з кавуном;
В з м'ячем;	Г з глечиком.
3. Що було заборонено в цій казковій країні?

А Розмовляти;	Б кричати;
В плакати;	Г сміятися.

4. Чому всі сміялися після візитів Лоскотона?
 - А Він розповідав смішні історії;
 - Б він усіх лоскотав;
 - В він пародював Плаксія;
 - Г він показував фокуси.
5. Хто впіймав Лоскотона?
 - А Капітан Макака;
 - Б гвардійці-сльозівці;
 - В син Плаксун;
 - Г цар Плаксій.
6. Яку саме дочку цар Плаксій віддав тому, хто упіймав Лоскотона?

А Вай-Вай;	Б Плакоту;
В Нудоту;	Г Сльозолийку.
7. Хто врятував Лоскотона?
 - А Батраки й робітники;
 - Б діти, що хотіли сміятися;
 - В таємно закохана в нього дочка Плаксія;
 - Г син Плаксія.
8. Що трапилось з царем Плаксієм після звільнення Лоскотона?
 - А Лопнув від заздрощів;
 - Б помер від сміху;
 - В втопився в своїх сльозах;
 - Г втік до іншої країни.
9. Куди поділися діти Плаксія після смерті батька?
 - А Залишилися царювати по черзі;
 - Б почали жити радісно разом з Лоскотоном;
 - В померли від сміху;
 - Г втекли до чужих країн.
10. Як потрапити в цю чарівну країну?
 - А Блукати лісом до цілковитої втоми;
 - Б уявити її уві сні;
 - В закликати перед сном Лоскотона;
 - Г сховатися в шафі та знайти таємні дверцята.
11. Наймінімальніша строфа — це:

А наона;	Б децима;
В дистих;	Г катрен.
12. Рима з наголосом на передостанньому складі, це:

А чоловіча рима;	Б жіноча рима;
В перехресна рима;	Г суміжна рима.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Сміх подовжує життя» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Плаче, як риба в неволі».
3. Уявіть, що ви мешканець країни Сльозолий. Кого з головних героїв ви б підтримали? Чому?

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Краще сміятися, аніж плакати» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Сльоза хоч рідка, та їдка»?
3. Якби ви правили замість Плаксія, якою була б ваша країна? Яку б назву мала?

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Пригноблювачі завжди отримують по заслугі» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «В сльозах ніхто не бачить, а як пісні співають, так чують»?
3. Як би ви діяли на місці Лоскотона? Чи змогли би перевиховати Плаксія?

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Сміх завжди перемагає» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Сльозами горя не загоїш»?
3. Що змушує людей сміятися? Чи можуть сльози бути позитивною емоцією?

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Чи хотів би я жити в країні Сльозолий?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Не кожна сльоза з жалю тече»?
3. Яким персонажем казки ви можете себе уявити? Обґрунтуйте свою думку.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

У ч и т е л ь. Казка «Цар Плаксій та Лоскотон» вчить нас того, що сміх робить життя довшим, а позитивні емоції завжди перемагають смуток.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати твір «Цар Плаксій та Лоскотон», вміти аналізувати значення імен героїв. Повторити біографію В. Симоненка, підготуватись до опитування.

УРОК № 23

В. СИМОНЕНКО. «ЦАР ПЛАКСІЙ ТА ЛОСКОТОН». ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЙОВИХ ОСІБ ТВОРУ. ЗНАЧЕННЯ НАЗВИ КАЗКОВОЇ КРАЇНИ, ІМЕН ГЕРОЇВ

Мета:

- **Навчальна:** охарактеризувати дійових осіб твору, визначити значення назви казкової країни, імен героїв.
- **Виховна:** виховувати інтерес до літературного спадку українського народу.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, культуру мовлення.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Яка різниця між прозовою та віршованою мовою? Наведіть приклади віршованої мови.
- ▼ Що таке строфа? Назвіть її види.
- ▼ Яка рима називається чоловічою? Які ще різновиди рим ви знаєте?
- ▼ Чи є зв'язок, на вашу думку, між іменами героїв казки та їхньою діяльністю? Обґрунтуйте свою відповідь.

3. Вікторина «Продовжте речення» за біографією В. Симоненка

1. Батьки В. Симоненка були... (*селянами*).
2. Зараз його хата знаменита тим, що... (*там знаходиться сільський музей Симоненка*).
3. У школі Василь був ... (*найкращим учнем, багато читав і писав вірші*).
4. Вищу освіту здобував у ... (*Київському університеті ім. Т.Г. Шевченка*).
5. Місто, у якому найповніше розкрився його самотній талант поета і журналіста, це ... (*Черкаси*).

6. Газети, у яких працював В. Симоненко, це ... (*«Черкаська правда», «Молодь Черкащини», «Робітничка газета»*).
7. Нещодавно в Черкасах на згадку про внесок письменника, з'явилась ... (*вулиця Симоненка*).
8. Збірка, яка єдиною вийшла друком за життя поета, це ... (*«Тиша і грім»*).
9. Жанри, у яких працював автор, це ... (*громадянська й патріотична лірика, гумористичні і сатиричні твори, прозові твори казок для дітей, щоденникові записи*).
10. За тиждень до смерті В. Симоненка його творчість високо оцінив... (*М. Рильський*).

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ (

1. Вступне слово вчителя

— Декілька уроків поспіль ми мандруємо стежками літературних казок. Минулого разу ми знайомились зі змістом казки В. Симоненка «Цар Плаксіє та Лоскотон», а сьогодні спробуємо глибше зануритись у казковий світ чарівної країни, охарактеризувати її дійових осіб, проаналізувати їхню діяльність та вирішити для себе, кого з них ми б підтримали.

2. Характеристика дійових осіб твору

Дійовими особами казки є: цар Плаксіє і дядько Лоскотон (головні персонажі); царські дочки — Нудота, Вай-Вай, Плакота та сини — Плаксуни, Капітан Макака, гвардійці Забіяки-сльозівці, діти, звичайний людина (другорядні персонажі).

2.1. Характеристика головних персонажів: Цар Плаксіє.

2.1.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):

- «Був на троні цар Плаксіє, / Голова його мов бочка, / Очі — ніби кавуни. / В Плаксіє було три дочки / І плаксивих три сини»;
- «Цар Плаксіє велів сердито: / «Хай із ними день при дні / Плачуть всі в країні діти, / Бо сміятись і радіти / У моєму царстві — ні! / Хто всміхнеться — в часі тім / Я того негайно з'їм!»»;
- «Цар любив, як плачуть діти, / Бо любив їх сльози пити»;
- «Не любили Лоскотона / Цар Плаксіє і Плаксуни, / Видавали заборони / Проти лоскотоу вони»;
- «Гей, ледачі сльозівці! / Хто впіймає Лоскотона, / Буде муж моїй дочці! / Хто його посадить в льох — / Вибирай одну із трьох!»;
- «Але цар ходив, пишався, / Він із зятем цілувався, / Похвалявся: «Ну, тепер / Лоскотон, вважай, умер!»»;

- «Ми тепер встановим скрізь / Віковічне царство сліз!» / Так розхвастався Плаксієй — / Цар країни Сльозолий»;
- «І Плаксієй став реготати. / Так сміявся — аж заливався, / Аж від реготу качався, / Кулаками очі тер — / Потім лопнув і помер»;
- «Ой, була ж тоді потіха — / Цар Плаксієй помер од сміху!».

Можна зробити висновок, що автор характеризує Плаксієя як жорстокого та безкомпромісного тирана, якому подобається мучити дітей та підлеглих, він і чути не хоче про альтернативу своїй владі (змінити сльози на сміх), тому нещадно бореться з кожним, хто хоче змін. Йому віддані його рідні та армія, але серед звичайних людей він не користується популярністю.

2.1.2. Аналіз образу у вигляді бесіди за питаннями:

- ▼ Які вади характеру має Плаксієй? Чи має він які-небудь чесноти?
- ▼ Що ви можете сказати щодо зовнішності царя? Чи таким, як якого описує автор, ви його уявляєте?
- ▼ Які стосунки з рідними та підлеглими були у Плаксієя? Як ставились до нього звичайні люди?
- ▼ Чому Плаксієй боявся Лоскотона?
- ▼ Що відчуває автор, на ваш погляд, до цього героя? Чи підтримує його? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Чим ви можете пояснити поразку Плаксієя наприкінці казки?

2.2. Характеристика головних персонажів: дядько Лоскотон.

2.2.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):

- ▼ «Зневажаючи закон, / Жив у мандрах і митарстві / Добрий дядько Лоскотон»;
- ▼ «Він приходив кожний вечір — / Хай чи дощ іде, чи сніг — / До голодної малечі / І усім приносив сміх»;
- ▼ «Мав він вдачу теплу й щирю, / Ще й лукавинку в очах. / І була накидка сіра / В Лоскотона на плечах»;
- ▼ «Лоскотливі мав він вуса / І м'якенькі, наче пух. / І м'яке волосся русе / Розсипалося до вух»;
- ▼ «Він як прийде, залоскоче, / То сміється, хто й не хоче. / Тільки де він появлявся, / Зразу плач там припинявся»;
- ▼ «І приходив до усіх / Голосний та щирий сміх»;
- ▼ «Але дядько Лоскотон / Не боявся цих заслон: / Він ходив по всій країні / І носив з собою сміх / В розмальованій торбині, / В пальцях лагідних своїх»;
- ▼ «Час потратили дарма: / Лоскотона скрізь нема, / Бо його завжди і всюди / Од ловців ховали люди»;
- ▼ «Опівночі Лоскотон, / Коли всіх колише сон, / Йшов собі в бідняцькі хати / Їхніх діток розважати»;

- ▼ «На світанку Лоскотон, / Насмішивши діток, / У міцний поринув сон»;
- ▼ «Лоскотона посадили / За вузенькі ґрати»;
- ▼ «А вночі йшли до в'язниці / Батраки й робітники, / Щоб звільнити із темниці / Лоскотона на віки»;
- ▼ «Гей, веселий Лоскотоне, / Це прийшли твої брати! / Йди до нас, веселий брате, / В нашу здружену сім'ю! / Підем разом догравати / Ми весілля Плаксію...»;
- ▼ «А веселий Лоскотон / До царя стрибнув на трон / І сказав йому якраз: / — Насмієшся ти хоч раз!»;
- ▼ «Так веселий Лоскотон / Розвалив поганський трон. / Сам же він живе й понині, / Дітям носить щирий сміх / В розмальованій торбині, / В пальцях лагідних своїх».

Можна зробити висновок, що автор симпатизує Лоскотону, бо описує його більш детально та позитивно. Лоскотон прагне панування сміху, бо для нього він — шлях до щастя та добробуту, його він зичить усім мешканцям країни, тому робить усе, щоб люди сміялись, а не плакали.

2.2.2. Аналіз образу у вигляді бесіди за питаннями:

- ▼ Чому Лоскотон був проти сліз?
- ▼ Яким ви уявляєте Лоскотона? Чи збігається цей образ з оригіналом?
- ▼ З якими іншими чарівними персонажами казок ви можете порівняти Лоскотона?
- ▼ Чи мали рацію люди, коли переховували Лоскотона, ризикуючи особистою волею?
- ▼ Що, на вашу думку, вплинуло на баження людей звільнити Лоскотона з в'язниці та підтримати його боротьбу проти царя?
- ▼ Чи справедливо вчинив Лоскотон із Плаксієм? Обґрунтуйте свою думку.

2.3. Характеристика другорядних персонажів.

Усіх другорядних персонажів можна умовно поділити на тих хто підтримував Плаксієя (дочки: Нудота, Вай-Вай, Плакота, сини — Плаксуни, гвардійці Забіяки-сльозівці, Капітан Макака) та Лоскотона (звичайні люди, діти).

Послідовників Плаксієя автор зображує негативно, тому що вони знаходяться під впливом царя, виконують усі його накази, не мають власної думки та стають співучасниками його лиходійств.

Прихильники Лоскотона — це звичайні люди, які втомились плакати та хочуть для себе кращої долі. Лоскотона вони вважають своїм героєм, тому переховують його від влади та визволяють з тюрми задля того, щоб він потім звільнив їх від тирана-Плаксієя.

3. Значення назви казкової країни, імен героїв

Всі назви та імена персонажів казки мають специфічне значення, тому що позначають саме те, що називають, щоб читачеві з першого погляду було зрозуміло, хто з героїв чим займається або що полюбляє.

Назва чарівної країни — Сльозолій — одразу дає зрозуміти, що це місце, де проливають сльози. Цар Плаксій дістав таке ім'я, тому що він сам постійно плаче та є головним серед інших, подібних до себе. Імена його дочок — Нудота, Вай-Вай, Плакота — походять від емоційних станів людини, яка плаче. Його сини також постійно плачуть, тому і зовуться — Плаксуни. Капітан Макака йменується так через схожість з цією твариною, але армійське звання надає його образу жорстокості. Гвардійці Забіяки-сльозівці — це звичайні військові, завдання яких полягає у виконанні наказів царя, тому вони теж проливають сльози. Дядько Лоскотон є протилежним героєм, тому що, на відміну від інших, полюбляє сміятися, а не плакати. Його ім'я походить від слова «лоскот», тому що він усіх лоскоче і в такий спосіб змушує сміятись.

4. Вікторина «Оголошення з казки»

Вгадайте героя за змістом оголошення:

1. «Пропоную щоденну сльозотерапію. Тим, хто полюбляє сміятися, турбувати не раджу». (*Цар Плаксій*)
2. «Знайду кого завгодно і де завгодно за відповідну винагороду». (*Капітан Макака*)
3. «Не можу створити сім'ю, бо за сльозами не вдається розгледіти нареченого». (*Будь-яка дочка Плаксія*)
4. «Збираємось о першій біля тюрми. Будемо псувати свято». (*Звичайні люди*)
5. «Безкоштовні позитивні емоції в обмін на місце, для можна переночувати». (*Лоскотон*)

5. Рубрика «А що, якби»

Пофантазуйте, що відбулося б у таких ситуаціях:

- ▼ Якби Плаксій та Лоскотон примирилися;
- ▼ Якби Макака одружився з Нудотою;
- ▼ Якби люди не встигли врятувати Лоскотона.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з картками у парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Чим мені подобається Лоскотон?» (5–7 речень).

2. Як ви розумієте цитату: «Людина не може бути невинно поганою, якщо вона хоча б один раз від душі сміялася»?
3. Охарактеризуйте Плаксія трьома епітетами.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Що обурює мене в поведінці Плаксія» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте цитату: «Сміх — це сонце: воно проганяє зиму з людського обличчя»?
3. Охарактеризуйте Лоскотона трьома епітетами.

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Моє ставлення до Капітана Макаки» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте цитату: «Відсутність причини сміятися — не причина, щоб не сміятися»?
3. Охарактеризуйте дітей царя трьома епітетами.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «З ким з героїв я би хотів познайомитися в реальному житті?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте цитату: «Причина сміху виявляє рівень розвитку людини»?
3. Охарактеризуйте Капітана Макаку трьома епітетами.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Моє ставлення до дітей Плаксія» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте цитату: «Втрачений день — той, протягом якого ви жодного разу не засміялися»?
3. Охарактеризуйте людей, які переховували та звільнили Лоскотона трьома епітетами.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Характеристика головних героїв дає нам можливість зрозуміти авторське ставлення до них, а пояснення назв та імен — глибше зрозуміти зміст прочитаного. Образи казки детально коментуються автором, висвітлюються на сторінках твору.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Ознайомитись з біографією Г. Малик та її літературною творчістю. Читати перші глави казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії».

УРОК № 24

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ. ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ «ЧАЙКА, ЯКОЇ НЕ ЛЮБИЛИ»

Мета:

- **Навчальна:** вчити учнів переказувати текст, використовуючи творче слово у власному мовленні, робити самоперевірку роботи.
- **Виховна:** виховувати бережливе ставлення до природи, працьовитість.
- **Розвивальна:** розвивати вміння встановлювати логічні зв'язки; креативне мислення, пам'ять, уяву, спостережливість, увагу.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Обладнання: ілюстрації, малюнки, фотографії ромашки, слова для словникової роботи, мікрофон, індивідуальні картки, «Сенкан».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

Уже дзвінок нам дав сигнал,
І на урок він нас покликав.
Отож часу не витрачаймо,
Роботу швидше починаймо.

2. Організація класу. Девіз уроку (на дошці)

Не просто слухати, а чути.
Не просто дивитись, а бачити.
Не просто відповідати, а міркувати,
Дружно і плідно працювати.

3. Актуалізація опорних знань

3.1. Відгадай загадки.

Щоб дізнатися тему нашого уроку, треба відгадати загадку.

1. Птиця ходить по піску — моряку обіцяє смуток. (*Чайка*)
2. Білокрилі господині над морем літають. (*Чайка*)

3.2. Поетична хвилинка.

Над морем — сонце і блакить,
Ширяє чайка білокрила.
Ось хлопчик крикнув — і за мить
До нього чайка прилетіла.
Ось на плечі уже вона

Сидить, немов у себе вдома.
Напевно, чайка ця — ручна,
Давно із хлопчиком знайома.

3.3. Бесіда за питаннями.

- ▼ Як ви гадаєте, де живуть ці пташки?
- ▼ Як вони допомагають матросам?

3.4. Розповідь учителя про чайку.

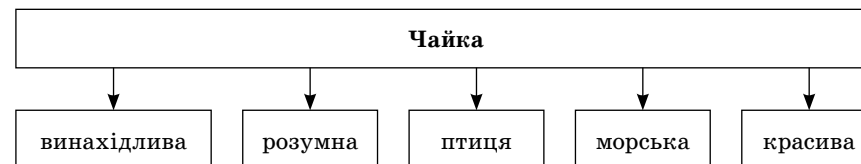
— У стародавніх народів чайки символізували зв'язок із водою і були шанованими птахами. Адже без води, власне, і життя немає... Озерна, річкова, або звичайна чайка — *Larus ridibundus* — невеликий птах із родини чайкових, який гніздиться на території Євразії. У старовину чайку називали мавпою — можливо, за її крики. Чайка — птах не надто велика й витончена. Довжина її тіла — від 36 до 39 см. Розмах крил — від 85 до 100 см. Маса — близько 250–350 г. Голова кругла, влітку темно-коричнева, кольору міцної кави, майже чорна, з вузькими білими плямами над і під очима. На потилиці помітна межа між темним і світлим оперенням у вигляді білої плями. Восени і взимку голова стає сіруватою. Дзьоб тонкий, темно-червоний. Крила і спина світло-сірі, на кінці крила ззаду чорна смуга, а спереду біла смуга. У молодих птахів голова коричнева, тіло рудувате, сіро-бурі крила з білими кінцями, на хвості чорна смуга. Ноги і дзьоб червоні. Лапи мають плавальні перетинки, куприкова залоза виділяє мастило для пір'я, незважаючи на те, що чайки ніколи не пускаються в тривале плавання, а тримаються поруч з берегом. Голос чайки важко передати однозначно. Він може нагадувати сміх, квохтання, крики роздратованої кішки і віддалено пом'якшене «кярр-а-а-а-КРР».

Живуть не тільки на морському узбережжі, а й у дельтах річок, у заплавах, на озерах, болотах, торф'яних кар'єрах, болотах, на зарослих острівцях, на внутрішніх водоймах, на річках великих і малих міст.

Чайки — птахи розумні, навіть винахідливі, до того ж їм пощастило з дзьобом, який вважається універсальним.

3.5. Грохування.

Розкажіть, що цікавого ви дізналися про чайку.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Уважно прослухайте текст «Чайка, якої не любили» і згодом ви напишете його переказ.

1. Ознайомлення із текстом

ЧАЙКА, ЯКОЇ НЕ ЛЮБИЛИ

Цього літа я знову на морському узбережжі. Ранок на безлюдді серед гомону хвиль — моя улюблена пора. Та сьогодні, бачу, я тут не сам. За кількасот метрів витягує свого човна на берег якийсь рибалка і кличе мене допомогти. Мабуть, багато риби впіймав. Підбігаю. Удвох ми швидко витягуємо і прив'язуємо човен. А що ж у ньому? Оце так риболовля! На дні сиділа справжня морська чайка, прив'язана за ногу, і дивилася на мене насмішкуватими злісними очима. Я ніжно погладив її шовковисте пір'ячко.

Чоловік застеріг від чайчиного гострого дзьоба і забіяцької кусливої вдачі. Казав, що через це її не люблять, називають злюкою, розбишакою. Але він зріднився з цією істотою, бо зобов'язаний їй своїм життям.

Того дня зненацька розгулявся вітрисько, на морі заштормило. Вода бушувала і під, і над човном. Простір довкола став непроглядним. Рибалка спрямував човен туди, звідки чувся розпачливий крик птахи. Вона і вивела його тоді із самого, здавалося, пекла. А коли стихія на морі вгамувалася, зустрів її самотню, обшарпану, ледь живу серед морського баговиння. Чоловік оповідав, а я милувався білосніжною голівкою птаха, його гордо загнутим дзьобом, широкою спиною й могутніми крилами, на кінцях чорними, як сажа.

І навіть здоровенними перетинчастими ногами й лютими очима (Із часопису). (196 слів)

2. Визначення теми й головної думки тексту

3. Аналіз тексту

3.1. Змістовий аналіз тексту.

- ▼ Де був герой цього літа?
- ▼ Кого він побачив на узбережжі?
- ▼ Що витягували вони із моря?
- ▼ Що побачив головний герой у човні?
- ▼ Про що розповів рибалка?
- ▼ Кого зустрів рибалка?
- ▼ Якою була чайка після шторму?

3.2. Мовний аналіз тексту.

3.2.1. Поясніть значення слів.

Стихія — тут: явище природи, її могутня руйнівна сила.

Баговиння — болотисте місце.

3.2.2. Доберіть епітети до до слів.

Море — бурхливе, вируюче, неспокійне, розбурхане.

Чайка — сердита, самотня, обшарпана, рідна.

3.3. Структурний аналіз тексту.

3.3.1. Складання плану тексту.

План

1. Літній відпочинок.
2. Раптова зустріч.
3. Птиця у човні.
4. Розповідь рибалки.
5. Милування незвичайною істотою.

3.3.2. Поділ тексту на абзаци.

- ▼ Назвіть зачин, кінцівку.
- ▼ Про що йдеться в основній частині?
- ▼ Скільки абзацив у тексті?

3.4. Усне переказування тексту.

3.5. Написання слів.

Слова з орфограмами: узбережжя, безлюддя, прив'язати, пір'ячко, дзьоб, розпачливий, білосніжна, здоровенні, перетинчасті, насмішкуваті.

3.6. Повторне читання тексту вчителем.

3.7. Запис переказу в зошит.

3.8. Слухання 3–4 переказів.

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вгадай слово

28	1	14	15	1
----	---	----	----	---

(ЧАЙКА)

2. Складання «Сенкану».

1. Іменник.	1. Чайка.
2. Два прикметники.	2. Красива, розумна.
3. Порівняння.	3. Вісник спасіння.
4. Речення.	4. Чайка — товариш матросів.
5. Асоціація.	5. Шоколадка.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 25

ГАЛИНА МАЛИК.

КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО ПИСЬМЕННИЦЮ ТА ЇЇ КАЗКИ

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із цікавими сторінками біографії автора; проаналізувати її творчість та визначити жанри.
- **Виховна:** прищеплювати інтерес до творчості дитячих письменників.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, вміння аналізувати почуте.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Навіщо людям сміх? Чи кращій він за сльози?
- ▼ Які висновки ви зробили після вивчення казки «Цар Плаксій і Лоскотон»?
- ▼ Чи насправді сміх подовжує життя?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Чи любите ви пригоди? Які пригодницькі казки ви знаєте?
- ▼ Чи хотіли б ви опинитись у вирії подій пригодницької казки? Яким героєм ви б: позитивним чи негативним?
- ▼ Що цікавого ви дізналися про Галину Малик?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Розповідь про життя письменника (матеріал для вчителя)

Народилася Галина Миколаївна Малик 12 серпня 1951 року у м. Бердянську Запорізької області. 1964 року сім'я переїхала в селище Середнє на Закарпатті. Дитинство і юність майбутньої письменниці були радісними і спокійними. Вона добре вчилася в школі, мала веселий характер, почуття гумору і... не збиралась бути письменницею.

Читати почала з п'яти років та читала дуже багато. Перше знайомство з книжкою сталося в день її народження, коли мама подарувала їй збірку «Українські народні казки», яка стала для неї «і букварем, і розвагою, і цілим новим світом». Віршик «Падав сніг» Платона Воронька був у дитинстві її найулюбленішим.

Закінчивши школу, вона вступила на філологічний факультет Ужгородського університету, працювала коректором у міській друкарні, потім — у Закарпатській обласній науковій бібліотеці. 1991 року Г. Малик обіймає посаду головного редактора видавництва «Закарпаття». А з 1998 року вона — видавець та редактор журналу для дітей «Віночок». Писати майбутня письменниця почала ще зі шкільного віку. Потім припинила, та коли сама стала мамою, почала створювати віршики для своєї доньки через потребу пояснити їй якісь прості та важливі істини. Тому її вірші для дітей легкі, з простими, інколи зовсім неочікуваними сюжетами.

Згодом Галина Малик почала писати казкові повісті для дітей. З персонажами повістей постійно трапляються якісь пригоди, відбуваються небезпечні та радісні події: то реальні діти потрапляють у казкову країну, то герої казкових країн потрапляють у наше реальне життя.

Г.М. Малик — член Національної спілки письменників України з 1991 року. Найвідоміші її твори — це «Подорож Алі в Країну Чудес», «Злочинці з паралельного світу», «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», «Подорож у королівство сьактаків», «Пантлик і Фузя», «Пригоди Іванка і Беркутка» та ін. За твори «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» та «Подорож у королівство сьактаків» 1988 року Галині Малик було присуджено премію імені О. Копиленка. А за повість «Злочинці з паралельного світу» — звання лауреата літературної премії імені Лесі Українки 2003 року.

2005 року вийшла книга Галини Малик — казка «Пригоди в зачарованому місті», за яку 2007 року Галина Миколаївна була відзначена літературною премією ім. Ф. Потушняка. Але найцікавіші пригоди її героїв ще попереду.

2. Коротка характеристика казок Галини Малик

«Пантлик і Фузя» — казка про про двох клоунів, які роблять усе навпаки. Це незвичайна казка, її можна розмальовувати, домальовувати різні лінії, що становлять елементи письма, або просто малювати разом з чоловічками і водночас запам'ятовувати, чого не можна робити. Ці книжки вчать логічно мислити, замислюватися, наприклад, що означає Пантлик? А «Пантлик» на закарпатському діалекті означає «стрічка».

Казка «Пригоди дівчинки Алі в країні сьак-таків» дуже цікава своїми подіями та героями. Є там вчителька Кефіра біла, бліда,

як молоко, зморщена, худа. І Дир-Пир (Дирмидонт Пирмидонтович), який усе говорить, обіцяє, а нічого не робить, і престолонаслідники Сякусь і Такусь, хлопчики, які нічого не вміли, крім писати на когось ябеди, їхня матуся королева Сяк-Такева та її чоловік граф О'Ман. Вони збирали до країни Сяк-Таків таланти, які у людей зникали. Тут їх було дуже багато: Манжетник, Пекар, Конструктор, Електрик, Кухар, Листоноша, Кондитер, Художник та інші. Ця казка вчить шанувати свої таланти, які є в кожного.

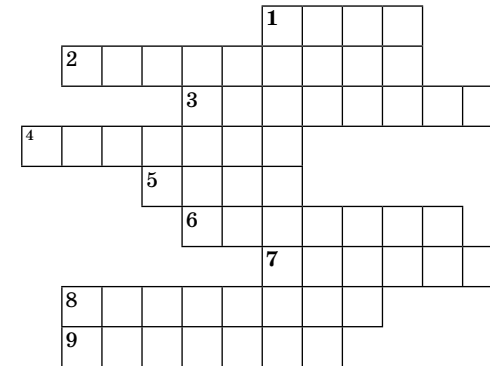
«Чорний Маг і зачароване місто» — це книжка-комікс — смішна, пригодницька та яскраво ілюстрована. До вподоби стануть пригоди двох друзів Бібл-Бабла та Гравика, з якими трапляються надзвичайні історії. Вони намагаються врятувати ігри від Чорного Мага і в кінці їм це вдається. Комікси цікаво читати, тому що можна бачити, які події відбуваються.

«Вуйко Йой і Лишиня» — це дитяче фентезі. Письменниця населяє світ повісті казковими персонажами, і цей казковий світ бере свої витoki в народних казках і віруваннях (як, наприклад, вуйко Йой — добрий дух хати, своєрідний домовичок, чи Лишиня — відомий всім з байки легковажний цвіркун). Вуйко Йой із його дбайливим ставленням до рідної хатки та навколишніх лісових жителів нагадує Маленького принца, який з таким самим захопленням і любов'ю турбувався про свою малесеньку планету, виполював баобаби, щоби вони не знищили її, та раз-по-раз милувався заходом сонця, варто було лише пересунути трохи стільчик. Так само і Лишиня захоплюється зоряним небом, чудовим ранком, барвистим різнотрав'ям та рятує пуголовків, переносячи їх з калюжки, яка висихає, в озерце, аби вони змогли таки стати жабками. Однак наш головний герой зважується покинути улюблений ліс, коли виявляється, що його стародавню хатку (увесь його мікросесвіт!), у якій вже давно не мешкають люди, тільки сам вуйко Йой, Лишиня та Мишеня, Яке Не Хотіло Вирости Великим, мають перевезти в загадковий сканзен.

3. Кросворд «Біографія і творчість Галини Малик»

По горизонталі: 1. Ім'я персонажа з казки «Чорний Маг і зачароване місто». (Бібл) 2. Яку премію отримала Галина Малик за повість «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»? (Копиленка) 3. Ким працювала Г. Малик під час навчання у вузі? (Коректор) 4. Місто, у якому письменниця здобувала вищу освіту. (Ужгород) 5. Ім'я другого персонажа з казки про пригоди Пантлика. (Фузя) 6. Назва дитячого журналу, видавцем та редактором якого є письменниця. («Віночок») 7. До якого угруповання сучасних письменників належить Г. Малик? (Спілка) 8. Автор найулюбленішого вірша в дитинстві письменниці. (Воронько) 9. Що на закарпатському діалекті означає «Пантлик»? (Стрічка)

По вертикалі: 1. Місто, у якому народилась Галина Малик. (Бердянськ)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Героєм якої казки Г. Малик я хотів би бути?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте цитату: «Талант — крапля здібностей і море праці?»
3. Назвіть казку Г. Малик про про двох клоунів, які роблять все навпаки. («Пантлик і Фузя»)

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «З яким персонажем з казок Г. Малик я би хотів познайомитись?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте цитату: «Часто великі таланти залишаються прихованими?»
3. Назвіть усі казки Г. Малик про пригоди Алі. («Пригоди дівчинки Алі в країні сяк-таків», «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», «Подорож Алі в Країну Чудес»)

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Чи хотів би я опинитись у чарівній країні?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте цитату: «Знання робить життя красним?»
3. Назвіть пригодницький комікс Г. Малик про пригоди двох друзів Бібл-Бабла та Гравика. («Чорний Маг і зачароване місто»)

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Чому мені подобаються пригодницькі казки?» (5–7 речень).

2. Як ви розумієте цитату: «Наука в ліс не веде, а з лісу виводить»?
3. Назвіть казку Г. Малик, дійовими особами якої є вчителька Кефіра та Дир-Пир. («Пригоди дівчинки Алі в країні сяк-таків»)

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «На місці Г. Малик я б написав казку про пригоди...» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Хто вчиться змолоду, не зазнає на старість голоду»?
3. Назвіть фентезі Г. Малик про домовичка та цвіркуна. («Вуйко Йой і Лишиня»)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Казки Г. Малик дають нам змогу зазирнути в чарівний світ, у якому незвичайні герої вирішують проблемні питання, які турбують кожного з нас, навчаючи, як треба ставитись один до одного, до навколишнього світу та використовувати свій потенціал.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати твір «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», вміти аналізувати його проблемні питання.

УРОК № 26

ГАЛИНА МАЛИК.

«НЕЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ АЛІ В КРАЇНІ НЕДОЛАДІЇ». МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В КАЗЦІ

Мета:

- **Навчальна:** опрацювати ідейно-художній зміст програмного твору, визначити його тему, ідею та морально-етичні проблеми.
- **Виховна:** виховувати співчуття, бажання допомагати іншим.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, культуру мовлення.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Які факти біографії Г. Малик ви пам'ятаєте?
- ▼ Назвіть казки Г. Малик та їхніх персонажів.

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Чи завжди ви доводите до кінця розпочату справу?
- ▼ Як ви ставитесь до тих, хто полишає діло на середині?
- ▼ Чи були у вашому житті випадки, коли ви мали неприємності через незакінчену справу? Наведіть приклади.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Минулого уроку ми почали знайомитись із творчістю Галини Малик. Сьогодні наша увага буде прикута до її казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Ця казка дуже цікава і повчальна. У ній розповідається про дівчинку Алю, яка завжди недороблювала свої справи і потрапила до країни Недоладії. Це країна, у якій ніколи нічого не дороблюється. Мешканці цієї країни називаються недоладянами. І тільки один герой доводить справи до кінця. Це — Кат. Він відрубав голови героям, яких приводить злий, недобрый Перший Недорадник. У кінці цієї повісті-казки Аля повертається додому, але в неї є список, до кого б вона мала завітати, попередити інших, щоб вони не потрапили до країни Недоладії. І питає авторка в читачів: «А до тебе вона ще не приходила?». Цікаво, а у вас є справи, які ви маєте доробити?

2. Морально-етичні проблеми в казці

Щоб забавити дітей оповіддю, Галина Малик робить її веселою і повчальною водночас. Її герої мають і фантастичні здібності, як, наприклад, Недочеревик, який може подорожувати в наш світ з Недоладії, так і звичайні, притаманні людям риси — ледачі, гнів, непослідовність. Не забула казкарка і про батьків, нагадуючи їм зі сторінок книжки, що виховувати малих дітей треба, насамперед, казкою. Тому що хто, як не улюблені персонажі, можуть власним прикладом продемонструвати, як треба чинити в тій чи іншій ситуації, а які дії можуть накликати біду.

У казці «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» порушено дуже цікаве питання: «Чи треба доводити справи до кінця?» Дівчинка Аля, яка все полишала на половині, потрапила за це в чарівну країну Недоладію, де зрозуміла, що незакінчені справи можуть призвести до великих неприємностей. Тому, повернувшись додому, вона не тільки доробила усі свої справи, а ще почала попереджати інших, щоб закінчували почате. Отже, авторка за допомогою Алі доносить до читачів головну думку казки про те, що кожна розпочата справа має бути завершена.

3. Опрацювання казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»

3.1. *Тема:* зображення країни незавершених справ та пригод Алі в цій країні.

3.2. *Ідея:* засудження лінощів, жорстокості і неробства, спонукання до праці та завершення усіх розпочатих справ.

3.3. Виразне читання уривків казки.

3.4. Опрацювання казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Чому і як Аля потрапила до Недоладії? Чи було це справедливо, на вашу думку?
- ▼ З ким потоваришувала Аля в дивній країні? Знайдіть у тексті опис її друга.
- ▼ Опишіть місто Недоград. Чому воно було таким на вигляд?
- ▼ Охарактеризуйте правителя країни — Недороля Десятого. Це добрий чи поганий персонаж казки? Чому ви так уважете?
- ▼ Яку історію розповів Недороль про Першого Недорадника? Чому він рубав голови?
- ▼ Знайдіть у тексті інструкцію «Як перенестися з країни Недоладії». Що потрібно було зробити для цього? Чи виконала Аля всі умови?
- ▼ Хто допоміг Алі втекти із в'язниці? Опишіть цього персонажа.
- ▼ Як Алі вдалося поклагодити годинника? Хто їй допомагав? Де вона дістала деталі, яких не вистачало?
- ▼ Чому недоладяни не захотіли тікати з дивної країни? Чи правильно вони вчинили?
- ▼ Що сталося з країною після того, як Аля повернулася додому? Як вона врятувала недоладян від Першого Недорадника?

4. Тренінг «самий найкмітливіший»

Пригадайте, які справи треба було завершити в казці, щоб:

- звільнити країну від Першого Недорадника ... (домалювати йому голову);

- зробити приємне бабусі... (довишивати рушника);
- допомогти недоладянам... (домалювати те, чого не вистачало);
- повернутись додому... (поклагодити годинник);
- зробити з Недоладька звичайного хлопця... (домалювати йому ухо, виправити обличчя);
- бути гарним перед поверненням додому... (доплекти косу).

5. Вікторина «Таємнича валіза»

Учитель пропонує учням відгадати, кому з персонажів казки належить валіза за переліком речей, які там знаходяться:

- вуглинка, голка з моточком червоних ниток, стрічка для волосся. (Аля)
- червоні шнурки, книга із інструкцією, зелений черевик. (Недочеревик)
- сокира, лицарські обладунки, шолом. (Перший Недорадник)
- спис, шматок залізних ґрат, жменька волосся з бороди. (Гвардієць Недоборода)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Що відрізняло Алю від інших дітей?
 - А Вона нічого не могла доробити до кінця;
 - Б вона була дуже розумна;
 - В вона була зовсім непосидюча;
 - Г вона була звичайною дівчинкою.
2. Як вона вишила подарункового рушничка для бабусі?
 - А Повністю, з гарним квітковим візерунком;
 - Б вишила лише половину рушника;
 - В поставила лише один хрестик;
 - Г вишила кілька квіточок.
3. Кого побачила Аля у своїй кімнаті?
 - А Домовика у старій одежі;
 - Б маленького чоловіка в величезних черевиках;
 - В невідому істоту в чудернацькому костюмі;
 - Г кролика в маленькому капелюсі.
4. Хто першим зустрівся дівчинці в дивній країні?
 - А Песики з рюкзаками;
 - Б котики в чоботях;
 - В кролики в окулярах;
 - Г рибки під парасольками.

5. Як називалась країна, до якої потрапила Аля?
 А Недоладія; Б Недоділанія;
 В Недоробія; Г Недопрація.
6. Хто був правителем диво-країни?
 А Недороб Десятий; Б Недоділь Десятий;
 В Недороль Десятий; Г Недоноль Десятий.
7. Чому перший Недорадник носив лицарський шолом?
 А Йому це подобалось;
 Б він був лицарем;
 В у нього не було іншого капелюха;
 Г у нього не було голови.
8. Що знайшла Аля в домі Недочеревика?
 А Двері, які вели до її кімнати;
 Б інструкцію з повернення додому;
 В свої втрачені речі;
 Г голову Першого Недорадника.
9. Чому не працював годинник на головній площі Недограду?
 А Не вистачало хвилинної стрілки;
 Б не вистачало годинної стрілки;
 В був зламаний годинниковий механізм;
 Г циферблат було пошкоджено.
10. Як Аля допомогла недоладянам?
 А Доробила все, що було недороблено;
 Б перемогла Першого Недорадника;
 В прогнала з країни Недочеревика;
 Г допомогла Недоладьку завоювати трон.
11. Що насамперед зробила Аля, повернувшись додому?
 А Попросила вибачення в бабусі;
 Б розповіла про свої пригоди друзя;
 В написала листа недоладянам;
 Г домалювала голову Першому Недораднику.
12. Що трапилося з Першим Недорадником?
 А Втік на пошуки свого шолома;
 Б помер від горя;
 В зник;
 Г став новим правителем Недоладії.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Справи, які я ще не доробив» (5–7 речень).

2. Як ви розумієте прислів'я: «У ледачого хазяїна і чоботи з ніг украдуть»?
3. Поміркуйте, що б ви робили, якби були Алею.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Не хочу потрапляти в Недоладію, тому що...» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Лінивий у своїй хаті змокне»?
3. Поміркуйте, що б ви робили, якби були Недоладьком.

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Чи всі справи потрібно доробляти?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «У всякої Федорки свої одговорки»?
3. Поміркуйте, що б ви робили, якби були Першим Недорадником.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Персонаж казки, який мені найбільш запам'ятався» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Б'ють не лежачого, а ледачого»?
3. Поміркуйте, що б ви робили, якби були Недочеревиком.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Чому деякі люди полишають справи на половині?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «На цьому далеко не поїдеш — де сядеш, там і злізеш!»?
3. Поміркуйте, що б ви робили, якби були Недоролем Десятим.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Казка «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» вчить нас, що завжди треба доробляти розпочаті справи, а не полишати їх незавершеними. Треба боротися з власними лінощами та пам'ятати, що найкраща справа та, яка має результат.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати твір «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», звертаючи увагу на характеристику дійових осіб.

УРОК № 27

ГАЛИНА МАЛИК. «НЕЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ АЛІ В КРАЇНІ НЕДОЛАДІЇ». ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЙОВИХ ОСІБ. СИМВОЛІКА КРАЇНИ ТА ЇЇ МЕШКАНЦІВ

Мета:

- **Навчальна:** продовжувати працювати над програмним твором, охарактеризувати головних персонажів та символіку.
- **Виховна:** навчати дружби, приязного ставлення одне до одного.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, культуру мовлення.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку
2. Перевірка домашнього завдання
3. Актуалізація опорних знань

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя. Символіка країни та її мешканців

Події казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» відбуваються в зачарованій країні Недоладії, де живуть усі недороблені справи. Столицею є місто Недоград. Письменниця змальовує його так: «Таке місто може хіба що приснитися в примарному сні. На кривулястих вуличках безладно стояли не будинки, а якісь розвалюхи. Один будинок був наче ножем перерізаний навпіл. У деяких бракувало вікон і зовсім не було дверей. Замкові башти були криві, наче їх погнуло вітром, і кожній чогось не вистачало. Центральну вежу прикрашав величезний старовинний годинник, на якому була лише одна стрілка — хвилинка».

Цей опис дивує лише на перший погляд, але якщо пригадати, що всі речі в країні — недороблені, то все стає на свої місця. Недоладія — це символічне місце, куди потрапляють ті, хто недоробив

100 і більше справ. Та навіть коли Недорадник зник, а Недоладяни залишились доробляти усі речі в країні, вона все одно була, бо щодня, завдяки Недочеревику в ній з'являють нові недороблені речі. Єдиний вихід — це доробляти усі свої справи вчасно і не залишити шансів Недочеревику. Ви згодні з цим?

2. Характеристика дійових осіб твору

Дійовими особами казки є: Аля, Недоладько, Перший Недорадник (головні персонажі); бабуся, Недороль Десятий, Недочеревик, Недоладяни, годинникар Недождень, гвардієць Недоборода (другорядні персонажі).

2.1. Характеристика головних персонажів: Аля.

2.1.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):

- «В одному великому місті жила дівчинка Аля. Вона нічого не могла доробити до кінця. Ніколи того, що їй клали в тарілку, не доїдала, того, що давали пити, не допивала. Почне малювати — кине, бо набридло. Почне ліпити щось із пластиліну — кине, бо нудно. Навіть заплестися в неї не вистачало терпіння. Заплете одну кіску, а з другою, недоплетеною, так і ходить цілий день»;
- «Аля вирішила зробити бабусі подарунок — вишити рушничок... зробила перший хрестик і, як завжди, відклала вишивку, подумавши: «Завтра дошию!» І забула вишивку закінчити»;
- «Соромно стало дівчинці, вона втекла до своєї кімнати»;
- «Аля зазирнула до щілинки в дверях і мало не скрикнула! Адже це вона, Аля, колись намалювала цього чоловічка, а потім стерла його гумкою голову, тому що обличчя вийшло злим»;
- «З кишеньки вона вийняла вуглинку, і домалювала Недоладькові ліве вухо, виправила ніс, очі...»;
- «Недоладяни обступили Алю і попросили доробити одне, докінчити інше. Осі коли дівчинці довелося попрацювати!»;
- «Сонце піднялося височенько, а Аля все ще шила, малювала, прибивала»;
- «Дівчинка взяла олівець і домалювала чоловічкової голову».

На початку казки письменниця змальовує Алю як ледачу дівчинку, яка жодної справи до кінця не доводить. Тому вона отримує по заслугі і потрапляє у Недоладію. Поспілкувавшись з мешканцями та зрозумівши, чому вона потрапила туди, Аля робить усе, щоб повернутись додому. Але для цього їй треба багато чого зробити! На допомогу дівчинці приходять нові друзі і разом їм вдається усе виправити. Тому наприкінці казки Аля стає працюютою та усвідомлює, що кожна справа має не лише початок, але й кінець.

2.1.2. Аналіз образу Алі у вигляді бесіди за питаннями:

- ▼ Чи подобається вам поведінка Алі на початку казки? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ За що була покарана Аля Недочеревиком?
- ▼ Як перебування в казковій країні впливає на дівчину?
- ▼ Пригадайте, з ким із мешканців країни дівчина товаришувала, а з ким — конфліктувала? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Які перевтілення бачимо в Алі наприкінці казки?
- ▼ Чи пішла подорож до Недоладії їй на користь? Обґрунтуйте свою думку.

2.2. Характеристика головних персонажів: Недоладько.**2.2.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):**

- «Він був увесь перекошений і без лівого уха, але очі його сяяли привітно й лагідно»;
- «Виглянувши з бійниці вежі, дівчинка побачила юрбу недоладян, які наближались до замку. Вів їх Недоладько. Він зібрав друзів, щоб визволити Алю».
- «...Вуха відразу стало справжнім, обличчя у хлопчика вирівнялося. Тільки по лагідних і привітних очах можна було впізнати колишнього Недоладька»;
- «Розумієш, — мовив Недоладько, — ми вирішили залишитися в Недоладії. Ти повернешся додому, домалюєш Першого Недорадника — і він зникне звідси! І ми зможемо спокійно працювати, адже ти нас навчила доробляти. Ми дороблятимемо все недороблені справи, які притягне сюди Недочеревик. Та й Недоладія — наша батьківщина, ми не можемо кинути її»;

Недоладько потрапив у чарівну країну через те, що хтось його недомалював. Письменниця симпатизує йому, тому Недоладько — позитивний персонаж, який стає справжнім другом для Алі, супроводжує її країною та допомагає повернутись додому. Але коли всі негаразди залишились позаду, він вирішує залишитись у Недоладії, яку вважає батьківщиною, щоб виправити все, що недоробили інші. Йому властиві такі риси характеру як доброзичливість, чуйність, бажання допомагати іншим.

2.2.2. Аналіз образу Недоладька у вигляді бесіди за питаннями:

- ▼ Чи можна стверджувати, що в образі Недоладька письменниця зображує пересічного недоладянина, яких сотні? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ На початку знайомства з Алею Недоладько, як і вона, хотів повернутись додому. Чому, на вашу думку, він змінив своє рішення наприкінці казки?

- ▼ Доведіть, використовуючи цитати опису Недоладька, що він — позитивний герой.

2.3. Характеристика головних персонажів: Недорадник.**2.3.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):**

- «Цього Недорадника якась дівчинка намалювала спочатку з головою, а потім стерла ту голову гумкою... А іншу так і не намалювала. От його й притяг сюди Недочеревик»;
- «Як, у нього немає голови?!» — «Уяви собі! Замість голови Недорадник носить лицарський шолом!»
- «Ввечері Недорадник залишає шолом тут, а вранці приходять за ним. Усі його бояться. І я теж... Він хоче відібрати у мене корону! Знаєш, скільки голів він уже переміряв!»;
- «Відрубає комусь голову і приміряє, чи не підійде вона йому!.. Недорадник зазіхає на мою корону. Мене рятує тільки те, що у нього немає голови. Не може ж він одягти корону на порожнє місце?!»;
- «Завтра тобі відрубують голову! — зловтішно мовив Недорадник. — Здається, ЦЯ голова нарешті мені підійде!»;
- «За ґратами, наче несамовитий, плигав... Перший Недорадник без голови!.. вранці Недорадник не знайшов шолома на звичайному місці. Розлютившись, він вирішив сам відрубати Алі голову, схопив сокиру і вскочив до в'язниці. Тут Недоборода і замкнув за ним залізні двері!»;
- «Та все одно обличчя в Недорадника вийшло зле й неприємне — точнісіньке таке, яке вона стерла гумкою»;
- «Перший Недорадник швидко-швидко закрутився на одному місці, наче дзига, задимів, пшикнув і... зник, мов його й не було!»;
- «З портрета, який Аля пришпилила кнопкою над своїм столом, Недорадник злісно дивився на дівчинку. Адже через неї він не став королем».

Перший Недорадник — головний негативний персонаж казки. Він опинився в Недоладії через те, що Аля не домалювала йому голову. А без голови він не міг стати королем. Заздрість до Недороля зробила Недорадника жорстоким — він відрубав людям голови лише задля того, щоб знайти таку, на яку потім можна надіти корону. Жага влади стала метою його існування. Коли Аля повернулася додому і домалювала йому голову, він назавжди зник з Недоладії, але залишився намальованим на портреті в її кімнаті.

2.4. Характеристика другорядних персонажів: Недороль Десятий, Недочеревик, годинникар Недождень, гвардієць Недоборода Недоладяни,

Недороль Десятий — правитель Недоладії. Він не поганий, але занадто м'який, як для короля, тому й не має потрібного авторитету. Саме тому Перший Недорадник робить що хоче, а Недороль йому не забороняє (навіть убивати людей!), бо дуже боїться, що той відбере в нього корону. Але він допомагає Алі, тому що розуміє, що вона — його єдиний шанс позбавитись суперника.

Недочеревик — персонаж нейтральний, тому що він не підтримує ні Алю, ні Недорадника. Він лише робить свою справу — стежить за тими, хто чогось не доробляє і притягує їх та їхні «вироби» в Недоладію. Усі герої потрапляють у цю країну завдяки йому.

Інші персонажі, на кшталт годинникаря Недожденья, гвардійця Недоборода та інших Недоладян, допомагають Алі на шляху до пошуків дороги додому.

2.4.1. Аналіз образів другорядних персонажів у вигляді бесіди за питаннями:

- ▼ Як ви ставитесь до Недороля? Чи зміниться, на вашу думку, щось у його правлінні зі зникненням Недорадника?
- ▼ Чи симпатизуєте ви Недочеревіку? Поміркуйте, у який спосіб він міг потрапити в Недоладію?
- ▼ Що вам відомо про годинникаря Недожденья? Яка його роль у казці?
- ▼ За яких обставин гвардієць Недоборода познайомився з Алею? Скільки разів він їй допомагав?
- ▼ Що ви можете сказати про недоладян? Як ви ставитесь до їх рішення залишитись у Недоладії після доробки?

3. Вікторина «Вгадай мене»

Вгадайте, хто це може бути:

1. Персонаж, який через своє недбальство потрапив до чарівної країни та врятував усіх її мешканців. (*Аля*)
2. Персонаж, який безупину постачає нових мешканців у чарівну країну. (*Недочеревик*)
3. Персонаж, який став провідником головної героїні. (*Недоладько*)
4. Персонаж, який мав владу, але побоювався своїх радників. (*Недороль Десятий*)
5. Персонаж, у якого не вистачало важливої частини тіла — голови. (*Перший Недорадник*)
6. Персонаж, який охороняв прилад, завдяки якому головна героїня змогла повернутись додому. (*Годинникар Недождень*)
7. Персонаж, у якого головна героїня знайшла потрібну деталь для приладу, який повернув її додому. (*Гвардієць Недоборода*)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з картками у парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Мое ставлення до Недороля» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Добрий початок — половина діла»?
3. Поміркуйте, яку б назву дістала в Недоладії недомальована картина.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Мое ставлення до Недочеревика» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Коли є до чого жагота, то кипить в руках робота»?
3. Поміркуйте, яку б назву дістала в Недоладії недописана книга.

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Мое ставлення до Алі» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Коли почав орати, то у сопілку не грати!»?
3. Поміркуйте, яку б назву дістало в Недоладії недоїдене яблуко.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Мое ставлення до Недорадника» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Маленька праця краща за велике безділля»?
3. Поміркуйте, яку б назву дістало в Недоладії недошите плаття.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Мое ставлення до Недоладька» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Праця чоловіка годує, а лінь марнує»?
3. Поміркуйте, яку б назву дістав у Недоладії недопечений пиріг.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Характеристика дійових осіб дає нам змогу зрозуміти авторське ставлення до персонажів та сформуванню власну думку щодо кожного. Окрім цього, символіка імен та власних назв допомагає краще зрозуміти зміст казки.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати твір «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», звертаючи увагу на композиційну побудову твору.

УРОК № 28

ГАЛИНА МАЛИК. «НЕЗВИЧАЙНІ ПРИГОДИ АЛІ В КРАЇНІ НЕДОЛАДІЇ». СВОЄРІДНІСТЬ КОМПОЗИЦІЇ ТВОРУ. ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО МОВИ

Мета:

- *Навчальна*: продовжувати роботу над твором, визначити своєрідність його композиції.
- *Виховна*: виховувати самостійність, рішучість та відповідальність.
- *Розвивальна*: розвивати творчу уяву, логічне мислення, культуру мовлення.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Який персонаж казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» вам сподобався найбільше? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Як ви розумієте імена героїв?
- ▼ Чи вірите ви в існування Недоладії?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ З яких частин складається казка? Що таке «композиція»?
- ▼ Які особливості мови ви зустрічали в тексті?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Казка «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» має елементи коміксу.

Комікс (від англ. *comic* — «комедійний», «комічний», «смішний») — послідовність малюнків, зазвичай із короткими текстами, які створюють певну зв'язну розповідь.

Сучасні комікси з'явилися в газетах США у 90-ті рр. XIX століття. Особливого поширення вони мали з 30-х рр. XX століття, зокрема комікси Волта Діснея.

Безпосередніми попередниками коміксу вважаються політичні французькі й англійські карикатури кінця XVIII століття.

Більшість сучасних коміксів утратило комічну природу. Сформувалися основні тематичні різновиди: комікси про «дикий Захід» або «Вестерни»; про пригоди суперменів; про пригоди в джунглях; про тварин; про детективні історії; про романтичні стосунки та любов; науково-фантастичні; псевдоісторичні комікси.

Питання, що в коміксі є головним: візуальна чи текстова сторона, досі залишається невирішеним. Мова коміксів специфічна, яскрава та незвичайна, вона містить багато вигуків та неологізмів.

Комікс надає своїм читачам необхідний мінімум: візуальне втілення і коментар. Цього часу досить, щоб історія ожила.

Комікс — це історія в картинках, тому що його мета — розважати читача.

2. Своєрідність композиції твору. Особливості його мови

Отже, казка «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» — є частково коміксом, бо вона містить як звичайний текст, так й ілюстрації з коментарями (найчастіше — вигуки або фрази героїв).

Композиційно її можна поділити на три частини:

Експозиція казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» (події доти, доки Аля потрапила в Недоладію);

Зав'язка (пригоди Алі в чарівній країні):

- зустріч із Недочеревиком;
- знайомство з Недоладьком;
- пригоди в палаці Недороля;
- пошуки інструкції з повернення додому;
- ув'язнення та знайомство з гвардійцем Недобородою.

Кульмінація (події наприкінці перебування Алі в Недоладії):

- ремонтування годинника;
- допомога недоладянам;
- повернення додому.

Розв'язка (події, що відбулися після повернення Алі додому).

Події розгортаються упродовж одного дня та відбуваються в таких місцях: кімната Алі.

Недоладія:

- палац Недороля;
- дім Недочеревика;
- в'язниця Недорадника;
- башта з годинником на центральній площі Недограда.

Більшість власних назв та дієслів у цій казці мають префікс *недо-*, який означає дію, стан або якість, що виявляються в процесах, ознаках і предметах неповною мірою: не допиши, не дочитай, не дороби, Недоград, Недоладько, Недочеревик. Це підкреслює той факт, що всі персонажі казки тією чи іншою мірою недороблені, та й самі ніколи не доробляли свої справи. Назви та імена героїв є авторськими неологізмами. Репліки героїв здебільшого короткі та дуже емоційні (переляк Недороля, гнів Недорадника, беззаперечний тон Недочеревика, відчай Алі).

3. Вікторина «Хто це сказав?»

Установіть відповідність між героєм та його словами:

1 «Але обіцяй, якщо взнаєш доргу звідси, розказати про це і мені!»	А Недочеревик
2 «Сьогодні ця дівчинка не довела до кінця соту справу. Рівно стільки, скільки потрібно...»	Б Недоладько
3 «Завтра тобі відрубують голову!»	В Недороль Десятий
4 «Дорогу звідси знає тільки Недочеревик!»	Г Аля
5 «Не можу дивитися на дітей у в'язниці!»	Д Недорадник
6 «Ну були б тут хоча б ось такі манюсенькі дверцята»	Є Недоборода

Ключ: 1 Б, 2 А, 3 Д, 4 В, 5 Є, 6 Г

4. Цифровий диктант

Учитель диктує твердження за змістом твору.

Учні позначають «0» — якщо твердження неправильне, «1» — якщо твердження правильне.

1. Аля подарувала бабусі чудового рушника. (0)
2. Недочеревик чекав на неї в її власній кімнаті. (1)
3. Аля опинилась на березі озера в якійсь дивній країні. (1)
4. Недоладько був дуже красивим хлопцем. (0)
5. Будинки в Недограді були рівні та ошатні. (0)
6. Недороль злякався Алі під час першої зустрічі. (1)
7. Недорадник носив шолом замість голови. (1)

8. Аля потрапила до будинку Недочеревика через вікно. (0)
9. Із в'язниці Алі допоміг втекти охоронець. (1)
10. Годинника на центральній башті не вдалося відремонтувати. (0)
11. Недоладько відправився додому разом з Алею. (0)
12. Аля звільнила Недоладію від Першого недорадника. (1)

5. Рубрика «Детективна історія»

Аля заблукала. Допоможіть їй визначитись, де вона знаходиться:

1. «Навкруги багато колон, висока стеля, горять свічки, а в ніші стоять лицарські лати. Де я?» (*Тронна зала палацу Недороля*)
2. «Тут багато мотлоху, велика книга на столі і не вистачає освітлення, бо нема вікон. Де я?» (*Будинок Недочеревика*)
3. «Бачу альбом з недорисованим чоловічком і гумку. Все здається таким знайомим. Де ж це я?» (*У себе в кімнаті*)
4. «Я змерзла і не можу вийти звідси, бо мене охоряють. Чую, як хтось працює сокирою. Куди я потрапила?» (*В'язниця*)
5. «Бачу багато усіляких механізмів, але не вистачає головної деталі, яку хтось поцупив три дні тому. Де я?» (*Башта з годинником*)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота в групах

Картка № 1

1. Укладіть діалог за темою «Спілкування Недороля з Недоладянами». (*Обсяг близько 10 реплік*)
2. Як ви розумієте прислів'я: «Щоб рибу їсти, треба в воду лізти»?
3. Пригадайте, яку роль у казці мав годинник на центральній башті Недограда.

Картка № 2

1. Укладіть діалог за темою «Подорож Недочеревика». (*Обсяг близько 10 реплік*)
2. Як ви розумієте прислів'я: «Хто рано підводиться, за тим і діло водиться»?
3. Пригадайте, які пригоди чекали на Алю в палаці Недороля.

Картка № 3

1. Укладіть діалог за темою «Перевиховання Недорадника». (*Обсяг близько 10 реплік*)
2. Як ви розумієте прислів'я: «Що ранком не зробиш, то вечором не згониш»?
3. Пригадайте, чому Аля потрапила у в'язницю і як їй вдалось звідти втекти.

Картка № 4

1. Укладіть діалог за темою «Повернення Алі до Недоладії». (Обсяг близько 10 реплік)
2. Як ви розумієте прислів'я: «Того руки не болять, що уміють»?
3. Пригадайте, за яких обставин Аля познайомилась із Недоладьком.

Картка № 5

1. Укладіть діалог за темою «Недоладько хоче стати королем Недоладії». (Обсяг близько 10 реплік)
2. Як ви розумієте прислів'я: «Хто що знає, тим і хліб заробляє»?
3. Пригадайте, чим закінчилась казка.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Сьогодні ми завершили роботу над казкою «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» і я сподіваюсь, що всі вивчили головну заповідь казки «І дороби! І допиши! І розпочни! І не лиши! І доїдай! І допивай! І з Недоладії тікай!». Бажаю вам завжди доводити справи до кінця та ніколи не потрапляти в поле зору Недочеревику.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати твір В. Шевчука «Панна квітів». Ознайомитися з біографією автора.

УРОК № 29

**ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ
ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ. «ЗГИНЕ ЗЛО, І ПРАВДА ПЕРЕМОЖЕ»
(В. ШЕВЧУК. «ПАННА КВІТІВ»)**

Мета:

- **Навчальна:** стисло ознайомити учнів із цікавими сторінками біографії автора; опрацювати ідейно-художній зміст програмного твору, визначити його тему та ідею, охарактеризувати головних персонажів.
- **Виховна:** формувати прагнення до перемоги добра.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, вміння висловлювати власну думку.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**1. Забезпечення емоційної готовності до уроку****2. Актуалізація опорних знань**

- ▼ Що таке «слово» і яке місце воно посідає в житті людини?
- ▼ Як використовується слово в усній народній творчості? Наведіть приклади.
- ▼ Який вплив мають слова на емоційний стан людини?
- ▼ Що таке «українська література»? Яких її представників ви знаєте? Наведіть приклади.
- ▼ Як вихованій людині слід уживати слова в мові?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ****1. Вступне слово вчителя**

— Шевчук Валерій Олександрович народився 20 серпня 1939 р. у родині шевця в Житомирі. Після закінчення 1956 р. школи хотів стати геологом, але розчарувавшись у геології, поїхав до Львова вступати до лісотехнічного інституту. Не вступив і повернувся додому. Працював при ремонті Житомирського сільськогосподарського інституту будівельним підсобником. У цей період захоплювався вивченням літератури, зокрема української. Особливе враження справили на майбутнього письменника книга Д. Багалія «Григорій Сковорода — український мандрований філософ» і твори І. Франка.

1957 р. В. Шевчук закінчив технічне училище і був відправлений на роботу на бетонний завод. 1958 р. він вступив на історико-філософський факультет Київського університету. Навчаючись, налагодив стосунки з літературними студіями: «Січ» (студія імені В. Чумака) і «Молодь», писав вірші, з 1960 р. почав писати новели.

1961 р. В. Шевчук дебютував оповіданням «Настунька» про Т. Шевченка в збірнику «Вінок Кобзареві», що вийшов у Житомирі. На те оповідання був гострий відгук в університетській газеті «За радянські кадри».

1961 р. В. Шевчук написав 18 коротких новел і першу статтю «С. Васильченко в Коростишівській семінарії» для житомирського збірника, наступного року написав 20 новел, частину з яких надрукував переважно в журналах «Вітчизна» та «Літературна Україна».

Після закінчення університету В. Шевчук був відправлений до Житомира власним кореспондентом газети «Молода гвардія».

У листопаді був взятий до армії, служив у Мурманській області. В армії знову почав писати вірші, не припиняючи роботи над прозою.

Повернувся додому 1965 р. саме в той час, коли почалися масові політичні арешти серед української інтелігенції, був у кінотеатрі «Україна», протестуючи проти масових репресій. У вересні влаштувався в науково-методичний відділ музеєзнавства, який містився в Києво-Печерській лаврі.

1966 р. закінчив повість «Середохрестя», у якій відбив враження від студентського життя. 1967 р. вийшла книжка «Серед тижня». В. Шевчук став членом Спілки письменників України.

1969 р. він написав повість «Золота трава» (надрукована 1984 р.) і перший варіант повісті «Мор», до якої повернувся 1980 р. і зробив остаточну редакцію 1983 р. Писав історичні й фольклорно-фантастичні оповідання, статті, вийшла книжка «Вечір святої осені», у якій було надруковано вісім нових оповідань.

У важкі сімдесяті роки твори письменника майже не друкували, тому він змушений був писати «для себе», тому більшість своїх книжок він видав упродовж 1979–1999 рр.

1986 р. В. Шевчуку присвоєне звання «Заслужений діяч польської культури», наступного року він був удостоєний Шевченківської премії за роман «Три листки за вікном».

З 1988 р. В. Шевчук — ведучий історичного клубу «Літописець» при Спілці письменників України. 1999 р. нагороджений «Орденем князя Ярослава Мудрого» V ст.

На сьогодні В. Шевчук — викладач Київського національного університету ім. Т. Шевченка, ведучий історико-суспільних циклових річних програм Українського радіо: «Козацька держава», «Київ, культурний і державний», «Загадки і таємниці української літератури», «Цікаве літературознавство».

В. Шевчук — лауреат Державної премії України ім. Т. Шевченка, премії фонду Антоновичів, літературних премій ім. Є. Маланюка, Олени Пчілки, О. Копиленка, І. Огієнка, премії в галузі гуманітарних наук «Визнання» (2001). Він є автором близько 500 наукових і публіцистичних статей із питань історії літератури, дослідником і перекладачем сучасною українською мовою творів давньоукраїнської літератури.

2. Історія написання

«Ця книжка, що лежить перед тобою, читачу, писалася давненько, коли мої дочки були ще малі. Історія складання її цікава, і я хочу її розповісти, щоб і тобі був зрозумілий підзаголовок: «Казки моїх дочок». Яюсь підійшла до мене тоді шестирічна дочка Юліана і каже:

— Тату, ось ти письменник, а ми не знаємо, який!

— Звісно, не знаєте, — відповів я, — бо я дорослий письменник, тобто пишу для дорослих. Виростеш і прочитаєш, мої книги.

— А чому б тобі не написати книги для нас, — сказала й старша моя дочка Мирослава, — а то всі знають, який ти письменник, а ми, твої діти, й не знаємо.

Я задумався: а може, й справді узяти й написати книгу казок, адже ми, дорослі й діти, потайки тягнемось до казки: мріємо — і це казка, сподіваємось — і це також казка. Але щось мене й стримувало.

— Боюся, — сказав своїм дочкам, — дорослим писати легше, як дітям. Дітям треба писати по-особливому.

— Хочеш, ми тобі допоможемо? — сказала Юліана, — он у мене в зошиті вже написано кілька казок, але так — по-дитячому. Візьми й перепиши, як це письменники роблять, по-дорослому.

— І я тобі хочу допомагати, — сказала Мирослава.

Юліанин зошит зберігається в мене й досі. Його не можу перегорати без зворушення. Вона писала великими друкованими літерами, бо інакше не вміла, а ще малювала малюнки. Я уважно перечитав оті плоди дитячої фантазії, передивився малюнки, й мені подумалося: щось тут є. Отак разом вигадувати з дітьми, — може, й справді напишеться книжка?

І ми почали. Разом вигадували героїв (імена придумували дівчатка, і всі мої спроби щось і собі тут докинути відміталися категорично), разом обмірковували, як героям поводитись у тій чи іншій історії. Поступово в моїй уяві почали вимальовуватися Бігунець та Котило, Панна квітів (до речі, цей персонаж близький до міфологічної Жінки з цвіту) із жовтим тюльпановим полем, Чотири сестри, дивне Місто, де не ростуть квіти, Дівчинка, яка шукала маму. Я захопився, і за літо, бо пишу передусім улітку в маленькій батьківській хаті в Житомирі, на околиці, де річка Кам'янка впадає в річку Тетерів, написав оцю книгу, яку дівчатка вирішили назвати «Панна квітів» (бо це так урочисто звучить!) і до якої я додав підзаголовок: «Казки моїх дочок». Потім ми читали ті казки: дещо дівчаткам подобалося, а дещо ні, адже я таки справді не дитячий, а дорослий письменник, дечим вони захоплювалися, а дещо критикували. І я подумав: все-таки страшенно важко бути дитячим письменником, значно важче, аніж дорослим... Згодом і дочки мої повиростали, в них інтереси стали інші, та й книжки інакші почали читати, і я про свої казки забув; зрештою, зайнявся іншими справами і, звісна річ, справами дорослими. І ось тепер, переглядаючи свої рукописи, я перечитав цю книгу. Мені здалося, що все-таки вона могла б бути цікава дітям, саме тим, котрі люблять фантазувати,

вигадувати, котрі бачать перед собою зелений світ не просто так, а населений найдивовижнішими істотами і найнезвичайнішими людьми. Ще тоді, коли писав оці казки, не хотів складати їх надто просто, щоб усе було розжоване і розкладене по однакових, гладко витесаних полечках. Завжди вважав і тепер уважаю: діти мудрі і часом сприймають твори глибше і тонше за дорослих. Вони мудрі, бо перед їхніми очима просторіше лягає широкий світ, вони йдуть у нього з широко розплющеними очима і з відкритими серцями. Отож, може, мені вдасться увійти в ті розкриті серця і зі своїм словом, може, вони послухають дорослого чоловіка, який захотів оповісти ще нерозказані казки, витворені далекого літа, здається, не тільки для своїх дочок, але й для Тебе, мій читачу».

АВТОР

3. Робота з твором

Тема: боротьба між добром і злом.

Ідея: усвідомлення міри добра, за межами якої воно стає злом.

Основна думка: творення добра передбачає здатність розпізнавати зло й готовність послідовно боротися з ним.

Жанр: казка.

Головні герої: Зеленоочка, Панна квітів, чаклун Крінос.

4. Літературна гра «Знайди цікаві уривки»

Опис Зеленоочки («Мала та дівчинка ледь-ледь кирпатий носик, від чого обличчя її здавалося трохи здивоване, і назвали б її люди простою, коли б не її очі. Були вони величезні й зелені, і коли хто придивлявся до них, то здавалося, що то не очі, а зірки якісь особливі світяться. Щось там таке промінилось у них і тріпотіло, таке щось цікаве й славне світилося й жевріло, що годі було не всміхнутися до тої дівчинки й не захотіти погладити її ніжно по голові».)

Опис помешкання чаклуна та опис зовнішності чаклуна («Двері були низькі, давно не фарбовані, а на ганочку, що складався з двох сходиночок, сидів сивий дід, у роті якого стриміла череп'яна люлька. Із тої люльки снувався дим, якийсь трохи й не звичайний, наче стояв на тій люльці напівпрозорий, тонкий і худий чоловічок і топтався по жару обома ногами».)

Опис димового чоловіка («Тінь не тінь, дим не дим. Те чудне мало і голову, і руки, і ноги, і тулуб, але було ж все прозоре».)

Опис тюльпанового поля («Перед ними і справді розстелилося жовте море. Скільки сягало око, хиталися чаші-голівки, і дивна тиша панувала навколо. Здалося Зеленоочці, що всі ті тюльпани повернулися до неї і дивляться. А може, хтось один звітти дивився, але дивився пильно й печально. І чомусь сумно стало дівчинці — озирнулася вона, щоб спитати про те поле, але не побачила коло себе нікого».)

Що розповів про тюльпани Димок Сну Зеленоочки? («Тоді знай! — вигукнув Димко, — всі ці тюльпани — люди! Це бідні, нещасні, скорботні люди, яких перетворив мій господар у гарні квіти, щоб не мучилися вони».)

Як перетворилася Зеленоочка на Панну квітів? («На те спалахнула блискавиця і голосно проїхався по небі грім. Відтак зашуміли дерева, і тихо відгукнулася трава. І диво дивне відчула Зеленоочка: здалося їй, що вона сама перетворюється в дерево, квітку чи траву. Що ноги її корою вбираються, зведені руки — гіллям, а тіло — стеблом. Що в неї потік раптом сік, як тече в зіллі, і суконька її ще зеленіша зробилася від трави, що нею була залатана. Зрештою, і ця трава теж наповнилася соком і проросла. Голуба її хустина синім пелюстям стала. І жайворон, ударивши крильми об сухий синій простір, закричав раптом на весь світ:

— Квітка, квітка нова утворилася! Ні, це Панна квітів приїшла на землю, дивіться, дивіться, дивіться!..»)

Як Зеленоочка перетворила тюльпани на людей? («Хмарі! Хмарі! — крикнула вона тоненько, зводячи малі, худі ручки, котрі наче ніжне пелюстя були, — злийте на це поле свою воду. Лийте воду, а ти, сонце, печи! Збудіть цих людей, і хай ті, хто не хоче тут залишатися, хай усі ті встануть!.. Адже знову вони стали людьми, знову могли рухатися і радіти сонцю».)

5. Словникова робота

Химерна казка — казка, у якій розповідається про неймовірні події, де реалістичне поєднується з фантастичним, умовним; засоби іронії, гротеску, театральності — з елементами фольклору та міфології.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Як звали дівчинку?

А Блакитноочка;

Б Зеленоочка;

В Кароочка;

Г Сіроочка.

2. Яку роботу запропонував дід своїй маленькій помічниці?

А Носити з лісу хмиз;

Б поратися по хаті;

В готувати їжу;

Г стежити за садком.

3. Що заборонив робити дід помічниці?

А Спілкуватися з жуками;

Б дивитися в небо;

В рвати квіти;

Г гуляти в лісі.

4. Чим займався дід?
 А Був лісником; Б працював у колгоспі;
 В був мисливцем; Г *ходив по селах, як старець.*
5. Чому дівчина вважала, що її господар — поганий?
 А Він погано ставився до неї; Б *бо Димко його хвалив;*
 В в нього не було друзів; Г бо він поводився дивакувато.
6. З ким розмовляла дівчинка на тюльпановому полі?
 А *З Паском;* Б з квітами;
 В з жуками; Г з Димком.
7. Які комахи хотіли покусати Зеленоочку?
 А Димок і Пасок; Б жучок і черв'ячок;
 В *Вунько і Мунько;* Г Шпунька і Гунька.
8. Яка таємниця була в тюльпанового поля?
 А Квіти вміли літати;
 Б *квіти були зачаклованими людьми;*
 В квіти не хотіли жити в лісі;
 Г квіти вміли розмовляти.
9. Крінос хотів зробити із Зеленоочки:
 А найстараннішу помічницю;
 Б маленьку чарівницю;
 В свою онуку;
 Г *найкращий жовтий тюльпан.*
10. На кого перетворилася Зеленоочка, щоб пізнати правду?
 А *На панну квітів;* Б на фею;
 В на чудернацьку рослину; Г на звичайну квітку.
11. Ким став Крінос від небесного вогню?
 А Попелищем; Б обгорілим дубом;
 В *каменяюю;* Г зорею.
12. Що трапилось із тюльпановим полем?
 А Пішов дощ і вони намокли;
 Б *квіти стали людьми;*
 В Зеленоочка вирвали всі квіти;
 Г небесний вогонь спалив квіти.

2. Робота за картками

Картка № 1

1. Напишіть твір-мініатюру за темою «Моє ставлення до Зеленоочки».
2. Продовжте речення «Якби я був Зеленоочкою...»
3. Яка головна думка казки?

Картка № 3

1. Напишіть твір-мініатюру за темою «Моє ставлення до чаклуна Кірнаса».
2. Продовжте речення «Якби я був письменником...».
3. Яка ідея казки?

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру за темою «Мій улюблений герой».
2. Продовжте речення «Якби я був чаклуном Кірносом...».
3. Яка тема казки?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 30

КОНТРОЛЬНА РОБОТА. ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА. ТЕСТИ

Мета:

- *Навчальна:* визначити рівень знань, вмін та навичок учнів за допомогою запропонованих завдань.
- *Виховна:* виховувати інтерес до результатів власної праці, старанність, наполегливість.
- *Розвивальна:* розвивати увагу, спритність, точність, послідовність.

Тип уроку: контролю, корекції знань та вмін.

Обладнання, наочність: тестові завдання для самоконтролю у трьох варіантах із рівними рівнями складності.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ПОЯСНЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

IV. ЗАВДАННЯ ДО КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ**I варіант****Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)**

- Що хотів зробити Лис, щоб похизуватись перед товаришами («Фарбований Лис»)?
 - Пофарбуватись у чудернацький колір;
 - вкрасти курку на базарі серед білого дня;
 - заспівати на концерті краще за птахів;
 - обдурити всіх та стати царем.
- Чому Недочеревик забрав Алю до Недоладії («Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»)?
 - Він помстився їй, що вона недомалювала йому черевика;
 - тому що вона побачила його у своїй кімнаті;
 - він хотів зробити її новою королевою Недоладії;
 - вона не довела до кінця соту справу.
- До якого різновиду Хух належала Моховинка («Хуха-Моховинка»)?
 - Лісові;
 - болотні;
 - степові;
 - очеретні.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

Установіть відповідність між персонажами творів та їхнім описом:

1 «...Народилася не ранньою весною, як всі її сестри та брати. Було тоді вже тепле, ясне, веселе літо. Її дуже жаліли й любили, але ж любили не тільки за те, що була вона манісінька, як кошенятко...»	А Коза Лиска («Хуха-Моховинка»)
2 «...Він приходив кожний вечір — Хай чи дощ іде, чи сніг — До голодної малечі І усім приносив сміх...»	Б Хуха-Моховинка («Хуха-Моховинка»)
3 «...маленький чоловічок у величезних чоботях із червоними шнурками...»	В Недоладько («Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»);
	Г Лоскотон («Цар Плаксії та Лоскотон»)
	Д Капітан Макака («Цар Плаксії та Лоскотон»)
	Є Недочеревик («Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»)

Ключ: 1 б; 2 г; 3 є.

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань.

- Охарактеризуйте наступних персонажів казки «Цар Плаксії та Лоскотон»: Плаксії, Лоскотон, Макака.
- Що таке літературна казка? Назвіть її особливості. Наведіть декілька прикладів літературних казок, які ви прочитали.
- Обґрунтуйте, чому важливо доводити справи до кінця (За мотивами казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»).

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- «Сміх подовжує життя» (За мотивами казки «Цар Плаксії та Лоскотон»).
- «І допиши і дочитай і з Недоладії — тікай!» (За мотивами казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»).
- «Я на нім пізнався, як на фарбованім Лисі!» (За мотивами казками «Фарбований Лис»).

II варіант**Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)**

- Яким новим ім'ям назвався Лис після фарбування («Фарбований Лис»)?
 - Марнослав;
 - Хитропліт;
 - Синеслав;
 - Остромисл.
- Як охарактеризував Недоладько країну Недоладію, щоб пояснити Алі, куди вона потрапила («Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»)?
 - Країна, де живуть недороблені справи;
 - країна, де живуть ледарі, які нічого не доводять до кінця;
 - країна, де править Недочеревик;
 - країна, яку не встигли добудувати.
- Чим допомогла Хуха-Моховинка злому діду-лісорубу («Хуха-Моховинка»)?
 - Показала йому стару сосну, яку можна було зрубати замість її домівки;
 - врятувала його від смерті, коли його придавило зрубленою сосною;
 - сховала його від лісника, який гнав за ним;
 - помирила його з онуками, які вважали його негідником.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

1. Установіть відповідність між персонажами творів та їхнім описом.

1 «...Якийсь дивний і страшний звір, з препоганим запахом, покритий не то лускою, не то якимись колючими гудзами, а хвіст у нього — не хвіст, а щось таке величезне і важке, мов довбня...»	А Лоскотон («Цар Плаксії та Лоскотон»)
2 «...Вона нічого не могла доробити до кінця. Ніколи того, що їй клали в тарілку, не доїдала, того, що давали пити, не допивала...»	Б Аля («Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»)
3 «...Голова його мов бочка, Очі — ніби кавуни...»	В Хуха-Моховинка («Хуха-Моховинка»)
	Г Лис Микита («Фарбований Лис»)
	Д Плаксій («Цар Плаксії та Лоскотон»)
	Є Недочеревик («Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»)

Ключ: 1 г; 2 б; 3 д.

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань:

- Охарактеризуйте таких персонажів казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»: Аля, Недороль, Недочеревик.
- Що таке портрет?
- Обґрунтуйте, які наслідки має користолюбство й ошуканство (За мотивами казки «Фарбований Лис»).

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- «Добро вміє прощати» (За мотивами казки «Хуха-Моховинка»);
- «Чи можу я потрапити до Недоладії?» (За мотивами казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»);
- «Що зробив би я на місці Лиса Микити?» (За мотивами казками «Фарбований Лис»).

III варіант**Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)**

- Яка приповідка пішла відтоді, коли чоловік повірив фальшивому приятелеві і дав йому добре одуритися? («Фарбований Лис»)
 - «Я на нім пізнався, як на фарбованім Лисі»;
 - «Брехню краскою не зафарбуєш»;
 - «Я на нім собаку з'їв, а то фарбований Лис»;
 - «Дивиться лисицею, а думає вовком».

2. «Ось і будинок... Але в ньому — ні вікон, не дверей. Навколо ж височіли купи сміття із недороблених речей». Кому належав цей будинок? («Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»)

А Першому Недораднику;	Б Недоладьку;
В Недочеревіку;	Г Недоролю.

3. Яка чарівна істота не згадується в казці «Хуха-Моховинка»?

А Мавка;	Б лісовик;
В Хо;	Г кікімора.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

Установіть відповідність між персонажами творів та їхнім описом.

1 «...Він був увесь перекошений і без лівого вуха, але очі його сяяли привітно й лагідно...»	А Капітан Макака («Цар Плаксії та Лоскотон»);
2 «...Вона була зовсім безпорадною, лежала зі спутаними ногами, голова також застромилася в поплутані мотузки, бідна не могла поворухнутись...»	Б Аля («Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»);
3 «...Лютий посіпака, Віроломний, як змія...»	В Недоладько («Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»);
	Г Лис Микита («Фарбований Лис»);
	Д Коза Лиска («Хуха-Моховинка»);
	Є Плаксій («Цар Плаксії та Лоскотон»)

Ключ: 1 в; 2 д; 3 а.

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань.

- Охарактеризуйте таких персонажів казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»: Недоладько, Перший Недорадник, Недождень.
- Що таке інтонація? Чим відрізняється мова автора від мови персонажів?
- Обґрунтуйте, чому сміх краще ніж сльози. (За мотивами казки «Цар Плаксії та Лоскотон»)

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- «Хто такі недоладяни?» (За мотивами казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»);
- «Мій улюблений персонаж казки «Цар Плаксії та Лоскотон»;
- «Як добрі вчинки змінюють лихих людей?» (За мотивами казки «Хуха-Моховинка»)

УРОК № 31

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ. ДМИТРО НИТЧЕНКО-ЧУБ. «ВОВЧЕНЯ»

Мета:

- **Навчальна:** стисло ознайомити учнів із біографією автора; опрацювати ідейно-художній зміст твору, визначити його тему та ідею, охарактеризувати головних персонажів.
- **Виховна:** виховувати зацікавленість літературою рідного краю.
- **Розвиваюча:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне читання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

1. Бесіда

- ▼ Як ви вважаєте, чи потрібно нам знати письменників нашого краю? Доведіть свою думку.
- ▼ Чи знаєте ви письменників, які народилися та плідно працювали на теренах Харківщини?
- ▼ Чи можемо ми пишатися нашими митцями? Доведіть свою думку.

2. Вступне слово вчителя

— Сьогодні наш урок присвячений видатному письменнику нашого краю Дмитру Нитченку та його оповіданню «Вовчєня».

Що нам відомо про вовка? Вовк — хижий ссавець сімейства Псових. Разом з койотом і шакалом становить невеликий рід вовків. Вовк — найбільша тварина у своєму сімействі: довжина його тіла (з хвостом) може досягати 160 см, висота в холці близько 90 см; маса тіла близько 62 кг. Якщо ми звернемось до міфології, то побачимо, що вовк у міфах, фольклорі і магічних казках уособлював жорстокість, підступність, зло, а також хоробрість і перемогу. Окрім того, за певних обставин вовк міг стати могутнім захисником безпомічних істот. Загалом у багатьох міфологіях Євразії знаходимо сюжет

про виховання родоначальника племені (а іноді і його близнюка) вовчицею. Відомо безліч історій про вовків-прабатьків: римська легенда про капітолійську вовчицю, яка вигодувала Ромула і Рема; давньоіранська — про вовчицю, яка вигодувала Кіра та ін. У степових тюркських народів вовк сприймався як родовий тотем, звідси знамена і штандарти з вовчою головою. Герой — родоначальник, вождь племені чи дружини міг називатися вовком або тим, хто має «голову (тіло) вовка».

Отже, ми дізналися, про вовка у природному та міфологічному світах, але на нашому уроці ми познайомимось з твором письменника, який присвячений цій дикій тварині та її зв'язку з людиною. Цей твір навчить нас цінувати, розуміти і любити природу. Тож давайте перенесемось у село, яке знаходиться неподалік від лісу.

Сьогодні ми познайомимось з його твором, що проймає душу, примушує нас бентежитися, міркувати про зв'язок дикої тварини і людини. Його твір вчить нас цінувати природу, розуміти і любити її. Тож вирушаємо в мандри до села, яке знаходиться неподалік від лісу.

3. Цікаві відомості про автора

Народився Дмитро Чуб у заможній селянській родині на Полтавщині далекого 1905 року. Про своє дитинство, як, зрештою, і про все подальше — доавстралійське — життя, він докладно розповів у дуже цікавій книжці спогадів «Від Зінькова до Мельбурна», що побачила світ в австралійському українському видавництві «Байда». Там само, до речі, опубліковано більшість його книжок.

Навчався майбутній письменник в індустріально-технічній школі в Зінькові, потім був Краснодарський робітфак, де його оголосили класовим ворогом, і з цим тавром його було виключено (така доля в ті часи була характерна для десятків тисяч людей).

Він переїхав до Харкова, вступив на мовно-літературний факультет місцевого педінституту. Там долучився до літературного життя столиці України, познайомився з відомими письменниками, починав працювати в Державному видавництві.

Автор книги «Живий Шевченко», праці «У дзеркалі життя й літератури» (1982), «Орфографічного словника української мови», низки оповідань для дітей; редактор і упорядник книг «Двісті листів Б. Антоненка-Давидовича», «Листи письменників». Його перу належать мемуари у двох томах — «Від Зінькова до Мельбурна» (1990) і «Під сонцем Австралії» (1994). Д. Нитченко — невтомний збирач коштів на підтримку харківського журналу «Березіль», видань молодих авторів. Лауреат літературної премії імені Лесі Українки.

Член Національної Спілки письменників України з 1991 р. Помер 15 вересня 1999 р.

III. СПРИЙНЯТТЯ Й УСВІДОМЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Читання твору вчителем

Тема: взаємостосунки хлопця і вовчєняти, їхнє ставлення один до одного.

Ідея: краси почуттів, гармонія у світосприйнятті людини і тварини.

Основна думка: у неволі дика тварина самотня, незважаючи навіть на догляд і дружбу з людиною.

Жанр: оповідання про природу, дружбу, взаєморозуміння.

Проблематика твору: відповідальність і обов'язок (хлопець доглядав за вовчєням, допомагав по господарству; їздив за п'ятнадцять кілометрів від села в гори по молоко, сир, випасав овець чи скотину). Любов, доброта (до живої істоти — вовчєняти). Автор проводить паралель між тим, як хлопець і вовчєня поступово стають дорослими, розумними, мужніми. І хоча наприкінці твору вони розлучаються, проте зберігають доброту, вірність і любов.

Герої твору: батько, дідусь, Василь, сусіди, вовчєня-вовк, собаки Плахта і Рябко.

Експозиція: батько приніс своєму синові вовчєня, розповідь діда про вовків-хижаків.

Зав'язка: догляд Василя за вовчєням («...виносив з хліва, бігав по двору, драгував його, перекидався, качався разом з ним по траві»); втеча дорослого вовка з двору господарів.

Кульмінація: раптова, бентежна зустріч Василя і вовка-улюбленця.

Розв'язка: важкий смуток і самотність Василя внаслідок неможливості жити з вовком (...хлопець досить далеко відійшов, позаду почулось сумне виття»).

Оскільки ми будемо працювати з текстом твору, давайте пригадаємо, що за літературний жанр оповідання. (Оповідання — невеликий прозовий твір, сюжет якого ґрунтується на певному (рідко кількох) епізоді з життя одного (іноді кількох) персонажа).

Щоб зрозуміти оповідання, нам слід розібратися в складному питанні: людина і природа — хто найголовніший і найважливіший?

2. Робота з текстом казки

- ▼ Назвіть головних героїв казки.
- ▼ Пригадайте, що сталося з вовком.

- ▼ Де влаштував вовчєня хлопчик?
- ▼ Як хлопець назвав вовчєня?
- ▼ Як ставився до Сірка хлопчик?
- ▼ Яким було ставлення батька та дідуса до тварини?
Коротко перекажіть найулюбленіший момент прочитаного твору.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

Знайдіть і зачитайте опис Василя. Які художні засоби використав письменник? Для чого вони використані?

Картка № 2

Знайдіть і зачитайте опис Сірка. Які художні засоби використав письменник? Для чого вони використані?

Картка № 3

Знайдіть і зачитайте опис батька та дідуса. Які художні засоби використав письменник? Для чого вони використані?

2. Незакінчене речення

Оповідання Дмитра Нитченка-Чуба «Вовчєня» мене навчило...

Із творів письменника я дізнався (дізналася) про...

Щоб змалювати героїв, природу оповідання, письменник використав такі художні засоби, як...

Збереження навколишнього середовища залежить від...

Ми можемо допомогти тварині, але...

3. П'ятихвилинне літературне міні-есе

Тема 1. «Тваринний світ навколо нас».

Тема 2. «Дружба Василя і Сірка».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Природа та тваринний світ — наша домівка, яку ми повинні берегти. Вони вчить нас бути мудрими, працюючими, розумно ставитися до її мешканців.

Оповідання Дмитра Нитченка-Чуба «Вовчєня» не тільки розповідає про лісових мешканців, а й подає нам відомості про природу.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти кросворд, ребуси до оповідання.

УРОК № 32

ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ ЗА І СЕМЕСТР

Мета:

- **Навчальна:** систематизувати та узагальнити вивчений учнями матеріал упродовж I семестру.
- **Виховна:** прищеплювати любов до рідної літератури та її митців.
- **Розвиваюча:** розвивати концентрацію уваги, творчу уяву, логічне мислення, кмітливість.

Тип уроку: урок-вікторина.

Обладнання, наочність: дидактичні матеріали.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

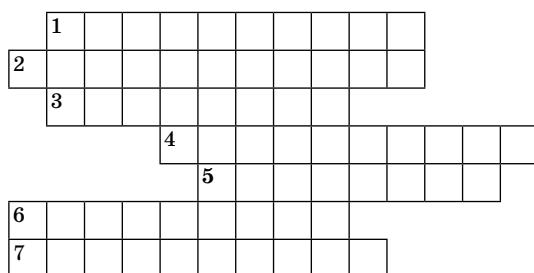
III. ПОЯСНЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

IV. ЗАВДАННЯ ДО КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

I варіант

Кросворд за мотивами казки

«Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»

По горизонталі: 1. Дивний хлопчина без лівого вуха, якого Аля зустріла в казковій країні. (*Недоладько*) 2. Чудернацький чоловік, який переніс Алю в Недоладію. (*Недочеревик*) 3. Головне місто чарівної країни. (*Недоград*) 4. Гвардієць, який звільнив Алю з в'язниці. (*Недобророда*) 5. Ім'я правителя Недоладії. (*Недороль*) 6. Годинникар, який допоміг відремонтувати годинник. (*Недождень*) 7. Перший лихий помічник короля. (*Недорадник*)

По вертикалі: 1. Жанр літератури і фольклору, усне народне оповідання про чудесну подію, що сприймається як достовірне, дуже близький до переказу. (*Легенда*)

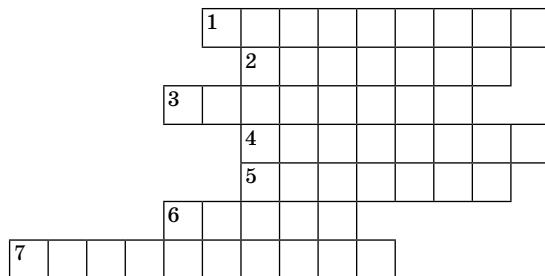
Вгадайте твір за уривком

1. «Ну, слухай, сину: йди ж тепер ти в ліс, та підійди до дерева, та перехрестися тричі, й удар сокирою в дерево, а сам мерщій падай ниць і лежи, аж поки тебе хто не розбудить». (*Летючий корабель*)
2. «В ту ж мить увесь кущ спалахнув голубувато-зеленкуватим полум'ям. Та ще через мить полум'я згасло. І всі побачили, що кущ стоїть неушкоджений — такий же рожевоквітний, усміхнений». (*Неопалима купина*)
3. «То не грім в степу грохоче. /То не хмара світ закрила, — /То татар велика сила / Козаченьків обступила». (*Ой Морозе-Морозенку*)
4. «...Розгорнула бабуся рушничок, а на ньому лише один маленький червоний хрестик у куточку вишито й голка з моточком червоних ниток заколата...» (*Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії*)
5. «Жив собі убогий чоловік з жінкою, а у них був одним один син... Нізащо і за холодну воду не візьметься, а все тільки на печі сидить та просцем пересипається. Уже йому, може, годів з двадцять, а він усе без штанців на печі сидить — ніколи й не злазить». (*Ох*)
6. «І не давали вони вибратися з города, і настав голод великий у городі, і не міг Володимир допомогти, бо ж не було у нього воїнів, а печенігів було сила-силенна. І затягнулась облога города, і був голод великий». (*Білгородський кисіль*)
7. «Лучче давайте підемо по дорозі і спитаємо чоловіка, якого зустрінемо; як скаже, так і буде. Ваша правда — уся моя худоба буде вам; моя правда — ваша худоба буде мені. Так спитаймо до трьох раз». (*Про правду і кривду*)
8. «Він ходив по всій країні / І носив з собою сміх / В розмальованій торбині, /В пальцях лагідних своїх». (*Цар Плаксії та Лоскотон*)
9. «Раз на зорях вчув пес якийсь шелест і зачав боятися. Пробудився ведмідь та й сказав: — Затягнімся в корч, бо ще надійде лев та роздере нас обох! Подумав пес, що лев має бути сильнішим». (*Чому пес живе коло людини?*)
10. «Люди слухали й раділи. Та надходила ніч і страх виповзав на Землю з усіх шпарин. Бо починала Земля трястись і гойдатися. То лютував Чорнобог». (*Берегиня*)

Знайдіть відповідність між твором та персонажем

1 «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»	А Микита
2 «Хуха-Моховинка»	Б Макака
3 «Цар Плаксій та Лоскотон»	В Чорнобог
4 «Фарбований Лис»	Г Хо
5 «Берегиня»	Д Неодоладько
	Є Морозенко

Ключ: 1 д, 2 г, 3 б, 4 а, 5 в.

II варіант**Кросворд за мотивами казки «Летючий корабель»**

По горизонталі: 1. Герой, який шукав води біля озера. (*Обливайло*) 2. Персонаж, який допоміг дурню охолодити баню. (*Морозко*) 3. Хто приніс дурню води живущої їй цілющої? (*Скороход*) 4. Мандрівник, який допоміг розбудити Скорохода, щоб вчасно виконати завдання. (*Стрілець*) 5. Помічник царя, який розтопив баню. (*Грубник*) 6. Кого цар прислав з наказами до дурня? (*Лакей*) 7. Скільки людей прийшло подивитися на диво-корабель. (*Півцарства*)

По вертикалі: 1. Зображення в літературному творі зовнішнього вигляду, пози, рухів, виразу обличчя людини, її одягу, взуття тощо. (*Портрет*)

Вгадайте твір за уривком

- «Саме в цей час прийшли до пана судитися двоє — не поділили лоша, яке привела котрась із кобил. Пан порадив прив'язати кобил і пустити лоша: до котрої підбіжить — та й мати». (*«Мудра дівчина»*)
- «Так хотілося йому / Царським зятем стати, / Що ні разу в ту зиму / Не лягав і спати. / Все ходив, усе він слухав / І нарешті все рознюхав. (*«Цар Плаксій та Лоскотон»*)
- «От поберуть коси та й підуть нібито косити, а де в чорта їм хочеться косити! Заберуться в комиш та й лежати. То оце хлопець, зваривши кашу, вийде на могилу і зачне гукати. А вони й чують да не озиваються» (*«Прийом у запорожці»*).
- «Нічого робити небожеві: віддав багатому дядькові всю свою худобу, а сам zostався голий, босий і голодний. Тяжко прийшлося

йому жити. Бився, бився, сердешний, та й задумав повіситись — узяв він обривок та й пішов у ліс. (*«Про правду і кривду»*)

- «Переселяються ж тоді, коли щось зруйнує милу їм їхню батьківщину. А це буває дуже, дуже тяжко, й вони гірко плачуть. Правда, люди здебільшого того плачу не розуміють, думають, що то стогне вітер, чи скриплять дерева в лісі, або пишуть миші в полі». (*«Хуха-Моховинка»*)
- «Володарем долини був велетень Силун. Коли йшов Силун, від його кроків земля здригалася. Розповідають, що Силун добре розумівся на газдівстві, мав безліч усякої худоби». (*«Як виникли Карпати»*)
- «Нечувана радість запанувала в звірячій царстві. Зараз кинулися робити порядки. Орли та яструби наловили курей, вовки та ведмеді нарізали овець, телят і нанесли цілу купу перед нового царя. Сей узяв часточку собі, а решту по справедливості розділив між усіх голодних». (*«Фарбований Лис»*)
- «В тім краю, де ото трапилась така посуха, та жила одна вдова, а в тієї вдови була всього-на-всього одна дочка. Захорувала вдова без води, і дочка, щоб не вмерла її мати, взяла глечик та й пішла шукати води». (*«Про Зоряний Віз»*)
- «Славу творимо Тобі, нехай летить вона птицею ясною, сповіщаючи усім предкам руським, що шануємо та поклоняємося Сонцю Всевишньому». (*«Дажбог»*)
- «Таке місто може хіба що приснитися у примарному сні. На кривулястих вуличках безладно стояли не будинки, а якісь розвалюхи. Один будинок був наче ножем перерізаний навпіл». (*«Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»*)

Знайдіть відповідність між автором та твором

1 І. Франко	А «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»
2 В. Королів-Старий	Б «Хуха-Моховинка»
3 В. Симоненко	В «Ярослав Мудрий»
4 Г. Малик	Г «Що за птиця?»
5 Л. Глібов	Д «Цар Плаксій та Лоскотон»
	Є «Фарбований Лис»

Ключ: 1 є, 2 б, 3 д, 4 а, 5 г.

Із народної мудрості. Загадки. Прислів'я та приказки

УРОК № 33

ЗАГАДКА ЯК ВИД УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ. ЗМІСТ І ФОРМА ЗАГАДОК

Мета:

- *Навчальна*: ознайомити учнів зі світом загадок; проаналізувати програмні фольклорні твори; визначити їх зміст та форму.
- *Виховна*: прищеплювати любов до фольклору.
- *Розвивальна*: розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне читання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Які види усної народної творчості ви знаєте?
- ▼ Що ви вже знаєте про загадку?
- ▼ Чи подобаються вам загадки?
- ▼ Коли ви вперше почули про загадку?
- ▼ Чи можна стверджувати, що загадка — це скарб народу?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

Учитель. Загадка — це схованка народної мудрості, але це також наше з вами відкриття світу. Саме тому тема нашого уроку — «Загадки».

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Загадка — ще один скарб нашої мови, який дістався нам у спадок від предків, це дотепне метафоричне запитання, поставлене у формі хитромудрого короткого опису будь-якого предмета чи явища. Це своєрідний і дуже давній вид народної творчості. Загадування в Україні завжди було неодмінною умовою не лише розумового розвитку дитини, а й випробовування кмітливості, мудрості та зрілості дорослих. У сиву давнину загадкам надавали магічного значення, вони були пов'язані з культовими обрядами й звичаями. Вміле одгадування загадок вважалося ознакою розуму і щасливої вдачі.

Ми повинні з вами ознайомитися із тематикою загадок, їхніми різновидами, особливостями. Відгадуючи загадки, ви розвиваєте свою кмітливість, фантазію.

Специфіка загадок полягає в тому, що в них зашифровано якийсь предмет чи явище і треба відшукати його первісне значення.

Загадки мають багато спільного з прислів'ями, приказками, образними порівняннями. Їх об'єднує насамперед метафоричність, що ґрунтується на спостереженнях над природою і побутом, а також стислість і чіткість викладу.

Загадки виникли дуже давно, коли людина ще не розуміла багатьох явищ природи, боялася й обожнювала їх. Щоб пристосуватися до диких тварин, до небесних явищ (грому, блискавки), до різноманітних духів та дивовижних істот, у яких тоді вірили, їм давали умовні імена, назви, щоб не прогнівити.

Дуже цікаво відображують загадки народний світогляд, наприклад, про день і ніч, які ворогували між собою: «Сестра до брата в гості йде, а брат від сестри втікає», «Двоє стоячих, двоє ходячих, та два роздорники». (Небо і земля, сонце і місяць, день і ніч)

Загадки були і засобом виховання, розвитку розуму, перевірки кмітливості. Вони спонукають до порівняння, зіставлення речей, вчать спостерігати за природою, виділяти головне.

2. Робота в словничках

Загадка (від слова «гадати» — думати, вгадувати, загадувати) — жанр усної народної творчості, дотепне запитання, часто у віршованій формі; є у фольклорі всіх народів світу.

3. Тематика загадок

- ▼ Явища природи: «А що сходить без насіння?» (*Сонце*); «А що біжить без перестанку?» (*Час*); «А що шумить без буйного вітру?» (*Річка*)

- ▼ Людина: «Між білими березами талалай плеще». (*Зуби, язик*)
- ▼ Рослинний і тваринний світ: «Чотири чотирники, два закопирники, а третій вертун». (*Корова*); «Хату на хаті має, жабам рахунок знає». (*Лелека*); «Вдень мовчить, а вночі кричить». (*Сова*)
- ▼ Духовне життя людини: «А що плаче — сліз не має?» (*Серце*); «А що горить без полум'я?» (*Любов*)
- ▼ Трудова діяльність: предмети побуту, знаряддя праці: «Між ногами — тривога, на пузі дорога». (*Прядка*); «В лісі росте, у коня колихається, у баби теліпається». (*Сито*)
- ▼ Загадки можуть мати національні образи: «Прийшли татари, людей забрали, а хата вікном утекла» (*Рибалка. Риба, вода, волок*); «Під одним козирком чотири козаки стоять» (*Ніжки стола*).

4. Ознаки загадки

Конкретність теми, лаконізм, стійкість традиції українського народу.

5. Основні типи

- ▼ Предмети зіставляються на основі їхнього загального зовнішнього вигляду, схожості: «За лісом, за пралісом золота діжа горить». (*Сонце*); «Ой на горі гай, під гаєм мигай, під мигаєм лупай, під лупаєм сапай, під сапаєм хапай». (*Волосся, вії, очі, ніс, рот*) Зіставлення предметів відбувається на ґрунті їхньої зовнішньої схожості за кольором: «Два ряди білих хуст, а всередині червона запаска». (*Зуби і язик*); «Красно, ясно в землю вросло». (*Буряк*)
- ▼ Предмети зіставляються на основі ознак їхньої внутрішньої організації: «В одній барилі та дві пиві, а барило без дна і без чопа». (*Яйце*)
- ▼ Предмети порівнюються за їхніми функціями та роллю в побутовому житті народу: «Біленьке, синеньке, увесь світ одягає». (*Голка*)
- ▼ Предмети порівнюються за особливостями їхнього руху, співвідношенню нерухомого і рухомого: «Батько лежить в сповитку, а син пішов по світу». (*Вогонь і дим*); «Стоїть дід над водою, коливає бородою». (*Очерет*)
- ▼ Предмети зіставляються за особливостями їхнього руху та на основі спільних властивостей їхнього переміщення та їхньої поведінки: «Без ніг, без рук, а вилізе на друк». (*Горох*); «Без рук стука, без вогню горить». (*Блискавка і грім*)

6. Форма загадок

- ▼ Загадки-запитання складаються з одного питального речення, яке зазвичай починається з'ясувальними сполучниками: «що

то», «хто», «кому». Творення художнього образу в цих текстах відбувається за принципом повідомлення якостей і властивостей предмета загадування. Наприклад: «Що то за твір, що ні чоловік, ні звір, а має вуса?» (*Ячмінь*); «Що то: з гори лисий заглядає, а з долини босий бреше?» (*Місяць та собака*); «В кого кам'яна сорочка?» (*В черепахи*); «Кому кланяємося, а він з хвостом?» (*Духу святому*); «Хто на собі ліс носить». (*Олень*)

- ▼ Загадки-розповіді можемо назвати найменшими художніми творами з найрізноманітнішою тематикою. Наприклад, певні загадкові формули становлять маленькі ескізи, замальовки з навколишнього життя, хоч за цими картинками «проглядає» всього одна річ, якість одне явище: «Гуска плавала, плавала і загубила хвіст». (*Голка*); «Стоять коні на припоні, не п'ють, не їдять, а щоденно гладшають». (*Огірки*). Часто такі малюнки забарвлені доброзичливим народним гумором: «Сидить дід за дошками, стріля в бабу галушками». (*Ткацький верстат*) «Між двома осиками б'ються хлопці язиками». (*Дрова і вогонь*). Деякі з цих творів нагадують сатиричні каламбури: «Півень каже "Пкудкудак", курка каже "Птак!"» (*Чоловік їсти просить, а жінка каже чортового батька*).
- ▼ Загадки-байки — це короткі, здебільшого ритмізовані, з м'яким полиском гумору сюжетні твори. Вони мають струнку композиційну будову, зазвичай складаються з двох-трьох розповідних речень, часом містять питальне. Вони вимагають не лише образного сприйняття довколишнього світу, але й досконалого його знання. «Прийшла шайда-байда, взяла штрики-брики; як почули м'якиники та сказали житникам: "Сідайте на вівсяники, доганяйте шайду-байду, віднімайте штрики-брики". (*Вовк вхопив козу, почули собаки й почали гавкати, ніби кажучи людям: "Сідайте на коней, доганяйте вовків та відніміть козу"*), або загадка: «Прийшла Тота під наші ворота, питається Лепети: «Чи вдома Понура?» (*Прийшов вовк і питає собаки, чи вдома свиня*). У цій загадці-байці назви тварин сховані під іменами, в яких зашифровано риси, характерні для тварин, про які йдеться.
- ▼ «Книжні» загадки, міні-твори, що мають сюжет і, очевидно, потрапили до фольклору. Наприклад, «Ко мні, растуцу у землі, прийде сівня Адамова; обрубаста мі руці і нозі, возложиша на главу мою вінець і омрачихомся ми світ». (*Млинове каміння*) «Із землі создан, яко Адам; ввержен в пещ огненную, яко три отроці; на колесницю возведен, яко Іосихв; от чрева его всі ми питаємся; а умроша п не погребова». (*Горщик глиняний*)

- ▼ Наступна група — загадки у формі стисло діалогу. Як відомо, діалог — це тип усного мовлення, який за своєю формою є розмовою двох або кількох осіб. Загадка (*за будовою двочленна*), також передбачає діалог. Наприклад, «Швидка-прудка, куди йдеш?» — «А тобі, стрижене-мижене, нащо?» (Вода і очерет); «Стукотни, грукотни, куди ви йдете?» — «Смалене, палене, на що вам те?» (*Відра й горшки*).

7. Робота з картками (за вибором)

Деяким учням учитель роздає картки, на котрих зображені різні тварини, комахи, до яких потрібно скласти загадку і записати на цій картці. У цей час решта учнів разом з учителем відгадують загадки зі збірника. Той, хто склав загадку, читає її, учні відгадують, а потім роздивляються картинку.

8. Літературна гра «Найкмітливіші»

Клас поділяється на дві команди (дівчат та хлопців). Гра минає в два етапи: I етап — «Запитанка»; II етап — «Відгадочка».

I етап — «Запитанка»

За кожен правильну відповідь — 2 бали.

- ▼ Що таке загадки?
- ▼ Навіщо люди складали загадки?
- ▼ З яких частин складається загадка? (*Із власне загадки і відгадки*)
- ▼ Які є види загадок?
- ▼ Хто є автором загадок?

II етап — «Відгадочка»

За кожен правильну відповідь — 1 бал.

Відгадайте загадки.

Загадка	Відгадка
П'ять братів: віком рівні, зростом різні	пальці
Що можна побачити з заплющеними очима?	сон
Ношу багато років їх, а полічити не можу	волосся
Прозорий, як скло, не вставиш у вікно	льод
З гілки на гілку стриба, як комашка, легка й моторна, та проте не пташка	білка
Хто вміє на всіх мовах говорити?	відгомін, луна
Сім братів, усі вони однакового віку, а імена в них різні	дні тижня

Загадка	Відгадка
У носатого Івана Одежина дерев'яна. Він у чистім полі ходить І по ньому носом водить. Не стрижений, не чесаний — Гострим ножем затесаний	олівець
Кулька крутиться, працює, А з-під кульки — рідина. Швидко лігеру малює На папері — ось вона	ручка
Дуже я потрібна всім — І дорослим, і малим. Всіх я розуму учу, А сама завжди мовчу	книга
Великий будинок у місті стоїть, Та завжди, як вулик бджолиний, шумить. Як чаша, він повний знаннями, Ласкавий будинок цей з нами	школа
Хату на хаті має, жабам рахунок знає?	лелека

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

- Від якого слова походить слово «загадка»?
А Говорити; Б відтворювати;
В гадати; Г сміятись.
- Яка загадка складається з одного питального речення за допомогою слів «Що то», «Хто»?
А Загадка-розповідь; Б загадка-байка;
В загадка-діалог; Г загадка-запитання.
- Яку загадку можемо назвати найменшим художнім твором?
А Загадка-розповідь; Б загадка-байка;
В загадка-діалог; Г загадка-запитання.
- Які є загадки з гумористичним сюжетом?
А Загадка-розповідь; Б загадка-байка;
В загадка-діалог; Г загадка-запитання.
- Які загадки за своєю формою є розмовою двох або кількох осіб?
А Загадка-розповідь; Б загадка-байка;
В загадка-діалог; Г загадка-запитання.

6. Яка тематика загадки «Вдень мовчить, а вночі кричить»?
 А Рослинний і тваринний світ; Б трудова діяльність;
 В людина; Г явище природи.
7. Яка тематика загадки «В лісі росте, у коня колихається, у баби теліпається»?
 А Рослинний і тваринний світ; Б трудова діяльність;
 В людина; Г явище природи.
8. Яка тематика загадки «Між білими берізками телепай плеще»?
 А Рослинний і тваринний світ; Б трудова діяльність;
 В людина; Г явище природи.
9. Яка тематика загадки «А що сходить без насіння?»
 А Рослинний і тваринний світ; Б трудова діяльність;
 В людина; Г явище природи.
10. Яка тематика загадки «А що плаче — сліз не має»?
 А Духовне життя людини; Б трудова діяльність;
 В людина; Г явище природи.
11. Відгадайте загадку «Під одним козирком чотири козаки стоять»:
 А ніжки стола; Б стіни хати;
 В ліжку; Г піч.
12. Відгадайте загадку «А що горить без полум'я?»:
 А ненависть; Б любов;
 В зрада; Г радість.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

- Напишіть твір-мініатюру «Загадка — скарб українського народу».
- Що ви знаєте про загадку-діалог?
- Поясніть значення слова «загадка».

Картка № 2

- Напишіть твір-мініатюру «Мое ставлення до загадки».
- Що ви знаєте про загадку-байку?
- Поясніть значення виразу «усна народна творчість».

Картка № 3

- Напишіть твір-мініатюру «Загадка-розумниця».
- Що ви знаєте про загадку-розповідь?
- Які жанри усної народної творчості ви знаєте?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 34

ВИДИ ЗАГАДОК (ПРО ЛЮДЕЙ, ЇХНЄ ЖИТТЯ, ПРО ПРИРОДУ, РОСЛИН, ТВАРИН). ХУДОЖНІ ЗАСОБИ В ЗАГАДКАХ

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів зі світом загадок; проаналізувати програмні фольклорні твори; визначити їхні види та художні засоби.
- **Виховна:** виховувати любов до усної народної творчості.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне читання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань. Розгадування кросворду

- Не хожу я, а скакаю,
 Бо нерівні ноги маю.
 Через поле навмання
 Перегнав би я коня.
- Ось хатина, в ній співак.
 Як цю пташку звали...
- Стоїть дід над дашками,
 кида в бабу галушками.
- Котиться клубочок
 Зовсім без ниточок.
 Замість ниточок —
 Триста колючок.

5. Двоє ходять, двоє — дивляться, одна водить і наказує.
6. Завжди в роті, а не проковтнеш.
7. Швидко скрізь цей літає,
Безліч мошок поїдає,
За вікном гніздо буде,
Тільки в нас він не зимує.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Загадки — це своєрідні перлини народної мудрості й творчості. Вони не тільки розвивають у людині гостроту розуму, догадливість, кмітливість, а й відкривають поетичну сторону звичайних речей, предметів і явищ.

Специфікою загадок є те, що в них у завуальованій формі зашифровано якийсь предмет чи явище, первісне значення якого треба відшукати. Щоб їх розгадати, потрібно вміти бачити спільне в конкретному й абстрактному, а метафоричні образи загадки замінювати реальними.

Загадки завжди виступали засобом естетичного освоєння навколишньої дійсності: розвивали естетичний смак, сприяли образному баченню різних предметів і явищ у житті, допомагали відчутти зображувальну силу слова.

2. Художні засоби в загадках

Загадки — це вид художньої творчості народу, тому в них часто використовуються такі художні засоби, як повтори («Торох, торох, розсипався горох, почало світати — нема що збирати» — зорі), епітети та гіперболи («Біг кінь білобокий понад яр глибокий; як упав — на весь світ задривав» — грім), антоніми («Чорна корова всіх людей поборолала, а біла кобила всіх побудила» — ніч і день), метафори («Сиві воли усе поле злягли» — туман), іронія, гумор («Сидить дід за подушками і стріляє галушками» — град), парадокси («— Вона Червона? — Ні, чорна. — Чому ж вона біла? — Тому що зелена» — смородина); зменшувально-пестливі слова («Діжечка на діжечці, діжечка на діжечці, а зверху китичка» — очерет) та ін.

3. Види загадок

Тематика загадок різноманітна:

Про явища природи: «А що сходить без насіння?» (Сонце); «А що біжить без перестанку?» (Час); «А що шумить без буйного вітру?» (Річка); «Всіх годує, напуває, а про неї не кожен дбає». (Земля); «Піднялися ворота — всьому світу красота». (Веселка).

Про людину: «Між білими березами талалай плеще». (Зуби, язик); «Що воно за штука, що день і ніч стука». (Серце) «Дві зірки весь світ бачать». (Очі); «Завжди в роті, а не проковтнеш». (Зуби)

Про рослинний і тваринний світ: «Чотири чотирники, два закопирники, а третій вертун». (Корова) «Хату на хаті має, жабам рахунок знає?» (Лелека); «Вдень мовчить, а вночі кричить». (Сова); «Сім солов'ят на одній подушці сидять». (Бджоли); «Літом у шубі, зимою в шапці». (Дерево); «Має гребінь, та не може ним чесатися». (Півень)

4. Рубрика «Знавець загадки»

Розкажіть усе про загадку (за схемою).

Загадка → утворення загадки → форми загадки.

5. Рубрика «Дерево-загадка»

На дошці намальоване дерево, на ньому закріплені маленькі аркуші із загадками. Кожен учень підходить до дерева та «зриває» аркуш. Читає загаду, відгадує її, або відгадує за допомогою класу.

Орієнтовні загадки

1. Стоїть серед моря червона комора. (Сонце)
2. Золотий пішов, а срібний прийшов. (Сонце і місяць)
3. Загадаю загадки на три граматики: усім трьом, що перед вікном. (Сонце, Місяць, зорі)
4. Іде лісом — не тріщить, іде водою — не плюскотить, іде до хати — на нього пси не гавкають. (Сонячний промінь)
5. Через вікно суне золоте сукно. (Небо і сонце).
6. Не дід, а з бороною, не корова, а доїться. (Коза)
7. Живе в лісі; хижий, дикий, душить курей та індиків. (Лис)
8. Від нежданого приходу вона хутко скаче в воду. (Жаба)
9. Маленький, сіренький, по гаях літає, а вночі співає. (Соловейко)
10. Довгі ноги, довгий ніс, по болоті ходить скрізь. (Чапля)
11. Стоїть півень на току у червонім ковпаку. (Мак)
12. Стоїть дід над водою, трясє бороною. (Очерет)
13. Не сіють, не саджають — самі виростають. (Волосся)
14. Повен хлівець білих овець. (Рот)
15. Що воно за штука, що день і ніч стука. (Серце)
16. Сопе, хропе, часом чхає, сюди-туди зазирає; на морозі замерзає, бо одєжини не має. (Ніс)

6. Рубрика «Складіть загадку» (з указаних слів) та відгадайте

1. Воно, ніч, що, за, що, день, штука, і, стука?
2. Колода, болота, згниє, не, серед, не, лежить, і, заіржавіє.
3. Насіння, сіє, поле, хто розуміє, чорне, його, біле, той.

4. Маленький, мене, відразу, я, та, глянеш, на, свій, спритненький, знайдеш, шлях.
5. Червона, низько, до, пахуча, близько, росте, солодка, землі.
Відповіді
1. Що воно за штука, що день і ніч стука? (*Серце*)
2. Лежить колода серед болота, не згниє і не заіржавіє. (*Язик*)
3. Біле поле, чорне насіння, хто його сіє, той розуміє. (*Книжка*)
4. Я маленький, та спритненький, глянеш на мене — відразу знайдеш свій шлях. (*Компас*)
5. Червона, солодка, пахуча, росте низько, до землі близько. (*Суниця*)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Відгадайте загадку «Народився восени, навесні вмираю»:
А сніг; Б хліб;
В мороз; Г вітер.
2. Відгадайте загадку «Зроду рук своїх не має — візерунки виліває»:
А сніг; Б хліб;
В мороз; Г вітер.
3. Відгадайте загадку «Ні листя, ні гілля — у гаю зростають»:
А гриб; Б трава;
В суниця; Г квітка.
4. Відгадайте загадку «Головата, джэнджуриста, сорочок наділа триста, а нога — одна»:
А картопля; Б морква;
В капуста; Г буряк.
5. Відгадайте загадку «Що то за курочка, що під землею несеється?»:
А морква; Б буряк;
В капуста; Г картопля.
6. Яка форма цієї загадки: «Довгий, зелений, добрий солоний, добрий і сирий, хто він такий?»
А Загадка-діалог; Б загадка-байка;
В загадка-запитання; Г загадка-розповідь.
7. Якої тематики ця загадка «Бочка стогне біля тину, завалившись бочком»?
А Про тварину; Б про рослини;
В про людину; Г про явища природи.

8. Якої тематики ця загадка «У зеленим зіллі Виросли дівчатка — Вії у них білі, Золоті очатка»?
А Про тварин; Б про рослини;
В про людину; Г про явища природи.
9. Якої тематики ця загадка «Як летів — блискотів. Як упав — землею став»?
А Про тварину; Б про рослини;
В про людину; Г про явища природи.
10. Якої тематики ця загадка «Все життя один одного наздоганяють, а обігнати один одного не можуть»?
А Про тварин; Б про рослини;
В про людину; Г про явища природи.
10. Якої тематики ця загадка «У білій одежині, В хустині зелененькій Сумує край стежини Тонесенька Оленка»?
А Про тварин; Б про рослини;
В про людину; Г про явища природи.
11. Якої тематики ця загадка «Щоб кравець — не кравець. І щоб швець — так не швець. А ножиці у руках І щетинка у зубах»?
А Про тварину; Б про рослини;
В про людину; Г про явища природи.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть твір-мініатюру «Цікаві загадки».
2. Охарактеризуйте загадки про природу.
3. Відгадайте загадку «Невелике, без'язике, а здаля приносить вість». (*Радіо*)

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру «Дивовижний світ загадки».
2. Охарактеризуйте загадки про людину.
3. Відгадайте загадку «Ну й нахабна птиця, Що літає в хаті — Навіть не боїться Вам на ніс сідати!» (*Муха*)

Картка № 3

1. Напишіть твір-мініатюру «Загадка в житті людини».
2. Охарактеризуйте загадки про тварин та рослинний світ.
3. Відгадайте загадку «Малючок гривастий по всій хаті іздившастав та й в куток сховався». (*Віник*)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 35

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ. ЇХНЯ КРАСА Й МУДРІСТЬ. НАРОДНЕ УЯВЛЕННЯ ПРО ДОВКОЛИШНІЙ СВІТ. ВИДИ ПРИСЛІВ'ІВ І ПРИКАЗОК

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів зі світом прислів'їв та приказок; проаналізувати програмні фольклорні твори; визначити їх види та вивчити поняття.
- **Виховна:** виховувати любов до фольклору.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне читання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається.
Народна мудрість

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань. Бесіда

- ▼ Що ви вже знаєте про прислів'я та приказки?
- ▼ Хто є автором прислів'їв та приказок?
- ▼ Які ви знаєте прислів'я?
- ▼ Прислів'я та приказки — це жанр української народної творчості?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Прислів'я та приказки належать до неціненних коштовностей фольклору будь-якого народу, в тому числі — українського, — короткі влучні вислови, які образно та лаконічно передають нащадкам висновки з життєвого досвіду багатьох поколінь предків. Вони є узагальненою пам'яттю народу та результатом його спостережень

над життям і явищами природи, що дає змогу молодому поколінню формулювати погляди на етику, мораль, історію й політику.

Прислів'я та приказки становлять звід правил, якими людина має керуватися в повсякденному житті. Вони рідко тільки констатують якийсь факт, скоріше рекомендують чи застерігають, схвалюють або засуджують, — словом, повчають, бо за ними стоїть авторитет поколінь нашого народу, чия невичерпна талановитість, високе естетичне чуття й гострий розум і тепер продовжують примножувати і збагачувати духовну спадщину, що громадилася віками. Чіткої межі між прислів'ями та приказками не існує, а основна відмінність полягає насамперед у тому, що прислів'я є більш розгорнутими, ніж приказки.

Багато українських прислів'їв виражають любов до Батьківщини, готовність її захищати, осуд зрадників, стверджують необхідність дружби між народами тощо.

Виникають прислів'я постійно, але поширюються в народі й передаються від покоління до покоління лише найцінніші й найвлучніші з них. Справжні народні прислів'я поєднують у собі глибокий зміст із дуже простою, але образною формою, їх легко запам'ятовувати й виголошувати. Прислів'я, як правило, короткі, будова їх відзначається симетричністю, поділом на частини, що римуються між собою; рими в них багаті й іноді несподівані. Часто прислів'я будуються з використанням або синтаксичного паралелізму («Хвали жито в стогу, а пана в гробу»), або протиставлення («Рання пташка дзьобик чистить, а пізня очиці жмуриць»). Найчастіше прислів'я використовують метафору, а також гіперболу («Такий тупий ніж, що й киселю не ріже»), іронію («Поможе, як мертвому кадило»), порівняння («Живе, як у батька за пазухою»), епітети («У лиху годину узнаєш вірну людину») та інші тропи. Можна виявити такі особливості народних прислів'їв: узагальнення народного досвіду; повчальність; стислість і ємність висловленої думки; влучність і поетичність; використання слів у прямому й переносному значеннях; малий обсяг.

2. Теорія літератури

Прислів'я — мала форма народної поетичної творчості, короткий, ритмізований вислів, що несе узагальнену думку, висновок, іносказання з дидактичним ухилом. «Життя прожити — не поле перейти».

3. Особливості народних прислів'їв:

- узагальнення народного досвіду;
- повчальність;

- стислість і ємність висловленої думки;
- влучність і поетичність;
- використання слів у прямому й переносному значеннях;
- малий обсяг.

4. Будова прислів'їв

- Загальне судження і додатки, тлумачення, повчання.
- Чітка композиція підтримується ритмічним строем. В основу його покладено тонічний розмір, заснований на ударних і ненаголошених складах.

5. Виразальні засоби мови прислів'їв

- *Епітети*: Біла, рум'яна — рівно кров з молоком.
- *Порівняння*: Жіноче серце, що котел кипить.
- *Метафора*: Дружина співає, а чоловік вовком виє.
- *Гіпербола*: Така красава, що у вікно гляне — кінь пряне, на двір вийде — три дні собаки гавкають.

6. Теорія літератури

Приказка — стійкий вислів, у якому дається образна характеристика певного явища. Зміст її, на відміну від прислів'я, не має звичайно повчального характеру, їй властива синтаксична незавершеність. Досить часто це вкорочене прислів'я, наприклад: «як сніг на голову», «вивести на чисту воду», «лисячий хвіст», «вовчий рот», «собаку з'їв».

6. Тематика прислів'їв

- Прислів'я та приказки про мову. (*Птицю пізнати по пір'ю, а людину по мові, удар забувається, а слово пам'ятається, чоловік має два вуха, щоб багато слухав, а один язик, щоб менше говорив.*)
- Прислів'я та приказки про добро. (*Все добре, що добре кінчається.*)
- Прислів'я та приказки про працю. (*Будеш трудитися — будеш кормитися, маленька праця краща за велике безділля, треба нахилитися, щоб з криниці води напиться.*)
- Прислів'я та приказки про розум, знання та уміння. (*Вік живи — вік учиш, кожна пригода — до мудрості дорога, хто знання має, той мур зламає.*)
- Прислів'я та приказки про життя. (*День довгий, а вік короткий, життя біжить — як музика дзвенить, життя закоротке для щастя, а задовге для терпіння.*)
- Прислів'я та приказки про тварин. (*Бійся не того собаки, що бреше, а того, що ластиться, дарованому коневі в зуби не дивляться, кіт з хати — миші танцюють*)

- Прислів'я та приказки про взаємини між людьми. (*Один у полі не воїн, всі за одного, один за всіх, дружній череді і вовк не страшний*)
- Прислів'я та приказки про природу та її явища. (*Нема тієї драбини, щоб до неба дістала, місяць — козацьке сонце, Вода в решеті не встоїться*)

7. Практичні завдання

7.1. Розподіліть прислів'я та приказки за вказаним зразком.

Прислів'я	Приказка
Зразок: Рідна мова — не полова: її за вітром не розвієш	Зразок: Рідна мова — не полова її за вітром не розвієш

Приказка: «Правда очі коле», «У страху великі очі», «Ото велике цабе!», «Дожився до ручки», «Він третій калач».

Прислів'я: «Рання пташка дзьобик чистить, а пізня очиці жмурить», «Такий тупий ніж, що й киселю не ріже», «Живе, як у батька за пазухою», «У лиху годину узнаєш вірну людину», «Хвали жито в стогу, а пана в гробу».

7.2. Рубрика «Добери прислів'я та приказки» (Вчитель говорить слова — на позначення предмету)

1. Перо (*Гарна птиця пером, а чоловік розумом*);
2. Меч (*Від меча рана загоїться, а від лихого слова — ніколи*);
3. Хата (*Своя хата — своя правда, своя стріха — своя втіха*);
4. Голова (*Шануй свою голову, бо друга не виросте*);
5. Камінь (*Хто мусить, той і каменя вкусить*);
6. Залізо (*Куй залізо, поки гаряче*);

7.3. Встановіть відповідність за тематикою.

1. Слово — не горобець, вилетить — не спіймаєш. (*Про мову*)
2. Добра пряха на скіпку напряде. (*Про працю*)
3. Де старий спотикнеться, там нехай молодий добре напнеться. (*Про розум*)
4. Свій хоч не заплаче, то скривиться, хоч не скривиться, то не висміє. (*Про сім'ю*)
5. Біда, коли один в бороні, а десять в стороні. (*Про дружбу*)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Мала форма народної поетичної творчості, короткий, ритмізований вислів, що несе узагальнену думку, висновок, іносказання з дидактичним ухилом. Це:

А прислів'я;

Б приказка;

В загадка;

Г легенда.

2. Стийкий вислів, у якому запропонована образна характеристика певного явища, це:
А прислів'я; **Б** *приказка*;
В загадка; **Г** легенда.
3. До якої тематичної групи належить прислів'я «З ким поведешся, того й наберешся»?
А *Про дружбу*; **Б** про працю;
В про тварин; **Г** про життя.
4. До якої тематичної групи належить прислів'я «Печені голуби не летять до губи»?
А Про дружбу; **Б** *про працю*;
В про тварин; **Г** про життя.
5. До якої тематичної групи належить прислів'я «Життя закоротке для щастя»?
А Про дружбу; **Б** про працю;
В про тварин; **Г** *про життя*.
6. До якої тематичної групи належить прислів'я «Кіт з хати — миші танцюють»?
А Про дружбу; **Б** про працю;
В *про тварин*; **Г** про життя.
7. До якої тематичної групи належить прислів'я «Ранні пташки росу п'ють, а пізні — слізки ллють»?
А Про дружбу; **Б** *про працю*;
В про тварин; **Г** про життя.
8. До якої тематичної групи належить прислів'я «Хто знання має, той мур зламає»?
А Про дружбу; **Б** *про розум*;
В про тварин; **Г** про життя.
9. До якої тематичної групи належить прислів'я «Вода в решеті не встоїться»?
А Про дружбу; **Б** про розум;
В про тварин; **Г** *про явища природи*.
10. До якої тематичної групи належить прислів'я «Чоловік має два вуха»?
А Про дружбу; **Б** про розум;
В *про мову*; **Г** про явища природи.
11. До якого жанру належить приказка «Собаку з'їв»?
А Прислів'я; **Б** *приказка*;
В загадка; **Г** легенда.

12. До якого жанру належить прислів'я «Життя прожити — не поле перейти»?
А *Прислів'я*; **Б** приказка;
В загадка; **Г** легенда.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть твір-мініатюру «Яке коріння, таке й насіння».
2. Охарактеризуйте особливості прислів'їв.
3. Поясніть зміст прислів'я: «Дім без книги — день без сонця».

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру «Прислів'я та приказки — окраса української мови».
2. Яке призначення прислів'їв та приказок?
3. Поясніть зміст приказки «Величається, як заєць хвостом».

Картка № 3

1. Напишіть твір-мініатюру «Мої улюблені приказки та прислів'я».
2. Що таке прислів'я та приказки?
3. Поясніть зміст приказки «Говорить так, ніби три дні не їв».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 36

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ. «З ГЛИБИН МОРЯ ДІСТАЮТЬ ПЕРЛИНИ, А З ГЛИБИН КНИГ — ЗНАННЯ». ТВІР-РОЗДУМ ЗА ПРИСЛІВ'ЯМИ

Мета:

- **Навчальна:** закріплювати навички правильно будувати текст-міркування, вчити розкривати абстрактно-загальні поняття.
- **Виховна:** виховувати людяність, гуманізм у стосунках, великодушність та самопожертву, скромність, бережливе ставлення до природи.
- **Розвивальна:** розвивати зв'язне мовлення, увагу, пам'ять, мислення, уміння логічно й послідовно викладати думки на папері, словесно передавати свої почуття й переживання.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**1. Забезпечення емоційної готовності до уроку****2. Перевірка домашнього завдання****3. Актуалізація опорних знань. Бесіда**

- ▼ Що ви знаєте про прислів'я?
- ▼ Які ви знаєте прислів'я?
- ▼ На які теми можна поділити прислів'я?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

Учитель. Сьогодні на уроці ми спробуємо об'єднати дивовижну красу перлини з духовною красою книги. Також ви напишете твір-роздум «З глибин моря дістають перлини, а з глибин книг — знання».

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ**1. Бесіда**

- ▼ Як ви розумієте прислів'я «З глибин моря дістають перлини, а з глибин книг — знання»?
- ▼ Чому саме перлину порівнюють зі знаннями, а книгу з морем? Доведіть свою думку.
- ▼ Які ще ви знаєте прислів'я про книгу або знання? (*Знання — сонце, книга — вікно, Книга — твій друг, без неї, як без рук, Не на користь книжку читати, коли вершки лиш знімати*)

2. Рубрика «Вислови про книгу»

1. Читаючи вперше хорошу книгу, ми переживаємо відчуття, ніби знайшли нового друга. Перечитати книгу — значить знову побачити давнього друга (*Вольтер*).
2. Любіть книгу, вона полегшить вам життя, по-дружньому допоможе розібратися в строкатій і бурхливій плутанині думок, почуттів, подій, вона навчить вас поважати людину і самих себе, вона надихає розум і серце почуттям любові до світу, до людини (*Максим Горький*).
3. Книги — це скарби людського розуму, які мають переходити в спадок від покоління до покоління на вжиток тих, хто народиться згодом (*Д. Аддісон*).
4. Вчасно прочитана книга — це велике щастя. Вона здатна змінити життя так, як не змінить його найкращий друг чи наставник (*П. Павленко*).

3. Гра «Скарбниця мудрості»

Книги мають особливу чарівність; книги дають нам насолоду: вони розмовляють із нами, дають нам добрі поради, вони стають живими друзями для нас.

З'єднайте колонки так, щоб утворились прислів'я.

Книга для розуму	як без вікон, темно
Прочитав добру книгу	ключ до знань
У книжці шукай не букви	а з книжок — знання
Хто багато читає	як без вікон, темінь
В домі без книги	теплий дощик для посівів
Книги	а думки
З ручаїв — ріки	як на світі жить
Розум без книги	розуму наберешся
Книга вчить	той багато знає
З книгою подружися	зустрівся з другом

Ключ

Книга для розуму — теплий дощик для посівів.
 Прочитав добру книгу — зустрівся з другом.
 У книжці шукай не букви, а думки.
 Хто багато читає, той багато знає.
 В домі без книги, як без вікон, темно.
 Книги — ключ до знань.
 З ручаїв — ріки, а з книжок — знання.
 Розум без книги, як без вікон, темінь.
 Книга вчить, як на світі жить.
 З книгою подружися, розуму наберешся.

4. Відгадай загадку

1. Кожний, скільки хоче, бере, а все лишається.
2. Уст не маю, а про живих і мертвих красно розповідаю.
3. Не людина, а є вчителем людини. (*Книга*)

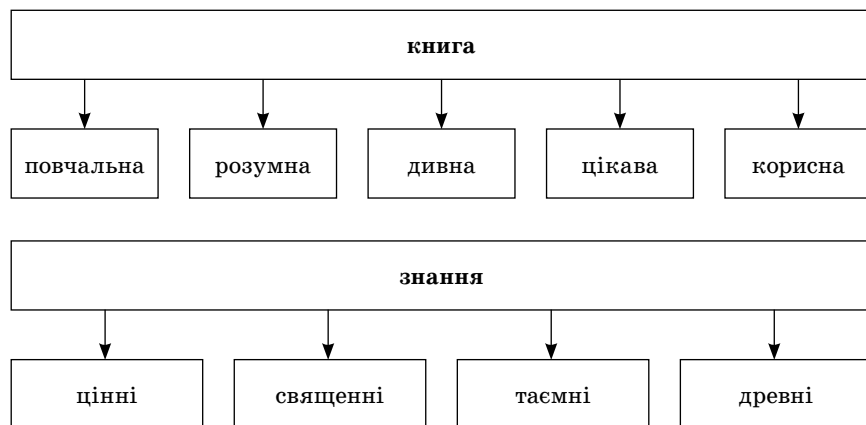
5. Робота за таблицею «За і проти»

Чи потрібні нам книги та знання?

Докази «за»	Докази «проти»

6. Підготовка до написання твору-роздуму

6.1. Гронування

6.2. Бесіда.

- ▼ Які види текстів ви знаєте?
- ▼ Текст міркування — це ...?
- ▼ Пригадайте будову тексту-роздуму.
- ▼ Які особливості тексту-роздуму ви знаєте?
- ▼ Яка відмінність тексту-роздуму від інших видів текстів?

Пам'ятка

1. Кожну частину тексту писати з абзацу.
2. Речення будувати невеликі.
3. Послідовно викладати свої думки.
4. Наводити приклади, докази.
5. Стежити за мовою.
6. Уникати повторів слів.
7. Під час написання складних слів користуватися орфографічним словником.

6.3. Складання плану.

План (орієнтовний)

1. Прислів'я — мудрість українського народу.
2. Велика сила — книги.
3. Знання — шлях до успіху.
4. Книжки та знання збагачують життєвий досвід.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 37

ЛЕОНІД ГЛІБОВ. «ХИМЕРНИЙ МАЛЕНЬКИЙ», «ЩО ЗА ПТИЦЯ?». ВІДОМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПОЕТ І БАЙКАР. ФОЛЬКЛОРНА ОСНОВА ЙОГО ВІРШОВАНИХ ЗАГАДОК

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із цікавими сторінками біографії автора; проаналізувати програмні ліричні твори; визначити художні засоби та образність; вивчити поняття акровіршу та оповідання.
- **Виховна:** формувати інтерес до авторського фольклору.
- **Розвивальні:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне декламування віршів.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

*Працюючи, не знав ти зради;
із шляху певного тебе не відхилив
ні острах, ні життя принади.*

В. Самійленко

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань

3.1. Кубування.

- ▼ Загадка — це ...
- ▼ Які є види загадок?
- ▼ Які теми загадок?
- ▼ Які особливості загадок?

3.2. Поетична хвилинка

Ах, як гарно надворі сьогодні,
Красне сонечко танцює із-за хмар.
Рання пташка крильцями вітає,
Озеро красиве під дубком,
Вітерець все грається сьогодні
І лоскоче листячко дерев.
Разом з нами він вітається сьогодні,
Шепче вам свій ласкавий він «Привіт»!

3.3. Бесіда.

- ▼ Чи сподобався вам вірш?
- ▼ Про кого розповідається у вірші?
- ▼ Чи помітили ви щось незвичайне?

У ч и т е л ь. Подивіться на перші літери кожного рядка, а зараз прочитайте їх згори донизу. Яку назву ви побачили? (*Акровірши*)

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Леонід Глібов народився 4 березня 1827 року в селі Веселий Поділ, колишнього Хорольського повіту на Полтавщині. Його батько, Іван Назарович Глібов, був управителем кінськими табунами в маєтку поміщика Гаврила Родзянки. Дитинство Глібова минуло в селі Горби Кременчуцького повіту, куди з Веселого Подолу перейшов на роботу його батько, забравши з собою сім'ю.

Початкової грамоти Глібова навчила його мати, Орина Гаврилівна, культурна й освічена жінка, потім хлопця учив місцевий панотець, а 1840 року його віддали до Полтавської гімназії.

У перші роки перебування в Полтавській гімназії Л. Глібов пробує писати російською мовою. Його творча біографія починається віршем «Сон», написаним 1841 року, а 1847 р. виходить його перша збірка російською мовою — «Стихотворения Леонида Глебова».

Після одруження він вступає 1849 р. до Ніжинського ліцею вищих наук князя Безбородька. Тоді ж Глібов звертається до жанру байки і навіть деякі з них друкує в газеті «Черниговские губернские ведомости».

З 1855 р. Л. І. Глібов працює викладачем історії та географії в дворянському училищі в м. Чорному острові, Подільської губернії, а з 1858 р. переходить на посаду викладача історії та географії в Чернігівську чоловічу гімназію. У цей період з'являються перші українські байки Глібова — здебільшого вільні переклади з Крилова. У ці роки роки він пише також низку ліричних віршів в дусі пісенно-романтичної поезії 20–40-х років XIX ст.

1861 р. письменник стає видавцем і редактором новоствореної двотижневої газети «Чернігівський листок», у якій вміщувались його прозові і поетичні твори під псевдонімами: «Ив. Кенер», «Простодушный». У газеті, яку він видавав власним коштом російською і українською мовами, висвітлювали питання громадсько-культурного життя України того часу. Зростання популярності «Чернігівського листка» насторожило царських чиновників, які

піддали суворій цензурі вміщені в ньому матеріали, що згодом призвело до припинення діяльності цього видання. Після цієї події Л. Глібов залишив Чернігів та на кілька років оселився в Ніжині разом з дружиною, яка тяжко захворіла.

Поховавши дружину, 1895 р. Глібов повертається до Чернігова та деякий час працює дрібним чиновником у канцелярії губернатора. З 1867 р. він стає управителем земської друкарні, продовжує активну творчу працю, готує збірки своїх байок, видає книги «метелики», друкує фейлетони, театральні огляди, публіцистичні статті, поезії російською мовою, твори для дітей.

Чимало зробив Л. І. Глібов і для українського культурного поступу. У Чернігові, де поет прожив більшу частку свого життя, він заснував «Товариство, яке кохає рідну мову». Учасники його ставили перші українські вистави та популярні «живі картини».

За п'ять днів до смерті поет написав останню байку «Огонь і Гай» з думою про «молодіж любовю, надію нашу, квіти» — про дітей. Уся творчість Л. Глібова є неоціненним надбутком передової культури українського народу.

Помер Л. Глібов 10 листопада 1893 р. в Чернігові, де його й поховано на території монастиря Святої Трійці. Пам'ять про видатного байкаря Леоніда Глібова залишається у свідомості нових поколінь. Він є і буде улюбленим поетом українського народу. 1957 року у Веселому Подолі було відкрито пам'ятник Глібову. Його спорудили власним коштом вдячні нащадки — селяни місцевої артглі. З високого постаменту дивиться поет у широкий рідний степ, немов промовляючи:

Там ясная зоря, як радість привітала,
Літала на коні там молодість моя...

2. Леонід Глібов — байкар

За своє життя Леонід Глібов написав 107 байок. Головна тема його байок — несправедливість суспільного устрою: безправ'я покріпаченого селянства, поміщицька сваволя, хабарництво чиновників тощо.

Байкарська творчість Глібова поділяється на два періоди: перший — 50–70-ті рр., другий — 80–90-ті рр.

У байках Глібова першого періоду (1853–1872 рр.) багато уваги приділено зображенню зневажливого ставлення поміщицької системи до трудового люду («Вовк і Кіт», «Гадюка та Ягня», «Вовк та Зозуля», «Вовк та Мишеня», «Лев та Миша», «Громада», «Вовк та Ягня»), процес руйнування кріпосницького господарства («Мірошник»).

Правдивим відтворенням взаємин між знедоленим, безправним народом і гнобительсько-чиновницьким апаратом є байки

«Медвідь-пасічник», «Щука», «Лисиця і Ховрах», «Вівчар», «Вовк та вівчарі». У байках «Мишача рада», «Квіти» Л. Глібов висміяв кумівство у вирішенні громадських справ.

У другий період творчості Л. Глібов пише байки: «Ластівка і Шуліка», «Лев на облаві», «Кундель», «Коник-стрибунець», «Цуцик», «Цяцькований осел», «Мальований стовп» та інші.

Сила байок Л. Глібова в тому, що майже в кожному творі відчувається народна точка зору на зображувані події. Викриваючи паразитизм, жорстокість панівних класів, байкар протиставляє їм працьовитість і чесність простого люду, показує його моральну вищість, стверджує його місце і роль у житті суспільства. Тематично спорідненим у байках письменника постає викриття чиновницького паразитизму та байдужості, морального застою.

Леонід Глібов своєю байкарською творчістю «зробив значний крок уперед порівняно зі своїми попередниками і сучасниками», малюючи реальні картини тогочасної дійсності, по-справжньому обезсмертив своє ім'я.

3. Теорія літератури:

3.1. Акрівірш (грецк. «віршований рядок») — вірш, у якому перші літери кожного рядка, прочитувані згори вниз, утворюють слово або речення, найчастіше — ім'я того, кому присвячується акривірш. Іноді в акривірші зашифровано ім'я його автора. Також акривірш використовується в загадках.

У XIX ст. чимало оригінальних акривіршів створив Леонід Глібов. Наприклад його вірш «Буря»:

Хуртовина скажена в'ється в полі.
Аж свище вітер. Вже нема доріг.
Й провідний дзвін ніхто б учуть не зміг,
Жадання повний вдома будь, — ніколи!
Інакше, як до хаоса сваволі,
Вести не може божевільний сніг.
Елегій чарівних та знання любих втіх
Уже не знати нам у сніговім околі.
Кривавий розіп'явсь над світом смог,
Розпуста з голодом ведуть танок...
А нам?.. Чи жде нас де краси країна?
І глас роздавсь, мов великодній дзвін:
«Надії промінь я — не труп, не тінь,
А край краси і правди — Україна!»

Порівняння — троп, який полягає в поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою порівняльного зв'язку, тобто єднальних сполучників: як, мов, немов, наче, буцім, ніби

та ін. Цей троп має велику традицію, він широко застосовується в усній народній творчості («Парубок, мов явір», «дівчина, як зоря» та ін.)

4. Робота з твором Л. Глібова «Химерний маленький»

4.1. Читання поезії учнями.

4.2. **Тема:** загадки для дітей, зашифровував у цікавій поетичній формі звичайні, знайомі речі. (Вареник, пухкенький, товстенький, смачненький).

4.3. **Ідея:** вміння готувати смачну їжу.

4.4. **Основна думка:** яке приготування, така і їжа.

4.5. **Бесіда.**

- ▼ Чи сподобався вам вірш-загадка Л. Глібова?
- ▼ Що в ньому спільного з народними казками?
- ▼ Що це за страва «вареник гречаний»? (*Традиційна українська страва, дуже корисна*)
- ▼ Які дії виконує вареник?
- ▼ Які рядки допомогли вам знайти відгадку?
- ▼ Хто з вас ліпив вареники та знає, як їх готувати?

5. Робота з текстом Л. Глібова «Що за птиця?»

5.1. Читання учнями поетичного твору.

5.2. **Тема:** ототожнення ледачої людини з мухою.

5.3. **Ідея:** зображення характерних особливостей комахи, які при-таманні людині. (Вона набридлива, може влетіти в будь-яку шпаринку, завжди непрохана гостя, бере все, що заманеться, їй не треба просити. Тому її звідусіль проганяють.)

5.4. **Основна думка:** засудження тих, хто на чужому горбу у рай в'їжджають.

6. Бесіда

- ▼ Чи сподобався вам акривірш Л. Глібова?
- ▼ Хто виступає героєм у цьому вірші?
- ▼ Чому муха порівнюється з птахою та людиною?
- ▼ Які людські риси ви побачили в цьому творі?
- ▼ Що треба робити, щоб не бути схожим на муху?

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Коли народився Л. Глібов?

А 4 березня 1827;

Б 7 березня 1836;

В 5 березня 1822;

Г 10 листопада 1827.

2. У якому акровірші герой — вареник?
 А «Хто вона?»; Б «Хто сестра і брат?»;
 В «Химерний маленький»; Г «Що за птиця?»
3. У якому акровірші герой — муза?
 А «Хто вона?»; Б «Що за птиця?»;
 В «Хто сестра і брат»; Г «Химерний маленький».
4. Поетичний твір «Химерний маленький» — це:
 А пейзажна лірика; Б оповідання;
 В акровірш-загадка; Г легенда.
5. У якому селі народився Л. Глібов?
 А *Веселий Поділ*; Б Миронці.
 В Кирилівка; Г Богданівка.
6. Де купався вареник у вірші Л. Глібова «Химерний маленький»?
 А У тазу; Б окропі;
 В басейні; Г у воді.
7. Чим умився вареник у вірші Л. Глібова «Химерний маленький»?
 А салом; Б окропом;
 В водою; Г *маслом*.
8. Між людьми, як ..., в'ється:
 А *пташка*; Б комаха;
 В *букарка*; Г *листя*.
9. Вареник був виготовлений із:
 А м'яса; Б рису;
 В *гречки*; Г картоплі.
10. Куди скотився вареник?
 А У *дірку*; Б у рот;
 В *униз*; Г під стіл.
11. У що прибрався вареник?
 А *Одежу*; Б *штанці*;
 В *масло*; Г *у тісто*.
12. Коли помер Л. Глібов?
 А 14 березня 1893; Б 10 листопада 1893;
 В 10 жовтня 1895; Г 15 жовтня 1875.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

- Напишіть твір-мініатюру «Л. Глібов — байкар».
- Охарактеризуйте головного героя у вірші-загадці «Химерний маленький».
- Дайте визначення поняттю «акровірш».

Картка № 2

- Напишіть твір-мініатюру «Мое ставлення до Л. Глібова».
- Охарактеризуйте головного героя в акровірші «Що за птиця?»
- Дайте визначення поняттю «порівняння».

Картка № 3

- Напишіть твір-мініатюру «Творчий доробок Л. Глібова».
- Охарактеризуйте тему акровірша «Що за птиця?».
- Знайдіть у вірші «Химерний маленький» всі дії, що виконував вареник.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 38

«ХТО РОЗМОВЛЯЄ?», «ХТО СЕСТРА І БРАТ?», «ХТО ВОНА?». ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ Л. ГЛІБОВА

Мета:

- *Навчальна*: проаналізувати програмні ліричні твори; визначити художні засоби, образність та особливості поетичної мови.
- *Виховна*: формувати шанобливе ставлення до поетичного слова.
- *Розвивальна*: розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне декламування віршів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

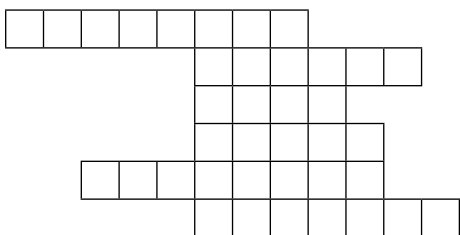
I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- Забезпечення емоційної готовності до уроку
- Перевірка домашнього завдання
- Актуалізація опорних знань

3.1. Рубрика «Відгадай-но».

Питання: 1. Де працював Глібов. (*Чернігів*); 2. Як звать письменника Байкаря? (*Леонід*); 3. Як звали батька Л. Глібова? (*Іван*); 4. Що писав Л. Глібов?

(Байки); 5. Вірш, у якому перші літери кожного рядка, прочитувані згори вниз, утворюють слово або речення. (Акрівірш). 6. Головний герой вірша Л. Глібова «Химерний маленький». (Вареник).

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Особливості поетичної мови Л. Глібова

Мовні засоби, якими користувався Л. Глібов, лексичні, фразеологічні та синтаксичні, працювали на створення єдиного стилю газети. Його мова емоційно забарвлена, експресивна. Творча індивідуальність автора, його світосприймання та світовідчуття, ставлення до явищ навколишньої дійсності й оцінка їх — усе це позначилося на доборі та організації мовних засобів. Авторіві вдалося органічно поєднати мовні засоби публіцистики, що вимагала впливу, переконання, довіри (розмовна лексика, вставні слова, звертання) та художнього письма (тропи, фразеологізми). Усі ці мовні засоби працюють на створення його індивідуального стилю, який витворювався в гармонійному поєднанні елементів художнього та публіцистичного стилів письма, глибокого ліризму й гострої сатири. Характерною ознакою цього стилю було використання засобів комічного (іронії, сатири, дотепу).

2. Робота над твором «Хто розмовляє?»

«ХТО РОЗМОВЛЯЄ?»

Акрівірш дає відгадку, що розмовляють річкова рослина **осока**, яка на відміну від калини, не дуже у великій пошані в людей, і **сорока**. Сорока ж має чим похвалитися: про неї складена казка-примовка для маленьких діточок, котрим показують на пальчиках, як вона кашку варила, діток годувала. Акрівірш викликає посмішку, адже автор використав смішні словосполучення («і ніхто ніде ніяк»). Твір дуже емоційний за рахунок окличних речень.

2.1. *Тема:* розмова осоки та сороки про пошану в народі.

2.2. *Ідея:* засудження негативних рис характеру.

2.3. *Основна думка:* доведення значимості для суспільства.

2.4. *Бесіда за змістом твору.*

- ▼ Хто головні герої в акривірші Л. Глібова «Хто розмовляє»?
- ▼ Чому хизується сорока?
- ▼ Які риси характеру осуджуються автором?
- ▼ Чи треба заслужити пошану в людства?
- ▼ Що ви побачили смішного в акривірші?
- ▼ Про що розмовляють сорока і осока? Доведіть.

3. Робота над твором «Хто сестра і брат?»

«ХТО СЕСТРА І БРАТ?»

Великою пошаною в народі користувалися хліб та круп'яні культури, з яких люди готували щоденні страви. Тому Л. Глібов і склав акривірш про **гречку**, з якої виходить добра каша з поливкою (підливкою) та маслечком. Не менше популярним було й **просо**, з якого робили пшоняну крупу та варили польову кашу чи козацький кулш. Акрівірш нагадує народну пісню звертаннями, повторами, вигуками, вживанням пестливо-зменшувальних слів.

3.1. *Тема:* зображення двох зернових культур. Їхня значимість у народі.

3.2. *Ідея:* просо та гречка, корисні для людини.

3.3. *Основна думка:* слід хвалити людину за добрі вчинки.

3.4. *Бесіда.*

- ▼ Чому саме в акривірші Л. Глібова порівнюються ці зернові культури?
- ▼ Чи нагадує вам акривірш народну пісню? Чим саме?
- ▼ Хто брат, а хто сестра? Прокоментуйте.
- ▼ Як зображено гречку у творі?
- ▼ Чого навчає нас цей акривірш?

4. Робота над твором «Хто вона?»

«ХТО ВОНА?»

У вірші йдеться про першу весняну пташку — **ластівку**, яка приносить тепло, будить природу та дає надію на нове життя.

4.1. *Тема:* зображення першої весняної пташки — ластівки.

4.2. *Ідея:* ластівка — символ надії на нове життя.

4.3. *Основна думка:* усе в житті може змінитися.

4.4. *Бесіда.*

- ▼ Яку весняну пташку описує автор?
- ▼ Яку пору року змальовує автор в акривірші?
- ▼ Чому саме навесні до нас прилітають ластівки?
- ▼ Чи бачили ви колись ластівку? Опишіть її.

5. Рубрика «Я вмю». Робота в групах

Складіть акровірші на запропоновану тему. (Мова, сова, хліб, вовк)

Орієнтовні акровірші

Милозвучна і дзвінка,
Особливості має.
Весела, слів багато в ній,
А ще... Вона одна-єдина для кожної людини.

Хвалить його кожен,
Любить його кожен.
І дня ми прожити
Без нього не можем.

Сидить хитра баба аж на версі граба.
«Ой не злізу з граба! — дурить діток баба.
Вловить мені тую курочку рябую,
А я подарую грушку золотую».

Він у лісі проживає,
Одяг темно-сірий має.
Вечорами тихо ходить,
Кого зможе — того зловить.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

- У якому вірші йдеться про першу весняну пташку?
А «Хто брат і сестра?»; Б «Що за птиця»;
В «Хто розмовляє»; Г «Хто вона?»
- З ким розмовляє сорока у вірші «Хто розмовляє»?
А *Осока*; Б калина;
В малина; Г горобець.
- Який жанр нагадує акровірш «Хто брат і сестра»?
А Переказ; Б легенда;
В *народна пісня*; Г казка.
- Хто злякається води у вірші «Хто вона?»
А Зима; Б *сніжок*;
В сонечко; Г ластівка.
- Хто сховається у вірші «Хто вона?»
А Ластівка; Б *сніжок*;
В сонечко; Г *зима*.

- Хто прогляне у вірші «Хто вона?»
А Сніжок; Б *сонечко*;
В квітка; Г хмарка.
- Кому складають пісні у вірші «Хто розмовляє?»
А Сороці; Б осоці;
В Україні; Г *каліні*.
- Хто догодив славі у вірші «Хто розмовляє?»
А Осока; Б калина;
В *сорока*; Г Україна.
- Про кого забувають у вірші «Хто розмовляє?»
А Україну; Б сонце;
В *осоку*; Г сороку.
- Хто вмивався росою у вірші «Хто сестра і брат»
А Просо; Б *гречка*;
В поле; Г ластівка.
- Чия страва кипить у полі у вірші «Хто сестра і брат»
А Гречка; Б рис;
В *просо*; Г овсюка.
- Про кого літає славонька аж до моря у вірші «Хто брат і сестра»?
А Просо; Б рис;
В калина; Г *гречка*.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

- Напишіть твір-мініатюру за темою «Моє враження від акровіршів Л. Глібова».
- Охарактеризуйте сороку у вірші «Хто розмовляє?»
- Складіть акровірш на тему «Школа».

Картка № 2

- Напишіть твір-мініатюру за темою «Чарівний світ акровіршів».
- Дайте пораду осоці у вірші «Хто розмовляє?»
- Складіть акровірш на тему «Зима».

Картка № 3

- Напишіть твір-мініатюру за темою «Що я дізнався на уроці».
- Зробіть порівняльну характеристику проса і гречки на основі вірша «Хто сестра і брат?»
- Складіть акровірш на тему «Весна».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 39

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. В. КОРОЛІВ-СТАРИЙ. «ПОТЕРЧАТА»

Мета:

- *Навчальна*: ознайомити учнів із цікавими сторінками біографії автора; опрацювати ідейно-художній зміст твору, визначити його тему й ідею, охарактеризувати головних персонажів.
- *Виховна*: прищеплювати інтерес до позакласного читання.
- *Розвивальна*: розвивати творчу уяву, логічне мислення, вміння аналізувати почуте.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО УРОКУ

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Василь Королів-Старий народився в селі Ладан Прилукського повіту на Полтавщині 4 лютого 1879 р. Навчався в Полтавській духовній семінарії, продовжив здобувати освіту в Харківському ветеринарному інституті. Працював ветеринарним лікарем, видав популярний посібник із ветеринарії.

1906 р. під час революційних подій в Україні В. Королів-Старий був заарештований царським урядом. Звільнившись, він стає активним дописувачем українських газет «Рада», «Хлібороб», «Засів». Згодом журналістика та видавнича справа стають основними в діяльності молодого літератора: він працював редактором у видавництві «Час», редагував журнал «Книгар», що виходив у Києві. Революційні події в Україні стали передумовою створення Української Народної Республіки, яка, на жаль, невдовзі була придушена російськими більшовицькими загонами Муравйова. Тому 1919 р. Королів-Старий виїхав до Чехо-Словаччини, де викладав в Українській сільсько-господарській академії в Подебрадах і водночас займався літературною творчістю. За кордоном почав писати й художні твори.

В 20-ті роки з-під його пера виходять художні твори: роман «Хмелик» (Прага, 1920), збірка казок «Нечиста сила» (Каліш — Київ, 1923), п'єса-казка «Русалка-жаба» (Львів, 1923) та ін.

З них у наш час перевидана поки що лише збірка казок «Нечиста сила» (К. : Веселка, 1992).

Майже чверть століття письменник перебував за межами України. Долю Королева-Старого розділила і його дружина — українська письменниця Наталена Королева. Вони обоє завершили свій життєвий і творчий шлях у місті Мельнику (Чехія), він — 11 грудня 1943 р., вона — 1 листопада 1966-го.

2. Робота над текстом

2.1. Словникова робота.

Демони — фантастичні істоти (мавки, домовики, потерчата, хухи).

Демонологія — міфологічні уявлення про земних духів; вчення, яке ґрунтується на вірі в надприродних Духів.

Домовик (домовий) — покровитель родини, найдавніший образ хатнього Бога. За народними уявленнями, живе на горищі, оброслий густою шерстю.

Потерчата (потерчуки, поторочі, страдчата) — душі дітей, які померли нехрещеними або не своєю смертю, народилися мертвими.

Атрамент — чорнило.

Уконтентований — тут: нагодований.

Хуха (фолькл.) — дух.

Шрот — дрібні свинцеві кульки для мисливської рушниць.

Каптан — старовинний чоловічий верхній одяг.

Покрай — понад краями.

Гарус — пряжа або тканина, схожа на шерстяну.

2.2. Тема: допомога людям з боку «нечистої сили».

2.3. Ідея: прагнення «нечистої сили» творити добро та доброзичливо ставитися до людей.

2.4. Жанр: прозова казка.

2.5. Герої твору: Потерча, Домовик, Хуха, дяк Оверко, дячиха Євпраксія.

2.6. Стислий переказ твору.

Дячиха Євпраксія поралася біля печі. Вона гнівалася, що дяк Оверко десь затримався й вечеря вже перестояла. Підкинула до печі дрова й задрімала. Чекав на господаря й Домовик, який любив веселого та говіркового дяка. Дяк Оверко пішов ще вдосвіта до сусіднього села на храмове свято й досі не повернувся, хоча вже смеркало. Домовик виплигнув на хату, обдивився, чи все в порядку в господарстві — корови замкнуті в хліві, собака Бровко на місці — й пішов

швиденько з двору шукати дяка. А дяк Оверко, добре наївшись та напившись на святі, виходив у цей час із сусіднього села. Дорога йшла через болото.

П'яненського дяка помітила левадна Хуха й вирішила попередити Потерчат, щоб ті засвітили свої каганці і вказали мандрівцю справжній шлях. Щоб було веселіше, дяк Оверко наспівував церковних пісеньок. Раптом побачив перед собою маленькі зелені вогники й вирішив, що то його манить нечиста сила. Він злякався, метнувся в інший бік і потрапив у багновисько. Як Дитинчата-Потерчата із синіми чубчиками на голівках не співали йому, не вказували шлях, він не розумів, бо голоси в Потерчат слабенські, нагадують шелест очерету.

Постоявши довгенько, дяк вирішив іти далі, але заблукав і потрапив сторч у болото. Його крик «Рятуйте!» почув Домовик, підбіг до нього, перетворився на стару вербу й простягнув гілку. Дяк ухопився за неї й вибрався з трясовини. Домовик прошептав дякові на вухо: «Іди тепер, Оверку, просто й нічого не бійся», але так, ніби це він сам собі так намислив. Швидко дістався дяк додому, — але в такому вигляді, що Домовик не втримався від реготу, який нагадував тріщання меблів. Дячиха аж злякалася, почала кричати, лаяти чоловіка, навіть віника вхопила.

Дяк Оверко почав розказувати, як його водила нечиста сила по болоті. Але дячиха не дала йому скінчити й сказала, що то водила його не «нечиста сила», а горілка. Домовик подумки похвалив господиню за розумні слова й тихцем забрав у неї з рук віника. Дяк Оверко, умившись та перевдягнувшись, ще довго розповідав дячисі про свої пригоди, про те, як урятувався він щирими молитвами.

2.7. Читання тексту.

2.8. Бесіда за питаннями з прочитанням уривків з тексту.

- ▼ Якими були на вигляд потерчата? («Потерчатка були малесенькі, зовсім голі, з великими, блискучими очима й сторчоватими синенькими чубиками на голівках».)
- ▼ Як допоміг Домовик дяку? («Домовик мигнув кілька разів другою вітою Потерчатам, щоб вони швидше погасили свої вогники. Він бо бачив, що дяк їх дуже злякався. Потихеньку підштовхуючи свого господаря з багна, Домовик вивів дяка на суходіл. Тут він поставив його лицем в напрямі дороги, витяг з болота шапку, непомітно прив'язав її до шарфа й прошепотів на вухо таким способом, щоб дяк подумав, ніби то він сам так намислив».)
- ▼ Чому радів Домовик? («Домовик також радів, що йому вчасно прийшла думка йти рятувати господаря, бо в тім малім болоті не було ні Водяника, ні Русалок, а малі Потерчата не могли б самі рятувати дяка».)

- ▼ Як описано сміх Домовика? («Домовик не міг втриматись від реготу. Неначе меблі затріщали, так пролунав його сміх».)
- ▼ Куди потрапив дяк у лісі? («Тепер, кидаючись то в один, то в другий бік, він вже зовсім згубив в тій пільмі належний напрям й попростував у самісіньке болото. Тільки раз чавкнула нога в багні, й він полетів у підмерзлу воду сторч головою. Шапка йому злетіла, гарусовий шарф на шії розмотався. Дяк почав борсатись, але ж довгі поли ватяного каптана враз намокли, стали важкі, облипали йому ноги й не пускали вилізти з багна».)

2.9. Рубрика творчого переказу.

- 1) Від імені Дяка.
- 2) Від імені Домовика.
- 3) Від імені Потерчат.
- 4) Від імені дячихи Євпраксії.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Хто чекав на свого господаря дяка?

А Домовик;	Б дячиха;
В Відьма;	Г русалка.
2. Куди пішов дяк?

А До міста;	Б на службу;
В до сусіднього села;	Г на христини.
3. Як звали собаку дяка?

А Шарик;	Б Палкан;
В Бровко;	Г Рекс.
4. Яка пора року зображена у творі?

А Пізня осінь;	Б зима;
В весна;	Г літо.
5. Що розвісили потерчата?

А Каганці;	Б вказівки;
Г сітки;	В кульки.
6. Куди потрапив дяк у лісі?

А На галявину;	Б у болото;
В у капкан;	Г впав у річку.
7. Як розважав себе дяк дорогою додому?

А Співав;	Б танцював;
В курив;	Г нюхав тютюн.

8. Хто врятував дяка?
 А Потерчата; Б Русалка;
 В Домовик; Г Бровко.
9. Що розбудило дячиху?
 А Повернення дяка; Б сміх Домовика;
 В Бровко; Г неспокійний сон.
10. Як звали дяка?
 А Петро; Б Оверко;
 В Федір; Г Микола.
11. Як звали дячиху?
 А Євпраксія; Б Настасія;
 В Олена; Г Надія.
12. Кого у творі описано як «маленький темний клубок»?
 А Домовика; Б Потерчат;
 В Хуху; Г Відьму.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Народне уявлення про домовика».
2. Оцініть вчинки Домовика.
3. Чи погоджуєтесь ви із твердженням дячихи, що причиною пригод дяка була горілка? Доведіть свою думку.

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Герої — казки носії добра чи зла».
2. Оцініть вчинки дяка.
3. Пригадайте твори, у яких діють надприродні сили.

Картка № 3

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Вчинок домовика».
2. Оцініть вчинки Потерчат.
3. Якими рисами наділений Домовик у творі?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

У ч и т е л ь. Фантастичні казки Василя Королева-Старого подібні до народних казок. Однак літературна казка має свої особливості, що відрізняють її від народної. Читач бачить те, що відбувається, очима автора, який ділиться з нами життєвими спостереженнями. Так, мудрий погляд Королева-Старого на життя вчить читачів справедливо оцінювати вчинки казкових героїв, розрізняти добро і зло як у казках, так і в житті.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 40

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ. МИКОЛА КИРИЛОВИЧ ВОЗІЯНОВ. «ЛЕГЕНДА ПРО ХАРКІВ»

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із цікавими сторінками біографії автора; опрацювати ідейно-художній зміст твору, визначити його тему й ідею, охарактеризувати головних персонажів.
- **Виховна:** прищеплювати інтерес до літератури рідного краю.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, вміння аналізувати почуте.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

1. Бесіда

- ▼ Який вид художньої творчості називається фольклором?
- ▼ Поясніть походження фольклору.

2. Рубрика «Знавець фольклору»

Розкажіть про жанри фольклору за схемою.

Що ж таке легенда?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Возіянов Микола Кирилович народився 19 січня 1937 року в селі Байрак Горлівського району на Донеччині. Закінчив

Український заочний політехнічний інститут. Працював слюсарем, майстром, старшим майстром, заступником начальника цеху, інженером-енергетиком.

Друкуватися почав з 1954 року. Тільки в періодиці опубліковано майже півтори тисячі байок, гуморесок, усмішок. Автор книг «Мудрість кутнього зуба», «Смішний заєць», «Фіговий листок», «Заміж до Європи» та інші. Лауреат літературних премій імені Олександра Олесья, Леоніда Глібова, Остапа Вишні. У літературі відомий як прозаїк, поет, гуморист. Автор розважальної передачі на радіо «Від суботи до суботи».

Член Національної спілки письменників України з 1999 року.

З 2000 року — відповідальний секретар Харківської організації Національної Спілки письменників України.

2. Робота з текстом

2.1. Зачитування вчителем вірша «Легенда про Харків».

2.2. Історична довідка.

Текст 1

ОТАМАН ХАРКО

Був Харко чоловіком запорозького покоління, розумний ратоборець, мав тверду руку і твердий погляд. І був у нього золотогнідий кінь, котрий добре знав козацький норів. Звали коня Гнідко.

Одного разу Харка оточили ляхи; ховаючись на ходу за свого коня, йому вдалося випрутитись і гайнути у відкритий степ. Швидко за кулю летів Гнідко, все більше й більше відривався він від переслідувачів. Ляхи як зрозуміли, що їм не наздогнати козака, роз'їхались широким півколом, підпалили траву і торопко повернули до міста. Вогняні язички з жадобою жерли траву й кущі; ще трішки — і степ перетворився на величезне море суцільного вогню. У чорному диму, що здіймався до неба, задихалися птахи; не в силах більше летіти, вони падали прямо у вогонь.

Зрозумів досвідчений сотник, що йому не врятуватися утеком, що для спасіння свого життя і життя вірного коня необхідно було щось терміново вчинити. І ось що зробив Харко. Він зістрибнув на землю, до кожної стріли, що були у нього в сагайдаку, прив'язав жмут сухої трави, викресав вогню і, підпалюючи по черзі, почав пускати перед себе стріли. І ось уже степ запалав перед ним. Харко опинився між двох вогнів; один вогонь наздоганяв його, а другий, від віяння вітру, швидко рухався уперед. У цьому й полягав порятунок козака. Він скочив на Гнідка і пішов гатала по випаленій землі услід вогняній хвилі. А той вогонь, що ніс йому погибель, мав згаснути, не сходячи ні трави, ні кущів для свого просування.

Довго, ох як довго полювали ляхи на відважного сотника, поки одного разу не спромоглися заманити його в пастку і полонити. Але й тоді не змогли б вони стратити козака, якби не здогадалися прикути Гнідка за чотири ноги у стайні. Лицарський кінь порозбивав би стіни темниці, а таки визволив би свого товариша, не дав би йому пропасти. А так... як учув Гнідко Харкову кров, заіржав громозвучно, але несила йому була порвати залізні ланцюги.

А ляхи як зачали рубати Харка, то рубали його цілих три дні, а все ніяк не порубають; вже потім якось здогадалися, що козака треба рубати його власною шаблею. А у того була шабля лицарська, чарівна, вона Харка й перемогла.

Текст 2

ІВАН СІРКО

Життя цієї людини оповите легендами. Іван Дмитрович Сірко (близько 1610–1680), славетний кошовий отаман Запорозької Січі уособлював, мабуть, як ніхто з когорти визначних українських полководців XVII століття, лицарську вдачу. Військовий і політичний український діяч, до самої смерті, обирався січовиками кошовим отаманом, тому й цілком справедливо вважався найуспішнішим оборонцем українського народу. Найбільших лаврів він здобув у боротьбі з турками і кримськими татарами.

За все своє довге життя Сірко не програв жодної битви, заслуживши у татар прізвисько «Урус — шайтан», а в одноплемінників славу перевертня. Звідси й прізвисько: Сірко, тобто, вовк. Вмираючи в глибокій старості, Іван Сірко написав у заповіті, що якщо козакам стане нелегко, то щоб узяти з могили його праву руку і з нею йшли в бій. Навіть мертва рука отамана наводила жах на татар.

Текст 3

Григорій Сковорода — просвітитель, філософ і поет Григорій Савич Сковорода — один із видатних мислителів історичного минулого нашої держави. Людина універсальних знань і здібностей, палкий захисник інтересів знедоленого народу, він все своє свідоме життя присвятив пошукам істини, боротьбі проти соціальної нерівності.

2.3. Зачитування учнями вірша «Легенда про Харків».

Нам доля легенду дарує
Про Харків і назву його.
По Дикому Полю гарцює
Козацький отаман Харко.
Той гомін козацької слави
І герць пам'ятає Сумська.
Як краяли небо заграви,
Мов шабля Івана Сірка.

У Лопані, баяли люди,
 Ловились великі лини.
 А тихою річкою Уди
 Ходили козацькі човни.
 І містом ходив стоголосим
 В задумі, як тиха вода,
 Великий і мудрий філософ
 Григорій Сковорода.
 Легенда в минуле заводить,
 Прадавнє минуле святе.
 А сонце над Харковом сходить,
 По Харкову свято іде.

2.4. Бесіда за прочитаним твором.

- ▼ Чи сподобався вам цей вірш?
- ▼ Яких історичних постатей згадує письменник?
- ▼ Що ви знаєте про Івана Сірка, Григорія Сковороду, отамана Харка?
- ▼ Чи можемо ми простежити історичне минуле Харкова?
- ▼ Чи нагадує цей вірш нам жанр усної народної творчості — «легенду»?
- ▼ З якими почуттями автор говорить про Харка?
- ▼ З чим порівнює у вірші автор Григорія Сковороду?
- ▼ Які річки змальовані у вірші?
- ▼ Розкажіть про річку Лопань. Використовуйте рядки з поезії.
- ▼ Розкажіть про річку Уди. Використовуйте рядки з поезії.
- ▼ Розкажіть про рідний Харків.

2.5. Рубрика «Намалюй».

Учням пропонується намалювати й захистити малюнки на теми: «Мій Харків», «Історичні постаті».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Ознайомитись з літописами княжої доби.

Історичне минуле нашого народу

УРОК № 41

ЛІТОПИСНІ ОПОВІДІ: «ТРИ БРАТИ — КИЙ, ЩЕК, ХОРИВ І СЕСТРА ЛИБІДЬ», «СВЯТОСЛАВ УКЛАДАЄ МИР ІЗ ГРЕКАМИ І ПОВЕРТАЄТЬСЯ ДО КИЄВА. СМЕРТЬ СВЯТОСЛАВА», «ВОЛОДИМИР ВИБИРАЄ ВІРУ», «РОЗГРОМ ЯРОСЛАВОМ ПЕЧЕНІГІВ. ПОЧАТОК ВЕЛИКОГО БУДІВНИЦТВА В КИЄВІ. ПОХВАЛА КНИГАМ»

Мета:

- *Навчальна*: ознайомити учнів із цікавими сторінками створення літописів; опрацювати ідейно-художній зміст програмних творів, визначити їхню тему й ідею, охарактеризувати головних персонажів та сюжет.
- *Виховна*: формувати цікавість до історичного минулого свого народу.
- *Розвивальна*: розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне читання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що таке літописи? Які події вони оповідають?
- ▼ Яких київських князів ви знаєте? Чим саме вони відомі?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Літописи Київської Русі є одним із найпримітніших історико-культурних явищ Середньовіччя. На відміну від хронік більшості країн Європи, написаних латиною, вони викладені рідною мовою, якщо й не цілком ідентичною розмовній народній, то дуже близькою до неї. Саме цим і зумовлена надзвичайна популярність літописного жанру на Русі. Літописи були надбанням не лише давньоруської книжної еліти, а й широкого загалу грамотного населення. Їх читали й переписували впродовж кількох століть, завдяки чому дійшли до нашого часу.

Традиція літописання склалася в Києві у X ст., але згодом поширилася практично на всі райони Русі. Літописи писали в Новгороді, Переяславі, на Волині, в Галичі, у Володимирі на Клязьмі, в інших удільних князівствах. Їхніми авторами були ченці, ігумени придворних монастирів, представники князівської адміністрації і навіть князі.

У літописах відображається історичне минуле нашого народу за хронологією часу, а найстаріші літописи є історичними пам'ятками.

Сьогодні на уроці ми починаємо знайомство з літописами з оповідей про заснування Києва та панування перших князів.

2. Робота над літописними оповідями

2.1. *Тема:* зображення історичного початку Київської держави, її перших правителів та розвитку упродовж часів княжої доби.

2.2. *Ідея:* уславлення історичних осіб, які зробили внесок у розвиток Української держави.

2.3. Характеристика літопису «Три брати — Кий, Щек, Хорив і сестра Либідь».

2.3.1. Коментар для вчителя. У цьому літописі розповідається про заснування Києва трьома братами — Кием, Щеком та Хоривом і їхньою сестрою Либідь. «Кий сидів на горі, де сьогодні Боричів яр, Щек сидів на горі, що нині називається Щекавиця, а Хорив на третій горі, що від нього прозвалася Хоривиця. І поставили город на імя найстаршого брата і дали йому імя Київ».

2.3.2. Опрацювання літопису «Три брати — Кий, Щек, Хорив і сестра Либідь» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Звідки взялися брати? Чим вони займались?
- ▼ Які ще назви пішли від їхніх імен?
- ▼ Чому Київ назвали на честь старшого брата?

2.4. Характеристика літопису «Святослав укладає мир з греками і повертається до Києва. Смерть Святослава».

2.4.1. Коментар для вчителя. Літопис оповідає про затяжні перемовини Святослава з Царгородом щодо укладання миру. Греки не пристали на умови Святослава, тому все завершилось військовим протистоянням, переможцями в якому були греки. Мир було укладено і Святослав мав змогу повернутись додому. Але дорогою він отримав новини про напад печенігів і вирушив боронити свої землі. Цей похід виявився для нього останнім.

2.4.2. Опрацювання літопису «Святослав укладає мир з греками і повертається до Києва. Смерть Святослава» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Хто був правителем Царгороду того часу?
- ▼ Про що сперечався Святослав із греками?
- ▼ Що вплинуло на перемогу греків?
- ▼ На яких умовах було укладено мир?
- ▼ Чому греки не допомогли Святославу побороти печенігів?
- ▼ Як загинув Святослав?

2.5. Характеристика літопису «Володимир вибирає віру».

2.5.1. Коментар для вчителя. У цьому літописі йде мова про те, що Київ часів князя Володимира був багатонаціональним містом, і представники різних релігійних напрямків намагалися приєднати князя до своїх вірувань. Він вислухав пропозиції усіх послів, але жодна віра не припала йому до душі. Тоді, порадившись з боярами, він відправив мудрих мужів по різних країнах придивлятися до кожної віри. Після їхнього звіту Володимир обрав християнство.

2.5.2. Опрацювання літопису «Володимир вибирає віру» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Представники яких конфесій приходили до Володимира?
- ▼ Чому жодна віра спочатку йому не сподобалась?
- ▼ Як він вирішив знайти потрібну релігію?
- ▼ Який вибір він зробив? Чи вплинула на нього релігія бабусі, княгині Ольги?

2.6. Характеристика літопису «Розгром Ярославом печенігів. Початок великого будівництва в Києві. Похвала книгам».

2.6.1. Коментар для вчителя. Літопис зображує події 1034 р., коли печеніги напали на Київ за відсутності Ярослава, який зібрав військо в Новгороді та пішов визволяти свою столицю. Рішуча битва виникла на рівнині, на якій зараз стоїть собор Св. Софії. Печеніги були розгромлені. Ярослав мав гарні дипломатичні відносини з багатьма європейськими країнами, тому коли він почав справді будівничу діяльність, мистецький самоцвіт Східної Європи стікався в Київ. Як тільки розгромив печенігів, Ярослав водразу побудував на побоєвищі величаві Золоті Ворота з церквою Благовіщення, мо-

настирі Юрія та Ірини й величний Софійський Собор. За словами літопису, Ярослав днями й ночами читав книги, збирав письменників і гарнописців та велів їм перекладати й переписувати церковні книги, що з них утворив згодом велику книгозбірню при соборі Св. Софії в Києві.

2.6.2. Опрацювання літопису «Розгром Ярославом печенігів. Початок великого будівництва в Києві. Похвала книгам» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Чому печеніги напали на Київ?
- ▼ Чим завершилась славетна битва Ярослава з печенігами?
- ▼ Які пам'ятки архітектури залишив Ярослав нам у спадок?
- ▼ Яким було ставлення Ярослава до книжок?

3. Цифровий диктант «Літописні оповіді»

1. Київ назвали на честь старшого з братів. (1)
2. Царгород був столицею Візантії за часів князя Святослава. (1)
3. Конфлікт перетворився на військове протистояння, тому що Святослав не міг домовитися з греками щодо умов укладання миру. (1)
4. Святослав загинув у війні проти греків. (0)
5. Князю Володимирі дуже сподобалась ісламська віра. (0)
6. Щоб обрати підходящу віру, Володимир розіслав по світу своїх вчених мужів. (1)
7. Бабуся Володимира, княгиня Ольга, прийняла свого часу християнську віру. (1)
8. Печеніги напали на Київ за відсутності князя Ярослава. (1)
9. Ярослав воював із багатьма європейськими країнами. (0)
10. Золоті Ворота було збудовано на честь перемоги Ярослава над печенігами. (1)
11. Ярослав зовсім не вмів читати. (0)
12. У Софійському соборі була найкраща бібліотека тих часів. (1)

4. Діалогоманія

Укладіть діалоги за темами:

1. Брати Кий, Щек, Хорив будують Київ.
2. Перемовини Святослава з греками.
3. Бесіди Володимира з представниками різних релігій.
4. Ярослав розповідає про силу книг.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Літопис, який мені найбільше запам'ятався» (5–7 речень).

2. Який літопис описує боротьбу Святослава з печенігами? («Святослав укладає мир з греками і повертається до Києва. Смерть Святослава»)
3. Поміркуйте, як ви би діяли стосовно печенігів на місці Ярослава.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Літопис, який мені найбільше запам'ятався» (5–7 речень).
2. Який літопис описує будівництво Золотих Воріт у Києві? («Розгром Ярославом печенігів. Початок великого будівництва в Києві. Похвала книгам»)
3. Поміркуйте, як би ви діяли, обираючи віру, на місці Володимира.

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Літопис, який мені найбільше запам'ятався» (5–7 речень).
2. Який літопис описує зміну релігії Київської Русі? («Володимир вибирає віру»)
3. Поміркуйте, як ви би діяли стосовно греків на місці Святослава.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Літопис, який мені найбільше запам'ятався» (5–7 речень).
2. Який літопис описує початок будівництва Києва? («Три брати — Кий, Щек, Хорив і сестра Либідь»)
3. Поміркуйте, що б ви збудували в Києві на місці Ярослава.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Літопис, який мені найбільше запам'ятався» (5–7 речень).
2. У яких городах Київської Русі писали літописи? (Новгород, Переяслав, Волинь, Галич, Володимир)
3. Поміркуйте, як би ви назвали Київ на місці братів.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Літописи — важливі пам'ятки літератури, цінні джерела для дослідження слов'янської історії з давніх часів до XVIII століття включно. У них розповідається про походження східних слов'ян, зародження в них державної влади, про політичні, економічні та культурні взаємини між собою та з іншими народами тощо.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати «Повість минулих літ», знати основні події та персонажів.

УРОК № 42

«ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ» — НАЙДАВНІШИЙ ЛІТОПИС НАШОГО НАРОДУ. ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ НАЩАДКІВ. КАЗКОВІ ТА ІСТОРИЧНІ МОТИВИ ЛІТОПИСНИХ СЮЖЕТІВ. ЛЮБОВ РУСЬКИХ КНЯЗІВ ДО СВОЄЇ ЗЕМЛІ, РИСИ ЇХНІХ ХАРАКТЕРІВ

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із цікавими сторінками створення літопису; опрацювати ідейно-художній зміст програмного твору, визначити його тему й ідею, охарактеризувати головних персонажів та сюжет.
- **Виховна:** формувати інтерес до історичного минулого свого народу.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне читання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Пригадайте літописи з минулого уроку. Які з них вам найбільше запам'ятались?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Хто такий Нестор-літописець?
- ▼ Що ви знаєте про «Повість минулих літ»?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— «Повість минулих літ» — літописне зведення, складене в Києві на початку XII століття, пам'ятка історіографії та літератури Київської Русі.

Оригінал (першопис) «Повісті минулих літ» до наших днів не зберігся. Збереглися лише пізніші списки. Під «списком» розуміють «переписування» («списування») з іншого джерела. Найдавніші

з них — Лаврентіївський, переписаний 1377 р., що охоплює події до 1110 р., та Іпатіївський (Іпатський), переписаний на початку XV ст. з доведенням розповіді до 1117 р. Відомі три редакції «Повісті минулих літ»: перша — складена ченцем Києво-Печерського монастиря Нестором із літописних зведень поч. XII ст. з доведенням розповіді до 1113 р. Майже 35 % текстів Нестора-літописця записано зі слів Яня (Бояна).

2. Робота над літописом «Повість минулих літ»

2.1. Тема: хронологічне зображення подій, які відбувались на наших територіях до утворення Київської Русі та за часів правління перших князів.

2.2. Ідея: уславлення славетного минулого нашого народу.

2.3. Характеристика літопису «Повість минулих літ».

Починається «Повість» викладом всесвітньої історії, яку літописець веде від легендарного «світового потоку» і розподілу землі між синами Ноя. Основну увагу літопис приділяє Яфетовим володінням, бо від племені Яфета походять і слов'яни. У вступній частині «Повісті» розповідається про народи, які пригнічували слов'ян ще на Дунаї.

Нестор розповідає легенду про апостола Андрія Первозванного, його подорож по Дніпру, пророкування на Київських горах, де мав бути збудований Київ. Цією легендою Нестор виправдовував прийняття на Русі християнства.

У «Повісті» розширено легенду про заснування братами Києва.

Перша дата — 852 р. — у «Повісті» стоїть після оповідання про хозарську данину.

Під 859–862 роками Нестор розповідає про запрошення варязьких князів на Русь, зокрема Рюрика, Аскольда та Діра.

Епізод про смерть Олега від свого коня у «Повісті» зображено дуже жваво, нею завершується цикл напівлегендарних переказів, пов'язаних з ім'ям Олега.

Кілька цікавих оповідань Нестор вмістив у Володимировому циклі. Під 992 роком записано оповідання про єдиноборство руського юнака з печеніжином та заснування Переяславу.

Спираючись на народні перекази, Нестор вніс до «Повісті» оповідання про четверту помсту Ольги над древлянами (про голубів, які підпалили Іскоростень).

Нестор увів до літопису також документальні матеріали — чотири договори руських князів із греками — договори Олега 907 та 911 рр., договір Ігоря 945 р. і договір Святослава 971 р.

Несторові також належать три оригінальні твори, що ввійшли до «Повісті». Це — оповідання про перенесення мощів Феодосія

(1091), про напад половців на Печерський монастир (1096) і про похід Святополка з іншими князями проти половців (1107).

2.4. Виразне читання уривків літопису.

2.5. Опрацювання літопису «Повість минулих літ» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Який народ мешкав на території заснування Києва?
- ▼ Завдяки чому гори навкруги Києва дістали свої назви?
- ▼ Як літописець описує Кия? Знайдіть цитату в тексті.
- ▼ Чи був Олег завойовником? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Як йому вдалося завоювати Київ?
- ▼ У чому полягала відмінність між християнською мовою та язичницькою?
- ▼ Навіщо Ольга похрестилася? Як це її характеризує?
- ▼ Чи підтримав її син нову віру?

3. Морально-ідейне значення літопису

Авторів «Повісті» найбільше цікавила проблема походження добра і зла. Зло — це диявол, добро — бог. Людина має право вибору між добром і злом. Бог дав людині «закон», дотримуючи якого, вона після смерті потрапить у рай, якщо ж піддасться диявольській спокусі — буде приречена на вічні муки. Будь-яке лихо людей — справедлива кара за їхні гріхи. Отже, історія людства — це прояв божественної волі. Всім історичним фактам і подіям літописець дає оцінку, керуючись цим критерієм добра і зла.

Важливою справою для літописця є моральна оцінка вчинків героїв. Якщо князь, на думку автора, вчинив правильно, на користь руської землі, богам і церкві, то він всіляко вихваляється; якщо ж він діє всупереч цим інтересам, то його неминуче чекає тяжка кара.

У «Повісті» об'єднано в одне ціле твори книжного і фольклорного походження різних жанрів. Усні оповідання, перекази, легенди, прислів'я, історичні пісні, воїнські повісті, житія, ораторські промови, повчання, твори перекладної літератури, давніші літописні нотатки — усе це під рукою літописця-патріота перетворилося на один монументальний твір, основним завданням якого було з'ясувати історію руської землі, її походження, розвиток, боротьбу з ворогами. Велич і слава Русі, заклик до єднання, боротьба проти княжих усобиць, уболівання за долю рідної землі, її народу — це провідні ідеї і мотиви літопису.

4. Теорія літератури

Літопис — історико-літературний твір, у якому оповідь велася за роками. В інших країнах подібні давні твори мають назву «хроніки».

5. Вікторина «Обери князя»

Визначте за описом, про яку постать літопису йде мова.

1. Збирав данину, обрав за дружину сільську жінку. (*Ігор*)
2. Був перевізником, полюбляв місцевість на Дунаї, дав ім'я місту. (*Київ*)
3. Симпатизував в Ользі, не міг одружитися з нею, бо був її хрещеним батьком. (*Костянтин*)
4. Родич Рюрика виступив у похід на Київ, вбив Аскольда й Діра. (*Олег*)
5. Не хотів приймати християнську віру, але іншим не забороняв. (*Святослав*)
6. Прийняла християнство. (*Ольга*)
7. Охрестився сам та похрестив усю Русь. (*Володимир*)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. На честь кого з братів не називали гору?

А Київ;	Б Щек;
В Хорив;	Г Либідь.
2. Де Київ поставив невелике містечко для свого роду?

А На Дніпрі;	Б на Донці;
В на Дунаї;	Г на Прип'яті.
3. Яке місто було головним у кривичів?

А Красноярськ;	Б Смоленськ;
В Казань;	Г Новгород.
4. Де жили народи, які платили данину Русі?

А На півдні;	Б на заході;
В на сході;	Г на півночі.
5. У якого народу князували нащадки братів?

А Поляни;	Б древляни;
В дреговичі;	Г новгородці.
6. У якому місті помер Рюрик?

А Київ;	Б Волинь;
В Новгород;	Г Смоленськ.
7. Що трапилось улітку 882 р.?

А Ігор став князем;	Б Олег виступив у похід;
В Київ було зруйновано;	Г розпочалася війна.
8. На якій горі поховано Аскольда і Діра?

А Щекавиця;	Б Хоревиця;
В Либідця;	Г Угорська.

9. Куди попливла Ольга влітку 955 р.?
 А До Аравії; Б до Європи;
 В до Царгороду; Г на Схід.
10. Що радила Ольга зробити своєму сину Святославу?
 А Прийняти християнство; Б піти в похід;
 В відмінити збір данини; Г одружитися.
11. Який князь хрестив Русь?
 А Костянтин; Б Святослав;
 В Ігор; Г Володимир.
12. Як прозвали в народі церкву, збудовану Володимиром?
 А Богородицька; Б Десятинна;
 В Володимирська; Г Пресвятицька.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Ольга — наймудріша жінка» (5–7 речень).
2. Хто є одним з авторів «Повість минулих літ»? (*Нестор-Літописець*)
3. Пригадайте, кому належить ця цитата: «Не князі ви і не князівського роду, а я — князівського роду». (*Олег*)

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Мое ставлення до князя Олега» (5–7 речень).
2. З чого починається «Повість минулих літ»? (*«Світовий потоп»*)
3. Пригадайте, кому належить ця цитата: «Достойна ти еси царствувати з нами в столиці нашій». (*Костянтин*)

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Охрещення Володимиром Русі» (5–7 речень).
2. Яка дата першою зустрічається в «Повісті минулих літ»? (852 р.)
3. Пригадайте, кому належить ця цитата: «Якщо ти хрестися, то й всі зроблять те саме». (*Ольга*)

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Діяльність Кия та його братів» (5–7 речень).
2. Які документальні матеріали згадано в «Повісті минулих літ»? (*Чотири договори руських князів із греками*)
3. Пригадайте, кому належить ця цитата: «Якщо не здастися, то буду стояти три літа». (*Володимир*)

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Костянтин — хрещений батько Ольги» (5–7 речень).
2. Чим виправдовував Нестор прийняття на Русі християнства? (*Легендою про Андрія Первозванного*)
3. Пригадайте, кому належить ця цитата: «Як же мені самому хреститися і перейти в іншу віру? А дружина моя буде з мене насміхатися». (*Святослав*)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. «Повість минулих літ» — перша в Київській Русі пам'ятка, у якій історія держави показана на широкому тлі світових подій. Висвітлює історію східних слов'ян та князівської влади, утвердження християнства на Русі, містить оповіді про виникнення слов'янської писемності, відбиває настрої різних суспільних верств.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Ознайомитись з біографією О. Олесь. Читати збірку «Княжа Україна».

УРОК № 43

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ (КАНДИБА). ЦІКАВІ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА. ПОЕЗІЇ З КНИГИ «КНЯЖА УКРАЇНА». ПОЕТИЧНА ОПОВІДЬ ПРО МИНУЛЕ НАШОГО НАРОДУ

Мета:

- *Навчальна*: ознайомити учнів із життєвим та творчим шляхом автора; опрацювати ідейно-художній зміст твору, визначити його тему й ідею, охарактеризувати головних персонажів та сюжет.
- *Виховна*: виховувати пошану до поетичного минулого нашого народу.
- *Розвивальна*: розвивати творчу уяву, логічне мислення, культуру мовлення, виразне читання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Пригадайте князів Київської Русі.
- ▼ Які події відбувались у часи їхнього правління?
- ▼ Про що йде мова у творі «Княжа Україна»?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Розповідь про письменника (матеріал для вчителя)

Олександр Іванович Кандиба (літературний псевдонім — Олександр Олесь) народився 5 грудня 1878 року в містечку Білопіль на Сумщині.

По батьківській лінії його рід походив із чумаків, по материнській — із кріпаків. Батько, Іван Федорович, працював на рибних промислах в Астрахані, де й утопився у Волзі, коли Сашкові було 11 років. Мати Олександра залишилась сама з трьома дітьми. Виховувала дітей в любові. Чотирирічним Сашко уже вмів читати. Незабаром перед ним почала відкриватися чарівна поезія Шевченкового «Кобзаря».

У рідному містечку навчався в початковій школі, потім у двокласному училищі. У 15 років Сашко вступив до хліборобської школи в містечку Дергачі неподалік від Харкова. Під час навчання в хліборобській школі починає видавати рукописний журнал «Комета», у якому друкує свої вірші, написані російською та українською мовами. Після хліборобської школи Олександр не мав права вступати до університету. Розуміючи це, він вивчає болгарську, сербську, польську мови, ще навчаючись у школі. Стає вільним слухачем агрономічного відділення Київського політехнічного інституту, але через матеріальні нестатки залишає його 1903 року і вступає до Харківського ветеринарного інституту. Визначальним фактором у його житті стала поїздка на відкриття пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві. Тут молодий поет знайомиться з Б. Грінченком, В. Самійленком, М. Коцюбинським, Лесею Українкою. Він передає свої вірші до збірника «Багаття», що виходив в Одесі.

Передреволюційні події 1905 року поет сприймає як необхідний процес оновлення, створює закличні бойові пісні: «Ми не кинемо

зброї своєї», «З військом за волю боролися ми», «Жалібна пісня». Улітку 1906 року поет їде в Крим разом зі своєю майбутньою дружиною, де він укладає свою першу книгу «З журбою радість обнялась». Книга мала багато схвальних оцінок. Перша поетична збірка Олесь представляла його як ніжного лірика і поета високого громадянського звучання.

Еміграція у Відень стала трагедією життя Олесь. Настрої пригніченості, нудьги і самотності наповнюють першу «закордонну» збірку віршів Олесь — «Чужиною» (Відень, 1919). «В вигнанні дні течуть, як сльози...» — такими словами розпочинається один із перших віршів книги. Перебуваючи в еміграції, він також друкує збірку сатиричних поезій «Перезва» під псевдонімом В. Валентин. У 1919–1922 роках разом з Антоном Крушельницьким та іншими земляками збирає кошти на допомогу голодуючим в Україні. Моторошні події голодомору 1921–1923 років поет зобразив у циклі «Голод». У драмі «Земля обітована» (1935 р.) Олесь одним із перших в українській літературі розкриває суть сталінської політики.

В останні десятиріччя життя Олесь усувається від будь-якої участі в заходах, здійснюваних українською еміграцією, послаблюється активність його поетичної творчості, він займається переважно інсценізацією народних казок, написанням лібретто для дитячих опер.

Помер Олександр Олесь 22 липня 1944 року в Парижі, де його і поховали на Ольшанському цвинтарі.

2. Поезії з книги «Княжа Україна».

Поетична оповідь про минуле нашого народу

Олександр Олесь створив прекрасний поетичний цикл «Княжа Україна» в еміграції. Вона складається з 43 віршів, та спочатку задумувалась як своєрідний підручник чи посібник.

Характер всіх поезій збірки — описовий, здебільшого інформаційний, аніж образний. Сама книга була написана дуже швидко — менше ніж за місяць, що може свідчити про те, що Олесь просто переводив у римовані форми добре знайомі йому факти з минулого Батьківщини.

Цього року ми вивчатимемо деякі фрагменти збірки «Княжа Україна» («Заспів», «Наші предки — слов'яни», «Початки Києва», «Аскольд і Дір», «Олег», «Похід на Царгород», «Княгиня Ольга», «Ярослав Мудрий»), а більш докладніше познайомимося з нею у старших класах.

Доба Київської Русі — загадковий та прекрасний період нашої історії. Попри війни, які точилися на той час із хижими завойовниками,

попри міжусобиці, які деколи затьмарювали мирне існування держави, цей період подарував нам розвиток писемності, прекрасні літописні твори, видатних історичних особистостей та великі перемоги над ворогом.

3. Опрацювання фрагментів книги «Княжа Україна»

3.1. Тема: розповідь про історичне минуле нашого народу, вірування наших пращурів, утворення Києва та Київської Русі, княже правління, війни та військові походи.

3.2. Ідея: уславлення пращурів-героїв, їхнього патріотизму та відданості рідній землі.

3.3. Виразне читання фрагменту «Заспів».

3.3.1. Коментар для вчителя. «Заспів» є першим віршем збірки, з нього стає зрозумілим, про що буде йти мова в цілому творі. У ньому розповідається про язичницькі вірування наших пращурів, згадуються Дажбог, Стрибог, Перун, духи, хануни-водяники, мавки, лісовик, русалки та описується їхня діяльність на землі та на небі.

3.3.2. Опрацювання фрагменту «Заспів» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Як наші пращури взаємодіяли з природою?
- ▼ Які боги згадуються в цьому уривку? Чим вони займались?
- ▼ А що робили тим часом преставники «нечистої сили»?
- ▼ Яка роль була відведена у всьому цьому людині?
- ▼ Знайдіть фрагмент, який повторюється в уривку декілька разів.

3.4. Виразне читання фрагменту «Україна в старовину».

3.4.1. Коментар для вчителя. «Україна в старовину» описує природу нашої країни у стародавні часи, зображує рослини (граби, вільхи, явори, сосни, дуби) та тварин (вепри, тури, олені, вовки, кабани, ведмеді, лосі, рисі, зубри, борсуки), які зустрічались на нашій території у ті далекі часи. Також цей уривок дає уявлення про заняття первісних українців.

3.4.2. Опрацювання фрагменту «Україна в старовину» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Які найменування рослин зображені в уривку? Чи всі вони є частиною природного фонду України в наш час?
- ▼ Які тварини описані в уривку? Кого з них занесено в Червону книгу України?
- ▼ Чим займались первісні українці?
- ▼ Як ви розумієте останню строфу фрагменту?

3.5. Виразне читання фрагменту «Наші предки — слов'яни».

3.5.1. Коментар для вчителя. Уривок «Наші предки — слов'яни» оповідає про те, де оселялись наші пращури та який устрій життя мали. З нього ми дізнаємось, що первісні люди жили спочатку

родами, які потім об'єднувались у племена. Керував племенем наймудріший представник — князь, — якого обирало віче.

3.5.2. Опрацювання фрагменту «Наші предки — слов'яни» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Де знаходились оселі наших прадідів-слов'ян?
- ▼ Хто входив до складу кривого роду?
- ▼ Які функції виконував князь? Які чесноти були йому притаманні?
- ▼ Хто його обирав? На яких умовах він правив?

3.6. Виразне читання фрагменту «Початки Києва».

3.6.1. Коментар для вчителя. Фрагмент «Початки Києва» описує побут та вірування прадідів-полян, які жили того часу над Дніпром та їхні стосунки з іншим світом. Також з нього стає зрозумілим, що Київ утворився на тому місці, де була гора, на якій жили Кий, Щек, Хорив та їхня сестра Либідь.

3.6.2. Опрацювання фрагменту «Початки Києва» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Які племена населяли нашу територію того часу?
- ▼ Яким було їхнє життя?
- ▼ Як вони ставились до релігійних вірувань, до сусідів, до ворогів?
- ▼ На якому місці було побудовано Київ?
- ▼ Хто був причетний до цього?

3.7. Виразне читання фрагменту «Аскольд і Дір».

3.7.1. Коментар для вчителя. З цього уривку стає зрозумілим походження Аскольда та Діра. Вони були кращими воїнами Рюрика, але одного разу вирішили шукати кращої долі. Подорожуючи Дніпром разом зі своїм військом, вони прибули до Києва. Кий, Щек, Хорив на той час вже померли, а Київ був під гнітом хозар, яким платили данину. Аскольд і Дір допомогли мешканцям звільнитись від загарбників, а ті віддячили їм, обравши їх київськими князями.

3.7.2. Опрацювання фрагменту «Аскольд і Дір» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ У кого на службі були Дір і Аскольд?
- ▼ Чому вони покинули рідну землю? Як їх зустріли в Києві?
- ▼ Чим вони допомогли мешканцям? Як ті віддячили Аскольду і Діру?

3.8. Виразне читання фрагменту «Олег».

3.8.1. Коментар для вчителя. Уривок «Олег» оповідає про прибуття до Києва свояка Рюрика — Олега. Він приїхав до Києва, щоби встановити справжню князівську династію на чолі з Ігорем, тому що, на його думку, Аскольд і Дір не мали права не престол, бо не належали до князівського роду. Військо Олега вбило Аскольда і Діра та встановило в Києві свою владу.

3.8.2. Опрацювання фрагменту «Олег» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Хто несподівано прибув до Києва?
- ▼ Як Аскольд і Дір зустріли гостей?
- ▼ Чому вони не мали права на престол?
- ▼ Що трапилось з Аскольдом і Діром?
- ▼ Хто залишився князувати в Києві?

3.9. Виразне читання фрагменту «Похід на Царгород».

3.9.1. Коментар для вчителя. Фрагмент «Похід на Царгород» інформує нас про похід Олега на Царгород, який він хотів прилучити до України. Греки вже чекали на нього та перекрили водний шлях до міста. Тоді Олег приробив своїм кораблям колеса і поїхав штурмувати місто сушею. Греки перелякались та прислали до нього послів. Олег на правах переможця виторгував у царя право на вільну торгівлю для своїх купців у Царгороді та на знак своєї перемоги прибив на ворота міста свій щит.

3.9.2. Опрацювання фрагменту «Похід на Царгород» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Чому Олег пішов у похід на Царгород?
- ▼ Що зробили греки, аби перешкодити йому?
- ▼ Чому греки перелякались та пристали на умови Олега?
- ▼ Якою була ціна перемоги Олега?

3.10. Виразне читання фрагменту «Княгиня Ольга».

3.10.1. Коментар для вчителя. В уривку «Княгиня Ольга» розповідається про життя звичайної жінки Ольги. Вона побачила свого нареченого уві сні, а потім і наяву. Це був Ігор. Вона допомогла йому дістатися іншого берега річки, навіть не підозрюючи хто перед нею. А Ігор закохався в неї з першого погляду та одружився на ній. Так проста селянська жінка стала великою княгинею.

3.10.2. Опрацювання фрагменту «Княгиня Ольга» у формі бесіди питаннями.

- ▼ Якою описана Ольга?
- ▼ Що наснилося їй одного дня?
- ▼ За яких обставин вона познайомилася з Ігорем?
- ▼ Чим завершилися їхні стосунки?

4. Рубрика «Дивокрай»

Вгадайте богів та міфічних істот з фрагменту «Заспів» за цитатою або описом:

1. «...І ходив-блукав до ночі / Синім степом без дорог...». (*Дажбог*)
2. Представники «нечистої сили», які жили у лісі. (*Лісовик, мавки*)
3. «...По пустелі лісовій... / літав на крилах, грав на кобзі золотій...». (*Стрибог*)

4. Представники «нечистої сили», які жили на річці. (*Русалки, хануни-водяники*)
5. «...Часом плакав, як дитина, / Часом сурмами будив...». (*Перун*)

5. Укладання плану до фрагменту «Заспів» та переказ за ним

Орієнтовний план:

1. Початок історії.
2. Вірування стародавніх пращурів.
3. Мешканці лісів та річок.
4. Поява людини.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Княжа Україна» — скарбничка історії мого народу» (5–7 речень).
2. Події якої доби описано в збірці «Княжа Україна»? (*Доба Київської Русі*)
3. Пригадайте уривки «Княжої України», які ми розглянули. Яка частина вам найбільше запам'яталась?

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Стародавні боги та їхнє правління» (5–7 речень).
2. Який характер мають поезії збірки «Княжа Україна»? (*Інформативний*)
3. Пригадайте уривки «Княжої України», які ми розглянули. Яка частина вам найбільше запам'яталась?

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Духи лісу та річок» (5–7 речень).
2. Як довго працював О. Олесь над збіркою «Княжа Україна»? (*Менше місяця*)
3. Пригадайте уривки «Княжої України», які ми розглянули. Яка частина вам найбільше запам'яталась?

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Що я дізнався при минуле свого народу?» (5–7 речень)
2. Яку назву має перша збірка з «Княжої України»? (*Заспів*)
3. Пригадайте уривки «Княжої України», які ми розглянули. Яка частина вам найбільше запам'яталась?

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Про що йде мова в уривку «Заспів»?» (5–7 речень)
2. Зі скількох частин складається збірка «Княжа Україна»? (43)
3. Пригадайте уривки «Княжої України», які ми розглянули. Яка частина вам найбільше запам'яталась?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Історія нашої країни — загадкова, героїчна і прекрасна, хоча й непроста. Доба Київської Русі, така далека від нас, зберегла для нас постаті князів, воїнів, просвітників. Ці постаті назавжди залишаться в нашій пам'яті як взірці мужності, сили духу та розуму.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати фрагмент зі збірки «Княжа Україна» — «Ярослав Мудрий», вміти аналізувати образ головного героя.

УРОК № 44

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ (КАНДИБА). «ЯРОСЛАВ МУДРИЙ»**Мета:**

- **Навчальна:** опрацювати ідейно-художній зміст твору, визначити його тему й ідею, охарактеризувати головних персонажів та сюжет.
- **Виховна:** виховувати пошану до історичних постатей нашого народу.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, культуру мовлення, виразне читання.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****1. Забезпечення емоційної готовності до уроку****2. Перевірка домашнього завдання**

- ▼ Які факти біографії О. Олеся ви пам'ятаєте?
- ▼ Що ви дізнались про збірку «Княжа Україна»?

Цифровий диктант за збіркою «Княжа Україна»

Учні записують «0» — якщо відповідь неправильна, та «1» — якщо відповідь правильна.

1. Збірка «Княжа Україна» була створена в Києві. (0)
2. У ній міститься 45 віршів. (0)
3. У ній здебільшого переважає описова інформація. (1)
4. На її написання О. Олесь витратив менше місяця. (1)
5. Перший вірш збірки має назву «Україна в старовину». (0)
6. У ній описано події доби Київської Русі. (1)
7. У «Заспіві» зустрічаються імена поганських богів. (1)
8. У ньому також повністю описано будівництво Києва. (0)
9. У «Заспіві» немає повторюваних строф. (0)
10. «Ярослав Мудрий» — це самостійний твір, не пов'язаний зі збіркою. (0)
11. Спочатку ця збірка була замислена як посібник або підручник. (1)
12. «Княжа Україна» — це оповідь про історичне минуле нашого народу. (1)

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що ви знаєте про Ярослава Мудрого?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ****1. Вступне слово вчителя**

— Творча спадщина Олександра Олеся досить велика, якщо врахувати, що більшу частину її становить поезія — дев'ять книг (звертався Олесь і до драматичного жанру, створивши ряд драматичних поем та етюдів). В українську літературу Олесь увійшов як поет, який розширив тематичний, стильовий, настроєвий діапазони лірики, підніс виразальну силу українського художнього слова та своєю творчістю наголосив на естетичній цінності поетичного твору.

Сьогодні на уроці ми розглянемо ще один фрагмент зі збірки «Княжа Україна» — «Ярослав Мудрий».

2. Опрацювання фрагментів книги «Княжа Україна». «Ярослав Мудрий»

2.1. Пояснення назви та довідковий матеріал для вчителя.

Ярослав Мудрий (978–1054 рр.) — державний діяч, великий князь київський. Ярослав, син Володимира Святославовича, народився 978 р. Ще підлітком батько відіслав його своїм намісником до Ростово-Суздальської землі, а згодом до Новгороду. Смерть Володимира Великого причинила суперечку між його синами за

київський князівський престол, яка закінчилася перемогою Ярослава та утвердженням його 1019 р. великим князем київським.

Головним завданням Ярослава Мудрого був захист рідної землі. Він розгромив печенігів і назавжди відкинув їх від кордонів руських земель, відвоював у Польщі Червенські землі. Розвиваючи дипломатичні відносини, Ярослав Володимирович зміцнював міжнародні зв'язки за допомогою династичних шлюбів. Внутрішньо-політична діяльність Ярослава була спрямована передусім на розбудову держави. Він доклав багато зусиль для її централізації, зробив спробу позбутися залежності від Візантії в церковних справах.

З ініціативи Ярослава в Києві розпочалося грандіозне будівництво. Було споруджено нову лінію міських укріплень з трьома воротами, яка захищала місто. За Ярослава Мудрого було побудовано Софійський собор — головний храм Давньоруської держави, присвячений Мудрості Господній. Усього в Києві за часів Ярослава було побудовано 400 церков. Ярослав Мудрий заснував бібліотеку й архів при Софійському соборі. Там же було засновано школу для «книжкового навчання». Школи були не тільки при монастирях, але також при великих церквах.

За Ярослава були засновані перші монастирі, зокрема Києво-Печерський, які стали осередками культури. Також на Русі була введена збірка законів «Руська правда» — перший писаний кодекс давньоруського феодального права. За часів його правління Київська Русь сягнула zenіту свого розквіту і могутності, ставши в один ряд із найрозвиненішими країнами середньовічного світу.

Часи Ярослава Мудрого увійшли в історію України як період розквіту Руської Землі, піднесення її економічної і політичної могутності, поширення християнської віри, її світогляду, становлення в країні цивілізованого суспільства.

Святополк Окаянний (близько 981–1019) — князь туровський (988 за ін. дан. 1008–1015), великий князь київський (1015–1019), син Володимира Святославича.

988 року Святополк посів місто Турів. Його життя як намісника в Турові висвітлює західноєвропейське джерело «Хроніка» саксонського єпископа Тітмара.

1009 року чи на початку 1010 року Святополк одружився з польською князівною, дочкою польського короля Болеслава I Хороброго.

Брав участь у змові проти свого батька (за версією — вітчима, вбивці батька), за що був позбавлений туровського князівства і ув'язнений разом з дружиною близько 1012 року. Після смерті Володимира Великого Святополк утік із в'язниці до свого тестя в Польщу, не встигнувши навіть взяти з собою дружину. Спираючись

на підтримку Болеслава I Хороброго, вів боротьбу за київський престол, під час якої загинули його брати Борис і Гліб та Святослав. Після оволодіння Києвом мусив вести боротьбу зі своїм братом — тоді новгородським князем Ярославом Володимировичем. Дружина Святополка зазнала поразки в Любецькій битві 1016 р., а він сам утік до Польщі. 1018 р. з допомогою польського війська розбив князя Ярослава у битві на р. Буг і знову посів великокнязівський престол. Невдовзі через невдоволення населення вторгненням іноземців польські війська залишили Русь. 1019 р. Ярослав знову виступив проти Святополка і розгромив його війська в битві на р. Альті. Руські джерела повідомляють, що під час втечі поранений Святополк Володимирович загинув у пустелі десь «між Ляхи і Чехи», та це є дослівним перекладом польської приказки і означає: «ніхто не знає, де і як». Інший руський літописець записав, що Святополк утік до Бреста, де, мабуть, і помер від ран.

2.2. Тема: розповідь про період правління князя Ярослава, його піклування про свій народ та батьківщину.

2.3. Ідея: ушлявлення мудрості, патріотизму, широти поглядів Ярослава та його праці заради добробуту України.

2.4. Виразне читання фрагменту «Ярослав Мудрий».

2.4.1. Коментар для вчителя. Фрагмент збірки «Княжа Україна» «Ярослав Мудрий» оповідає про прихід князя Ярослава до влади та добу його правління, яка характеризується розквітом України, а саме — розвитком торгівлі, встановленням дипломатичних відносин з іншими державами, початком будівництва. Це був славетний період розвитку України. На жаль, після смерті Ярослава його сини не змогли гідно продовжити справу батька.

2.4.2. Опрацювання фрагменту «Ярослав Мудрий» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Як ставиться автор до Святополка?
- ▼ З чим порівнюється у творі доба правління Ярослава Мудрого?
- ▼ Яку політику щодо іноземних держав проводив князь?
- ▼ Чи відповідали іноземці Ярославу взаємністю?
- ▼ За що Ярослава прозвали «мудрим»?
- ▼ Яку заповідь дав синам Ярослав перед смертю? Чи виправдали вони надії батька?

3. Рубрика «Який я?»

Охарактеризуйте Ярослава за допомогою цитат із тексту, які:

- вказують на інтелектуальні здібності Ярослава та його мудрість; («...Брат четвертий на престолах, /Ярослав розумний, сів...»; «... Але мудрість Ярослава /Вся була в його ділах, /У державнім будівництві, /Владі, устрою, в судах...»)

- підкреслюють його піклування про Україну («...І усю свою увагу / Ярослав звернув на лад. / І небавом Україна / Зацвіла, як пишний сад...»);
- демонструють ставлення Ярослава до Києва («...Як про друга, як про сина / Дбав про його Ярослав...»; «Оточив його валами, / Ровом, мурами обвів. / Укріпив його, оздобив / І препишний двір завів»)
- описують, у якому вигляді він зустрічав іноземних гостей («...Князь сидів на пишнім троні / З грізним берлом у руці...»);
- уславляють його військові перемоги («...Він прогнав лише поляків...»; «...Та ходив на печенігів / І черкесів під Кавказ, / Що на нашу Україну / Нападали раз у раз»).

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Ярослав сів на трон:

А другим братом;	Б четвертим братом;
В третім братом;	Г двоюрідним братом.
2. Який епітет використав автор, описуючи Святополка?

А Окаянний;	Б мстивий;
В хоробрий;	Г кровожерний.
3. Представники якої національності не торгували в Києві?

А Італійці;	Б німці;
В англійці;	Г угри.
4. Як закордонні торговці найчастіше потрапляли до Києва?

А Разом з експедиціями;	Б караванами крізь Карпати;
В пішки крізь кордони;	Г човнами по Дніпру.
5. Який титул мав Ярослав?

А Цар;	Б князь;
В самодержець;	Г володар.
6. Хто розважав іноземних послів при дворі Ярослава?

А Штукарі;	Б клоуни;
В кочівні актори;	Г закордонні чарівники.
7. З ким не воював Ярослав, обороняючи свою державу?

А З печенігами;	Б з поляками;
В з черкесами;	Г з татарами.
8. Про якого брата Ярослава складав славетні пісні великий співець Боян?

А Святополка;	Б Всеволода;
В Мстислава;	Г Володимира.

9. Кого подолав у поєдинку брат Ярослава?

А Олега;	Б Редедю;
В Аскольда;	Г Юрія.
10. Що заповів Ярослав своїм синам перед смертю?

А Здійснити загарбницький план;	Б розпочати війну з ворогами;
В жити в мирі та розбудовувати країну;	Г покликати правити державою руського князя.
11. Ярослав передрікав, якщо сини не будуть наслідувати батька, то перетворяться на:

А нероб та ледарів;	Б ворогів;
В іноземних холопів;	Г вигнанців і жебраків.
12. Як виконали нащадки заповіт Ярослава?

А Осміялись на весь світ;	Б з честю виконали;
В виконали, як могли;	Г відмовились виконувати.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Доба Ярослава Мудрого — розквіт України» (5–7 речень).
2. Який славетний співець згадується у творі? (Боян)
3. Знайдіть уривок у тексті, який описує, як Ярослав дбав про Київ.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Розквіт торгівлі за часів Ярослава» (5–7 речень).
2. Кого найчастіше приймав Ярослав у своєму палаці? (Іноземних послів)
3. Знайдіть уривок у тексті, який описує, що Ярослав не любив воювати.

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Заповіт Ярослава Мудрого» (5–7 речень).
2. Яку твердиню він збудував понад Сяном? (Ярославль)
3. Знайдіть уривок у тексті, який описує, як Ярослав зустрічав гостей.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Стосунки Ярослава з іноземцями» (5–7 речень).
2. Що залишив він синам після своєї смерті? (Заповіт)
3. Знайдіть уривок у тексті, який описує хоробрість його брата Мстислава.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «У чому полягає мудрість Ярослава?» (5–7 речень)
2. Як про кого з родичів дбав Ярослав про Київ? (Як про друга, як про сина)
3. Знайдіть уривок у тексті, який описує заповіт Ярослава.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. «Ярослав Мудрий» — розповідь про непересічну постать української історії — князя Ярослава, за часів правління якого наша держава зазнала найвищого розквіту та серйозно сприймалась на європейській арені.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати твір О. Олеся «Микита Кожум'яка», вміти аналізувати головного героя. Повторити біографію О. Олеся.

УРОК № 45**ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ (КАНДИБА).
«МИКИТА КОЖУМ'ЯКА»****Мета:**

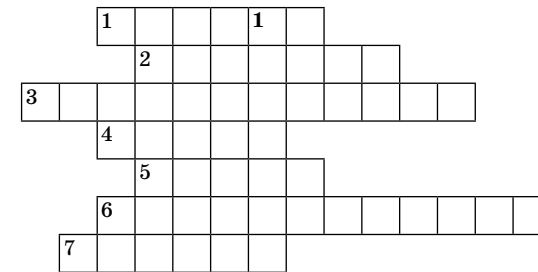
- **Навчальна:** опрацювати ідейно-художній зміст твору, визначити його тему й ідею, охарактеризувати головних персонажів та сюжет.
- **Виховна:** виховувати пошану до героїв нашого народу.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, культуру мовлення, виразне читання.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****1. Забезпечення емоційної готовності до уроку****2. Перевірка домашнього завдання**

- ▼ Які події княжої доби ви пам'ятаєте?
- ▼ Чим відзначився в історії України князь Ярослав?

3. Кросворд «Олександр Олесь: життя та творчість»

По горизонталі: 1. Хто був в роду О. Олеся по батьківській лінії? (*Чумаки*) 2. Одеський збірник віршів, у якому публікувався поет. («*Багаття*») 3. До якого Харківського інституту вступив О. Олесь 1903 року? (*Ветеринарний*) 4. Цикл віршів, у якому поет висвітлив моторошні події голодомору 1921–1923 років. («*Голод*») 5. Назва збірки еміграційного періоду (*Чуриною*). 6. Письменник, із яким Олесь познайомився під час поїздки на відкриття пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві. (*Коцюбинський*) 7. Назва рукописного журналу, який поет видавав під час навчання в хліборобській школі. («*Комета*»)

По вертикалі: 1. Справжнє прізвище Олександра Олеся. (*Кандиба*)

4. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що вам відомо про Микиту Кожум'яку?
- ▼ Чим прославився його батько Кирило?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ****1. Вступне слово вчителя**

— Творчість Олеся — визначне явище в українській літературі перших двох десятиріч XX ст. М. Рильський писав: «Нема ніякого сумніву, що поезія Олександра Олеся позначилася сильними своїми сторонами на розвитку української літератури, отже, й радянської української літератури. Зі смутком визнаючи його вільні і невірні провини, хибні його кроки, у яких сам він гірко каявся, шкодуючи, що така дужа творча індивідуальність не дістала повного свого розвитку, ми повинні, проте, сказати, що поет Олександр Олесь посідає певне місце в історії нашої культури і що все краще з його спадщини повинно стати набуток нашого радянського читача».

У творчості О. Олеся наявні релікти народницької символіки, його ліричний герой є втіленням мужності та героїзму українського народу. Саме таким постає перед нами Микита Кожум'яка, персонаж однойменного твору О. Олеся.

2. Робота над твором «Микита Кожум'яка»

2.1. Пояснення назви та довідковий матеріал для вчителя.

Трубіж — річка на Придніпровській низовині, ліва притока Дніпра, впадає в Канівське водосховище. Протікає в Бобровицькому та Козелецькому районах Чернігівської області та Броварському, Баришівському й Переяслав-Хмельницькому районах Київської області. Бере початок з болота поблизу с. Петрівського, тече Придніпровською низовиною. У пониззі знаходиться місто Переяслав-Хмельницький. Найбільша притока — Недра (ліва). Права притока — Ільтиця.

Існує багато тлумачень походження назви річки. Її виводять від давньоруського *трубити*, *трублю*, ніби від того, що в давнину тут під час полювання трубили в мисливські роги або ж робили «трубіж» під час воєн на знак перемоги або відбою.

Переяслав-Хмельницький — місто обласного значення на сході Київської області, районний центр над рікою Трубіж, лівою притокою Дніпра.

Знайдені сучасними археологами залишки людського житла пори пізнього палеоліту свідчать про те, що земля ця була заселена із древніх часів. Уперше Переяслав згадується 907 року в договорі князя Олега з Візантією.

На той час траплялися часті напади степових кочовиків. З печенігами легенда про заснування міста пов'язує і саму його назву. Налетіли якомсь на поселення вороги. Серед кочовиків був один непереможний витязь. Став той витязь викликати собі ворога з русинів, але ніхто з князівської дружини не наважувався прийняти виклик. Засумував ясний князь — стало йому соромно й прикро. Аж тут вийшов юнак із простолюдинів, що й погодився стати на герць із поганином. Жорстокий був двобій. І здолав хлопець печеніжина, чим й «перей славу» собі. На честь цієї перемоги місто почали називати Переяславлем. Володимир Великий заклав тут велику фортецю для захисту південних меж Русі від кочовиків.

2.2. Тема: зображення мужності українського народу в боротьбі проти печенігів.

2.3. Ідея: ушляхетлення патріотизму, мужності та сміливості українських народних героїв.

2.4. Виразне читання твору «Микита Кожум'яка».

2.4.1. Опрацювання твору «Микита Кожум'яка» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Як автор зображує ворогів?
- ▼ Чи знайшов Володимир героя серед своїх вояк? Хто виголосився захистити батьківщину?
- ▼ Що придумав хан? На що він очікував?

- ▼ Як минав двобій? Знайдіть описання в тексті.
- ▼ Хто переміг? Як ця непересічна подія назавжди увійшла в історію нашої країни?

3. Вікторина «Вгадай мене»

Впізнайте персонажа твору за описом.

1. Боязливий, хитрий, але вірить у свою перемогу. (*Хан*)
2. Військовий, дужий, непереможний. (*Воїн-печеніг*)
3. Кремезний, сором'язливий, має неабияку силу. (*Микита Кожум'яка*)
4. Талановитий стратег та захисник батьківщини. (*Князь Володимир*)

4. Теорія літератури

Гіпербола — художній засіб явного і навмисного перебільшення для посилення виразності і підкреслення сказаної думки.

Віршовий ритм — це повторення сумірних мовних одиниць, що ними є самі віршовані рядки, які промовляються поспіль один за одним.

Драматичний твір — це твір, написаний у формі мови персонажів і ремарок. Основною її ознакою є призначення її для театрального спектаклю. Текст драматичного твору розпадається на дві частини — мови героїв і ремарки, що вказують режисеру на декорації і дії персонажів.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Після вбивства якого князя печеніги пішли ордою в Україну?

А Ярослав;	Б Святослава;
В Ярополка;	Г Святополка.
2. Яку назву мало військово-угруповування печенігів?

А Каганат;	Б навала;
В тьма;	Г орда.
3. Який титул мав керманіч печенігів?

А Бай;	Б цар;
В тур;	Г хан.
4. Що запропонували печеніги київському князю?

А Улаштувати герць найсильніших воїнів;
Б укласти перемир'я;
В битися до останньої краплі крові;
Г обмінятися полоненими.

5. Чим мотивували печеніги цю пропозицію?
 - А Були невпевнені у своїх силах;
 - Б хотіли завершити битву з найменшими втратами;
 - В боялися гніву праведних богів;
 - Г були впевнені, що їх воїн найсильніший.
6. Як автор характеризує бійця печенігів?
 - А Удвоє більший за ведмедя; Б *втрое дужчий за вола;*
 - В великий, як скала; Г найсильніший.
7. Хто очолював київське військо?
 - А Володимир; Б Ярослав;
 - В Всеволод; Г Мстислав.
8. Чому дід був впевнений, що Кожум'яка зможе поборотися з воїном-печенігом?
 - А Тому що він був охочий до бійок;
 - Б тому що крім нього ніхто більше не визвався на бій;
 - В *тому що він якось роздер шкуру;*
 - Г тому що він був його найулюбленішим сином.
9. Як описує автор Микиту Кожум'яку?
 - А Соромливий, мовчазний, невисокого зросту;
 - Б розбишака, шибайголова;
 - В величезного зросту і недужої сили;
 - Г маленький, непоказний, але дужий.
10. Як перевіряв князь на міць добровольця?
 - А Наказав вночі пробратися до печенігів;
 - Б *наказав боротися з роздратованим биком;*
 - В влаштував двобій з командиром свого війська;
 - Г повірив йому на слово.
11. Чим закінчився двобій Кожум'яки з воїном-печенігом?
 - А Бій було зупинено; Б переміг воїн-печеніг;
 - В бій не відбувся; Г *переміг Кожум'яка.*
12. Як уславив Ярослав місце славетного двобою?
 - А Подарував цю землю переможцю;
 - Б поставив пам'ятник;
 - В *побудував місто;*
 - Г посадив віковичний дуб.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Микита Кожум'яка — герой з народу» (5–7 речень).

2. Пригадайте, хто у творі був мовчазним то сором'язливим. (*Микита Кожум'яка*)
3. Знайдіть уривок у тексті, який описує, як Ярослав дбав про Київ.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Чи хотів би я бути схожим на Микиту Кожум'яку?» (5–7 речень)
2. Пригадайте, хто у творі був засмученим. (*Володимир*)
3. Знайдіть уривок у тексті, який описує, що Ярослав не любив воювати.

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Одвічні вороги Київської Русі» (5–7 речень).
2. Пригадайте, хто у творі сміявся. (*Воїн-печеніг*)
3. Знайдіть уривок у тексті, який описує, як Ярослав зустрічав гостей.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Переяслав — символ перемоги» (5–7 речень).
2. Пригадайте, хто у творі хотів перехитрити суперника. (*Хан*)
3. Знайдіть уривок у тексті, який описує хоробрість його брата Мстислава.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Захищати батьківщину — наш одвічний обов'язок» (5–7 речень).
2. Пригадайте, хто у творі порекомендував князеві Микиту. (*Батько Микити*)
3. Знайдіть уривок у тексті, який описує заповіт Ярослава.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. «Микита Кожум'яка» — твір про народного героя та уславлення перемог українського народу в боротьбі із загарбниками-печенігами.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до позакласного читання.

УРОК № 46

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ. СУЧАСНІ ТВОРИ ПРО ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ. ОКСАНА СЕНАТОВИЧ. «МАЛИЙ ВІЗ»

Мета:

- **Навчальна:** стисло ознайомити учнів із життєвим та творчим шляхом автора; опрацювати ідейно-художній зміст твору, визначити його тему і ідею, охарактеризувати головних персонажів.
- **Виховна:** виховувати жагу до знань.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, культуру мовлення, виразне читання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь на уроці позакласного читання.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Актуалізація опорних знань. Бесіда

- ▼ Що ми знаємо про історичне минуле нашого народу?
- ▼ У яких народних переказах розповідається про козаків? («Ой Морозе-Морозенку», «Прийом у запорожці»)
- ▼ Хто такі козаки?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Оксана Сенатович народилася 2 січня 1941 р. в м. Бережани, у сім'ї вчителів. Після закінчення 1957 р. школи навчалась у Львівському політехнічному інституті. Працювала інженером на заводі, у науково-дослідному інституті легкої промисловості, була на профспілковій роботі, але справжнє своє покликання знайшла на літературній ниві.

Путівку в поетичний світ О. Сенатович дала газета «Вільне життя» ще 1959 р. Згодом були публікації в журналі «Жовтень» (1960, № 1).

1961 р. у Львові вийшла колективна поетична збірка «Яблуневий цвіт», серед 28-ми авторів якої представлена і О. Сенатович.

О. Сенатович виступала в поезії і для дітей, і в поезії для дорослих читачів. Останнім припали до серця, зокрема, її збірки віршів «Стебло», «Діапазон весни», «Обличчям до голуба», «Голубий голос», «Чоловік з трояндою». А сучасну українську дитячу літературу не можна уявити без О. Сенатович.

Коли ще працювала на профспілковій роботі, займалася профорієнтацією школярів і тоді ж почала писати вірші для учнів молодших класів. Так народилася її книжка для дітей «Червоні лелеки» (1970). Свої вірші для дітей поетеса часто друкувала в журналах «Барвінок», «Малютко», у календарі «Дванадцять місяців». Широко відомі її книжки для найменших читачів: «Червоні лелеки», «Вісім сотень колобоків», «Вчиться Вересень читати», «Сніговик», «Живемо в одному домі», «Шпаки на колесах», «Соловейку, тьох-мажор». Перу О. Сенатович також належить повість «Не виростуть хлопці без дощу». Свого часу видавництво «Детская литература» в Москві випустила збірку віршів української поетеси в перекладі російською мовою під назвою «Непрочитаное письмо». Подарунком українській молоді була збірка віршів сербського поета Й. Йовановича-Змая «Маленький велетень» у перекладі нашої землячки. Була редактором дитячого християнського журналу «Діти Марії». О. Сенатович — член Спілки письменників України з 1976 р., була першим лауреатом премії імені Олени Пчілки (1992).

Померла О. Сенатович 31 березня 1997 р. в м. Львів.

2. Робота з текстом

2.1. Тема: подорож хлопчика Дмитра в минуле.

2.2. Ідея: зацікавлення своєю історією.

2.3. Основна думка: винахідливість запорозьких козаків та їхнього отамана І. Сірка.

2.4. Сюжет: Дмитрик дістав Малого Воза із дна озера. Запорозьці посміялися, але дали відповідь на його питання про підводні човни й ракети, які вони винайшли.

2.5. Герої: Дмитрик, козаки, Іван Сірко.

2.6. Жанр: казка.

2.7. Словникова робота.

Малий віз — сузір'я в північній півкулі неба. Зараховано до каталогу зоряного неба Альмагест, укладеного Клавдієм Птолемеєм. З давніх часів сузір'я використовували фінікійські мореплавці для навігації й орієнтування.

Іван Сірко — подільський шляхтич, козацький ватажок, калницький полковник, напівлегендарний кошовий отаман Запорозької Січі й усього Війська Запорозького Низового. Здобув перемогу в 65 боях. Герой багатьох українських пісень і казок.

2.8. Читання казки за ролями.

2.9. Творчий переказ.

- Від імені Дмитрика.
- Від козаків (за ролями).

2.10. Цифровий диктант.

(За кожну правильну відповідь — по 1 балу).

1. Козаки варили куліш.
2. Дмитрик злякався козаків.
3. Дмитрик оглядав човен.
4. Козацький човен занурився у воду.
5. Дмитрик зустрів І. Сірка.
6. І. Сірко був у Києві.
7. Письменник писав книжку про І. Сірка.
8. Дмитрик їв з козаками.
9. Дмитрику було 10 років, а козакам — 310.
10. Дмитрик справжній козак.
(Шифр 1011001111).

2.11. Літературна вікторина «Справжні козаки» (Учні поділяються на дві команди).

Орієнтовні запитання:

- ▼ Охарактеризуйте жанр казки.
- ▼ Які є казки?
- ▼ Які реальні елементи ви помітили у творі?
- ▼ Які казкові елементи ви помітили у творі?
- ▼ Знайдіть у тексті епітети. (*Червоне небо, зоряне озеро, сивовусий козак*)
- ▼ Знайдіть у тексті порівняння. (*Човен подібний до великої жовтої черепашки.*)
- ▼ Знайдіть у тексті метафори (*Дмитрик полетів, намацав ногою дно неба, прогуркотів небом Великий Віз і заїхав за хмари, витяг з води Віз, Дмитрик разом з ліжком поїхав у невідоме, підводний човен зблід.*)

ІV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Що за лісом пили пани-ляхи?
А Чай; Б каву;
В сік; Г горілку.
2. Скільки років було козакам?
А 417; Б 311;
В 310; Г 512.

3. Де був І. Сірко?

- А У Києві; Б у Львові;
- В у Харкові; Г разом з козаками.

4. Що їли козаки?

- А М'ясо; Б борщ;
- В куліш; Г хліб.

5. Що показали козаки Дмитрику?

- А Шаблі; Б Запорізьку Січ;
- В човен; Г книжку.

6. Хто відвіз хлопчика додому?

- А Козаки; Б зоряне небо;
- В невідомі люди; Г Малий Віз.

7. У яке місто прийшов Дмитрик?

- А Підгойці; Б Львів;
- В Донецьк; Г Київ.

8. Що було в козаків за часів І. Сірка?

- А Шаблі; Б підводний човен;
- В їжа; Г перемога.

9. Де знаходилися козаки?

- А Біля куреня; Б на хмарі;
- В у Запорізькій Січі; Г біля човна.

10. Скільки років було Дмитрику?

- А 10; Б 15;
- В 8; Г 9.

11. Кого хотів побачити Дмитрик?

- А Запорізьку Січ; Б Матусю;
- В човен; Г І. Сірка.

12. На що був схожий козацький човен?

- А На велику жовту черепашку; Б на чайку;
- В на ліжко; Г на Малий Віз.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть твір-мініатюру за темою «Зустріч із козаками».
2. Охарактеризуйте головного героя Дмитрика.
3. Яка основна думка казки?

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру за темою «Подорож Дмитрика».
2. Охарактеризуйте козаків.
3. Яка тема казки?

Картка № 3

1. Напишіть твір-мініатюру за темою «Фантастичний сон хлопчика».
2. Охарактеризуйте постать І. Сірка.
3. Які художні засоби наявні в казці?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ**VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ****УРОК № 47****КОНТРОЛЬНА РОБОТА. ТЕСТИ****Мета:**

- **Навчальна:** визначити рівень знань, вмінь та навичок учнів за допомогою запропонованих завдань.
- **Виховна:** виховувати інтерес до результатів власної праці, старанність, наполегливість.
- **Розвивальна:** розвивати увагу, спритність, точність, послідовність.

Тип уроку: контроль, корекція знань та вмінь.

Обладнання, наочність: тестові завдання для самоконтролю у трьох варіантах з різними рівнями складності.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ****II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.
ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ****III. ПОЯСНЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО ВИКОНАННЯ
КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ****IV. ЗАВДАННЯ ДО КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ****I варіант****Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)**

1. Ким було зруйновано Київ до початку правління Ярослава («Ярослав Мудрий»)?

A Святополком;	Б Володимиром;
В Ярополком;	Г Ігорем.

2. У якому акровірші Л. Глібова захована «сорока»?

A «Що за птиця?»;	Б «Хто вона?»;
В «Хто розмовляє?»;	Г «Хто сестра і брат?».

3. Відгадайте загадку: «Ясне сонечко виходить — / слід у слід за мною ходить. /Я іду — вона іде, сонце зникне — пропаде?»

A Роса;	Б райдуга;
В хмара;	Г тінь.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

Установіть відповідність між уривком із твору та його назвою.

1 «...І небавом знову люди / Багатіти почали, /І Дніпром човни чужинців / Знову в Київ поплили. /Греки, німці, італійці, /Чехи, угри — всі ішли, / Купували, продавали /І у Києві жили...»	A «Володимир вибирає віру»
2 «...Коли ж він прийшов у Київ, то звелів повалити ідолів — одних порубати, а інших спалити. Перуна ж наказав прив'язати коневі до хвоста і волочити його з гори крутим Боричевим узвозом до річки Почайни...»	Б «Княжа Україна»
3 «...І назвав він церкву во ім'я Богородиці, та в народі прикладалася до неї інша назва — Десятинна, він десятої частини його багатств...»	В «Ярослав Мудрий»
	Г «Микита Кожум'яка»
	Д «Повість минулих літ»

Ключ: 1в, 2а, 3д.

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань:

1. Охарактеризуйте наступних персонажів твору «Ярослав Мудрий»: Ярослав, Святополк.
2. Що таке «літопис»? Наведіть приклади літописних творів та їхніх авторів.
3. Обґрунтуйте, чи є актуальним прислів'я «Хліб — усьому голова».

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- 1) «У чому полягала мудрість Ярослава?» (За мотивами твору «Ярослав Мудрий»)

- 2) «Мій улюблений персонаж «Повісті минулих літ»;
- 3) «Прислів'я та приказки — скарбниця народної мудрості».

II варіант

Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)

1. На якому місці, згідно з твором, було збудовано Переяслав («Микита Кожум'яка»)?
 - А Де Володимир розгромив печенігів;
 - Б де хрестили Київську Русь;
 - В посередині головного торговельного шляху;
 - Г де Микита поборов бійця-печеніга.
2. У якому акровірші Л. Глібова захована «ластівка»?
 - А «Що за птиця?»;
 - Б «Хто вона?»;
 - В «Хто розмовляє?»;
 - Г «Хто сестра і брат?».
3. Відгадайте загадку: «Зимою гріє, / Весною тліє, / Влітку помирає, / Восени оживає?»
 - А Сніг;
 - Б природа;
 - В сонце;
 - Г дощ.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

Установіть відповідність між уривком із твору та його назвою.

1 «...Печеніги знов з'явилися /І погрожують мечем. /Наші ждуть. Але боїться / Печенізький хан іти, /Йому хочеться без бою / Перемоги досягти...»	А «Володимир вибирає віру»
2 «...А він і далі жив за язичницькими звичаями, та коли хто хотів хреститися, не забороняв, а тільки насміхався над тим. Ольга ж любила свого сина, молилася за нього і за людей, наставляла його на розум до повних його літ і змужнілості...»	Б «Княжа Україна»
3 «Заспіваю вам не пісню / про стару старовину, /Розкажу я вам не казку, / А бувальщину одну./ Розкажу вам про минуле, / Що вже мохом поросло, / Що, нащадками забуте, / За водою поплило...»	В «Ярослав Мудрий»
	Г «Микита Кожум'яка»
	Д «Повість минулих літ»

Ключ: 1 г, 2 д, 3 б

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань:

1. Охарактеризуйте таких персонажів твору «Повість минулих літ»: княгиня Ольга, князь Олег.

2. Що таке «драматичний твір»? Яку будову він має? Наведіть приклади.
3. Обґрунтуйте, у чому цікавинка акровіршів Л. Глібова.

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- 1) «Сила народу — в його героях» (За мотивами твору «Микита Кожум'яка»);
- 2) «Як будували Київ» (За мотивами літопису «Повість минулих літ»);
- 3) «Загадки як вид усної народної творчості».

III варіант

Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)

1. Хто з пантеону богів слов'янської міфології не є персонажем твору «Княжа Україна»?
 - А Стрибог;
 - Б Чорнобог;
 - В Волос;
 - Г Перун.
2. У якому акровірші Л. Глібова захована «гречка»?
 - А «Що за птиця?»;
 - Б «Хто вона?»;
 - В «Хто розмовляє?»;
 - Г «Хто сестра і брат?».
3. Відгадайте загадку: «Як летів — блискотів. / Як упав — землею став?»
 - А вітер;
 - Б ворон;
 - В дощ;
 - Г лист.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

Установіть відповідність між уривком із твору та його назвою.

1 «...В час бенкету на бандурах, /Гусях, різних сопілках / Грали весело музики; /Вина пінилися в чарках. /Співаки пісні співали, /Скоморохи, штукарі, /Розважаючи чужинців, /Метушилися у дворі...»	А «Володимир вибирає віру»
2 «...Пишно квітла Україна, / Повна всякого добра./ Як в раю, жили поляни/ Понад хвилями Дніпра/ Все своє воли любили, /Шунавали і чуже./Хай, мовляв, Перун і Волос / Всіх від лиха стереже...»	Б «Княжа Україна»
3 «...Після смерті братів рід їхній став князювати у полян, а в древлян було своє княжіння, а в дреговичів своє, а в словен у Новгороді своє...»	В «Повість минулих літ»
	Г «Микита Кожум'яка»
	Д «Ярослав Мудрий»

Ключ: 1 д, 2 б, 3 в

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань:

1. Охарактеризуйте таких персонажів твору «Микита Кожум'яка» — Микита, князь Володимир.
2. Що таке «прислів'я» і «приказка»? Які різновиди цих жанрів фольклору ви знаєте? Наведіть приклади.
3. Обґрунтуйте, яким був вклад Ярослава в розвиток Києва (За мотивами твору «Ярослав Мудрий»).

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- 1) «Повість минулих літ» — скарбниця знань про Київську Русь» (За мотивами літопису «Повість минулих літ»);
- 2) «Фольклор як основа віршованого твору» (За мотивами творчості Л. Глібова);
- 3) «Хоробрість — як національна риса характеру» (За мотивами твору «Микита Кожум'яка»).

Рідна Україна. Світ природи

УРОК № 48

ТАРАС ШЕВЧЕНКО. РОЗПОВІДЬ ПРО ПИСЬМЕННИКА, ЙОГО ДИТИНСТВО. ШЕВЧЕНКО-ХУДОЖНИК

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із цікавими сторінками дитинства автора; проаналізувати його художню творчість.
- **Виховна:** виховувати шанобливе ставлення до видатних постатей української літератури.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне декламування віршів.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал, картини.

*Ми чуємо тебе, Кобзарю, крізь століття,
І голос твій нам душі окриля.
Встає в новій красі, забувши лихоліття,
Твоя, Тарасе, звільнена земля!*

Василь Симоненко

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Учитель. Ці пристрасні рядки Василя Симоненка перегукуються із народним розумінням Шевченка — поета і людини. Адже

для кожного українця Тарас Шевченко означає так багато, що виникає враження, ніби ми все про нього знаємо і він завжди з нами. Та це лише враження. Він невичерпний і нескінченний. Не тому, що він кращий від інших, — у ньому наша історія, реальність і найпоетемніші мрії. Україна — це Шевченко, Шевченко — це Україна.

Життя нашого поета таке дивне, що, слухаючи про нього, можна було б сказати, що це легенда. То й повість починається, як починаються казки: «За широкими морями, за лісами дрімучими, ще й за горами кам'яними... був колись веселий край, заворожений злими людьми, заневолений двома неволями».

1. Короткі відомості про автора

9 березня 1814 року у селі Моринці Звенигородського повіту Київської губернії, у хаті кріпака пана Енгельгардта, Григорія Шевченка та Катерини Якимівни Бойко, народився син Тарас. Згідно з родинними переказами його діди і прадіди козакували, служили у Війську Запорізькому, брали участь у визвольних війнах і повстаннях, які відбувалися в Україні XVII–XVIII ст.

З дитинства був допитливим, любив малювати, співати. Тарасові було дев'ять років, коли він, Катря, Ярина, Марія, Микита і Йосип залишилися без матері. Батько одружився вдруге. Мачуха мала трьох своїх дітей, і життя в хаті стало нестерпним.

Сім'я Тараса на чолі з батьком повернулася до села Кирилівки (нині Шевченкове (Звенигородський район)) на Київщині, звідки був родом Григорій Іванович. Дитячі роки Тараса минають у цьому селі.

Восени 1822 року Тарас Шевченко починає вчитися грамоти у місцевого дяка та знайомиться з творами Г. Сковороди.

Тарас чумає з батьком. Буває в Звенигородці, Умані, Єлисаветграді (тепер Кіровоград). Навесні 1825 року від тяжкої праці на панщині помер Тарасів батько — Григорій Іванович Шевченко. Залишившись сиротою, Тарас іде наймитувати до дяка Богорського. Як «школяр-попихач» носить воду, опалює школу, обслуговує дяка, читає псалтир над померлими, продовжує навчання. Під час навчання Шевченко ознайомився з деякими творами української літератури. Не витерпівши знущань дяка П. Богорського, Тарас тікає від нього і шукає в навколишніх селах учителя-маляра. І знаходить, відчуваючи великий потяг до живопису, кілька днів наймитує і «вчиться» малярству у диякона Єфрема. Зустрічається з Оксаною Коваленко, подругою дитинства, яку не раз згадує у своїх творах. Саме їй присвячено вступ до поеми «Мар'яна-черниця».

Наймитуючи в кирилівського попа Г. Кошиці, Тарас буває в м. Богуславі (куди возив поповича до школи і на продаж яблука

та сливи). 1828 року Шевченка взяли слугою до панського двору у с. Вільшану, куди він пішов за дозволом, щоб вчитися у хлипнівського маляра. Коли Тарасові минуло 14 років, помер В. Енгельгардт, і село Кирилівка стало власністю його сина П. Енгельгардта, Шевченка ж зробили дворовим слугою нового поміщика в маєтку Вільшани, де Шевченко виконує обов'язки козачка в панських покоях. А у вільний час потай від пана перемальовує лубочні картинки. Шевченка віддають вчитися малюванню. 1830 р. віленський військовий губернатор змушений був піти у відставку. Поїхав до Петербурга і його ад'ютант Енгельгардт. Десь наприкінці лютого 1831 р. помандрував до столиці у валці з панським майном і Шевченко.

21 травня 1838 р. Шевченка зараховують стороннім учнем Академії мистецтв. 1842 р. пише драматизовану соціально-побутову поему російською мовою «Слепая». Того ж року створює історичну поему «Гамалія» (вийшла окремою книжкою 1844 р.). Кінцем лютого 1843 р. датована історико-побутова драма «Назар Стодоля» (написана російською мовою, відома лише в українському перекладі). У 1844–1845 рр. її поставив аматорський гурток при Медико-хірургічній академії в Петербурзі. 1844 р. вийшло друге видання «Кобзаря». Усі ці твори належать до раннього періоду творчості Шевченка, коли він усвідомлював себе як «мужицький поет» і поет-патріот.

У роки заслання Шевченко, як і раніше, працює в різних поетичних жанрах. Він пише соціально-побутові поеми («Княжна», «Марина», «Москалева криниця», «Якби тобі довелось...», «Петрусь» та ін.), історичні поеми й вірші («Чернець», «Іржавець», «Заступила чорна хмара», «У неділеньку у святую» та ін.), вірші й поеми сатиричного змісту («П. С.», «Царі»), хоч у ці роки свідомо стримує свій темперамент політичного сатирика.

Влітку 1859 р. Шевченко відвідав Україну. Зустрівся в Кирилівці з братами й сестрою. Мав намір оселитися в Україні. Шукав ділянку, щоб збудувати хату. Та 13 липня біля с. Прохорівка його заарештували. Звільнили через місяць і запропонували виїхати до Петербурга.

Заслання підірвало здоров'я Шевченка. На початку 1861 р. він тяжко захворів і 10 березня помер.

2. Шевченко-художник

Тарас Шевченко був не лише поетом, а й драматургом, прозаїком, мислителем, істориком, етнографом, фольклористом і художником, який залишив велику образотворчу спадщину — понад тисячу творів.

Дуже рано виявилися у хлопця здібності до малярства. Хлопець любив зображувати птахів, звірів, людей.

Прагнучи стати художником, Тарас побував у трьох церковних малярів. Проте жоден з них не виявив у хлопця таланту. Останнє рішення будь-що стати малярем визріло у нього в Києві, куди він поїхав з паном. Енгельгардт бенкетував, і три дні хлопець міг робити, що сам хотів.

У жовтні 1835 року авторитетний комітет Товариства на чолі з професором Федором Толстим розглянув малюнки Шевченка і схвально оцінив їх. Шевченко мріяв навчатися в Академії, але добре розумів, що кріпакам туди дороги немає.

Долею українського поета зацікавилися передові діячі російської культури — художники Олексій Венеціанов, Карл Брюллов, поет Василь Жуковський, композитор Михайло Вієльгорський.

1838–1840 роки — час, коли Шевченко багато і плідно працював як художник і поет, випереджаючи академічну програму. Крім занять зі спеціальних мистецьких дисциплін, багато читав, цікавився історією своєї батьківщини, інших європейських країн. І, звичайно, писав вірші. 1840 року побачила світ його перша збірка — «Кобзар».

Уже після першого року навчання в Академії — у травні 1839 р. — Шевченко здобув срібну медаль другого ступеня за екзаменаційну роботу — рисунок з натури.

Наступного року — знову срібна медаль: цього разу за складнішу композицію побутового характеру «Хлопчик-жебрак, що дає хліб собаці». 1841 року рада Академії присуджує 27-річному Шевченкові третю срібну медаль за акварель «Циганка-ворожка».

3. Словникова робота

Кобзар — український народний співець і музикант. Кобзарі були творцями, хранителями і передавачами епічної традиції у формі історичних пісень, дум супроводжуваних грою на кобзі, лірі або бандурі.

Картина — твір живопису, що характеризується закінченим характером (на відміну від ескіза й етюда) і самостійним художнім значенням.

4. Аналіз художніх картин Т. Шевченка

4.1. Бесіда за картинами Т. Шевченка.

4.1.1. Картина «Катерина».

- ▼ Що зображено на полотні. Для чого?
- ▼ Що сказав ним художник?
- ▼ Чому воно бентежить уже стільки поколінь українців?

- ▼ Як збагнути сенс цього послання крізь віки? На перший погляд, це ніби просто автоілюстрація до поеми «Катерина»? Але не поспішаймо з таким висновком: він сумнівний, бо Шевченко — геній. А геніям ніколи не бракує тем — їм завжди бракує життя для втілення задумів...

Коментар учителя. Отже, перед нами — жанрова, точніше — побутова сцена з життя українського села першої половини XIX ст. У цьому переконує і одяг селян, і типовий пейзаж з характерними деталями

4.1.2. Картина «Селянська родина».

Коментар учителя. Художник написав картину під час першої подорожі Україною. У цьому реалістичному полотні Шевченко відтворив родинну сцену біля хати: молоде подружжя втішається першими кроками своєї дитини. Сніп сонячного проміння падає на стіну хати, на обличчя, увиразнює білий одяг чоловіка і сорочку жінки. Світло є виразником змісту. За його допомогою художник виділяє головних персонажів, моделює складки одягу, особливо сорочку чоловіка, відтворює простір та повітря, яким наче напоєно картину. У композиції полотна, у трактуванні образів відчувається відгомін традиційного сюжету «Свята родина», до якого часто зверталися Шевченкові сучасники.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Де навчався Т. Шевченко?

А У школі;	Б у бурсі;
В Академії мистецтв;	Г ніде.
2. З ким зустрівся в літку 1859 року Т. Шевченко?

А З Жуковським;	Б з братами та сестрами;
В з дружиною;	Г Брюлловим.
3. Коли народився Т. Шевченко?

А 9 березня 1814;	Б 10 березня 1814;
В 9 березня 1816;	Г 10 березня 1816.
4. У якому селі минали дитячі роки Т. Шевченка?

А У Миронцях;	Б у Микитівці;
В у Кирилівці;	Г у Дмитрівці.
5. Кому присвятив свій вступ до поеми «Мар'яна-черниця»?

А Матері;	Б Оксані Коваленко;
В Жуковському;	Г Брюллову.

6. Коли помер Т. Шевченко?
 А 9 березня 1861; Б 8 березня 1862;
 В 10 березня 1861; Г 10 квітня 1865.
7. За яку роботу Т. Шевченко отримав першу срібну медаль?
 А *Рисунок з натури*; Б натюрморт;
 В портрет Петра І; Г автопортрет.
8. Яку картину художник написав під час першої подорожі Україною?
 А «Катерина»;
 Б «На пасіці»;
 В «Селянська родина»;
 Г «Хлопчик-жебрак, що дає хліб собаці».
9. Скільки медалей за картини отримав Т. Шевченко?
 А 1; Б 3;
 В 4; Г 2.
10. На якій картині Т. Шевченка зображена дівчина?
 А «Циганка-ворожка»; Б «Катерина»;
 В «Селянська родина»; Г «На пасіці».
11. У якому році вийшла перша збірка Т. Шевченка «Кобзар»?
 А 1823; Б 1840;
 В 1836; Г 1835.
12. На якій картині змальоване сільське подружжя?
 А «Катерина»;
 Б «На пасіці»;
 В «Селянська родина»;
 Г «Хлопчик-жебрак, що дає хліб собаці».

В. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Шевченко чудово знав народний побут, звичаї, обряди. Можна без перебільшення сказати, що він засвоїв їх із молоком матері. Як творча особистість, він мав дар підносити ті чи інші сторони українського побуту до вершин поетичного осмислення і вселюдського значення.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 49

УКРАЇНА ЧАСІВ Т. ШЕВЧЕНКА. КАРТИНИ ДОВКОЛИШНЬОГО СВІТУ, ПРИРОДИ В ПОЕЗІЯХ Т. ШЕВЧЕНКА — ІНША, ХУДОЖНЯ РЕАЛЬНІСТЬ, СТВОРЕНА УЯВОЮ МИТЦЯ (НА ОСНОВІ ПОВІСТІ С. ВАСИЛЬЧЕНКА «В БУР'ЯНАХ»)

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із цікавими сторінками біографії автора; опрацювати ідейно-художній зміст програмного твору, визначити його тему й ідею, охарактеризувати головних персонажів, навчитись розуміти художню реальність митця.
- **Виховна:** виховувати любов до батьківщини, патріотизм.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, вміння висловлювати свою думку.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Актуалізація опорних знань. «Мозковий штурм»

- ▼ Де народився Т. Шевченко?
- ▼ Як називалась перша збірка письменника?
- ▼ Скільки років було Т. Шевченку, коли його викупили із кріпацтва?
- ▼ Коли помер Т. Шевченко?
- ▼ Чи вважаєте ви Т. Шевченка великим Кобзарем української поезії? Доведіть думку.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

Сьогодні на уроці ми перегорнемо ще одну сторінку життя Т. Шевченка та дізнаємось про Україну часів шевченківської доби. Для того щоб дізнатись, яку саме сторінку життя ми побачимо, нам треба розшифрувати слово.

Рубрика «Шифрувальник»

6	11	23	11	18	22	23	3	19
---	----	----	----	----	----	----	---	----

(Дитинство)

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Тарас Григорович Шевченко — гордість і слава України. Його «Кобзар» — це найблагородніший супутник кожного українця. У повісті «В бур'янах» Степан Васильченко розповідає про родину, виховання та подальшу долю маленького Тараса. Батьки майбутнього Кобзаря працювали на панщині й поверталися додому геть виснаженими. Змалечку Тараса доглядала сестра Катерина. Родина Шевченків жила злиденно. Їхня хата була чи не найгіршою в селі: кривобока, в дірках, стояла вона край села, як примара.

Тарас ріс не зовсім слухняним: то десь заграється, то завіється в полі, а потім із чумаками повертається додому. Та найбільше любляв хлопчик слухати сумні розповіді про кріпаччину й панів, про Сибір та страшну солдатчину. Тарас слухав ці невеселі оповіді, а на серці наче камінь лежав: так стискав його жаль. Справжнім святом був прихід кобзаря. Слова про героїчне минуле українського народу змушували хлопчика замислюватися над життям. Ось як описує цей епізод Степан Васильченко: «Тарасові завмирало чогось маленьке серце. А після виступу кобзаря чув він гомін дорослих: «Народ терпить, а як терпець увірветься — хай тоді не просять — і не помилують». Після сходи́н Тарас грався в гайдамаків: рубав бур'яни лозиною, ніби панам голови стинав. Пізніше Тараса віддали в навчання до дяка. Саме тут хлопчик вперше відчув потяг до малювання й словесної творчості. Цей потяг був непереможний та жагучий: «Хлопцеві мріялась позолочена книжка, у яку він по своїй вподобі вписував би вірші». Але дуже важко бути щасливим у нещасливому світі. Від непосильної праці та злиднів померла мати. Згодом помер і батько. Діти лишилися з мачухою. Тарас був «упертий, правдивий і гарячий», і тому, не захотівши миритися з несправедливими наріканнями мачухи, подався світ за очі. Після цього почалося не життя, а справжня мука. Хлопець був у дяка не лише за школяра, а й за наймита. Тарас ходив завжди голодний, босий і простоволосий узимку й улітку, у полатаній сорочці. Коли випадала хвилина, хлопець забирався в бур'яни й співав про тяжку долю сироти, про несправедливість та злидні, що існують у світі.

Повість Степана Васильченка «В бур'янах» глибоко вражає своїм драматизмом. За часів свого дитинства Тарас Шевченко знаходився в нелегкому становищі. Але його доля була долею всього українського народу. Пройде зовсім небагато часу, і колишній дяків наймит, що ховався в бур'янах, підійме свій могутній гнівний голос, і луною розкотиться по світу святе Кобзареве слово.

2. Робота з текстом

2.1. *Тема:* тяжке становище селянської України часів дитинства

T. Шевченка.

2.2. *Ідея:* перші кроки поета.

2.3. *Основна думка:* випробування долі здатні перенести великі люди, а саме T. Шевченко.

2.4. *Композиція:* три частини.

I частина: передбачення долі поета «Виросте твій син неабиякою людиною — буде змагатися з панамі та царями».

II частина: Шевченко — немовля.

III частина: пригоди маленького Тараса. Жага до свободи.

2.5. *Герої:* Мати, батько, чумаки, Катря, Тарас, Баба.

Жанр: повість.

2.6. Словникова робота.

□ *Старий стиль* — календар, яким користувалися за часів Шевченка.

□ *Талан* — доля, життєвий шлях.

□ *Кукла* — загорнутий у ганчірку жований хліб.

□ *Кармелюк* — ватажок повсталіх селян на Поділлі.

□ *Плахта* — жіночий одяг типу спідниці.

2.7. Читання твору.

2.8. Рубрика «Знайди у тексті» за питаннями

▼ Яку долю ненародженої дитини побачила бабуся? («*А побачила я, — сидить за столом повно всякого панства, а поміж панством — мужик стоїть, вичитує щось із паперів. А вони на нього кулаками махають, а підійти бояться...*»)

▼ Чим годувала Катря маленького Тараса? («*Знаходить житнього хліба, жовану куклу, нашвидку піджовує її, пхає дитині в рот*».)

▼ Куди ходить гуляти малий Тарас? («*На леваду, до ставка, за село, до млина, у той сад густий та темний, за сад на могилу...*»)

▼ Як родина Шевченка почула чумаків? («*Раптом коло самого села луною вдарила в усі кутки багатоголоса, урочиста, хвилююча пісня...*»)

▼ Як Катря знайшла Тараса? («*Аж ось Катря підняла вгору голову і крикнула радісно і сердито: «А ось і наш волоцюга!»*».)

▼ Що розповів про свою пригоду малий Тарас? («*Був у полі та заблудився... Стрінувся з чумаками, питають: «Куди ідеш? Мандруєш?» Я кажу — в Кирилівку. А вони й кажуть: «Це ти ідеш у Моринці, а в Кирилівку треба назад. Сідай з нами, доведемо». Та й посадили мене на віз. Далі мені батіг волів поганяти...*»)

2.9. Моделювання тексту.

На дошці намальована модель тексту. Учні повинні за цією моделлю переказати головні епізоди твору.

Початок → 1-й епізод → 2-й епізод → 3-й епізод → кінцівка.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

- У якого пана був кріпаком батько Шевченка?
А *Енгельгардта*; **Б** *Енгельса*;
В *Енвельгардта*; **Г** *Ентельгардта*.
- «Одна неволя панська, друга —...» Продовжте фразу з твору:
А *особистісна*; **Б** *сімейна*;
В *царська*; **Г** *армійська*.
- Чому вночі з 26 на 27 лютого старого стилю в хаті Шевченків блиснув вогник світла?
А *Помер Григорій Шевченко*;
Б *народилася сестра Тараса — Катерина*;
Г *святкували визволення з кріпацтва*;
Г *народився Тарас Шевченко*.
- Як пояснили баби появу немовляти?
А *«Приніс лелека»*; **Б** *«Знайшли в коноплі»*;
В *«Підкинула зозуля»*; **Г** *«Знайшли в капусті»*.
- Яку долю пророкувала сусідка Тарасові?
А *Що він відніме волю в панів*;
Б *що він принесе нещастя родині*;
В *що він стане царем*;
Г *що він знищить свого пана*.
- Чому одного квітневого вечора родина мала невеселу вечерю?
А *Бо не було чого їсти*;
Б *бо пан змушував батьків працювати вночі*;
В *бо Тарас десь дівся*;
Г *бо родина отримала сумна звістку*.
- Хто допоміг Тарасові дістатися додому?
А *Кріпаки*; **Б** *чумаки*;
В *пан*; **Г** *сусідські діти*.
- Чому мати кепкувала з Тараса?
А *Тому що він був замурзаний*;
Б *тому що він хотів подорожувати з чумаками*;

В *тому що він дивно співав*;

Г *тому що він розповідав надзвичайні історії*.

- За словами батька, на кого мав бути схожим Тарас у майбутньому?
А *На Хмельницького*; **Б** *на Ковпака*;
В *на Кармелюка*; **Г** *на Бандеру*.
- Якого птаха автор порівнює з артистом?
А *Півня*; **Б** *солов'я*;
В *папугу*; **Г** *горобця*.
- Що дала їсти Катря малому Тарасу?
А *Бублик*; **Б** *жовану куклу*;
В *кашу*; **Г** *м'якиш*.
- Де минуло дитинство Т. Шевченка?
А *У Миронцях*; **Б** *у Микитівці*;
В *у Кирилівці*; **Г** *у Києві*.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

- Напишіть твір-мініатюру «Мое ставлення до прочитаного твору».
- Як ви розумієте передбачення бабусі?
- Що таке повість?

Картка № 2

- Напишіть твір-мініатюру «Дитинство Шевченка».
- Охарактеризуйте ставлення малого Тараса до свободи.
- Яка головна думка повісті?

Картка № 3

- Напишіть твір-мініатюру «Малий Тарас — майбутній Кобзар».
- Охарактеризуйте родинні стосунки у сім'ї Шевченка.
- Яка ідея повісті?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Мікрофон

«Що я дізнався на уроці...»

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 50

КАРТИНИ ДОВКОЛИШНЬОГО СВІТУ, ПРИРОДИ В ПОЕЗІЯХ Т. ШЕВЧЕНКА — ІНША, ХУДОЖНЯ РЕАЛЬНІСТЬ, СТВОРЕНА УЯВОЮ МИТЦЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСОБІВ ОБРАЗНОЇ МОВИ

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із цікавими сторінками біографії автора; проаналізувати ліричні твори; визначити художні засоби та образність.
- **Виховна:** прищеплювати приязне ставлення до краси навколишнього світу.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, вміння висловлювати свою думку.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Актуалізація опорних знань

2.1. Літературний диктант.

1. Якого року народився Т. Шевченко? (*9 березня 1814*)
2. Як називається перша збірка Т. Шевченка? (*«Кобзар»*)
3. Пан, у якого Т. Шевченко служив козачком. (*Енгельгардт*)
4. У якого російського художника вчився Т. Шевченко? (*К. Брюллов*)
5. Який твір про дитинство Т. Шевченка ви знаєте? (*«В бур'янах»*)
6. Хто автор цього твору? (*С. Васильченко*)
7. Які картини Т. Шевченка ви знаєте? (*«Катерина», «Селянська родина»...*)
8. Основна думка повісті «В бур'янах». (*Випробування долі здатні витерпіти великі люди*)
9. Як звали подругу дитячих літ Т. Шевченка? (*Оксана*)
10. Імена Тарасових сестер. (*Катерина, Марія, Ярина*)
11. Герої повісті «В бур'янах». (*Батько, мати, Тарас, Катерина, чумаки, бабуся*)
12. Тема повісті «В бур'янах». (*Тяжке становище селянської України часів Т. Шевченка*)

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Так давно, здається, жив Тарас Шевченко, але його поезії дуже близькі і зрозумілі нам насамперед через прекрасні описи природи. Бо природа вічна і незмінна. Природа ніколи не залишить байдужою чуйну людину. Хто з нас не захоплювався безкраїми полями чи запахом весняного ранкового лісу!

Коли читаєш вірші Тараса Шевченка або чуєш, як їх читають інші, тобі одразу уявляється все, що в них описується. Це великий талант письменника — зуміти так передати власні враження, що читач і через багато років бачить те, що побачив ти. Ніби бачить світ очима поета...

Природа в усіх поезіях Кобзаря така справжня, така красива і жива: «Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть...», «співають ідучи дівчата...» І ми одразу чуємо і гул хрущів, і красиві переливчасті голоси дівчат. Навіть відчуваємо свіжий запах молодих зелененьких вишеньок... Натруджені плугатарі повертаються з поля, втомлені, але спокійні і задумливі, зачаровані красою навколишньої природи. А вдома ждуть їх ласкаві матері, які вже приготували вечерю. Так давно, здається, жив Тарас Шевченко, але його поезії дуже близькі і зрозумілі нам насамперед через прекрасні описи природи. Бо природа вічна і незмінна. Природа ніколи не залишить байдужою чуйну людину.

2. Словникова робота

Поезія — художньо-образна словесна творчість. У поетичному тексті головна роль зазвичай відведена формі висловлювання. Поезія є мовним мистецтвом, яке передбачає максимальне використання мовних засобів, а також творення нових поетичних образів.

Ліричний твір — це сплав певних картин життя, через які автор висловлює свої погляди на дійсність/

Персоніфікація — це перенесення властивостей живих істот на предмети чи явища природи. (*Дощ іде, сонце співає*)

У ч и т е л ь. Т. Шевченко любив оспівувати природу, зачарований безмежним простором землі.

Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою,
Пливе човен до Дунаю один за водою.
Пливе човен води повен, ніхто не спиняє.
Кому спинить — рибалоньки
На світі немає.

Поплив човен в синє море,
А воно заграло, —
Погралися гори-хвилі —
І скріпок не стало.

Бесіда

- ▼ Яку картинку ви уявили?
- ▼ Як описує природу Т. Шевченко?

3. Читання вірша учнем «Мені тринадцятий минало».

3.1. Бесіда за прочитаним твором.

- ▼ Як ви гадаєте, що змальовано у вірші?
- ▼ Хто є в поезії ліричний герой?
- ▼ Яка тема вірша? (*Психологічне зображення душевного стану героя*)
- ▼ Охарактеризуйте душевний стан героя.
- ▼ Яка основна думка вірша? (*Найважливіша людська підтримка*)
- ▼ Опишіть ліричного героя вірша.

3.1 Слово вчителя.

3.2. Драматизація вірша.

(*Учень читає вірш «Мені тринадцятий минало». Дівчина та хлопець показують за допомогою рухів — пантоміми героїв ліричного твору.*)

4. Мікрофон

Чи сподобався мені вірш? Чому?

5. Моделювання вірша «Мені тринадцятий минало» за емоційним забарвленням

спокій

лагідність

радість

розчарування

образя

відчай

втіха

спокій

6. Слово вчителя

— У Т. Шевченка природа сприймається через призму широкої народної душі.

Та не тільки сум і горе бачив Шевченка. Він зростав в Україні серед мальовничої природи. Він захоплювався нею, його твори сповнені любов'ю до рідного краю. Найкраще про це сказав сам поет у своїх творах.

7. Читання віршів учнями «Садок вишневий коло хати», «За сонцем хмаронька пливе»

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Художньо-образна словесна творчість — це:

А ліричний твір;	Б поезія;
В персоніфікація;	Г метафора.
2. У якому вірші Т. Шевченка героями є хлопчик та дівчинка?

А «Садок вишневий коло хати»;
Б «За сонцем хмаронька пливе»;
В «Мені тринадцятий минало»;
Г «Зірка».
3. Сплав певних картин життя, через які автор висловлює свої погляди на дійсність:

А ліричний твір;	Б поезія;
В персоніфікація;	Г метафора.
4. Перенесення властивостей живих істот на предмети чи явища природи — це:

А ліричний твір;	Б поезія;
В персоніфікація;	Г метафора.
5. Де молився герой вірша «Мені тринадцятий минало»?

А У бур'яні;	Б у хаті;
В на дорозі;	Г у полі.
6. Кого побачив при дорозі герой вірша «Мені тринадцятий минало»?

А Дівчину;	Б матусю;
В собаку;	Г діда.
7. Що робила дівчина при дорозі?

А Йшла;	Б полоскіль вибирала;
В сиділа;	Г плакала.
8. Хто врятував хлопчика?

А Бог;	Б дівчина;
В батько;	Г мати.
9. Кого пас за селом герой вірша «Мені тринадцятий минало»?

А Корів;	Б овець;
В ягнят;	Г свиней.

10. Як зреагував хлопчик, коли побачив картину навкруги?
 А Сміявся; Б плакав;
 В танцював; Г співав.
11. Що робило ягня у вірші «Мені тринадцятий минало»?
 А Веселилось; Б грало;
 В паслось; Г дивилось у небо.
12. Психологічне зображення душевного стану героя у вірші «Мені тринадцятий минало»:
 А основна думка; Б ідея вірша;
 В тема вірша; Г настрої вірша.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Почуття радості хлопчика, який пасе ягнята».
2. Охарактеризуйте ліричного героя у вірші «Мені тринадцятий минало».
3. З якого вірша ці рядки: «А туман наче ворог закриває море...»?

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Почуття болю та гіркоти від усвідомлення своєї долі».
2. Охарактеризуйте дівчину у вірші «Мені тринадцятий минало».
3. З якого вірша ці рядки: «Затихло все, тільки дівчата та соловейко не затих...»?

Картка № 3

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Дівчина-рятівниця».
2. Охарактеризуйте душевний стан ліричного героя у вірші «Мені тринадцятий минало».
3. З якого вірша ці рядки: «Утирала мої сльози І поцілувала...»?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 51

ПРИРОДА В ПОЕЗІЇ «ЗА СОНЦЕМ ХМАРОНЬКА ПЛИВЕ». КАРТИНИ ДОВКОЛИШНЬОГО СВІТУ, ПРИРОДИ В ПОЕЗІЇ «САДОК ВИШНЕВИЙ КОЛО ХАТИ»

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із цікавими сторінками біографії автора; проаналізувати програмні ліричні твори; визначити художні засоби та образність, вчитись декламувати вірші.
- **Виховна:** формувати позитивне ставлення до природи.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, вміння висловлювати свою думку.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Актуалізація опорних знань. «Мозковий штурм»

- ▼ Що таке персоніфікація?
- ▼ Що таке ліричний твір?
- ▼ Хто є героями вірша «Мені тринадцятий минало»?
- ▼ Яка тема вірша «Мені тринадцятий минало»?
- ▼ Яка основна думка вірша «Мені тринадцятий минало»?
- ▼ Які ви ще знаєте вірші Т. Шевченка?
- ▼ Які теми освітлював у своїй поезії Т. Шевченко?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

Опрацювання поезії Т. Г. Шевченка «Садок вишневий коло хати».

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Тарас Шевченко тривалий час перебував у казематі Петропавлівської фортеці. Допити, довгі самотні дні й ночі в камері. Багато пережив, передумав поет за цей час. Якби не поезія, ми про це ніколи б не дізналися. Поетові пощастило дістати аркуш паперу і записати на ньому тринадцять віршів. Справжнім шедевром серед них є поезія «Садок вишневий коло хати». У ньому немає узвичаєних

художніх засобів, жодних барв. Вечір в Україні постає перед читачем у всій своїй красі. Чудові картини природи, працю і побут селянської родини бачимо за допомогою зорових і слухових образів, створених поетом: «Сім'я вечерея коло хати, Вечірня зіронька встає. Дочка вечерять подає, А мати хоче научати, Так соловейко не дає».

Серед такої природи людині весело і спокійно. Шевченко змалював дружню сім'ю, де панує взаємоповага, любов і гармонія. Поезія викликає почуття гордості і захоплення красою природи.

1.1. Виразне читання вірша учнями.

1.2. *Тема:* зображення мальовничої української природи.

1.3. *Ідея:* замилування простим, природним ладом трудового життя з чергуванням праці і відпочинку.

1.4. *Основна думка:* Т. Шевченко звеличує красу українського народу.

1.5. *Жанр:* пейзажна лірика.

1.6. *Колористичні символи (образи):* «вишневий сад зелений і темні ночі», «синє море», «червона калина», «зелені байраки», «небо блакитне».

1.7. *Сюжет:* у творі «Садок вишневий коло хати» відтворено картину весняного вечора в українському селі. Прості, зримі, пластичні образи постають із народно-естетичних і морально-естетичних уявлень. Сила емоційного впливу твору — в природності й рельєфності малюнку, у його світлому настрої. У вірші відобразилась мрія поета про щасливе, гармонійне життя. Ця мрія різко контрастувала з дійсністю, у якій поет-в'язень створював свою поезію. Перед нами постає побутова картина українського села: «...Вечір... Закінчився робочий день, повертається з поля плугатарі, ідуть співаючи дівчата, біля хати зібралась на вечерю сім'я. Непомітно надходить ніч. Все завмирає, тільки чути голоси дівчат, Та невтомного соловейка. Затихло все, тільки дівчата, та соловейко не затих».

1.8. Інсценізація вірша.

Умовно цей вірш можна поділити на 4 епізоди:

1-й епізод — вечір... Закінчився робочий день, повертаються з поля плугатарі.

2-й епізод — ідуть співаючи дівчата.

3-й епізод — біля хати зібралась на вечерю сім'я.

4-й епізод — непомітно надходить ніч. Все завмирає, тільки чути голоси дівчат та невтомного соловейка.

1.9. Бесіда за прочитаним ліричним твором.

▼ Чи сподобався вам вірш Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати»?

▼ Як змалює поет природу?

- ▼ Яку мрію поета ми бачимо у вірші Т. Шевченка? (*Про щасливе, гармонійне життя*)
- ▼ Які художні засоби ви побачили у творі?
- ▼ Чи Україна насправді постає «тихим раєм» для поета? Доведіть думку.
- ▼ Чи побачили ви у творі тяжку працю українців?
- ▼ Що допомагає їм відпочити?
- ▼ Чому саме пісня підбадьорює селян?
- ▼ Яка основна думка вірша «Садок вишневий коло хати»?
- ▼ Як ви вважаєте, чого хоче мати навчити доньку?
- ▼ До якої лірики належить вірш «Садок вишневий коло хати»?
- ▼ Як ви вважаєте, чи мав рацію І. Франко, який написав: «Вся та вірша — немов моментальна фотографія настрою поетової душі, викликаного образом тихого, весняного українського вечора»?

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть».

Слово вчителя. Цей вірш Т. Шевченка надзвичайно простий, без особливих художніх засобів, він просто чарує своєю поетичністю. Вражає те, що написаний він за похмурими тюремними ґратами. Якою ж сильною була туга поета за рідною Україною, яка багата уява, щоб створити такий шедевр! Чи є ще щось краще, ніж квітучий сад, мирна хліборобська праця, дружна родина, спів соловейка? Про це мріяв усе життя й сам Шевченко, хоч його мріям не судилося здійснитися. Вірш став «візитною карткою» України — квітучої, мирної, співучої та доброї.

1.10. Рубрика «Поміркуй».

Чому саме цей вірш став «візитною карткою» України?

1.11. Опрацювання поезії Т. Г. Шевченка «За сонцем хмаронька пливе».

Слово вчителя. Прекрасна пейзажна картина розгортається перед нами у вірші Т. Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...» Побудований цей твір на казкових, легендарних мотивах, за якими сонце йде спати за море, а вкривають його, як мати дитину, хмарки. Але життя складне. Є в ньому зло, неприємності

2. Читання вірша Т. Г. Шевченка «За сонцем хмаронька пливе»

2.1. Словникова робота.

Символ (грец. «знак») — умовне позначення якого-небудь предмета, поняття або явища; художній образ, що умовно відтворює

усталену думку, ідею, почуття. В українських віршах наявні традиційні уснопоетичні народні символи: сонце, місяць, зіроньки, човен, терен, верба, весна та ін.

Символ сонця — уособлення тепла, світла й радості.

Туман — темряви, небезпеки.

2.2. *Тема*: змалювання вечірньої пори та очікування нового дня.

2.3. *Ідея*: туга за рідним краєм, його чарівною природою.

2.4. *Основна думка*: батьківщина — рідна домівка.

2.5. *Жанр*: пейзажна лірика.

2.6. *Бесіда* за прочитаним твором.

▼ Яку ви уявили картину, коли читали цей вірш?

▼ Який образ дарує нам світло й радість?

▼ З чим протиставляється сонце у вірші «За сонцем хмаронька пливе»? Чому?

▼ Які явища природи описані у вірші Т. Шевченка?

▼ Ця поезія милозвучна? Чому?

▼ Які художні засоби ви побачили у вірші «За сонцем хмаронька пливе»?

▼ Яка головна думка цього вірша?

2.7. Рубрика «Знайди художні скарби». Робота в групах.

У віршах «Садок вишневий коло хати», «За сонцем хмаронька пливе».

Художні засоби	«Садок вишневий коло хати»	«За сонцем хмаронька пливе»
1. Метафора	Хрущі гудуть, зіронька встає, соловейко не дає	серце одпочине, туман оповіє душу, хмаронька пливе, поли розстилає, сонце спатоньки зове, серце заговорить, розстилає туман
2. Епітети	Садок вишневий, вечірня зіронька, маленькі діточки	синє море, хмаронька рожева, туман сивий, тьма німа, червоні поли, рожева пелена, мала година
3. Порівняння		мов мати дитину, неначе ворог, мов матері діти

2.8. Рубрика «Продовжте поетичні рядки».

1. Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька ... (*встає*).

2. Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко ... (*не затих*).

3. Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами ... (*йдуть*).

4. За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки ... (*зове*).

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Що робить сім'я коло хати?

А *Вечеряють*; Б грають;
В співають; Г сплять.

2. Який художній засіб використовує поет у рядку «Хрущі над вишнями гудуть»?

А *Метафору*; Б епітет;
В порівняння; Г персоніфікацію.

3. Кого поклала мати коло хати?

А Дочку; Б їжу;
В *маленьких діточок*; Г чоловіка.

4. Чому протиставляється сонце у вірші «За сонцем хмаронька пливе»?

А Хмарці; Б морю;
В полю; Г *туману*.

5. Який художній засіб використовує автор у рядку «А туман, неначе ворог, закриває море»?

А *Метафору*; Б *порівняння*;
В епітет; Г персоніфікацію.

6. Хто подає вечерю у вірші «Садок вишневий коло хати»?

А Мати; Б батько;
В *дочка*; Г брат.

7. З ким заговорить серце у вірші «За сонцем хмаронька пливе»?

А Хмаркою; Б морем;
В туманом; Г *з Богом*.

8. Який епітет використовує до хмарки автор у вірші «За сонцем хмаронька пливе»?

А Синя; Б *рожева*;
В зелена; Г сива.

9. Що роблять дівчата, коли йдуть з роботи у вірші «Садок вишневий коло хати»?

А Танцюють; Б сміються;
В *співають*; Г розмовляють.

10. Який художній засіб використовує поет у рядках «І тьмою німою оповие тобі душу»?
- А Метафору; Б *епітет*;
 В порівняння; Г персоніфікацію.
11. На скільки епізодів можна поділити вірш «Садок вишневий коло хати»?
- А 2; Б 1;
 В 4; Г 3.
12. Який художній засіб використовує поет у рядку «А мати хоче научати, Так соловейко не дає»?
- А *Метафору*; Б порівняння;
 В епітет; Г персоніфікація.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

- Напишіть твір-мініатюру «Мое ставлення до віршів Т. Г. Шевченка».
- Охарактеризуйте селянську родину у вірші «Садок вишневий коло хати».
- Що таке символ? Наведіть приклади з віршів Т. Г. Шевченка.

Картка № 2

- Напишіть твір-мініатюру «Мое знайомство з творами Т. Г. Шевченка».
- Охарактеризуйте українську природу за віршем «Садок вишневий коло хати».
- Які художні засоби вживаються у вірші «За сонцем хмаронька пливе»? Наведіть приклади.

Картка № 3

- Напишіть твір-мініатюру «Шевченко — символ України».
- Охарактеризуйте внутрішній стан героя у вірші «За сонцем хмаронька пливе».
- Які художні засоби вживаються у вірші «Садок вишневий коло хати»? Наведіть приклади.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 52

ПАВЛО ТИЧИНА. ЦІКАВИ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА. ЙОГО ПОЕТИЧНІ ЗБІРКИ ТА МАЙСТЕРНЕ ВІДТВОРЕННЯ КРАСИ ПРИРОДИ, ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

Мета:

- *Навчальна*: ознайомити учнів із цікавими відомостями про автора; проаналізувати ліричні збірки; визначити жанри його поезії.
- *Виховна*: прищеплювати патріотичні почуття засобами художнього слова.
- *Розвивальна*: розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне декламування віршів.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

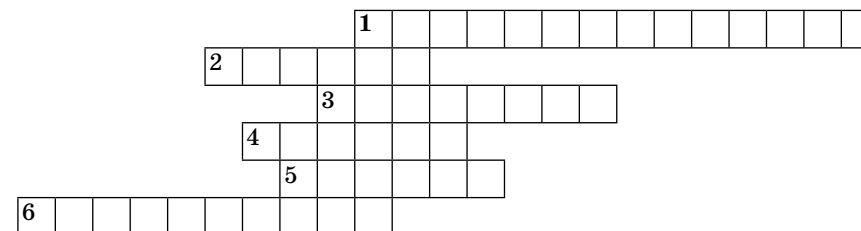
I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань. Відгадайте кросворд

Пригадайте все, що ви знаєте про художні засоби.

1. Перенесення властивостей живих істот на предмети чи явища природи. (*Персоніфікація*) 2. Умове позначення якого-небудь предмета, поняття або явища; художній образ, що умовно відтворює усталену думку, ідею, почуття. (*Символ*) 3. Ознаки і властивості одних предметів і явищ для розкриття особливостей інших. (*Метафора*) 4. Опис, зображення природи у віршованому творі. (*Пейзаж*) 5. Художнє означення. (*Епітет*) 6. Пояснення одного предмета або явища за допомогою іншого, подібного до нього. (*Порівняння*)

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Народився Павло Тичина в сім'ї сільського дяка й регента Григорія Тимофійовича Тичини. Мати — Марія Василівна, — також із родини священнослужителів, народила тринадцятеро дітей, з яких живими залишилися дев'ятеро — чотири брати і п'ятеро сестер. Павло Григорович був сьомою дитиною. Хлопчик ріс дуже допитливим, змалку тягнувся до книг, до малювання. Від матері, яка прекрасно співала, наслідував абсолютний слух і гарний тембр голосу, змалечку співав у шкільному хорі. Першим навчальним закладом була бурса в Чернігові, де Тичина співав у хорі Єлецького монастиря, а потім у Троїцькому хорі. Після закінчення бурси 1907 р. він вступає до духовної семінарії, яку закінчує 1913 р.

Тичина не став ані художником, ані музикантом, хоча певний час у Чернігові керував семінарським хором, а пізніше, мешкаючи в Києві, — кількома хорами. У колі близьких грав на бандурі, на роялі. По закінченні семінарії П. Тичина вступив на економічний факультет Київського комерційного інституту, але невдовзі змушений був залишити навчання через нестатки і повернутися до Чернігова, де почав працювати роз'їзним інструктором і обліковцем-статистом Чернігівського губернського земства. Він багато їздив по селах Чернігівщини, якийсь час жив в українського поета В. І. Самійленка, котрий підштовхнув його до вивчення мов і перекладацтва.

1913 року друкуються перші оповідання П. Тичини («Спокуса», «Богослов'я», «На ріках вавилонських») із монастирського життя, але проза не була його покликанням. Вже 1914–1917 рр. він пише і публікує вірші «Гаї шумлять — я слухаю», «Розкажи, розкажи мені, поле...», «Душе моя — послухай!», «Деся на дні мого серця...», «Молодий я, молодий...» та ін., які привертають увагу всієї мистецької еліти України.

Після смерті матері 5 жовтня 1915 р. П. Тичина приїжджає до Києва, де працює помічником хормейстера в театрі Миколи Садовського, завідує відділом хроніки газети «Нова рада», друкує вірші.

У цей же час з'являється цикл «Панахидні співи», який вперше був опублікований в Одесі лише 1993 року. Присвячено цю збірку першому коханню Тичини до Поліни Коновал, котра не відповіла поету взаємністю. Вершиною лірики раннього Тичини є вірш

1915 року «О, панно Інно, панно Інно...», присвячений її сестрі й опублікований у другому виданні «Сонячних кларнетів» 1920 р. Інна Коновал померла від туберкульозу 1920 р., доля Поліни склалася щасливо. Павло Григорович протягом багатьох років підтримував дружбу з нею та її сім'єю.

Збірка «Сонячні кларнети», опублікована 1918 р., стала новим словом в українській літературі. Після її появи про поета заговорили як про видатного митця. Схвальні відгуки з'явилися на батьківщині і за її межами. Вірші напрочуд музичні, пройняті теплою інтонацією, ніжними акордами, у них оспівувались українська природа, любов, устремління в майбутнє, світлі почуття перепліталися з тривогою: «Не Зевс, не Пан, не Голуб-дух...», «Арфами, арфами...», «Гаї шумлять — я слухаю...», а поруч — «Одчиняйте двері...», трагічна «Скорбна мати». Трепетний, тривожний Тичина переймався минулим України, страждав її майбутнім. Вже в цій збірці він постав визначним майстром слова. Першими, хто відгукнувся на «Сонячні кларнети», були критики, визнані знавці літератури і мистецтва А. Ніковський та Ю. Меженко.

1920 р. виходить друге видання «Сонячних кларнетів», новий збірник «Плуг» — талановитий, яскравий, але вже дещо іншого змісту. Сьогодні владно входило у життя поета, котрий у ті буремні роки почувається «двісті разів розп'ятим», але живе з вірою в майбутнє України; у віршах того часу Тичина славив величезний плуг, мільйони мускулястих рук, а в душі його жили ідеали краси, правди і добра. Тими самими думками, болем за Україну сповнена збірка «Замість сонетів і октав», яка вийшла того таки 1920 року.

У вересні-листопаді 1920 р. П. Тичина бере участь у подорожі Мандрівної капели під керівництвом Кирила Стеценка Правобережною Україною як літописець, у результаті чого була написана книга «Подорож із капелою К. Г. Стеценка» (опублікована посмертно 1971 р.).

У доробку Павла Тичини починають з'являтися вірші, позбавлені поетичності, образності, ліризму. Тичина, поза тим, був і залишався Поетом. У важкі для країни роки він відгукується на всі животрепетні проблеми часу. На початку війни 1941 року П. Тичина разом із дружиною Лідією Петрівною та її матір'ю виїжджає в евакуацію в м. Уфу, де активно виступає з віршами. 1944 р., одразу після повернення з евакуації, його призначають наркомом освіти. На цій посаді Тичина працював до 1948 року і багато зробив для відновлення шкіл і вузів, зруйнованих у роки війни, а також взагалі для збереження україномовних шкіл в Україні. У 1961–1963 рр. вийшло шеститомне видання творів П. Тичини, а 1964 р. — останній

прижиттєвий збірник «Срібної ночі». 1962 р. йому було присуджено першу Державну премію УРСР імені Т. Г. Шевченка.

Помер Павло Григорович Тичина 16 вересня 1967 р., похований у Києві на центральній алеї Байкового кладовища.

2. Творча спадщина П. Тичини

Тема більшості ранніх творів П. Тичини — ліричний герой і природа. «Природа для поета, щось незмірно більше, ніж простий фон подій, які він змальовує, ніж звичайний пейзаж: до неї, наче до близького друга, він іде з своїми радощами і сумом, в осягненні її гармонійних законів він знаходить духовне визволення. Серед лугів і гаїв, спостерігаючи, як «женуть вітри, мов буйні тури», як «тополі арфи гнуть», — він, за його власним визнанням, ставив у душу світлий парус, «бо в мене в серці сум». І це зовсім не було позою, прийомом, літературною умовністю.

3. Читання вірша учнями «Гаї шумлять»

4. Словникова робота

Ритм — означає фактичне розташування наголошених та ненаголошених складів у конкретному віршовому розмірі.

Віршовий розмір — розташування довгих та коротких складів.

5. Бесіда за прочитаним

- ▼ Яке ставлення до природи описує у вірші П. Тичина?
- ▼ Якій настрої переважає у поезії?
- ▼ Як описана природа у вірші «Гаї шумлять»? Чи з любов'ю автор ставиться до краси природи?

6. Читання вірша учнями «Блакить мою душу обвіяла»

7. Бесіда за прочитаним

- ▼ Які почуття виникли у вас після прочитання вірша «Блакить мою душу обвіяла»?
- ▼ Як ви розумієте останні рядки поезії «Добридень тобі, Україна моя!»
- ▼ Чи можна вважати П. Тичину справжнім українцем? Обґрунтуйте свою думку.

8. Слово вчителя

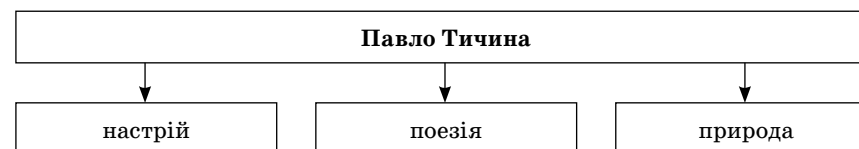
— Особливе вміння молодого поета побачити, почути найтонші порухи рідних краєвидів, перейнятися гармонією світу, почувалися вагомою часточкою Всесвіту, майстерно втілити все в поетичних образах і формах. Проте робив він це за допомогою оригінальних і містких метафор, які передають «душу» явища, його «настрій», його ритми і тембри».

Настрій — обов'язковий елемент художнього зображення в раннього Тичини, і він стає особливо важливим, коли поет говорить про природу.

Вірш «Гаї шумлять» є яскравим прикладом «настроєвої» поезії, в якій автор передає душевний стан ліричного героя, якому ніби «вторить» природа, «співпереживає» людині, стає поетично одухотвореною. Ніжний ліризм, психологічне «олюднення» природи з свіжим і гострим відчуттям матеріального світу надає поезії неповторної принадності.

9. Рубрика «Літературне есе»

Напишіть невеличке есе «Що я дізнався про П. Тичину». Для підказки користуйтеся схемою. (Схема — на дошці.)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

- Якого року народився П. Тичина?
А 1890; Б 1891;
В 1895; Г 1896.
- Хто був батьком П. Тичина?
А Учитель; Б лікар;
В сільський дяк; Г вчений.
- Яку збірку було опубліковано 1918 р.?
А «Сонячні кларнети»; Б «Панахидні співи»;
В «Замість сонетів і октав»; Г «Срібні ночі».
- У який збірник входить друге видання «Сонячних кларнетів»?
А «Зевс»; Б «Плуг»;
В «Молодняк»; Г «Спокуса».
- У якому місті вперше було опубліковано цикл віршів «Панахидні співи»?
А Київ; Б Чернігів;
В Одеса; Г Львів.
- Кому був присвячений цикл віршів «Панахидні співи»?
А Сестрі; Б матері;
В батьку; Г першому кохання — Поліні.

7. Який вірш став вершиною ранньої лірики П. Тичини?
 А «Гаї шумлять»; Б «О панно Інно, панно Інно»;
 В «Арфами, арфами»; Г «Скорбна мати».
8. Коли помер П. Тичина?
 А 17 жовтня 1967; Б 16 жовтня 1967;
 В 16 вересня 1967; Г 17 вересня 1967.
9. Обов'язковий елемент зображення природи у творчості поета:
 А епітети; Б метафори;
 В порівняння; Г *настрій*.
10. Розташування наголошених та ненаголошених складів у конкретному віршованому розмірі:
 А *ритм*; Б рима;
 В *настрій*; Г тембр.
11. Розташування довгих та коротких складів:
 А ліричний твір; Б *віршований розмір*;
 В *настрій*; Г рима.
12. Де похований П. Тичина?
 А у Чернігові; Б у Львові;
 В у Києві; Г в Одесі.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть твір-мініатюру «Природа в поезії П. Тичини».
2. Як ви розумієте прислів'я «Природа одному мати, другому — мачуха»?
3. Що таке ритм?

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру «Мое знайомство з Павлом Тичиною».
2. Як ви розумієте прислів'я: «Ластівка день починає, а соловей його кінчає».
3. Що таке віршований розмір?

Картка № 3

1. Напишіть твір-мініатюру «Мое ставлення до поезії П. Тичини».
2. Як ви розумієте слова П. Тичини «О скільки у природи немудро-мудрих літер! О скільки у людини невміння прочитати...»?
3. Що таке пейзажна лірика?»

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 53

ПАВЛО ТИЧИНА. «НЕ БУВАВ ТИ У НАШИХ КРАЯХ!», «ГАЇ ШУМЛЯТЬ», «БЛАКИТЬ МОЮ ДУШУ ОБВІЯЛА». МЕЛОДІЙНІСТЬ ВІРШІВ П. ТИЧИНИ

- *Навчальна*: продовжити знайомство з творчістю автора; проаналізувати програмні ліричні вірші; визначити їхню мелодійність.
- *Виховна*: виховувати захоплення пейзажами рідної батьківщини.
- *Розвивальна*: розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне декламування віршів.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань

3.1. «Мозковий штурм».

- ▼ Коли народився П. Тичина?
- ▼ Яка назва першої збірки П. Тичини?
- ▼ Що таке «рима»?
- ▼ Що таке «віршований розмір»?
- ▼ Яка головна тема віршів ранньої творчості П. Тичини?
- ▼ Коли помер П. Тичина?

3.2. «Мікрофон».

«Що я вже знаю про поезію П. Тичини...»

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Мова є мелодійною, бо музику можна почути скрізь. Відомий український поет Павло Григорович Тичина відрізнявся талантом перетворювати вірші на мелодію.

Його поезії мелодійні, ритмічні. Їхні рядочки ллються приємною мелодією. А сам автор одночасно є поетом, художником і композитором. У своїй ліриці він зображує природу живою, чудовою і мелодійною:

трави шепочуть, гаї шумлять, жито співає. Ці неповторні образи природи бентежать поетичну душу автора. Читаючи ці поезії, сам починаєш чути природну музику, милуватися красою довкілля.

Мальовничою, сповненою ніжної й чуйної душі, постає у віршах П. Тичини українська природа — така рідна, близька й водночас наче побачена з іншої висоти. Перші твори Тичини дуже схвально були прийняті критикою, зокрема збірка «Сонячні кларнети». Його поезія народилася з духу музики, як і в багатьох інших його сучасників, та музичність Тичинина — особливого типу: це не прикраса, а принцип світобачення. Саме назвою цією збірки поет підкреслював сонячно-музикальний характер своєї творчості, вказував на синтез у ній животворного сонячного тепла й світла з музичними ритмами всесвіту, що еднають людину з природою.

Винесений у заголовок книжки незвичний образ-символ сонячних кларнетів якнайкраще відбиває сутність індивідуального стилю молодого Тичини. Ним поет підкреслював сонячно-музикальний характер своєї творчості, вказував на синтез у ній животворного сонячного тепла і світла з музичними ритмами всесвіту, що еднають людину з природою в найуніверсальнішому її значенні.

2. Робота з текстом

2.1. Вірш П. Тичини «Не бував ти у наших краях!» — це поетичне звертання до уявного співбесідника. Ліричний герой говорить про свій улюблений степ, де небо без краю, де високі козацькі могили-кургани, де живуть мужні, працьовиті й співучі люди. Саме в них треба вчитися бути стійкими в життєвих випробуваннях, любити свою батьківщину.

2.2. Читання вірша учнями.

2.4. Опишіть вірш за схемою.

«Не бував ти у наших краях!»

Тема	Відображення краси природи, працьовитість людини на теренах України
Ідея	Любов до рідної землі
Основна думка	Кожна людина — дитина свого краю
Жанр	Пейзажна лірика
<i>Художні засоби</i>	
Метафори	«серце б'ється», «степ простягнувся»
Епітети	«блакитні простори», «весняній ночі»,
Порівняння	«могили, як гори»

2.3. Бесіда за прочитаним твором.

- ▼ Чи простежується у вірші розмова з вигаданим співрозмовником?
- ▼ Про що розповідає автор співрозмовнику?
- ▼ Як у вірші змальовує автор людину?
- ▼ Які почуття викликає цей вірш?
- ▼ Яке ставлення автора до Батьківщини?

2.5. Слово вчителя.

— Надзвичайно поетична картина природи змальована у вірші П. Тичини «Гаї шумлять...». Твір сповнений світла, радості, повноти життя. Ліричний герой сприймає навколишнє як подарунок природи — шум гаїв, хмарки в небі, гудіння дзвону, коливання доступаючих нив, шепіт трав.

2.6. Читання вірша учнями.

2.7. Бесіда за прочитаним твором.

- ▼ Чому саме «гаї» П. Тичина змальовує у вірші?
- ▼ Який настрій переважає у вірші?
- ▼ Чи є у творі персоніфікація?
- ▼ Хто постає ліричним героєм у вірші?
- ▼ Як відчувається автор на лоні природи?
- ▼ Гру яких музичних інструментів ви уявляєте, читаючи цей твір?

2.8. Опишіть вірш за схемою.

«Гаї шумлять»

Тема	Оспівування краси гаїв України
Ідея	Фантастичний вплив природи на психологічний стан людини
Основна думка	Кожна людина відчуває природний світ своєрідно
Жанр	Пейзажна лірика
<i>Художні засоби</i>	
Метафори	«Гаї шумлять», «хмарки біжать», «дзвін гуде», «думки пряде», «шепіт трав», «мріє гаї», «горить-тремтить ріка»
Епітети	«Шепіт голублячий», «іду зворушений»
Порівняння	«Купаючи мене, мов ластівку», «ген неба край — як золото», «ріка мов золото-поколото», «ріка як музика»

2.9. Слово вчителя.

— Скажи вранці світові «Добридень!» — і будуть добрими твій день, твоє життя. Поглянь навкруги, як гарно світить сонце, як тихо шепочуться трави, дзюрчить струмочок, пурхає метелик. Хай усе

це наповнить твоє серце добром, любов'ю до рідного краю. Такий і прямий зміст і підтекст поезії П. Тичини «Блакить мою душу обвіяла...».

2.10. Читання поезії учнями.

2.11. Беседа за прочитаним твором.

- ▼ З якими почуттями автор звертається до України?
- ▼ Як поет зображує у вірші природу України?
- ▼ До якої лірики належить вірш?
- ▼ Яка пора року зображена в поезії?
- ▼ Як ви розумієте рядки поезії «Душа моя сонця намріяла», «Душа причастилася кротості трав...»?

2.12. Опишіть вірш за схемою.

«Блакить мою душу обвіяла»

Тема	Шанобливе ставлення до України
Ідея	Любов до рідної землі
Основна думка	Чуттєве переповнення ліричного героя до своєї Батьківщини
Жанр	Пейзажна лірика
<i>Художні засоби</i>	
Метафори	«Блакить душу обвіяла», «душа сонця намріяла», «душа причастилася кротості трав»
Епітети	—
Порівняння	«Струмок серед гаю як стрічечка», «метелик мов свічечка»

**IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ,
ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ**

1. Тестове опитування

1. До кого звертається автор у вірші «Не бував ти у наших краях!»?
 - А Товариша;
 - Б іноземця;
 - В вигаданого співрозмовника;
 - Г батька.
2. Який художній засіб використовує автор у рядку «На квітці метелик мов стрічечка»?
 - А Метафору;
 - Б порівняння;
 - В епітет;
 - Г персоніфікацію.
3. Яка пора року зображена у вірші «Не бував ти у наших краях!»?
 - А Весна;
 - Б зима;
 - В осінь;
 - Г літо.

4. Без чого не можуть люди «і нивки зорати»? (Вірш «Не бував ти у наших краях!»)
 - А Заробітної плати;
 - Б пісні;
 - В їжі;
 - Г сліз.
5. Який художній засіб використовує автор у рядку «Горить-тремтить ріка»?
 - А Метафору;
 - Б порівняння;
 - В епітет;
 - Г персоніфікацію.
6. Яка пора року зображена у вірші «Гаї шумлять»?
 - А Весна;
 - Б зима;
 - В осінь;
 - Г літо.
7. Хто виступає ліричним героєм у вірші «Гаї шумлять»?
 - А Автор;
 - Б маленький хлопчик;
 - В парубок;
 - Г батько.
8. Чим милується ліричний герой у вірші «Гаї шумлять»?
 - А Гаєм;
 - Б річкою;
 - В хмарками;
 - Г травою.
9. До кого звертається автор у вірші «Блакить мою душу обвіяла»?
 - А Природи;
 - Б світу;
 - В матері;
 - Г України.
10. З чим порівнює автор могили у вірші «Не бував ти у наших краях!»?
 - А Хмарами;
 - Б степом;
 - В горами;
 - Г лісами.
11. Який вірш закінчується рядком «...як музика»?
 - А «Гаї шумлять»;
 - Б «Не бував ти у наших краях!»;
 - В «Блакить мою душу обвіяла»;
 - Г «А я у гай ходила».
12. З чим автор порівнює неба край у вірші «Гаї шумлять»?
 - А Музикою;
 - Б золотом;
 - В коханням;
 - Г думками.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Мальовничий образ природи у поезії П. Тичини».
2. Охарактеризуйте образ України у вірші «Не бував ти у наших краях!».
3. З якого вірша ці рядки?

«Струмок серед гаю як стрічечка,
На квітці метелик мов свічечка».

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «П. Тичина — Орфей свого часу».
2. Охарактеризуйте образ гаю у вірші «Гаї шумлять».
3. З якого вірша ці рядки?

«Коли сам весь тремтиш, весь смієшся, ридаєш,
Серце б'ється і б'ється в грудях!»

Картка № 3

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Настрій поезії П. Тичини».
2. Охарактеризуйте образ України у вірші «Блакить мою душу обвіяла».
3. З якого вірша ці рядки?

«Над нивами-приливами,
Купаючи мене,
Мов ластівку».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 54

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ. ПОЕЗІЯ М. ПОБЕЛЯНА

Мета:

- **Навчальна:** стисло ознайомити учнів із цікавими сторінками біографії автора; проаналізувати його ліричні твори; визначити художні засоби, головну думку.
- **Виховна:** виховувати шанобливе ставлення до літератури рідного краю.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне декламування віршів.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь на уроці літератури рідного краю.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Нас дитинства світ казковий знов у гості кличе всіх
По доріжці веселковій, де лунає дружно сміх.
Де на кульках кольорових лине в небо дівтора.
О, країна ця чудова — світ любові і добра.

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Вступне слово вчителя

— Чарівний мрії світ — дитинство! Дитинство — пора, коли збуваються всі бажання, коли немає нічого неможливого. Пора радісного сміху, ніжної маминої колискової, перших батьківських повчань, першої прочитаної книжки. Саме змалечку в дитячій душі засівається зерно любові до книжки — на всі літа.

Асоціативний куц «Дитинство»

Сьогодні наш урок присвячений саме чарівному світу дитинства, а допоможе нам у цьому письменник нашого краю Микола Побелян та світ поезії.

Микола Побелян народився 22 червня 1948 року в селі Покошичі на Чернігівщині в родині колгоспників. Навчався в Ніжині та Криму. Був пастухом, кочегаром, «цілинником»... Перша літературна публікація датована 1962 роком.

Прийнятий до НСПУ 2001 року за збірки поезій «Дай мені долоньку» (1997) та «Сніги на двох» (видавництво «Зерна», 1999, «Бібліотека альманаху українців Європи»), а також публікації в колективних збірниках, антологіях України: «Вітрила-95», «Самоцвіти», «Золотий гомін», «Слобожанська муза», «Слобожанська яса»; журналах: «Березіль», «Малятко», «Слобожанщина», «Дивослово», «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах», «Зерна», «Ятрань»; газетах: «Літературна Україна», «Голос України», «Освіта України», «Слобідський край», «Нові горизонти», «Южная магистраль». Його вірші перекладались на іврит, російською, вірменською, французькою мовами.

За фахом і покликанням — учитель української мови і літератури. Досвід педагогічної роботи — 38 років. Учитель-методист. Працює в Харківській спеціалізованій школі № 108, де 30 років очолює

роботу літературної студії «Грудка» ім. Станіслава Шумицького. 1980 р. створив перший в СРСР Музей хліба.

III. ОПРАЦЮВАННЯ І УСВІДОМЛЕННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Учитель. Лірика Миколи Побеляна пронизана любов'ю до природи, дитини, батьківщини.

Ось послухайте, як пише про себе М. Побелян:

Я з роду ідолянів Побелянів,
Що споконвіку на Десні живуть.
Із роду, м'ятого копитами ординців,
Що вистояв, як сиві спориші,
Вмирав із усіма і поодинці
Та не згубив вкраїнської душі.

1. Бесіда

- ▼ Як ви гадаєте, чи є справжнім українцем письменник?
- ▼ Чи любить він свій рід, свою батьківщину?

2. Розглядання збірки «Дай мені долоньку...», а саме «Молитви-оберегу»

Творчий доробок нашого земляка на сьогодні — дві поетичні збірки та численні публікації його віршів у періодиці. Перша збірка — «Дай мені долоньку...» (1998 р.). Ця збірка адресована мамам. Вірші цієї збірки сповнені ніжності, теплоти, любові, турботи про дитину, а починається вона «Молитвою-оберегом».

3. Бесіда

- ▼ Як ви гадаєте, до кого звертається у своїй поезії автор?
- ▼ Які почуття виникли у вас після прослуховування вірша?
- ▼ До якої лірики належить цей вірш (інтимна, пейзажна, філософська, патріотична)? Доведіть.

4. Розглядання збірки «Сніги на двох»

Збірка вийшла в поетичній серії «Бібліотеки альманаху українців Європи "Зерна"». Ліричний герой збірки «Сніги на двох» — людина, залюблена у свою країну, її природу, людей, він іде по життю поруч з нами.

1999 року вийшла друком нова книжка харківського поета Миколи Побеляна «Сніги на двох». Вийшла вона в серії «Бібліотека альманаху українців Європи "Зерна"».

«Сніги на двох» — це збірка ліричної поезії, автор якої запрошує нас у світ його любові, населений людьми, птахами, деревами, квітами:

«Любове ніжна, Я перед тобою Уклінно так, Благоговійно так...
Без тебе я З життєвого Двобою Не вийшов би Ніколи і ніяк».

Ліричний герой його збірки — закохана людина, щира і відверта у своїх почуттях:

«Мені так радісно з тобою В оцих снігах цієї зими... Де під зорею голубою На всю планету — тільки ми...»

Для нього любов — це всесильне, всеохоплююче почуття:

«Фарбує космос Рами в золоте... Земля мов Жінка, що Любити хоче...»

Ліричний герой не уявляє без любові навіть миті життя:

«Вечоріє Тобою щоденно, І світає Тобою — без мене... День палає Тобою огненно І ночіє Тобою — теж...»

Щиро, відверто ліричний герой говорить нам про свої почуття:

«Всупереч, Мабуть, Самому Богу... Я тебе Безбожно так Люблю...»

5. Виразне читання віршів М. Побеляна учнями

«Дві зірочки», «Вранішня казаночка», «Вечірня казаночка», «Зажурився журавель», «Павучок», «Ой ходила гусочка...»

6. Бесіда

- ▼ Який вірш вам сподобався більше? Чому?
- ▼ Які почуття виникли після почутого?
- ▼ Який настрій віршів?

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Літературна гра «Знавець творчості М. Побеляна»

Клас ділиться на дві команди. За кожну відповідь отримує по 1 балу.

I етап — відповіді на запитання

- ▼ У якому році народився М. Побелян? (22 червня 1948 року)
- ▼ Де народився письменник? (У селі Покошичі на Чернігівщині)
- ▼ Як називається перша збірка М. Побеляна? («Дай мені долоньку...»)
- ▼ У якому році вийшла збірка «Дай мені долоньку»? (1998)
- ▼ Кому адресована ця збірка? (Мамам та їхнім дітям)
- ▼ Яким твором починається ця збірка? («Молитва-оберег»)
- ▼ Як називається друга збірка М. Побеляна? («Сніги на двох»)
- ▼ У якому році вийшла збірка «Сніг на двох»? (1990)
- ▼ Хто є ліричним героєм цієї збірки? (Закохана людина)
- ▼ До якої лірики належить ця збірка? (Інтимної)

II етап

За кожну правильну відповідь команда отримує по 2 бали.

Назвіть вірші М. Побеляна. («Молитва-оберег», «Дві зірочки», «Вранішня казаночка», «Вечірня казаночка», «Зажурився журавель», «Павучок», «Ой ходила гусочка...») (див. у додатку).

III етап — робота за картками (3 бали)

Картка № 1 (записані вирази із творів М. Побеляна)

Визначити засоби художньої виразності.

(Зелене королівство, Гривасте сонце, Сиві небеса, Сні дитинно золоті, Літо стеле килимочки, Сонечко золотило стеблинку, Наче песик, сонечко лизне дві зірочки, У тебе вічка, мов кринички, Сонечко, мов бджілка золота)

Картка № 2

Визначити художні тропи у вірші «Подивись, які слухняні зорі». (Епітети: слухняні зорі в небі незорім, сонної верби. Метафори (уособлення): зорі затуляють вічка, вітерець присів на гілку спати, клен листочки зміг заколисати, сплять берези, вільхи і дуби)

IV етап — нагородження переможця**V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ**

У ч и т е л ь. Неповторна індивідуальність М. Побеляна, його поезія — це стихія, у якій цілковито відсутня якась навмисна спрямованість, передбаченість, постійне переливання настроїв, станів, натхненна гра уяви. Його «дитячі» вірші — принципово новаторські тим, що співмірні з дитячою уявою, з поетичністю дитячої душі. І проливають нове світло на природу всієї поезії як такої, у якій живе дарована людям у дитинстві безпосередність сприйняття світу, парадоксальність фантазії і душевна чистота. Зрештою, його дитячі твори — не дитячі (принаймні не спеціально дитячі): вони для всіх і про всіх. І тут — це один напрям творчих можливостей поета, який і в майбутньому ще дивуватиме й дивуватиме нас...»

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до декламування поетичних творів Тараса Шевченка та Павла Тичини.

УРОК № 55

**ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ.
ДЕКЛАМУВАННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ
Т. ШЕВЧЕНКА ТА ПАВЛА ТИЧИНИ**

Мета:

- **Навчальна:** допомогти учням глибше усвідомити художню цінність творчості Т. Шевченка через виразне та вдумливе читання.
- **Виховна:** формувати активну громадянську позицію.
- **Розвивальна:** розвивати пам'ять, артистичні здібності учнів, уміння висловлювати свої думки з приводу прочитаного.

Тип уроку: урок виразного читання, засвоєння знань і формування вмінь виразного читання творів.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ УРОКУ**

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ**1. Вступне слово вчителя**

— Сьогодні у нас незвичайний урок. Урок чарівної поезії. Поезія часто говорить про себе сама — вустами авторів. Ті або інші аспекти поетичного призначення залучають до себе увагу різних поетів. Поезія має своїм джерелом саме життя — у всіх його проявах. І так само, як саме життя, відповідно до Шевченка та Тичини, є неминує диво, поезія є «і творчістю, і чудотворством». Поезія творить «образ світу у слові виявлений». Мистецтво відкриває людині очі на світ, на його чудесне існування — у цьому його моральне завдання, у цьому — твердження принципів добра і краси. Мистецтво і простота — тема, що хвилювала письменників.

2. Літературна вікторина «Пізнай поезію»**Текст 1**

А туман, наче ворог,
Закриває море
І хмароньку рожеву,
І тьму за собою.

Т. Шевченко

Текст 2

Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, мов свічечка.
Хвилюють, маюють, квітують поля —
Добрідень тобі, Україна моя!

П. Тичина

Текст 3

Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Т. Шевченко

Текст 4

Ах, хіба ж ти, хіба ти це знаєш,
Коли сам весь тремтиш, весь смієшся, ридаш,
Серце б'ється і б'ється в грудях...

П. Тичина

Текст 5

І білий місяць на ту пору
Із хмар де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі
То виринав, то потопавав.

Т. Шевченко

Текст 6

Що не люблять, не вміють ридати,
Що не можуть без пісні і нивки зорати!
Тебе ж завжди я бачу в сльозах —
Не бував ти у наших краях.

П. Тичина

Текст 7

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки зове
У синє море...

Т. Шевченко

Текст 8

Я йду, іду —
Зворушений.
Когось все жду —
Співаючи.

П. Тичина

За кожну правильну відповідь — по 1 балу.

3. Знавець біографії письменників

1. Коли народився Тарас Шевченко? (9 березня 1814 р.)
2. Після якої події маленький Тарас пішов у наймити? (Після смерті батька)
3. Скільки було років Т. Шевченку, коли його викупили із кріпацтва? (24)
4. Перша книга Т. Шевченка. («Кобзар»)
5. Остання книга Т. Шевченка. («Букварь южнорусский»)
6. Скільки коштував «Буквар»? (3 копійки)
7. Чому саме «Буквар» коштував 3 копійки? (Щоб його могли купувати найбільш селяни)
8. Коли помер Т. Шевченко? (10 березня 1861 р.)
9. У якому році народився П. Тичина? (1891)
10. Де народився П. Тичина? (Село Піски на Чернігівщині)
11. Де навчався поет? (Бурса, духовна семінарія, Київський комерційний інститут)
12. У якому році вийшла перша збірка П. Тичини? (1918)
13. Яку мала назву перша збірка П. Тичини? («Сонячні кларнети»)
14. Які казки для малят створив поет? («Івасик-Телесик», «Дударик»)
15. Хто писав про автора «... він — втілення скромності й тихості — міг бути впевненим і владним, і цій впевненості й владності корилися любі»? (М. Рильський)
16. Коли помер П. Тичина? (1967)
За кожну правильну відповідь — по 1 балу.

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ**1. Повторення пам'яток для виразного читання****Пам'ятка «Як навчитися виразно читати віршові твори»**

1. Вдумливо прочитай вірш.
2. З'ясуй лексичне значення не зрозумілих тобі слів.
3. За змістом та ідеєю твору визнач настрій, із яким читатимеш твір.
4. У кожному рядку визнач (підкресли олівцем) стрижневе слово, тобто слово, на яке падає логічний наголос (слово, яке слід інтонаційно голосом виокремити, бо воно найвагоміше в рядку чи реченні).
5. Познач олівцем паузи:
 - а) кома — ледь помітна пауза (позначка — /);
 - б) двокрапка й тире — помітна пауза (позначка — //).
 - в) крапка — явна пауза із інтонацією завершеності (позначка — ///).

6. Ліворуч від кожного рядка постав стрілку, що передає тон читання:
 - а) підвищення тону — стрілка вгору (↑);
 - б) зниження тону — стрілка вниз (↓);
 - в) рівний тон — горизонтальна стрілка (→).
7. Прочитай кілька разів вірш з дотриманням вимог усіх позначок.
8. Читаючи вірш, уявляй картини, які виникають, і запам'ятовуй їх послідовність.
9. Вивчивши вірш напам'ять, виразно прочитай його своїм близьким і з'ясууй, що б вони побажали тобі для кращого прочитання твору. Врахуй їхні побажання.

Пам'ятка декламатора

1. До читання напам'ять повтори про себе текст вірша.
2. Перш ніж декламувати, займи зручну й правильну позу (стань рівно, розправ плечі, набери потрібну кількість повітря).
Для впевненості на початку читання можеш дивитися періодично на двох-трьох учнів, з якими товаришуєш (щоб одразу не знітитися), а згодом, оволодівши ситуацією, слід розсіювати свою увагу по всьому класу.
3. Назви автора й твір, який читатимеш.
4. Читання вірша можеш супроводжувати жестами, проте рухи рук мають бути стриманими, не втомлювати й відволікати слухача.
5. Не поспішай під час читання, набирай повітря рівними частинами під час пауз.
6. Декламуючи, уявляй картини, які озвучуєш, і з відповідним темпом і настроєм передавай їх.
7. Не варто занадто голосно читати вірш, оскільки майстерність у читанні художнього твору визначається передусім темпом, інтонацією, дотриманням пауз, настроєм, а також мімікою, жестами та ін. Розмічання мовних тактів (скісні риси) і читання за ними потрібні для того, щоб змусити учня аналізувати фрази і вникати в їх суть.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— У літературі кожного народу, серед її великих творців, є поети, імена яких оповиті невмирущою любов'ю і славою. Таким поетом українського народу є Тарас Шевченко, чия безсмертна спадщина — одна з найбільших вершин людського генія. Т. Шевченко — велетень духу, митець могутньої творчої сили, непримиренний

борець проти будь-якого гноблення людини людиною. Поезія, мистецтво слова поєдналися в його творах з соціальною боротьбою і становлять з нею суцільний органічний сплав. Боротьбою за визволення народу, за соціальну справедливість і духовне розкріпачення має Т. Шевченко здійснив найвище суспільне призначення поета.

Т. Шевченко виступив як поет-новатор, приніс з собою в українську літературу «слово нове», новий світ поезії, неповторні образи, картини й барви, небачене раніше багатство й широчінь тем, ідей, мотивів, жанрових форм, вивів українську літературу на шлях реалізму й народності.

Час не став для Т. Шевченка мірилом відстані між ним і наступними поколіннями. Свободолюбні, гуманістичні ідеї, якими пройнята його творчість, мали своїм джерелом настрої селянських мас, зростали на ґрунті поєднання революційної думки й передової художньої культури з визвольними прагненнями народу. І хоч, здавалося б, царизм зробив усе, щоб приборкати геній Т. Шевченка, він не зміг скувати його революційної думки, відірвати творчість поета від народу. Т. Шевченко з геніальною художньою силою висловив ідеї, які підіймали на боротьбу проти рабського становища дедалі ширші народні маси. Життєвий та літературний подвиг Т. Шевченка, поета, який, вийшовши з найпригніченіших народних низів — кріпосного селянства, — піднісся до вершин передової суспільної думки свого часу і передової світової літератури, не можна не визнати явищем світового значення в історії культури.

2. Виразне читання віршів напам'ять

«За сонцем хмаронька пливе»

Коментар до твору. Прекрасна пейзажна картина розгортається перед нами у вірші Т. Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...» Побудований цей твір на казкових, легендарних мотивах, за якими сонце йде спати за море, а вкривають його, як мати дитину, хмарки. Але життя складне. Є в ньому зло, неприємності. Про це нагадує туман, що «неначе ворог». Сонце — уособлення тепла, світла й радості, туман же, навпаки, темряви, небезпеки. Та людина має завжди вірити, що сонце зійде, прожене пітьму, обігріє, як мати дитину.

«Садок вишневий коло хати»

Коментар до твору. Т. Шевченко в такому короткому вірші зумів передати мальовничу картину, у якій злилися життя людини і природи. Він наклав один образ на інший, і перед нами постав український весняний вечір зі своїми неповторними кольорами і звуками. Гудуть хрущі — і все оживає, садок заповнюється білим

цвітом, Малює автор образи плугатарів, дівчат, що співають пісню, матері, що чекає свою сім'ю на вечерю.

«Заповіт»

Коментар до твору. «Заповіт» Тараса Шевченка — мабуть, найвідоміший поетичний твір української літератури. Це — унікальний твір, адже українська і світова культура не знала досі такої глибокої, емоційної поезії, у якій письменник висловив би всі свої болі та мрії і дав би настанови нащадкам. «Заповіт» пройнятий надзвичайною любов'ю до України, чарівним патріотичним пафосом. Т. Шевченко передав ніби свою останню волю в цій поезії. Майстерно змальовані картини природи: «Щоб лани широкополі, і Дніпро, і кручі...» Але будь-який уважний читач одразу помітить, що у цих пейзажах виявляється не просто поетична майстерність, а вся душа поета, усі його почуття. У «Заповіті» Шевченко звертається до свого народу: він закликає до дій.

3. Висловлення міркувань учнів із приводу ідей та проблем поезій

Слово вчителя. П. Тичина був мистецьки обдарованою людиною (співав, малював), тому у його віршах багато музики, кольорів. Звуки весни він порівнює зі звуками арфи. Весна уявляється йому то ніжною дівчиною закосиченою, то боєм нового, що відроджується, й старого відживаючого, то сміхом і плачем перламутровим. Оригінальність мислення поета, його уяви підкреслюється авторськими неологізмами (самодзвонними, ніжнотонними), особливими світлими тонами й оптимістичними ритмами.

4. Виразне читання віршів напам'ять

«Не бував ти у наших краях!»

Коментар до твору. Вірш П. Тичини «Не бував ти у наших краях!» — поетичне звертання до уявного співбесідника. Ліричний герой говорить про свій улюблений степ, де небо без краю, де високі козацькі могили-кургани, де живуть мужні, працьовиті й співучі люди. Саме в них треба вчитися бути стійкими в життєвих випробуваннях, любити свою батьківщину.

«Блакить мою душу обвіяла»

Коментар до твору. Скажи вранці світові «Добридень!» — і будуть добрими твій день, твоє життя. Поглянь навкруги, як гарно світить сонце, як тихо шепочуться трави, дзюрчить струмочок, пурхає метелик. Хай усе це наповнить твоє серце добром, любов'ю до рідного краю. Такий і прямий зміст і підтекст поезії П. Тичини «Блакить мою душу обвіяла...»

«Гаї шумлять»

Коментар до твору. Надзвичайно поетична картина природи змальована у вірші П. Тичини «Гаї шумлять...». Твір сповнений світла, радості, повноти життя. Ліричний герой сприймає навколишнє як подарунок природи — шум гаїв, хмарки в небі, гудіння дзвону, коливання досягаючих нив, шепіт трав. І на завершення — завжди вражаюча картина сонця, що заходить над рікою, залишаючи на воді золоту доріжку та свої відблиски. Ніби розколовся навпіл сонячний диск — одна частинка у небі, друга — на тихій гладіні води. Це сонячне золото заповнює душу, спонукає до творення добра та краси.

5. Висловлення міркувань учнів з приводу ідей та проблем поезій

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Складання вірша

Кожний учень записує перший рядок майбутнього вірша та за сигналом вчителя передає сусіду, який сидить ліворуч, та продовжує вірш. Отже, всі учні повинні написати по одній строфі вірша.

2. «Мікрофон»

Чого я навчився на уроці....

Чи зміг я дотримати правил декламування?

Хто був найкращим читцем у класі? Чому?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 56

ЄВГЕН ГУЦАЛО. «ЛОСЬ». ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО ПИСЬМЕННИКА. ВІЧНЕ ПРОТИСТОЯННЯ ДОБРА І ЗЛА — НАСКРІЗНА ТЕМА СВІТОВОГО МИСТЕЦТВА. ПОРУШЕННЯ ЦІЄЇ ТЕМИ В ОПОВІДАННІ. СПІВЧУТТЯ, МИЛОСЕРДЯ — ШЛЯХ ДО ПЕРЕМОГИ ДОБРА. ОБРАЗИ ХЛОПЧИКІВ, ЇХНЯ НЕВІДСТУПНІСТЬ У ЗАХИСТІ ГУМАННИХ ПЕРЕКОНАНЬ

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із фактами біографії автора; визначити міру порушення теми добра і зла у творі, опрацювати ідейно-художній зміст програмного твору, визначити його тему й ідею, охарактеризувати головних персонажів.
- **Виховна:** виховувати співчуття та милосердя до інших, невідступність від гуманних переконань.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, вміння висловлювати власну думку.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Чи любите ви тварин? Чи доводилось вам їх коли-небудь рятувати?
- ▼ Пригадайте з вивченого матеріалу твори, у яких людина допомагає тварині.
- ▼ Як, на вашу думку, порушено в оповіданні тему боротьби добра і зла?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Розповідь про письменника (матеріал для вчителя)

Євген Пилипович Гуцало народився 14 січня 1937 р. в с. Старому Животові Вінницької області в родині сільських учителів. У дитинстві

захоплювався читанням, бо йому цікаво було довідуватись про життя, якого він не знав і яке відкривав уперше. У ту пору йому іноді здавалось, що твір значно цікавіший від життя. Бо довколишнє буття — звичне, знайоме, щоденне, близьке, в той час як книжка — це дійсність незнана, нова, незнайома, екзотична, з безліччю пригод. Любов до читання згодом переросла в захоплення віршуванням. Коли Євген учився в шостому класі, один із перших його віршованих творів під назвою «Червоний прапор» вмістила шкільна стінгазета, чим пишався хлопець. Про своє дитинство письменник розповідав у багатьох оповіданнях, у тому числі в повісті «Сільські вчителі», «Шкільний хліб», «У гаї сонце зацвіло». Повісті з життя сільських учителів були високо оцінені критикою, здобули широке читацьке визнання. Ці сповнені провітленого ліризму, зажури й надії твори, здається, були написані для того, щоб відновити надломлену віру народу в незнищенність моральних цінностей, переконати, що завжди, за будь-яких обставин люди мають лишатися людьми.

1959 р. майбутній письменник закінчив Ніжинський педагогічний інститут ім. М. Гоголя, але мріяв стати журналістом, тому певний час працював у редакціях газет, видавництві «Радянський письменник», а згодом повністю присвятив себе письменницькій діяльності. Активно друкуватися почав 1960 р., а через два роки вийшла перша збірка його оповідань «Люди серед людей». Книжку тепло привітали критика й літературна громадськість. Відтоді одна за одною виходили нові збірки письменника: «Яблука з осіннього саду» (1964), «Скупана в любистку» (1965), «Хустина шовку зеленого» (1966), «Запах кропу» (1969) та інші. Твори Є. Гуцала об'єднує любов до простої людини, любов до життя в усій його не завжди видимій складності, прагнення зрозуміти й облагородити чесну людину, а нечесну, морально ницу — викрити перед людьми.

Значну частину творчого доробку письменника становлять твори для дітей: «Олень Август» (1965), «З горіха зерня» (1969), «Дениско» (1973), «Саййора» (1980), «Пролетіли коні» (1984). Дві останні книжки удостоєні Державної премії України імені Т. Г. Шевченка. Дитяча проза Є. Гуцала прикметна особливим, тільки йому властивим поетизованим зображенням стосунків між людьми. Невичерпну «країну дитинства» письменник осмислює в різних жанрово-стильових формах, щоразу — в новому баченні, про що свідчать цикл «Оповідання з Тернівки» (1982) і книжка «Княжа гора» (1985).

1981 р. вийшла друком перша поетична збірка Є. Гуцала «Письмо землі». Далі з'являються книжки віршів «Час і простір» (1983), «Живемо на зорі» (1984), «Напередодні нинішнього дня» (1989).

Євген Гуцало був ще й дослідником. Перебуваючи на засланні, він досліджував історію, культуру російського народу. Свої думки й спостереження він виклав у публіцистичній праці «Ментальність ясиру». Книга побачила світ після смерті автора.

4 липня 1995 року на 58 році життя не стало українського письменника-сподвижника Євгена Гуцала.

2. Робота над оповіданням «Лось»

2.1. Додатковий матеріал щодо змісту твору.

Лось — ссавець, найбільший представник родини Оленевих. Довжина тіла самця може бути близько 3 м, маса 360–600 кг, самиці дрібніші за самців. За зовнішнім виглядом лось помітно відрізняється від інших оленів. Тулуб і шия у нього короткі, загривок високий, у вигляді горба. Ноги сильно витягнуті, тому, щоб напиться, лось вимушений заходити глибоко у воду або ставати на коліна передніх ніг. Голова велика, горбоноса, з нависаючою м'ясистою верхньою губою. Під горлом — м'який шкірястий виріст. Шерсть груба, бурочорна; ноги світло-сірі, майже білі. У самців є величезні (найбільші у сучасних ссавців) роги, нерідко лопатоподібні за формою; їхній розмах досягає 180 см, а маса — 20–30 кг. Роги лось скидає щорічно в листопаді-грудні і ходить без них до квітня-травня.

2.2. Тема: зображення боротьби добра і зла в протистоянні світу людей та світу тварин.

2.3. Ідея: уславлення мужності, хоробрості, співчуття, бажання допомогти іншим та охороняти дику природу; обурення жорстокістю та користоловством.

2.4. Сюжетна лінія.

В оповіданні «Лось» зображено історію про те, як двоє хлопчиків, не вагаючись, прийшли на допомогу лосеві, що тонує у річці. Хлопцям вдалося врятувати нового друга, але біда прийшла з іншого боку — врятовану тварину підстрелив їх рідний дядько Шпичак. Мисливець злякався, що племінники повідомлять у заповідник про його браконьєрство, тому навіть пропонував їм хабар за мовчання — м'ясо й роги, але діти не стали з ним про це розмовляти. Оповідання завершується тим, що розгублений Шпичак дивиться на мертво тіло лося і йому, як це нещодавно було з дітьми, страшенно хочеться, щоб «лось підняв голову, звівся на свої стрункі міцні ноги і неквапно побіг до лісу, як він ще недавно біг, поки дороги йому не перетнула куля». Але лось так і не ворухнувся.

2.5. Виразне читання оповідання.

2.6. Аналіз оповідання «Лось» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Кого можна вважати головним персонажем твору? Обґрунтуйте свою думку.

- ▼ Які почуття викликало у вас оповідання «Лось»? Чому?
- ▼ За яких обставин лось потрапив у халепу? Хто прийшов йому на допомогу?
- ▼ Як автор описує поведінку лося в ополонці?
- ▼ Знайдіть у тексті описи братів і дядька Шпичака. Як автор ставиться до цих персонажів?
- ▼ Чим переймався Шпичак над тілом вбитої ним тварини? З чим були пов'язані його хвилювання? Чим зумовлені ці переживання? Чи шкодував він про свій вчинок?
- ▼ Чому діти не сперечалися з дядьком, нічого не відповіли на його обіцянки поділитися з ними здобиччю? Як би ви вчинили на їхньому місці?

3. Характеристика дійових осіб твору

Дійовими особами твору є: Лось (головний персонаж); брати-підберезовики, дядько Шпичак (другорядні персонажі).

3.1. Характеристика головних персонажів: Лось.

3.1.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):

- «Це був великий звір з широкими грудьми, які легко здималися од дихання. Його роги нагадували осінній низькорослий кущ, з якого обнесло листя»;
- «Лось був старий і бувалий самець»;
- «Неквапно попрямував до тієї поляни, на якій любив найчастіше бувати... в ній, прилігши, лось міг схватитися до половини»;
- «Лось опустив голову, приножуючись до ополонки, далі, з витягнутою шиею, ступив ще трохи, ось-ось маючи торкнутися губами до осклілого блакитного шумовиння, ніздрі затремтіли в передчутті холодної води»;
- «...лось вжахано відчув, що дедалі глибше занурюється в льодяну кашу»;
- «Ревнув, кличучи на допомогу, і його очі все густіше набрякали кров'янистим смутком, аж горіли червоним розпачем»;
- «...Намагався поводитися обачно... сили поступово покидали його; він поводився смирно»;
- «...лось виявився дужий і життєлюбний...»;
- «Він пробуватиме безперервно, доти, доки дихатиме»;
- «Лось уже зовсім знесилився і байдуже спостерігав, як наближаються діти. Усе нижче осідав у воду, і роги похилитувались над крижаним місивом, як незвичайний кущик. Під цим кущиком червоний розпач трохи вгомонився, але був тепер такий безмежний, що очі для нього були замалі, і той розпач струменів із них увсібіч»;
- «Лось не боявся людей».

Лось зображується автором як тварина, яка звикла до умов заповідника та почувается там так само, як і в тайзі. Він не боїться людей, тому що часто бачив, як вони працюють, та, окрім цього, якимось мисливці врятували його від вовків. Тому коли хлопці кинулись його рятувати, він поведився сумирно, не відчуваючи небезпеку з їхнього боку. Але, як виявилось трохи згодом, не всі люди приязно ставились до нього. Деякі, на кшталт дядька Шпичака, дивились на нього лише як на здобич на джерело прибутку. Саме це і погубило Лося, який тільки-но почав довіряти людям та вірити в їхні добрі наміри.

3.1.2. Аналіз образу Лося у вигляді бесіди за питаннями.

- ▼ Чи можна стверджувати, що життя в заповіднику змінило сутність Лося і нашкодило його природним інстинктам?
- ▼ Як ви вважаєте, чи зумів би Лось врятуватись без сторонньої допомоги? Чи був би у нього, в цьому випадку, шанс не потрапити до рук Шпичака?
- ▼ Що робив Лось для власного порятунку? Чи була в ньому жага до життя?
- ▼ Чи підвела Лося віра в людей?
- ▼ Як ви вважаєте, що перемогло в оповіданні — добро чи зло? Обґрунтуйте свою відповідь.

4. Діалогоманія

Укладіть діалоги за темами:

- ▼ Вдячність Лося дітям;
- ▼ Вибачення Шпичака перед Лосем;
- ▼ Бесіда між братами після порятунку.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Що нагадували роги лося?
 - А Стару корягу;
 - Б низькорослий куш;
 - В молоде деревце;
 - Г розвалений пень.
2. У який час доби відбувається дія твору?
 - А Увечері;
 - Б опівдні;
 - В на заході сонця;
 - Г у досвітніх сутінках.
3. Звідки лось потрапив до заповідника?
 - А Із тайги;
 - Б він народився в неволі;
 - В його привезли з іншого заповідника;
 - Г його подарували заповіднику, коли він був ще маленький.

4. Чого злякався лось?
 - А Пострілів рушниці;
 - Б людських голосів;
 - В тріщання старої гілляки;
 - Г звуків інших тварин.
5. Хто, на думку автора, жив на річці?
 - А Мисливці;
 - Б жаби;
 - В хлопці;
 - Г дух примерзлого болота.
6. Навіщо лось попрямував до поляни?
 - А Щоб поласувати смачною травою;
 - Б щоб помилуватися сходом сонця;
 - В щоб зустрітися з друзями;
 - Г щоб сховатися від мисливців.
7. Що знаходилось на іншому березі річки?
 - А Село;
 - Б інший лось;
 - В мисливець;
 - Г хлопчик.
8. Яка халепа трапилась на ополонці?
 - А Лось не міг напиться води, бо ополонка замерзла;
 - Б на річці були рибалки, які сполохали лося;
 - В лося підстрелив мисливець;
 - Г лось провалився під кригу.
9. Що згадав лось про події минулої осені?
 - А Мисливці поранили його, але він утік;
 - Б на нього було відкрито полювання;
 - В мисливці врятували його від зграї вовків;
 - Г в нього з'явилися нові роги.
10. Хто прийшов на допомогу лосеві?
 - А Мисливці;
 - Б маленькі хлопчики;
 - В ніхто;
 - Г інший лось.
11. Що зробив дядько Шпичак?
 - А Допоміг хлопцям рятувати лося;
 - Б покликав селян на допомогу;
 - В розгубився та стояв як вкопаний;
 - Г підстрелив лося.
12. Чим завершилась ця історія?
 - А Лось помер;
 - Б хлопці вилікували лося;
 - В мисливець пожалів лося;
 - Г лосю допомогли робітники заповідника.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Лось — справжній хазяїн заповідника» (5–7 речень)
2. Як ви розумієте прислів'я: «Один у полі не воїн»?
3. Поміркуйте, який фінал мало б це оповідання, якби Шпичак передумав стріляти.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Чому брати врятували Лося?» (5–7 речень)
2. Як ви розумієте прислів'я: «Біда, коли один в бороні, а десять в стороні»?
3. Поміркуйте, який фінал мало б це оповідання, якби Лось вбрався з ополонки самотужки.

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Навіщо Шпичак полював на Лося?» (5–7 речень)
2. Як ви розумієте прислів'я: «В гурті і комар сила»?
3. Поміркуйте, який фінал мало б це оповідання, якби ані дітей, ані Шпичака не було в той час у лісі.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Якого покарання заслуговує Шпичак?» (5–7 речень)
2. Як ви розумієте прислів'я: «Відігрів змію за пазухою»?
3. Поміркуйте, який фінал мало б це оповідання, якби Шпичак допоміг дітям врятувати Лося.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Мій улюблений персонаж повісті «Лось»» (5–7 речень)
2. Як ви розумієте прислів'я: «Нікому не вір, то й ніхто не зрадить»?
3. Поміркуйте, який фінал мало б це оповідання, якби замість Лося в ополонку потрапив вовк.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. В оповіданні «Лось» Є. Гуцало пропонує читачам самим замислитись над тим, що буде далі. Поміркувавши, можна припустити, що брати все ж таки повідомлять у заповідник, бо зрозуміли, що Шпичак не шкодує про вчинене, а значить, якщо його не покарати, буде продовжувати полювати на заповідних тварин. На відміну від хлопців, Шпичак (у кінці оповідання) хотів би

побачити лося живим тільки тому, що боїться покарання, а не тому, що зрозумів жадливість скоєного злочину. У цьому невеличкому творі Є. Гуцало зумів поставити низку дуже важливих проблем: те, що людина вважає себе царем природи, не дає їй права знищувати тварин для своєї розваги. Навпаки, люди мають усвідомити, що їхнє завдання — оберігати та захищати природу, турбуватись про неї, бути милосердним.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати оповідання «Лось», звертаючи увагу на характеристики образів братів та Шпичака, описи природи.

УРОК № 57

Є. ГУЦАЛО. «ЛОСЬ». ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗІВ. ВЕЛИКИЙ СВІТ ПРИРОДИ, МІСЦЕ В НЬОМУ ЛЮДИНИ

Мета:

- *Навчальна*: продовжувати аналіз програмного твору, охарактеризувати другорядних персонажів персонажів.
- *Виховна*: виховувати шанобливе ставлення до світу тварин.
- *Розвивальна*: розвивати творчу уяву, логічне мислення, вміння виразного читання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Про що йде мова в оповіданні «Лось»?
- ▼ Які епізоди твору вам найбільше запам'ятались?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Хто є персонажами оповідання? Як ви можете їх охарактеризувати?
- ▼ Яке місце, на ваш погляд, посідає у творі природа? Обґрунтуйте свою думку.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Людина має безліч чеснот: доброту, щедрість, чуйність, уміння співчувати і любити та багато інших. Усі вони засновані на любові людини до людини та людини до природи. І є ще така щиросердечна якість, як милосердя. Для того щоб бути милосердним, потрібно вміти прощати та бути щирим гуманістом. Тому що споконвічно милосердя було проявом великодушності до переможеного. Герої оповідання «Лось» яскраво демонструють нам це, але — по-різному: брати мають усі ці чесноти, незважаючи на юний вік та відсутність життєвого досвіду, а Шпичак — зовсім позбавлений цих якостей.

У творі зображено дивовижний світ заповідної природи, ще не зіпсованої людиною. Саме тому Лось почувается тут, як удома. У заповідниках люди зустрічаються рідко — це здебільшого туристи, які хочуть помилуватися красою природи або мисливці, які нелегально полюють на тварин. І якщо перші не становлять ніякої загрози, то другі, часом, стають справжніми ворогами дикої природи. Кого з них зображує у творі Є. Гуцало?

2. Характеристика дійових осіб твору

2.1. Характеристика другорядних персонажів: брати-підберезовики.

2.1.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):

- «Обидва плечисті, обидва з широкими, лагідними лицями, і схожі один на одного так, як маленький гриб-підберезник схожий на свого більшого сусіда»;
- «Вони охопили зором ріку, і їхні лиця ще більше пом'якшали од навколишнього простору...»;
- «Але старший брат був розсудливий та відважний, і сокира в його руках не закуняла. Узявся рубати лід, прокладаючи хід до берега, а молодший тупцяв біля нього і, не знаючи, чим допомогти, тільки зітхав та нетерпляче бив себе долонями по стегнах та по боках»;
- «Озиралися, намагаючись побачити мисливця, проте не запримітили і, набравши в груди гіркого повітря, чимдуж погнали туди, де лежав лось»;
- «Менший підберезник одвернувся, приховуючи сльози. Старший брат узяв його за руку й, не кажучи більше ні слова, повів до саней».

□ «Діти нічого не сказали — вони ніяк не могли відірвати очей од лося, який ні разу й не поворухнувся, хоча вони й чекали на це».

Автор не дає братам імен, а лише називає їх «підберезовиками». Це дає нам змогу зрозуміти, що ці персонажі мають узагальнювальне значення — вони втілюють в оповіданні сили добра. Незважаючи на юний вік, вони без вагань приймають рішення врятувати Лося, хоча він в декілька разів більший за них. Це їм вдається, але захистити тварину від жорстокості іншої людини виявляється нездійсним. Трагічний фінал повісті наштовхує на думку про те, що людина — не тільки цар природи, але й, інколи, її найбільший ворог.

2.1.2. Аналіз образу хлопців у вигляді бесіди за питаннями:

- ▼ Як ви вважаєте, чи врятували б хлопці хижу тварину, наприклад — вовка? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Які мотиви для порятунку Лося вони мали?
- ▼ На вашу думку, які риси характеру притаманні братам?
- ▼ Що відчували хлопці, зрозумівши, що лось помер?
- ▼ Чому вони не погодилися домовитись із дядьком?
- ▼ Поміркуйте, чи зроблять хлопці щось для покарання Шпичака. Чому ви так вважаєте? Як би ви вчинили на їхньому місці?

2.2. Характеристика другорядних персонажів: дядько Шпичак.

2.2.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):

- «Вони й не помітили, як підійшов до них рідний дядько Шпичак. Кругленький, як підпалок, з підпалкуватим, добре випеченим обличчям, в розтоптаних, з довгими халявами, чоботях, в яких тонував мало не по пояс, дядько зупинився поряд із дітьми»;
- «Мабуть, також був здивований, що оцей могутній звір лежить на землі. Дядько тримав у руці рушницю, але з таким виглядом, ніби збирався від когось захищатись. На губах у нього запеклась біла смага, — мабуть, од якогось раптового, скороминущого переживання»;
- «Шпичак, обійшов навколо вбитого звіра й носакотом ткнув між роги»;
- «Ану замовчіть мені, — ще дужче розгнівався дядько, — бо дістанеться вам од мене й од батька вашого! Будете розумні, то матимете й собі м'яса, не скривджу»;
- «...треба думати про те, щоб якось його заховати, замівши сліди, бо діти таки подалися в заповідник, щоб заявити охороні, — в цьому не сумнівався»;
- «Тепер дивився на звіра й хотів вірити, що лось оживе. Так, як ще недавно дітям, йому дуже кортіло, щоб лось підвів голову, звівся на стрункі міцні ноги і неквапно побіг до лісу, як іще недавно біг, поки дорогу йому не перетнула куля».

□ «Шпичак давно вистежував того лося, — він помітив його одночасно з дітьми і, присівши у виямку, тільки посміювався, коли взялися визволяти його з ополонки. Не вірив, що то їм вдасться, він думав, що лось таки знесилиться і його раніше чи пізніше затягне під лід»;

Шпичак в оповіданні є втіленням зла. Він жорстокий та черствий, Лось потрібен йому вбитим, щоб продати його роги та м'ясо. Шпичак навіть не вагається у своєму рішенні підстрелити Лося на очах у племінників, тому що впевнений — вони будуть на його боці. Його самовпевненість зрадила йому — хлопці не захотіли мати з ним справу. У фіналі оповідання він дуже хоче, щоб Лось ожив. Але не тому, що йому шкода вбиту ним тварину або його мучає сумління. Він лише злякався відповідальності, бо якщо діти повідомлять керівництву заповідника про цю подію, у Шпичака будуть великі неприємності.

2.2.2. Аналіз образу хлопців у вигляді бесіди за питаннями:

- ▼ Що, на вашу думку, могло вплинути на Шпичака, щоб він не стріляв у Лося?
- ▼ Який приклад він дав своїм племінникам?
- ▼ Як ви вважаєте, чи будуть хлопці надалі спілкуватись з таким дядьком?
- ▼ На яке покарання заслуговує Шпичак?
- ▼ Як ви ставитесь до Шпичака? Чи змінили б ви власну думку, якби він підстрелив Лося не після порятунку, а іншого разу, на чесному полюванні?

3. Цифровий диктант «Пригадай-но!»

Учні записують «0» — якщо твердження неправильне, та «1» — якщо твердження правильне.

1. Роги лося нагадували осінній кущ, із якого обнесло листя. (1)
2. Лось хотів повернутись на свою батьківщину, у тайгу. (0)
3. До річки він прийшов, щоб збити вовків зі сліду. (0)
4. Лось не передбачив, що лід на річці затонкий для нього. (1)
5. Хлопчаки приїхали до лісу по хмиз. (1)
6. Брати покликали дядька на допомогу. (0)
7. Лось злякався хлопчаків. (0)
8. Жодному з братів не вірилося, що такий великий Лось міг втопитись. (1)
9. Шпичак не почав стріляти в Лося на очах у дітей. (0)
10. Дядько пропонував братам поділити здобич. (1)
11. Мисливець знав, що Лось був мешканцем заповідника. (1)
12. У фіналі оповідання Шпичак щиро каювся у всьому, що наробив. (0)

4. Детективна гра «Лісовий лабіринт»

Впізнайте за описом місцевості, де знаходяться персонажі:

1. «Навкруги кущі й дерева, бачу ялиник, за ним, трохи подалі — байрак, і все це оточено березами та іншими деревами. Де ж це я?» (Заповідник)
2. «Зараз я на відкритій місцині, тут багато трухлявих пеньків, не квітів не трав не має, бо ще не сезон. Ну що, зрозуміли, де я?» (Поляна)
3. «Я там, де ходити почали не так давно. Запахів вовка, лиса, або людини тут немає. Лише подекуди — ямки од заячих ніг. Вгадали, де я?» (Стежка)
4. «Тут прохолодно, багато льоду і якоесь неспокійно. В мене погані передчуття, тому швидше скажіть мені — де я?» (Річка або ополонка)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з картками у парах (групах)

Картка № 1

1. Охарактеризуйте Лося за допомогою 5–7 епітетів.
2. Пригадайте, яка місцевість була батьківщиною Лося. (Тайга)
3. Поміркуйте, як би ви діяли на місці Шпичака.

Картка № 2

1. Охарактеризуйте братів за допомогою 5–7 епітетів.
2. Пригадайте, чому брати опинились у лісі. (Приїхали за хмизом)
3. Поміркуйте, як би ви діяли на місці Лося.

Картка № 3

1. Охарактеризуйте Шпичака за допомогою 5–7 епітетів.
2. Пригадайте, чому Шпичак опинився в лісі. (Полював на Лося)
3. Поміркуйте, як би ви діяли на місці братів.

Картка № 4

1. Охарактеризуйте зображену у творі природу лісу за допомогою 5–7 епітетів.
2. Пригадайте, чому Лось пішов на річку. (Хотів напиться)
3. Поміркуйте, який фінал для твору був би найкращим.

Картка № 5

1. Охарактеризуйте зображену у творі річку за допомогою 5–7 епітетів.

2. Пригадайте, що пропонував Шпичак племінникам за мовчання. (*М'ясо і роги Лося*)
3. Поміркуйте, як розвивались би події після закінчення оповіді.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Оповідання «Лось» допомагає нам виховати в собі дбайливе ставлення до природи, вчить ніколи не кривдити тварин та давати відсіч тим, хто цього не розуміє.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Пригадати біографію Є. Гуцала, підготуватись до опитування. Ознайомитися з лірикою автора.

УРОК № 58

Є. ГУЦАЛО. «ЗІРКА», «ЧАРІВНИКИ», «ЖУРАВЛІ ВИСОКІ ПРОЛІТАЮТЬ...»

Мета:

- *Навчальна*: проаналізувати програмні ліричні твори; визначити в них художні засоби, головну думку.
- *Виховна*: прищеплювати любов до пейзажної лірики та світу природи.
- *Розвивальна*: розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне декламування віршів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

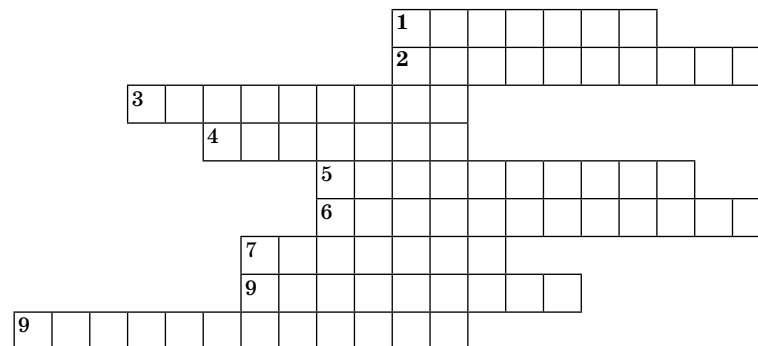
2. Перевірка домашнього завдання

Кросворд «У гостях у Євгена Гуцала»

По горизонталі: 1. Назва дитячого твору Є. Гуцала, опублікованого 1973 р. («Дениско») 2. Назва циклу творів письменника «... з Тернівки» (1982). (Оповідання) 3. Професія, яку мріяв здобути автор. (*Журналіст*) 4. Який фах мали батьки письменника? (*Учитель*) 5. Де Є. Гуцало розміщував свої перші вірші у шкільні роки? (*Стінгазета*) 6. У якому інституті навчався

митець? (*Педагогічний*) 7. Захоплення з дитинства. (*Читання*) 8. Область, у якій народився письменник. (*Вінницька*) 9. До якого жанру належить праця «Ментальність ясиру»? (*Публіцистика*)

По вертикалі: 1. Ким був Є. Гуцало у роки заслання? (*Дослідник*)

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що ви знаєте про поетичну спадщину Є. Гуцала?
- ▼ Які вірші автора ви знаєте?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— «Рідна земля мого дитинства, — згадує Є. Гуцало в автобіографії, — це і джерело поезії, джерело ліричного настрою, який для мене дуже суттєвий, дуже дорогий — і в віршах, і в прозі. Тут, на Поділлі, народилася і зміцніла любов до рідного українського слова, до народної пісні, до фольклору... Звідси, з Поділля, витоки як моєї свідомості, так і мало не всіх моїх творів...»

Лірична стихія творчості Є. Гуцала стала формою суспільної опозиції. Переживши жахи повоєнного сільського побуту, автор по-своєму почав сприймати світ людей. Але саме в ліриці він відчуває найбільш невимушено, розкуто, живописуючи красу природи й людей, охоче фіксує улюблений ним стан осяяння, здивування перед світом, те медитативне передчуття радості й любові.

Дитинна чистота і ясність світовідчуття, відкритість ліричного героя до прекрасного в усіх його проявах — усе це, поєднане з гострою увагою до народних характерів, інших національних прикмет — вічних і нових, становило основу його художнього стилю.

Сьогодні на уроці ми познайомимось з ліричними творами «Зірка», «Чарівники», «Журавлі високі пролітають...»

2. Робота над програмовими поезіями Є. Гуцала

2.1. «Зірка».

2.1.1. Виразне читання вірша.

2.1.2. *Тема:* зображення зіркової ходи небосхилом.

2.1.3. *Ідея:* захоплення зіркою як джерелом радості та позитиву.

2.1.4. *Основна думка:* демонстрування краси срібної зірки та нічної природи рідної батьківщини.

2.1.5. *Жанр:* пейзажна лірика.

2.1.6. Аналіз вірша «Зірка» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Які небесні світила зустрічаються у вірші? Як вони пов'язані між собою?
- ▼ Що автор розуміє під «сріблом»? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Як поет зображує у вірші маки, калину та Україну?
- ▼ З ким ототожнює Є. Гуцало зірку у своїй поезії?
- ▼ Які художні засоби утворюють образність цього вірша?

2.2. «Чарівники».

2.2.1. Виразне читання вірша.

2.2.2. *Тема:* зображення магічного перетворення природи.

2.2.3. *Ідея:* зацікавленість красою змін у природі.

2.2.4. *Основна думка:* чарівники роблять природу красивішою.

2.2.5. *Жанр:* пейзажна лірика.

2.2.6. Аналіз вірша «Чарівники» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Хто такі чарівники?
- ▼ Доведіть, що цей вірш належить до пейзажної лірики.
- ▼ Як автор зображує головних героїв віршу?
- ▼ Які художні засоби використовує автор для опису природи?
- ▼ Наведіть пари слів із тексту поезії, які римуються між собою.

2.3. «Журавлі високі пролітають...».

2.3.1. Виразне читання вірша.

2.3.2. *Тема:* зображення сумного осіннього пейзажу.

2.3.3. *Ідея:* туга за квітучою природою.

2.3.4. *Основна думка:* журавлі — символ смутку.

2.3.5. *Жанр:* пейзажна лірика.

2.3.6. Аналіз вірша «Чарівники» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Чому автор називає журавлів «високими»?
- ▼ Які почуття викликає у вас ця поезія?
- ▼ Знайдіть уривок, який, на вашу думку, найкраще розкриває тему смутку.
- ▼ Поміркуйте, чому автор зобразив у цьому вірші саме журавлів. Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ За допомогою яких засобів автор створює образність вірша?

3. Рубрика «Поціновувачі поезії»

Утворіть інформаційні грона за поезією «Зірка»:

I в. — метафори, II в. — епітети.

Метафори	зірка ходить	Епітети	срібні руки
	зірка йде по воду		чисте срібло
	весело сміється		заквітчана у місяць
	зірка йде з водою		срібна Україну
	срібло летиться		

- Знайдіть у вірші повтори. Для чого автор їх використовує? (*Зірка ходить, срібло летиться*)
- Знайдіть пари слів, які римуються між собою та продовжте ці рядки: *сміється-летиться: б'ється, в'ється; руки-луки: трюки, муки; калину-Україну: перлину, годину.*
- Доповніть речення: «...Срібно зірка _____ з водою, (*йде*). Срібні в зірки _____. (*руки*). Летиться _____ срібло з ведер (*чисте*). На _____ та луки...» (*ліси*)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Чим мені подобається вірш «Зірка»?» (*5–7 речень*)
2. Пригадайте, з чим ходить зірка по воду. (*З коромислом*)
3. Поміркуйте, як дитинство вплинуло на творчість Є. Гуцала.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Чим мені подобається вірш «Чарівники»?» (*5–7 речень*)
2. Пригадайте, у що була завітчана Україна. (*У місяць*)
3. Поміркуйте, як автору вдається створити неповторний настрій та образність своїх ліричних творів.

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Чому мені подобається вірш «Журавлі високі пролітають...»?» (*5–7 речень*)
2. Пригадайте, що розливалася зірка навкруги себе. (*Срібло*)
3. Поміркуйте, якою є природа, з точки зору Є. Гуцала. На що він звертає найбільшу увагу?

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «У чому краса пейзажної лірики Є. Гуцала?» (5–7 речень)
2. Пригадайте, який епітет використав автор, зображуючи журавлів. (*Високі*)
3. Поміркуйте, чи можна вважати його лірику простою та зрозумілою кожному.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «У чому полягає роль епітетів та метафор у ліричному творі?» (5–7 речень)
2. Пригадайте, які квіти зустрічаються у поезії «Зірка». (*Маки*)
3. Поміркуйте, що саме сподобалось вам у віршах Є. Гуцала.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Поетичний геній Є. Гуцала знайомить нас із невимовною красою рідної батьківщини та запрошує у подорож стежками своїх творів.

«Мікрофон»

Мої враження від поезії Є. Гуцала...

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знайти художні засоби в поезіях «Чарівники» та «Журавлі високі пролітають...».

УРОК № 59

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ. СКЛАДАННЯ ПОРТРЕТА ЛІТЕРАТУРНОГО ГЕРОЯ

Мета:

- **Навчальна:** поглибити знання учнів про портрет, навчити розрізняти портрет як жанр живопису та літературний опис зовнішності персонажа; розширити портретну лексику учнів.
- **Виховна:** сприяти залученню учнів до багатства світової культури; виховувати культуру мовлення.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, усне мовлення.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал, ілюстрації.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****1. Забезпечення емоційної готовності до уроку****2. Актуалізація опорних знань**

Учитель. Сьогодні на уроці ми навчимося, як правильно описати зовнішність персонажу, а для цього нам потрібно з'ясувати, якого літературного героя ми будемо описувати.

3. Впізнай героя за уподобаннями

«Йому подобається робити перші протопти в заметах, знімати снігові очіпки з квічків. Іще любить малювати на снігу всяку всячину» (*Олесь «Дивак»*).

II. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ**1. Словникова робота**

Портрет у літературі — один із засобів художньої характеристики, письменник розкриває типовий характер своїх героїв і висловлює своє ідейне ставлення до них через зображення зовнішності героїв: їхні фігури, обличчя, одягу, рухів, жестів і манер.

2. Екскурс в образотворче мистецтво

Мистецтво портрету дуже давнє. Воно налічує кілька тисячоліть. Уже в Давньому Єгипті людина намагалася передавати вигляд богів та міфічних героїв. За допомогою цього жанру ми можемо вивчати історію людства. До наших днів дійшли портрети царів, вельмож, знаменитих художників, поетів, письменників, вчених і просто людей, що жили в різні часи та епохи.

Існує багато видів портретів. Портрети є поодинокі, групові, парадні, ліричні, замовні. А також — погрудні, поясні та на весь ріст людини. (*Всі види супроводжуються ілюстраціями.*)

3. Бесіда

- ▼ Чи бачили ви картини, де змальовані портрети?
- ▼ Які художники користувались жанром портрету?
- ▼ Чим художник малює свої картини?
- ▼ Для чого потрібні портрети?
- ▼ Чому ми вивчаємо портрет у літературі? Доведіть свою думку.
- ▼ Як ви вважаєте, у яких творах є зображення портрета? (*Епічних творах. У ліриці, а особливо в драматургії словесне портретування застосовується обмежено.*)
- ▼ Звідки художники та ілюстратори знають, які повинні бути малюнки?

4. Портретна лексика

Отже, існують не тільки фарби, олівці та інші знаряддя для малювання, а й слова, за допомогою яких автор описує зовнішність, вік героя, риси характеру. Якщо ці слова вживаються для опису зовнішності, то вони належать до портретної лексики.

Наведення прикладів вживання портретної лексики:

- **Обличчя:** кругле, повне, худорляве, засмагле, ніжне, тендітне, просте, живе, стомлене...
 - **Волосся:** русяве, каштанове, біляве, сиве, коротке, густе, хвилясте, пишне, блискуче...
 - **Очі:** сірі, темні, сумні, лагідні, проникливі, злі, добрі, розумні, ясні, гострі, вузькі...
 - **Погляд:** уважний, гострий, привітний, веселий, з підозрою, задумливий, байдужий...
 - **Ніс:** прямий, тонкий, кирпатий, з горбинкою, широкий, товстий, короткий...
 - **Рот:** маленький, дитячий, стиснутий, невеликий, усміхнений, широкий...
 - **Брови:** чорні, темні, вицвілі, тонкі, широкі, вищипані, фарбовані, густі, сиві...
 - **Постава (постава):** висока, середнього зросту, струнка, кремезна, широкоплеча...
- Риси характеру:
- **Позитивні:** добрий, лагідний, любить тварин, допитливий, цікавий...
 - **Негативні:** злий, жорстокий, неуважний, неслухняний, ледащо...

III. СКЛАДАННЯ ПОРТРЕТА ЛІТЕРАТУРНОГО ГЕРОЯ

1. Чи допомагає опис зовнішності героя розкрити автору характер героя?
2. Який портрет найбільше відповідає літературному опису Олесья?
3. Знайдіть опис зовнішності Олесья в підручнику, зачитайте. (*«Він був малий, головою ледь до клямки дістає. Очі в нього чорні, глибокі, як вода в затінку, дивляться широко, немов одразу хочуть збагнути увесь світ». «Пальтечко в нього товсте, а сам тонкий...»*)
4. Як би ви описали Олесья?

Ви послухали і подивились, як письменники та художники змальовують людину. Ми створили опори слів. Але, щоб у вас вийшов зв'язний послідовний текст, необхідно скласти план майбутнього твору, тема якого — «Портретна характеристика героя».

План (орієнтовний)

1. Зовнішній вигляд.
2. Вік героя.
3. Риси характеру.
4. Моє ставлення до літературного героя.

Словничок «портретної» лексики

№		
1	Обличчя	кругле, продовгувате, квадратне, вилицювате, повне, худорляве, ніжне, грубе, ластувате, смагляве, бліде, біле, зморшкувате, розумне, життєрадісне, сумне, засмагле
2	Очі	карі, чорні, сірі, сині, зелені, темні, світлі, ясні, розкосі, добрі, злі, хитрі, лукаві, сумні, розумні, спокійні, лагідні, привітні, стомлені, насмішкуваті
3	Погляд	уважний, гострий, проникливий, спокійний, зацікавлений, байдужий, привітний, непривітний, підозрілий; задумливий, щирий, допитливий, гострий, ласкавий
4	Брови	чорні, темні, світлі, густі, широкі, тонкі, ледь помітні, крилаті, як шнурочки, рухливі, тремтливі
5	Вії	довгі, чорні, темні, світлі, густі
6	Лоб	високий, низький, широкий, вузький, великий, маленький
7	Ніс	великий, широкий, маленький, красивий, чітко окреслений, прямий, горбатий, з горбинкою, кирпатий, гострий, довгий, маленький, орлиний, качиний, задикуватий
8	Губи	повні, тонкі, вузькі, злі, бліді, яскраві, рожеві, пухкі, усміхнені
9	Зуби	білі, рівні, криві, рідкі, щербаті
10	Волосся	світле, темне, русяве, каштанове, біляве, пишне, довге, коротке, блискуче, пряме, кучеряве, хвилясте, сиве, з сивиною, густе, рідке, пшеничне
11	Постава	високий, стрункий, тендітна, невисокий, середнього зросту, кремезний, огрядний, широкоплечий, худорлявий, зібраний, спортивний, вайлуватий, неповороткий, атлетичної статури
12	Особливі риси	родимки
13	Руки	маленькі, великі, з довгими тонкими пальцями, теплі, ласкаві, витончені...
14	Одяг	чистий, охайний, брудний, старий

Картка самооцінки

Етапи уроку	Оцінка	Етапи уроку	Оцінка
Вступна розмова		Фізкультхвилинка	
Визначення стилів мовлення		Опис зовнішності за фото	
Опис зовнішності людини (групова робота)		Середній бал	

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Завдання. Складіть газетне оголошення «Зникла дитина», дайте детальний опис її зовнішності, обличчя, зросту, одягу, манери говорити.

Ситуація. Батько просить сина чи доньку поїхати на вокзал і зустріти його знайомого з іншого міста.

Опишіть зовнішність знайомого, щоб діти змогли його впізнати.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 60

М. РИЛЬСЬКИЙ. ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ ПРО ПОЕТА, ЙОГО ВМІННЯ БАЧИТИ КРАСУ РІДНОЇ ПРИРОДИ І СТВОРЮВАТИ КРАСУ ЗАСОБАМИ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із біографією автора; проаналізувати його лірику; визначити елементи зображення краси навколишнього світу.
- **Виховна:** виховувати любов до природи, захоплення її явищами.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне декламування віршів.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь, комбінований.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

На все дивлюся власними очима.
М. Рильський

ПЕРЕБІГ УРОКУ

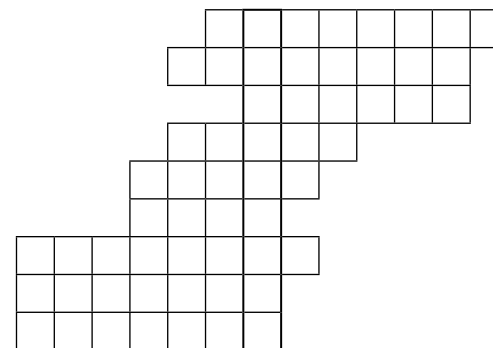
I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання.

3. Актуалізація опорних знань. Рубрика «Упізнай автора»

Кросворд

1. Короткий народний вислів, що не має повчального характеру. (*Приказка*)
2. Короткий народний вислів повчального характеру. (*Прислів'я*)
3. Літературний жанр, у якому навколишня дійсність зображена шляхом передання почуттів автора. (*Лірика*)
4. Велика княгиня, дружина князя Ігоря. (*Ольга*)
5. Прізвище твору «Ярослав Мудрий». (*Олесь*)
6. Оповідання Є. Гуцала. («*Лось*»)
7. Автор вірша «Садок вишневий коло хати». (*Шевченко*)
8. Коротенькі, дотепні описи предметів, подій, явищ, які потрібно пізнати. (*Загадки*)
9. Народна казка «... корабель». (*Летючий*)

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Максим Тадейович Рильський народився 19 березня 1895 року. Син дворянина, українського інтелігента, який утратив польські родові корені, неписьменної селянської талановитої і співучої дівчини з села Романівки, він увібрав у душу найкращі риси своїх батьків. Його дитинство минало серед книжок, музики, мистецтва, з одного боку, і романівських краєвидів та сільського оточення — з другого. Змалку, відчуваючи тепло рідної землі і радість спілкування з видатними представниками київської інтелігенції, він ще дитиною почував у собі потяг до поетичного слова. У сім років Максимко написав свій перший вірш «Прошак». За змістом

віршик простий, наївний, але з нього видно, яким зростав майбутній поет, тому що ці незграбні рядки сповнені співчутливості, доброти і людяності.

Навчався Максим у приватній гімназії відомого київського педагога Володимира Науменка. Культурне середовище, у якому з повагою ставились до всього українського, сприяло формуванню підлітка в національному дусі, виробленню в нього відповідних поглядів, запитів, смаків. Хлопець рано починає віршувати, а 1910 р. виходить його дебютна збірка «На білих островах».

З 1915 р. М. Рильський — студент Київського університету медичного факультету, через два роки продовжить навчання на історико-філологічному, але революція, громадянська війна змусять його перервати освіту і переїхати в село, де він вчителюватиме в початковій школі; поет пробув в с. Вчорайшому, потім у рідній Романівці аж до осені 1923 р. Правда, і в Києві, вже набувши голосне літературне ім'я, він ще років шість викладатиме мову й літературу в середній школі та на одному з робітфаків інституту освіти, читатиме курс теорії перекладу в інституті лінгвістичної освіти.

У літературних колах М. Рильський належав до групи «неокласиків» — художньої школи українських поетів, зорієнтованої на античну класику, на продовження гуманістичних традицій європейської поезії нового часу.

Неокласиками називали тих поетів і критиків, які групувалися навколо журналу «Книгар» (1918–1920), а пізніше — біля київського видавництва «Слово». Сюди входили такі письменники, як М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара, Освальд Бургард і, звичайно, М. Рильський, які прагнули підняти престиж художнього слова, з його допомогою вирішувати філософські, історичні, морально-етичні проблеми. Репресії також не обминули Рильського: 1931 р. він півроку пробув «під слідством» у Лук'янівській в'язниці Києва, доки не був звільнений «за відсутністю достатніх даних для обвинувачення й суду».

Напружена літературна праця М. Рильського тривала й у наступні роки, хоча політичний клімат тоталітарної держави обмежував творчу свободу і в багато чому деформував тематику та ідейний світ його поезії. Тому в 30-х роках ХХ не раз виходять з-під його пера плакатні вірші-заклики. Тоталітарній системі були потрібні тільки такі твори, де б вона «оспівувалася», «підносилася», «звеличувалася». Правда, часом дозволялося надрукувати й щось «нейтральне», і такі можливості Рильський та інші автори намагалися використовувати.

У роки Великої Вітчизняної війни Рильський перебував в евакуації, спочатку в Уфі, а потім у Москві. Його поезія почала

відроджуватися, зазвучала по-новому, справді натхненною мовою. Патріотичний твір «Слово про рідну матір» і багато інших гаряче сприймалися і на фронті, і в тилу.

У повоєнні десятиліття в житті поета були трагічні часи. Безжально-несправедлива критика, відкрите політичне гоніння. Але й були роки високого творчого піднесення, які сам поет назвав добою свого «третього цвітіння» — на жаль, останнього.

Творче відродження поета припадає на добу 50-х років. Поетичні збірки цього останнього періоду в житті М. Рильського — «Троянди й виноград», «Далекі небосхили» (1959), «Голосіївська осінь» (1959) та інші гідно завершують його творчу біографію.

За видатні заслуги в розвитку науки і культури Рильського було обрано академіком АН УРСР, а згодом і АН СРСР. Він очолював Спілку письменників України (1943–1946), був директором академічного інституту мистецтва, фольклору й етнографії.

Максим Рильський — один із найвидатніших в українській та світовій літературі майстрів художнього перекладу. Особлива увага віддавалася поезії з переважно трьох літератур: російської, польської, французької. Його ім'я утвердилось у свідомості багатьох поколінь як ім'я поета-класика, тобто творця таких цінностей, які не втрачають свого значення з часом, зі зміною епох та ідеологій. Поет-інтелектуал, Рильський був людиною чесного серця, чистих помислів і незвичайної доброти. Він ішов у житті та літературі своїми, неходженими шляхами, які «...були позначені і квітами, і тернами...».

Помер М. Т. Рильський після тяжкої хвороби 24 липня 1964 р.

2. Лірика М. Рильського

М. Рильський, згадуючи чарівну пору дитинства і юності, зізнався, що тоді його особливо захоплювала природа в усьому її розмаїтті — «весняні фіалки, що проростають з-під жовтого й багряного торішнього листа, напружене життя птиці, риби, звіра, таємниче занурювання в воду рибальського білого поплавця, посвист качиних крил». Власні спостереження вічно мінливого світу природи доповнювалися інформацією з прочитаних книжок — не тільки популярно-природничих, а й художніх, у яких той дивовижний світ також поставав у різноманітних, часто незвичних ракурсах.

Світ природи відбивається вже в перших віршах Рильського, зокрема й тих, що становили збірку «На білих островах» (1910). Ця збірка юного поета була збіркою початківця, який, однак, уже вправно володів і віршем і словом.

Природа рідного краю — головний образ ліричних поезій книжки «Під осінніми зорями» (1918) та ідилії «На узліссі» (1918).

Вірш «Поле чорніє» вражає яскраво вираженим почуттям єдності героя з рідною землею.

2.1. Зачитування уянями вірша «Поле чорніє».

2.2. Бесіда за прочитаним поетичним твором.

- ▼ Які у вас виникли враження після прочитання вірша?
 - ▼ Чи сподобався вам вірш «Поле чорніє»?
 - ▼ Чи належить він до пейзажної лірики? Доведіть.
 - ▼ Чому в поетичному творі автор називає поле «чорним»?
 - ▼ Яка пора року зображена у вірші?
 - ▼ До кого звертається в поезії автор?
 - ▼ Які кольори використовує автор у вірші?
 - ▼ Які поетичні засоби використовуються у вірші?
- 2.3. Зачитування учнями вірша «Яблука доспіли».
- 2.4. Бесіда за прочитаним твором.
- ▼ Чи подобається вам цей вірш?
 - ▼ Який жанр цього вірша? (*Пейзажна лірика*)
 - ▼ Чим милується поет? (*Садом*)
 - ▼ Яка пора року зображена у вірші? Доведіть свою думку.
 - ▼ Про які почуття говорить поет у поетичному творі? (*Любов до рідного краю*)
 - ▼ Якими художніми засобами автор змальовує річку? (*Епітетами та метафорами*)
 - ▼ Про що свідчать останні рядки поезії?

3. Рубрика «Творча майстерність»

На основі прочитаних творів відтворіть малюнок за кольоровою палітрою творів. (Вірші на вибір)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. До якого жанру належить вірш М. Рильського «Яблука доспіли»?

А Філософської;	Б патріотичної;
В пейзажної;	Г інтимної.
2. У якому селі народився М. Рильський?

А Романівка;	Б Богданівка;
В Миколаївка;	Г Жданівка.
3. Яка дебютна збірка М. Рильського вийшла 1910 року?

А «На узліссі»;	Б «Під осінніми зорями»;
В «На білих островах»;	Г «Далекі небосхили».

4. Коли народився М. Рильський?

А 19 березня 1895 року;	Б 15 березня 1876 року;
В 12 жовтня 1899 року;	Г 7 листопада 1895 року.

5. До якого жанру належить вірш М. Рильського «Поле чорніє»?

А Пейзажної;	Б філософської;
В патріотичної;	Г інтимної.

6. Який образ постає головним у збірці «Під осінніми зорями»?

А Образ матері;	Б природа рідного краю;
В Образ дитинства;	Г кохання.

7. До якої групи письменників належить М. Рильський?

А «Молода муза»;	Б «Молодняк»;
В «Київська школа»;	Г «Неокласики».

8. Яку назву мав перший вірш М. Рильського?

А «Прошак»;	Б «Яблука доспіли»;
В «Чорне поле»;	Г «Доц».

9. Яка пора року зображена у вірші «Яблука доспіли»?

А Зима;	Б весна;
В осінь;	Г літо.

10. Які поетичні засоби використані у поетичному рядку «Річка синіє, зітхає, сміється...»?

А Метафора та епітет;	Б метафора і персоніфікація;
В персоніфікація та епітет;	Г порівняння та метафора.

11. Які поетичні засоби використані у поетичному рядку «Пролісків перших блакитні отари...»?

А Епітет та порівняння;	Б порівняння та метафора;
В метафора та епітет;	Г порівняння та персоніфікація.

12. Коли помер М. Рильський?

А 21 жовтня 1964 року;	Б 12 липня 1964 року;
В 24 липня 1964 року;	Г 7 листопада 1964 року.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Поет М. Рильський».
2. Охарактеризуйте мотиви лірики М. Рильського.
3. Поясніть поняття «поезія».

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Моє знайомство з поетом М. Рильським».
2. Охарактеризуйте літературну діяльність М. Рильського.
3. Поясніть поняття «пейзажна поезія».

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Моє ставлення до поезії М. Рильського».
2. Охарактеризуйте дитинство М. Рильського.
3. Поясніть поняття художнього засобу «персоніфікація».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ**«Мікрофон»**

«Я дізнався на уроці...»

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ**ДОДАТОК****ПОЛЕ ЧОРНІЄ**

Поле чорніє. Проходять хмари.
Гантують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! Як тепло нам з тобою!

Глибшає далеч. Річка синіє,
Річка синіє, зітхає, сміється...
Де вас подіти, зелені надії?
Вас так багато — серце порветься.

ЯБЛУКА ДОСПІЛИ

Яблука доспіли, яблука червоні!
Ми з тобою йдемо стежкою в саду,
Ти мене, кохана, проведеш до поля,
Я піду — і, може, більше не прийду.

Вже й любов доспіла під промінням теплим,
І її зірвали радісні уста, —
А тепер у серці щось тремтить і грає,
Як тремтить на сонці гілка золота.

Гей, поля жовтіють, і синіє небо,
Плугатар у полі ледве маячить...
Поцілуй востаннє, обніми востаннє;
Вміє розставатись той, хто вмів любити.

УРОК № 61

М. РИЛЬСЬКИЙ. «ДОЩ».
«ОСІНЬ-МАЛЯР ІЗ ПАЛІТРОЮ ПИШНОЮ...».
«ЛЮБИ ПРИРОДУ НЕ ЯК СИМВОЛ».
ЄДНІСТЬ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ, ЗВ'ЯЗОК МІЖ
СТАНОМ ЛЮДСЬКОЇ ДУШІ ТА ДОВКІЛЛЯМ

Мета:

- **Навчальна:** проаналізувати програмні ліричні твори, визначити поетичні засоби.
- **Виховна:** виховувати прагнення до єдності з природою, вираження своїх почуттів.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне декламування віршів.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****1. Забезпечення емоційної готовності до уроку****2. Перевірка домашнього завдання****3. Актуалізація опорних знань. «Мозковий штурм»**

- ▼ Коли народився М. Рильський?
- ▼ Який перший вірш М. Рильського?
- ▼ Яка перша збірка М. Рильського?
- ▼ Яка тема першої збірки?
- ▼ Де навчався М. Рильський?
- ▼ Поезія — це...

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ****1. Вступне слово вчителя**

— У поезії видатного українського поета Максима Тадейовича Рильського найголовніше місце в його багатогранній творчості посідає тема людини і природи. У кожному рядку ніби відбувається їхнє єднання. Автор доводить, що людина і природа нероздільні.

У роздумах про життя поет доходить висновку, що людина не може існувати без природи, особливо наголошує на людському відчутті краси.

Максим Рильський майстерно відтворює звуки природи, тонко розуміє її «мову». Він влітає в рядки поезії надзвичайні яскраві спостереження. Ось, наприклад, у чому він бачить ознаки весни:

Вона — в бруньках блискучих на каштані,
В снігу рудому, у струмках брудних,
Що чистим сріблом грають у тумані.
Мов бруд ніколи й не торкався їх.
Вона — у краплях, що спадають дзвінко
Із голих віт, які стрясає птах,
Вона — в підсніжній зелені барвінку,
В сережках на березових гілках.

Читаючи ці рядки, мимоволі переймаєшся поетовими емоціями, переживаєш разом з ним радість бачення прекрасного.

2. Робота з текстом

2.1. Вірш М. Рильського «Люби природу не як символ».

2.2. Читання учнями вірша М. Рильського «Люби природу не як символ».

2.3. *Тема:* закликання людини любити природу, людей, красу, мистецтво, легенди і дійсність.

2.4. *Ідея:* благотворний вплив природи на людське життя.

2.5. *Основна думка:* кожен із нас — невід’ємна частинка матінки-природи. Світ навколо нас такий чарівний, таких квітучий і радісний, що людині тільки б захоплюватись ним та берегти цю чудову і неповторну красу.

2.6. *Жанр:* пейзажна лірика.

2.7. *Художні засоби в поезії.*

Епітети: «душі своєї», «висоти незміримі», «святі глибини», «душа могуча», «усі пориви», «душі твоєї», «живим поетом».

Порівняння: «природа не як символ».

2.8. *Бесіда за прочитаним твором*

- ▼ Який заклик поета ви почули в цьому поетичному творі?
- ▼ Які художні засоби використовує поет?
- ▼ Хто постає ліричним героєм у вірші? (*Талановита дитина, вірний і дбайливий син*)
- ▼ Що означає для ліричного героя природа? (*Вічне й невичерпне джерело життя і творчості*)
- ▼ Як ви розумієте ці рядки «Люби природу не для себе, Люби для неї»?

- ▼ Що є у природи за віршем М. Рильського? Обґрунтуйте відповідь рядками з поезії.
- ▼ Як ви вважаєте, чи повинні люди оберігати природу?
- ▼ Чи вважає себе М. Рильський «царем природи»? Доведіть.

3. Робота з текстом «Дощ»

3.1. Читання учнями вірша М. Рильського «Дощ».

3.2. *Тема:* оспівування краси природи.

3.3. *Ідея:* возвеличення чарівності дощу.

3.4. *Основна думка:* захопленість рідною природою, її величним та дивовижним світом, райдужними кольорами.

3.5. *Жанр:* пейзажна лірика.

3.6. *Художні засоби.*

Метафори: «впав бадьоро», «відкривай груди», «дощ остудить», «дощ оживить і запліднить», «дощ звеселить».

Порівняння: «дощ-гість».

Епітети: «благодатний», «довгожданий», «саявом осіяний», «золотий вечірній гість», «впав бадьоро, свіжо, дзвінко», «закурени будинки», «зголоднілих передмість», «гарячі груди», «буйним повівом», «повівом зеленим», «білі села».

3.7. *Бесіда за прочитаним твором.*

- ▼ Чи сподобався вам вірш?
- ▼ Які кольори ви побачили в поезії?
- ▼ Як описує дощ М. Рильський? Доведіть рядками із поетичного твору.
- ▼ Чи постає дощ ліричним героєм?
- ▼ Які епітети використовує автор для змалювання дощу?
- ▼ Як ви розумієте рядок: «Відкривай гарячі груди, Мати земле!»? (*Земля є персонажем язичницької картини світу, у якій вона діє у функції матері, покровительки та помічниці, що має магічну силу.*)

4. Робота з текстом «Осінь-маляр із палітрою пишною...»

4.1. Читання учнями вірша М. Рильського «Осінь-маляр із палітрою пишною».

4.2. *Тема:* милування рідним краєм.

4.3. *Ідея:* зображення яскравих фарб природи. Панування осені.

4.4. *Основна думка:* зобразити мальовничо-пейзажні фони.

4.5. *Жанр:* пейзажна лірика.

4.6. *Бесіда за прочитаним твором.*

- ▼ Яку картинку ви побачили після прочитання вірша?
- ▼ Чому автор порівнює осінь з малярем? Доведіть свою думку.
- ▼ Які кольори ви побачили в поетичному творі?

- ▼ Як автор змальовує осінь?
- ▼ Чому літо справляє останній бенкет?
- ▼ Як ви розумієте слово «бенкет» у вірші М. Рильського?
- ▼ Чи сподобався вам вірш?
- ▼ Розкажіть про свої спостереження щодо осені.
- ▼ Чи така мальовнича осінь у нашому місті?

5. Рубрика «Усне малювання»

Розкажіть, як би ви намалювали картини після прочитання віршів М. Рильського.

ІV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Який жанр вірша «Осінь-маляр із палітрою пишною»?

А <i>Пейзажна лірика</i> ;	Б філософська лірика;
В патріотична лірика;	Г інтимна лірика.
2. Хто постає ліричним героєм у вірші «Люби природу не як символ»?

А Хлопець;	Б <i>вірний син</i> ;
В дівчина;	Г мати.
3. Який художній засіб використовує автор у рядку «Буйним повівом зеленим»?

А Метафору;	Б персоніфікацію;
В порівняння;	Г <i>епітет</i> .
4. Ким постає «земля» в поезії М. Рильського?

А Коханою;	Б <i>матір'ю</i> ;
В батьком;	Г другом.
5. До якої збірки належить вірш «Люби природу не як символ»?

А <i>«На білих островах»</i> ;	Б «На узліссі»;
В «Жага»;	Г «Літо».
6. Які села зображені в поезії «Дощ»?

А Зелені;	Б <i>білі</i> ;
В сині;	Г фіолетові.
7. Який образ змальований у поезії М. Рильського за допомогою епітета «душа могутча»?

А Земля;	Б небо;
В <i>природа</i> ;	Г дощ.
8. Що справляє літо у вірші М. Рильського «Осінь-маляр із палітрою пишною»?

А свято;	Б <i>банкет</i> ;
В день народження;	Г Різдво.
9. Який художній засіб використовує автор у рядку «Відкривай гарячі груди»?

А <i>Метафору та епітет</i> ;	Б порівняння та метафора;
В порівняння та епітет;	Г персоніфікацію та порівняння.
 10. Яких поетичних засобів більше в поезії М. Рильського?

А Метафор;	Б порівнянь;
В персоніфікацій;	Г <i>епітетів</i> .
 11. До якої збірки належить вірш «Осінь-маляр із палітрою пишною»?

А <i>«На білих островах»</i> ;	Б «На узліссі»;
В «Жага»;	Г «Літо».
 12. Який образ змальований у поезії М. Рильського за допомогою епітета «довгожданий»?

А Землі;	Б неба;
В природи;	Г <i>дощу</i> .

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть твір-мініатюру «Милозвучна поезія М. Рильського».
2. Охарактеризуйте ліричного героя у вірші «Дощ».
3. Поясніть вислів «Лише природа робить велике даром».

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру «Мое ставлення до поезії М. Рильського».
2. Охарактеризуйте ліричного героя у вірші «Осінь-маляр із палітрою пишною».
3. Поясніть вислів «Закони створені для того, щоб сильний не був всемогутнім».

Картка № 3

1. Напишіть твір-мініатюру «Вираження природи в поезії М. Рильського».
2. Охарактеризуйте ліричного героя у вірші «Люби природу не як символ».
3. Поясніть вислів «О скільки у природи немудро-мудрих літер! О скільки у людини невміння прочитать...».

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Отже, у своїх віршах М. Т. Рильський не тільки зображує поєднання людини і природи, а й закликає не обкрадати себе духовно, не відсторонюватись від краси в житті, від чарівного

світу природи, мистецтва. Лише в єднанні корисної праці і краси людина може бути по-справжньому щасливою в житті.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Ознайомитись з біографією Г. Тютюнника. Читати твір «Дивак», звертаючи увагу на описи природи.

УРОК № 62

ГРИГІР ТЮТЮННИК. КОРОТКО ПРО ПИСЬМЕННИКА. «ДИВАК». ІДЕЯ НЕПОВТОРНІСТІ Й БАГАТСТВА ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ. СВІТ ЛЮДИНИ І ПРИРОДИ. ТОЧНІСТЬ І ЛАКОНІЗМ ОПИСІВ ПРИРОДИ

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів з епізодами біографії автора; опрацювати ідейно-художній зміст програмного твору, визначити його тему й ідею, охарактеризувати описи природи.
- **Виховна:** виховувати приязне ставлення до світу природи, захоплення описами природи.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, вміння грамотно надавати відповіді на питання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Що ви любляете робити у вільний час? Як часто ви буваєте на свіжому повітрі?
- ▼ Чи милуєтесь ви красою природи? Що саме вам подобається?

- ▼ За допомогою яких засобів письменники описують природу? Наведіть приклади.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ (1–5)

1. Вступне слово вчителя

— Подивіться навколо себе. Що ви бачите? Усе це — дивовижний світ природи, і людина в ньому посідає важливе місце. Природа допомагає людині, існувати, а ми за це повинні бути вдячні їй та піклуватися про неї: не забруднювати річки, не вирубувати дерева, не вбивати диких тварин задля розваги. Ми — одне ціле з природою та повинні взаємодіяти з нею дуже шанобливо, тоді й вона буде прихильною до нас.

Багато письменників звертаються у своїй творчості до теми природи, але кожен описує її по-своєму, тому деякі описи навівають смутку, а інші — навпаки звертають увагу на найдрібніші деталі, які створюють прекрасний та неповторний образ. Хтось, описуючи природу, надає їй незвичайних барв та відтінків, що робить її майже фантастичною, а інший описує природу точно і лаконічно, такою як вона є. До таких митців належить і наш сьогоднішній гість — видатний український письменник Григорій Тютюнник.

«В бору снігу мало. То там, то сям проглядає крізь порошу трава з примерзлим до землі зеленими чубчиками, стримлять низенькі пеньки з жовтуватою, немов старий мед, смілкою на зрізах. Тихо навкруги й затишно. Тільки часом шелесне по гіллі вальок снігу, струшений вітром з верхів'яття. Десь неподалік чути: цюк-цюк-цюк, — дятел порається» — саме так описує автор зимовий ліс у творі «Дивак». Здавалось би, звичайний опис, але зверніть увагу, як авторські порівняння для трави та пеньків прикрашають його, і, не псуєчи його реальності, допомагають нашій уяві змалювати яскраву картину зимового лісу. І таких описів у творі дуже багато, я сподіваюсь, що вони пробудять вашу уяву і повернуть вашу увагу до твору «Дивак».

2. Розповідь про письменника (матеріал для вчителя)

Сьогодні ми розпочинаємо знайомство з життєвим шляхом Григора Тютюнника.

Григорій Михайлович Тютюнник народився 5 грудня 1931 р. в с. Шилівка на Полтавщині в селянській родині. Тяжкі умови дитинства відіграли згодом істотну роль і у виборі тем та сюжетів, і у формуванні світосприймання майбутнього письменника.

Після визволення України від фашистської навали Тютюнник закінчив п'ятий клас сільської школи і вступив до ремісничого училища; працював на заводі імені Малишева в Харкові, в колгоспі, на відбудові шахт у Донбасі. Після служби у військово-морському флоті (у Владивостоку), де вчився у вечірній школі, вперше пробує писати (російською мовою).

Після закінчення Харківського університету (1962) Гр. Тютюнник учителював у вечірній школі на Донбасі. 1963–1964 рр. працює в редакції газети «Літературна Україна», публікує в ній перші оповідання: «Дивак», «Рожевий морок», «Кленовий пагін», «Сито, сито...». Молодіжні журнали «Дніпро» та «Зміна» вміщують новели «Місячної ночі», «Зав'язь», «На згарищі», «У сутінки», «Чудасія», «Смерть кавалера».

1966 р. вийшла перша його книжка «Зав'язь», яка була однією з тих книжок, що засвідчили новий злет української прози і зробили популярним ім'я Гр. Тютюнника, водночас вирізнявши його серед творчої молоді. Журнал «Дружба народів» відзначив оповідання Гр. Тютюнника як кращі у своїх публікаціях 1967 р.

1968 р. «Літературная газета» оголосила всесоюзний конкурс на краще оповідання. Гр. Тютюннику було присуджено премію за оповідання «Деревій». Твір дав назву збірці (1969), до якої увійшли повість «Облога» та кілька оповідань.

На початку 70-х років Гр. Тютюнник працював у видавництві «Веселка». Серед його продукції — настільна книга-календар для дітей «Дванадцять місяців» (1974), у підборі матеріалів до якої виявився його літературний смак, мистецька вимогливість, повага до юного читача. Пише він і сам твори для дітей, видає збірки оповідань «Ласочка» (1970), казок «Степова казка» (1973), які по-новому розкрили талант письменника.

За книги «Климко» (1976) і «Вогник далеко в степу» (1979) Григорові Тютюннику присуджено республіканську літературну премію ім. Лесі Українки 1980 р. В останні місяці життя письменник працював над повістю «Житіє Артема Безвіконного».

Не в змозі реалізувати свій талант в атмосфері чиновницького диктату над літературою, 6 березня 1980 р. Григорій Тютюнник покінчив життя самогубством.

1989 р. його творчість була посмертно відзначена Державною премією ім. Т. Г. Шевченка.

3. Цифровий диктант за біографією письменника

Учні записують «0» — якщо твердження неправильне, «1» — якщо твердження правильне.

1. Тяжкі умови дитинства вплинули на подальшу творчість автора. (1)
2. Тютюнник закінчив дев'ятий клас сільської школи і вступив до ремісничого училища. (0)
3. Письменник працював у шахті на Донбасі. (1)
4. Військову службу проходив у повітряних силах. (0)
5. Перші вірші Григорій Тютюнника були написані українською мовою. (0)
6. Після закінчення університету він викладав у вечірній школі. (1)
7. «Дивак» був одним із перших оповідань автора. (1)
8. На початку 70-х років Григорій Тютюнник працював у видавництві «Вечірній Київ». (0)
9. Перша книжка автора мала назву «Вогник далеко в степу». (0)
10. Письменник брав участь у підборі матеріалу до настільної книжки-календаря для дітей «Дванадцять місяців». (1)
11. Збірка оповідань Тютюнника для дітей мала назву «Ласочка». (1)
12. Григорій Тютюнник помер у похилому віці від хвороби серця. (0)

4. Цитатна характеристика описів природи у творі «Дивак»

4.1. Знайдіть та прочитайте цитати з тексту, які описують:

- поведінку дятла (*«Зачувши людину, дятел перестав цюкати, повів гартованим дзьобом з боку в бік і націлив його на Олеся: чого тобі тутечки? Здрігнувся, хльоснув крилом по корі і зник, залишивши у вузькому дуплі шишку»*);
- природу навколо школи (*«По той бік мосту, через вигін, червоніє крізь біле плетиво запорошених дерев цегляна школа. З бовдурів дим угору тополиними стовпами. Повітря пахне торф'яним духом і весняним випаром сирих вільхових дров. Ліворуч від мосту чорніють миї, виграючи на сонці блискучими хвильками, — там б'ють джерела»*);
- замерзлу річку (*«Олень ліг долілиць, притиснув скроню до льоду і почав розглядати дно. Воно тьмарилось мулистим пилком, пускало бульбашки, котрі прилипали до криги — білі, круглі, як воляче око. Течія розчісувала зелений кушир, прями тоненькими ніжками якісь жучки, боком долаючи пружний струміль»*);
- ліс увечері (*«У куцах, заплетених осокою, шарудів вітер, попискували миші; а в березі терлись одна об одну вільхи, сповнюючи луг тривожним стогоном»*);

4.2. Бесіда

- ▼ Які засоби використовує автор, щоб зробити описи яскравішими?
- ▼ З чим він порівнює явища навколишнього світу?
- ▼ На які деталі автор звертає увагу в описах?
- ▼ Що саме вам сподобалось в зображеннях природи Тютюнником? Обґрунтуйте свою відповідь.

5. Вікторина «Знайди пару»

Установіть відповідність між предметом та його порівнянням у тексті.

1 Кілки у тинах	А Мов ковдра на сні
2 Смілка на зрізах пнів	Б Як воляче око
3 Дим з бовдурів	В Немов гра у жмурки
4 Лід на річці	Г Як стрижені допризовник
5 Бульбашки води у річці	Д Тополиними стовпами
6 Кружляння дерев	Є Немов старий мед

Ключ: 1 г, 2 в, 3 д, 4 а, 5 б, 6 в

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

2. Робота з картками в парах (групах)**Картка № 1**

1. Напишіть міні-твір на тему «Моя прогулянка в лісі» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Дерево міцне корінням, людина — друзями»?
3. Поміркуйте, чому Олесю було цікавіше в лісі, аніж із товаришами.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Краса замерзлої річки» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Друг-боягуз гірше ворога»?
3. Пригадайте, що ввижалося Олесю на річці. Про що це свідчить?

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Природа навколо нашої школи» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Без біди друга не пізнаєш»?
3. Поміркуйте, кого Олень уважав хазяїном лісу.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «Що цікавого можна знайти в лісі?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Старий друг кращий від нових двох»?
3. Поміркуйте, чому Олень полюбляв зиму.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Природа навколо нас» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Чоловік без друга, що їжа без солі»?
3. Поміркуйте, через що Олень був сердитий на діда.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Сьогодні на уроці ми познайомились із новим письменником Григором Тютюнником та розпочали працювати з його твором «Дивак». Описи природи та її переосмислення у внутрішньому світі маленького Олеся створюють неповторну атмосферу твору, ближче з яким ми познайомимось на наступному уроці.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати твір «Дивак», готуватись до опитування за змістом твору.

УРОК № 63

ГРИГІР ТЮТЮННИК. «ДИВАК». ДОПИТЛИВИЙ, ЧУЙНИЙ, ДОБРИЙ ХЛОПЧИК ОЛЕСЬ, ЙОГО ЖАГА ПІЗНАТИ ЗАГАДКОВИЙ СВІТ ПРИРОДИ, ВМІННЯ ФАНТАЗУВАТИ, УЯВЛЯТИ

Мета:

- **Навчальна:** продовжувати аналіз програмного твору, вміти відповідати на питання за змістом.
- **Виховна:** виховувати жагу до пізнання загадкового світу природи, прищеплювати бажання фантазувати.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, вміння грамотно надавати відповіді на питання, кругозір.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Що ви пам'ятаєте з біографії Гр. Тютюнника?
- ▼ Які описи природи вам найбільше запам'ятались?

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Як ви ставитесь до хлопчика Олеся? Чи вважаєте ви його диваком?
- ▼ Як він намагався пізнати світ природи? Наведіть приклади з тексту.
- ▼ Що ви можете сказати про уяву хлопчика? Наведіть приклади з тексту.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Сьогодні ми починаємо докладніше знайомитись із твором Гр. Тютюнника «Дивак». Минулого уроку ми зрозуміли, що автор зображує світ навколишньої природи таким, яким його бачить маленький хлопчик Олень, саме тому у творі можна знайти чудернацькі порівняння, які зрозумілі лише дітям. Саме це допоможе нам краще зрозуміти, що саме хотів донести до читачів автор.

Чи любите ви фантазувати? Ким ви себе уявляєте? Яка природа вас оточує? Хлопчик Олень пізнає природу самотужки — він багато часу проводить у лісі, знайомий з його мешканцями. Він любить куштувати шишки, які сам знаходить у дуплах дерев, їсть мерзлу калину. Не забуває хлопчик і піклуватися про природу — нагрібає чобітками снігу під окоренок сосенки, щоб вона не помирала; пробиває лід на річці, щоб звільнити пліточку від щуки.

Про багату уяву хлопчика нам стає зрозуміло з наступного опису: «І ввижається Олесеві маленька хата під кущем водяної папороті, а в тій хатці — він біля віконця сидить, рибку стереже. Забавив — вийшов. Ніхто тебе не займе. Іди куди заманеться. Ось карасик пливе. Цап його за пірце: «Добрідень, дядьку! Як поживаєте?».

Олень дуже любить казки, особливо про Івасика-телесика. Саме вони впливають на його цікавість, яка спонукає його вивчати світ навколо нього.

2. Опрацювання твору «Дивак»

2.1. *Тема:* зображення ставлення людини до природи та різниці у її сприйнятті хлопчиком та дідусем.

2.2. *Ідея:* оспівування краси природи та гідного ставлення до неї крізь призму розуміння маленького хлопчика Олеся.

2.3. Виразне читання уривків твору.

2.4. Опрацювання твору «Дивак» у формі бесіди за питаннями:

- ▼ Яка пора року зображена у творі?
- ▼ Де Олень проводив більшу частину свого вільного часу?
- ▼ Чому, на вашу думку, в нього не складались стосунки з однолітками? З вчителькою?
- ▼ З ким Олень конфліктував на річці? Чим завершився цей інцидент?
- ▼ Що привернуло увагу хлопця у воді? Як він вчинив?
- ▼ Пригадайте урок малювання. Як ви оцінюєте поведінку Олеся?
- ▼ Чим завершилась історія з Федьком Тойкалом?
- ▼ Хто назвав Олеся диваком? Як він відреагував на це? Хто допоміг йому зрозуміти значення цього слова?
- ▼ Як Олень зустрівся з дідом Прокопом? Про що вони розмовляли дорогою?
- ▼ Чому, на вашу думку, дід не вірив, що з Олеся вийде щось путне?
- ▼ Як автор ставиться до свого головного героя? Обґрунтуйте свою відповідь.

3. Вікторина «Де мій хвіст?»

Учитель читає речення з тексту, учні мають знайти в тексті його «хвіст» (кінець речення):

1. «Дивись, хата виходить, з бовдура дим валує, а на тину... *(рівень горланить, розчепіривши дзьоба ножицями)*»
2. «Десь неподалік чути: цюк-цюк-цюк ... *(дятел порається)*»
3. «Олень хотів дістати її і покуштувати, та ... *(передумав — і припухнув вухом до стовбура)*»
4. «І ввижається Олесеві маленька хата під кущем водяної папороті, а в тій хатці ... *(він біля віконця сидить, рибку стереже)*»
5. «Діти почали малювати, виводячи кожен своє ... *(той жлуктичко, інший ринку або макітерку)*»
6. «Відмінники дивилися на свого вчорашнього побратима співчутливо, а ті, хто вчився через пень-колоду ... *(з радістю чекали на те, що їхнього полку прибуде)*»
7. «Олень біжить підтюпцем і раптом помічає, що дерева ... *(теж біжать, кружляють, ховаються одне за од ного, немов у жмурки грають)*»

8. «Потім шукав осикові трухляки, ховав за пазуху і, нап'явши пальтечко на голову, дивився ... (світять чи не світять?)»
9. «Олесеві не хотілось пирога, але він зрадів примиренню і, щоб віддаривати товариша ... (хутенько занишпорив по кишенях, дістаючи звідти духмяні верчки хмелю, сухе листя різного карбування, плетене з прядива та волов'ячої шерсті ремезяче гніздо, схоже на башличок)»
10. «Коли набирали соломку, дід ... (часто сповзав із скирти, нанизував соломку на ріжняки і гуцав так, що аж ліса скрипіла)»
11. «Закортіло швидше туди, в село, де сніг ... (плете навколо електричних ліхтарів густі рожеві сіті, й привітно світяться вікна в хатках)»
12. «А вночі крізь сон благов матір розповісти казку про ... (Івасика-Телесика, злякано зойкав, коли відьма гризла дуба, і радо сміявся, коли гусиня взяла Івасика на свої крилята)»

4. Укладання діалогів

Вчитель поділяє учнів на групи та пропонує теми діалогів (обсяг — близько 10 реплік):

- Сварка Олесь і Федька.
- Бесіда діда та онука.
- На уроці малювання.
- Розмова за вечерею.

ІV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. Чому дорога річкою не була зручнішою взимку?
 - А Тому що вона довша;
 - Б тому що лід тонкий;
 - В тому що є дорога лісом;
 - Г тому що ніхто нею не користувався.
2. Що намалював Олесь на снігу?
 - А Хату й півня;
 - Б школу й себе;
 - В свою родину;
 - Г снігового янгола.
3. З ким порівнює автор дятла?
 - А З хазяїном лісу;
 - Б з санітаром;
 - В з дроворубом;
 - Г з лісником.

4. Що запропонували школярі Олесю?
 - А Прогуляти уроки;
 - Б піти до бібліотеки;
 - В запросити їх до себе;
 - Г подушки гнути.
5. Який перший урок чекав на Олесь в школі?
 - А Письмо;
 - Б читання;
 - В малювання;
 - Г природознавство.
6. Чому Олесь раптово покинув школу?
 - А Йому терміново потрібно було повернутись додому;
 - Б не хотів робити те, що задала вчителька;
 - В він вирішив приєднатися до хлопчаків на річці;
 - Г вчителька вигнала його з класу.
7. Що сприяло примиренню Олесь з Федьком?
 - А Бійка;
 - Б розмова;
 - В кінець уроків;
 - Г пиріг із м'ясом.
8. Хто підвіз Олесь додому?
 - А Дід Прокіп;
 - Б сусід Микола;
 - В батько Петро;
 - Г брат Пилип.
9. Чим топили піч у родині Олесь?
 - А Мотлохом;
 - Б вугіллям;
 - В соломою;
 - Г деревом.
10. Дядьки на вигоні називали Олесь диваком, а як їх назвав дід?
 - А Фармазони;
 - Б патякали;
 - В дурні;
 - Г божевільні.
11. Кого захищав Олесь від діда?
 - А Федька;
 - Б кобилу;
 - В маму;
 - Г вчительку.
12. Про яку казку мріяв Олесь?
 - А Про дятла;
 - Б про ліс;
 - В про Котигорошка;
 - Г про Івасика-Телесика.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Укладіть план на тему «Пригоди Олесь в лісі» (близько 5 пунктів).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Дружба — найбільший скарб»?

3. Пригадайте, кому належать ці слова: «Геть, не займайте його. Їжте вже». (*Мати*)

Картка № 2

1. Укладіть план на тему «Відносини Олесь з іншими героями твору» (*близько 5 пунктів*).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Міцну дружбу і вогонь не спопелить»?
3. Пригадайте, кому належать ці слова: «Нічого. Зате нам легко. Натопив — і вилежуйся собі на печі». (*Дід Прокіп*)

Картка № 3

1. Укладіть план на тему «Пригоди Олесь на річці» (*близько 5 пунктів*).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Яку дружбу заведеш, таке й життя поведеш»?
3. Пригадайте, кому належать ці слова: «А ото, мабуть, Наталчин. Ба яке смирне...». (*Діди біля тину*)

Картка № 4

1. Укладіть план на тему «Цікаві епізоди твору «Дивак»» (*близько 5 пунктів*).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Приятельство що старше, то сильніше»?
3. Пригадайте, кому належать ці слова: «Гирунчика отого не хо' малювати». (*Олесь*)

Картка № 5

1. Укладіть план на тему «Зображення світу природи у творі «Дивак»» (*близько 5 пунктів*).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Дружба — як дзеркало: розіб'єш, не складеш»?
3. Пригадайте, кому належать ці слова: «Бий зрадника!». (*Федько Тойкало*)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Отже, твір Гр. Тютюнника «Дивак» навчає нас любити природу, вивчати її, спостерігати за нею та повсякчас охороняти її скабри.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати твір «Дивак», звертаючи увагу на характеристику образів героїв. Написати міні-твір на тему «Чим зацікавив мене хлопчик Олесь?» (до 10 речень).

УРОК № 64

ХЛОПЧИК ОЛЕСЬ, ЙОГО ЖАГА ПІЗНАВАТИ ЗАГАДКОВИЙ СВІТ ПРИРОДИ. ГІДНА ПОВЕДІНКА ОЛЕСЯ ЯК ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Мета:

- **Навчальна:** продовжувати аналіз програмного твору, охарактеризувати головних та другорядних персонажів.
- **Виховна:** виховувати гідну поведінку як позицію особистості, прагнення справедливості.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву логічне мислення, вміння грамотно надавати відповіді на питання.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Перевірка міні-твору «Чим зацікавив мене хлопчик Олесь?». Коментар учителя.
- ▼ Пригадайте найцікавіші, на вашу думку, епізоди твору.

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Як зображує автор Олесь? Чи впливає це на ваше власне ставлення до персонажу?
- ▼ У чому, на вашу думку, виявляється жага хлопця пізнавати загадковий світ природи?
- ▼ Чи гідно поводить Олесь з усіма персонажами твору? Обґрунтуйте свою думку.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— Пізнавати навколишній світ завжди цікаво, тому що ніколи не знаєш, на що можна натрапити. Хлопчик Олесь присвячував цьому пізнанню увесь вільний час та зовсім не переймався тим,

що його однолітки в цей час гралися на річці. Він займався тим, що його цікавило, за що інші називали його диваком, тому що він майже не цікавився тим, чим прийнято цікавитись у його віці. Але Олесь не зважав на інших, тому що мав власні переконання. На його формування, як особистості, дуже вплинули казки, які читала йому мати, та безупинний інтерес до світу природи.

Олесь поводить гідно — захищає інших, допомагає та навіть не відповідає кривднику в бійці. Усе це свідчить про його моральну свідомість.

Давайте подивимось, як ставиться сам автор до свого героя та інших персонажів твору.

2. Характеристика дійових осіб твору

Дійовими особами твору є: Олесь (головний персонаж); Федько Тойкало, дід Прокоп, вчителька Матильда Петрівна, матір Наталка, школярі, селяни (другорядні персонажі).

2.1. Характеристика головних персонажів: Олесь.

2.1.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):

- «Олесь смирно стоїть біля порога, слухає. Він ще малий, головою ледь до клямки дістає. Очі в нього чорні, глибокі, як вода в затінку, дивляться широко, немов одразу хочуть збагнути увесь світ»;
- «Олесь любить зиму. Йому подобається робити перші протопти в заметах, знімати снігові очіпки з кілків у тинах...»;
- «Іще любить Олесь малювати на снігу всяку всячину. Присяде навпочіпки й водить пальцем сюди, туди... пхає заляклого пальця в рот і, гримаючи чобітком об чобіток, милується своїм творінням»;
- «Олесь нахилиється, крекче, пильно мружить око. Пальтечко в нього товсте, а сам тонкий; важко нахилитись: дух спирає, під очима набряка, тому кожен сучок птицею вздрівається»;
- «Олесь згарячу ніяково посміхнувся, поторкав мокрою рукавичкою тверду гулю під оком і, ковзаючись, побрів до школи»;
- «Олесь уявив собі, як гарно зараз у лузі, і побіг у верболози. Там він блукав до самого вечора. Обмацував холодні пташині гнізда, їв мерзлу калину...»;
- «Олесеві не хотілось пирога, але він зрадів примиренню і, щоб віддарувати товариша, хутенько занишпорив по кишенях, дістаючи звідти духмяні верчики хмелю...»;
- «Олесь ще дужче захвилювався, ледве не заплакав від щирості і солодкого почуття братерства. Він ухопив ремезяче гніздо й обома руками подав його Федькові»;
- «Олесь сором'язливо ховає обличчя в рукав»;

- «Олесь біжить підтюпцем і раптом помічає, що дерева теж біжать, кружляють, ховаються одне за одного, немов у жмурки грають. Олесь зупиняється — і дерева завмирають»;
- «Олесь винувато підсorbує носом»;
- «Олесеві зробилося сумно. Закортіло швидше туди, в село, де сніг плете навколо електричних ліхтарів густі рожеві сіті, й привітно світяться вікна в хатках»;
- «Олесь глибше зарився в подушку і тоненько заскiмлив»;
- «Олесь непомітно для себе заснув. А вночі крізь сон благав матір розповісти казку про Івасика-Телесика...».

Автор ставиться до свого персонажа дуже приязно. Олесь — маленький хлопчик, якому все цікаво, особливо те, що відбувається в лісі. Він зображується одинаком, тому що інші діти не поділяють його інтересів. Навіть дорослі не розуміють його, що призводить до конфліктних ситуацій. Один на один з природою він поводить гідно — не псує дятлове дупло, ховає коріння дерева від морозу, рятує плотву від щуки. Він не любить сваритись, тому навіть коли Федько його вдарив, він не став йому відповідати, а навпаки — дуже зрадів їхньому примиренню. Він не може зрозуміти, навіщо дід б'є кобилу і не поділяє його переконань, маючи власні, навіть у такому юному віці.

2.1.2. Аналіз образу Олесь у вигляді бесіди за питаннями.

- ▼ Охарактеризуйте ставлення Олесь до природи.
- ▼ Як ви вважаєте, чому Олесь не любив компанію однокласників?
- ▼ Чи подобається вам поведінка Олесь у школі? А як би вчинили ви на його місці?
- ▼ На вашу думку, чи мали рацію ті, хто називав Олесь диваком?
- ▼ Який характер має Олесь? Коли він його проявляє?
- ▼ Чи прислуховується хлопчик до дідових повчань?
- ▼ Що Олесь полюбляє так само палко, як і природу?

2.2. Характеристика другорядних персонажів: Федько Тойкало.

2.2.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):

- «А Федько розбишакувато вишкірив зуби і, вказуючи рукавом на Олесь, заволав так, що шия одразу зробилась тоненькою: — Бий зрадника! — підскочив, тицьнув Олесь ліктем під скроню і зник поміж палями»;
- «На попоїж, — сказав ніяковіючи і втиснув Олесеві в руку подавлений теплий піріг»;
- «...заховав подарунок під полу, пом'явся... Потім ударив себе книжками по гузенцю, крикнув: «Гат-тя-вій!» — і подався до річки трусити ятері».

Федько — приклад звичайного хлопця. Він полюбляє гратися з іншими, пустувати та навіть битися. Але він не поганий. Він вдарив

Олеся не навмисно і потім дуже жалкував про це, та знайшов чудовий спосіб примирення — пригостив голодного Олеся пирогом з м'ясом.

2.2.2. Аналіз образу Федька у вигляді бесіди за питаннями.

- ▼ Чи можна вважати Федька кращим другом Олеся? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Чому він, на вашу думку, вдарив Олеся?
- ▼ Про які риси характеру свідчить його жага до примирення з Олесем?

2.3. Характеристика другорядних персонажів: дід Прокоп.

2.3.1. Авторське бачення персонажа.

Автор зображує діда як старшого наставника для Олеся. Він багато чого повідав за життя, багато чого знає. Він відповідає на всі запитання хлопчика, пояснює те, що малому ще не зрозуміло. Олень, всмоктує всю інформацію, але в дечому не погоджується з дідом, який впевнений, що без насильства в житті не обійтись. Саме тому дід вважає Олеся диваком — тобто зовсім не готовим до дорослого життя.

2.3.2. Аналіз образу діда Прокопа у вигляді бесіди за питаннями:

- ▼ Чого навчає дід свого онука?
- ▼ Як він ставився до Олеся? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Про що він розповідав матері хлопця? Чи погодилась вона з ним?

3. Рубрика «Вгадай — хто?»

Учні вгадують персонажа твору за описом:

1. Персонаж, який розповідав казки. (*Мати Наталка*)
2. Персонаж, який любляв їсти мерзлу калину. (*Олень*)
3. Персонаж, через якого Олень покинув урок. (*Учителька Матильда Петрівна*)
4. Персонаж, якого замучило сумління. (*Федько*)
5. Персонаж, який уважав, що без насилля життя не може бути. (*Дід Прокіп*)

4. Гра «Хто похвалить мене краще всіх»

Учні пропонують похвалити персонажів. Гру проводять за методом «ланцюжка»: кожен учень має висловити власну думку. Програє той, хто не зможе придумати, за що похвалити персонажа. «Ланцюжок» для кожного персонажа окремий.

1. Олень: допитливий, не конфліктний, любить природу, захищає інших.
2. Федько Тойкало: сумлінний, піклується про інших, веселий, добрий друг.
3. Дід Прокоп: багато знає, навчає важливих речей, прожив довге життя.

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з картками у парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть міні-твір на тему «Мое ставлення до діда Прокопа» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Горщик котлу не товариш»?
3. Поміркуйте, чи були корисними для Олеся повчання діда.

Картка № 2

1. Напишіть міні-твір на тему «Мое ставлення до Федька Тойкала» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «В лиху годину узнаєш вірну людину»?
3. Поміркуйте, як Олеся можна було б уникнути сварки з другом?

Картка № 3

1. Напишіть міні-твір на тему «Мое ставлення до Олеся» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Ми з тобою — як риба з водою»?
3. Поміркуйте, як Олеся треба було вчинити на уроці.

Картка № 4

1. Напишіть міні-твір на тему «У чому саме полягає гідна поведінка Олеся?» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Краще погана дорога, ніж поганий супутник»?
3. Поміркуйте, як ставиться до Олеся його матір Наталка.

Картка № 5

1. Напишіть міні-твір на тему «Як казки вплинули на уяву Олеся» (5–7 речень).
2. Як ви розумієте прислів'я: «Скажи мені, хто твій товариш, — тоді я скажу хто ти»?
3. Поміркуйте, через що Олень любив зиму.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Характеристика образу головного героя твору «Дивак» — хлопчика Олеся — дає нам змогу зрозуміти авторське ставлення до цього персонажу та сформувані власне.

«Мікрофон»: «Мої враження від твору Гр. Тютюнника «Дивак»».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Ознайомитись з біографією М. Вінграновського, читати його ліричні твори.

УРОК № 65

М. ВІНГРАНОВСЬКИЙ. ЦІКАВІ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА. ПОЕЗІЯ — ОСОБЛИВИЙ СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ ПОЧУТТІВ ЛЮДИНИ. «ПЕРША КОЛИСКОВА»

Мета:

- **Навчальна:** ознайомити учнів із цікавими сторінками біографії автора; проаналізувати програмні ліричні твори; визначити спосіб вираження почуття за допомогою поезії.
- **Виховна:** виховувати пошану до дорослих та родини, прищеплювати любов до скарбів української лірики.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне декламування віршів.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: портрет автора, книжкова виставка його творів, дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

3. Актуалізація опорних знань. «Мозковий штурм»

- ▼ Поезія — це...
- ▼ Які жанри поезії ви знаєте?
- ▼ Що зображують у пейзажній поезії?
- ▼ Які вірші цього жанру ви знаєте?

Рубрика «Шифрувальник»

Визначте зашифроване слово.

20	19	7	10	12	33
----	----	---	----	----	----

(Поезія)

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Розповідь про письменника (матеріал для вчителя)

Народився Микола Вінграновський 7 листопада 1936 р. в селі Богополі на Миколаївщині.

1943 р. пішов у нульовий клас початкової школи в Кумарах, а продовжував навчання в богопільській десятирічці, яку закінчив 1955 р. Тоді ж він вступив до Київського інституту театрального мистецтва ім. І. Карпенка-Карого на акторський відділ.

Ще студентом Вінграновський зіграв головну роль у «Повісті полум'яних літ», а фахом своїм обрав кінорежисуру (він створив 10 художніх фільмів, серед яких — «Берег надії», «Климко» та ін.). З 1960 р., після закінчення ВДІКу, Вінграновський був режисером Київської кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка.

Перші вірші Вінграновського побачили світ 1957 р. в журналі «Дніпро», чотири поезії було опубліковано 1958 р. в «Жовтні», але справжній розголос принесла добірка «З книги першої, ще не виданої», яка з'явилася в «Літературній газеті» 7 квітня 1961 р. Не часто трапляється, щоб перші газетні публікації віршів викликали такі рясні відгуки та полеміку, як це сталося з Миколою Вінграновським. Багато читачів гаряче вітали їхню появу, система ж зустріла новаторство негативно, звинувачуючи молодого поета в абстракціонізмі та сюрреалізмі. Наступна поетична збірка — «Сто поезій» вийшла через п'ять років.

Твори двох зазначених збірок, а також кілька нових віршів становили збірку «Поезії» (1971). Серед нових привертають увагу дві невеличкі поеми — «На Псло, на Ворсклу, на Сулу...», яка в пізніших виданнях названа «Голубі сестри людей» і «Гайавата».

Виразним свідченням дальшого творчого розвитку Вінграновського стала збірка «На срібнім березі» (1978). Поетів голос став начебто тихішим, але відбулося внутрішнє ускладнення й збагачення його лірики, підвищилася прихована інтенсивність душевного життя.

1984 р. вийшла невеличка збірка «Губами теплими і оком золотим», у якій звичайні будні людини і природи постають як світова містерія. У ній органічно переплелися картини природи і спогади дитинства, інтимна лірика і предметна реальність світу, химерія і казка, добра витівка і гумор, а головне — затамована жура.

Майже одночасно з поезією Микола Вінграновський писав і прозу. Він створив кілька повістей та багато оповідань, і вони також стали важливою сторінкою його творчості. Сюжети прозових творів мають дуже відносну подієву основу і сповнені описом почуттів, якими автор щедро наділяє звірів, птахів, рослини й воду, сполучені в єдиний, самодостатній світ.

Сьогодні творчість Вінграновського визнана однією з окрас нашої національної літератури. Помер Микола Вінграновський 26 травня 2004 року у Києві на 68-му році життя після тяжкої хвороби.

2. Вікторина «Найкмітливіший»

- ▼ У якому селі народився автор? (*с. Богополі на Миколаївщині*)
- ▼ Журнал, у якому побачили світ вірші М. Вінграновського. (*«Дніпро»*)
- ▼ У якому місті автор здобував вищу освіту? (*Київ*)
- ▼ На який відділ М. Вінграновський вступив до інституту ім. І. Карпенка-Карого? (*Акторський*)
- ▼ Який фах він вибрав, навчаючись у ВДІКу? (*Кінорежисура*)
- ▼ Де він працював після закінчення університету? (*Київська кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка*)
- ▼ Назвіть фільми, які він відзняв режисер. (*«Берег надії», «Климко»*)
- ▼ Як відреагувало суспільство на його перші газетні публікації? (*Рясними відгуками та полемікою*)
- ▼ Назвіть відому поему М. Вінграновського. (*«Гайавата»*)
- ▼ Літературні течії, у прихильності до яких звинувачували митця. (*Абстракціонізм та сюрреалізм*)
- ▼ У яких жанрах працював М. Вінграновський? (*Поезія, повість, оповідання*)
- ▼ Назвіть декілька збірок поезій автора. (*«Поезії», «Сто поезій», «На срібнім березі», «Губами теплими і оком золотим»*)

3. Поезія — особливий спосіб вираження почуттів людини.

Художні описи природи як вияв патріотичних почуттів автора

Розповідаючи про поезію М. Вінграновського, слід зазначити, що це поезія серця і водночас поезія думки. У ній домінують почуття та настрої душі. Своєрідність поетичного словника М. Вінграновського визначає щедрість філологічної культури, глибокий інтерес поета саме до народної мови. М. Вінграновський творить свій особливий колорит, у якому знайдеться місце багатству проявів життя, багатобарвності і багатозвучності світу.

В українській поезії радянського часу було небагато перших поетичних збірок, які б знаменували собою появу яскравих індивідуальностей. Серед них — збірка М. Вінграновського «Атомні прелюди».

Психологічна глибина поезії М. Вінграновського виявились у збірках «Сто поезій», «На срібнім березі», «Губами теплими і оком золотим», що є поєднанням громадянської та інтимної лірики. Основна тематика його творчості — історична доля народу, тривога за майбутнє людства у зв'язку з загрозою термоядерної війни.

Для ліричного героя М. Вінграновського характерні відчуття внутрішньої свободи, широта думки, бажання нести відповідальність за все, що відбувається у світі. У формі складних ліричних

асоціацій і алегорій поет підкреслює думку про неминучість оновлення суспільного буття, про перемогу розумного, справедливого й доброго в людській душі. У багатьох віршах М. Вінграновський показує природу в її вільностийних і тривожних виявах, вічний рух і мінливість.

4. Робота над твором М. Вінграновського «Перша колискова»

4.1. Читання поезії учнями.

4.2. Словникова робота.

Коліскова пісня — ліричні пісенні твори, які виконуються матір'ю (рідним батьком чи іншими членами родини) над колискою дитини для того, щоб її приспати. Більш сучасну групу текстів умовно можна назвати побутовою. Це твори, у центрі яких не стільки саме дитина і магічна дія слова на її зростання, здоров'я, щастя, а скоріше світ, в якому дитина живе — її дім, родина.

4.3. Тема: любов і турбота батьків.

4.4. *Ідея*: нерозривне поєднання майбутнього дитини та рідної землі.

4.5. Основна думка: найцінніший скарб — це діти.

4.6. *Образ*: центральним є образ матері. Вони сповнені мрій, думок матері про майбутню долю дитини.

4.7. Жанр: поезія, колискова пісня.

4.8. Бесіда за прочитаним твором.

- ▼ Як ви гадаєте, хто співає колискову?
- ▼ Чому автор називає дитину «моя гіллячко голуба»?
- ▼ Які бажання висловлює мати своїй дитині?
- ▼ Які поетичні засоби ви побачили у творі?
- ▼ Прокоментуйте ці рядки: «Та як небо в нашому Дніпрі, Так в тобі не спить хай Україна».
- ▼ Прокоментуйте ці рядки «В теплих снах ідуть в поля жита, І зоря над ними йде висока». (*Жито — життя, зоря — доля*)
- ▼ У чому особливість «Першої колискової»?
- ▼ Хто знаходиться в «сонному царстві»?
- ▼ Хто дорогий і небезпечний? (*Дитина*)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Поет М. Вінграновський».
2. Охарактеризуйте вірш «Перша колискова».
3. Дайте визначення поняттю «колискова пісня».

Картка № 2

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Моя улюблена колискова».
2. Поміркуйте, якою виросте дитина, спираючись на вірш «Перша колискова».
3. Яка основна думка вірша «Перша колискова»?

Картка № 3

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Моя перша колискова, за віршем М. Вінграновського «Перша колискова».
2. Охарактеризуйте образ матері у вірші «Перша колискова».
3. Яка ідея вірша «Перша колискова»?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. Природа — це джерело віри у вічне. Людина, що живе, оточена красою природи, — і сама стає красивою.

Поезія М. Вінграновського — явище глибоке, самобутнє й невичерпне, як саме життя. З неї постає людина з добрим серцем, чесна, порядна, щира, милосердна і талановита.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ**УРОК № 66****М. ВІНГРАНОВСЬКИЙ.**

**ПОЕЗІЯ «САМА СОБОЮ РІЧКА ЦЯ ТЕЧЕ...».
«БАБУНИН ДОЩ». ХУДОЖНІ ОПИСИ ПРИРОДИ
ЯК ВИЯВ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ АВТОРА**

Мета:

- **Навчальна:** проаналізувати програмні ліричні твори; визначити елементи патріотизму автора в його віршах.
- **Виховна:** виховувати духовні цінності маленьких особистостей, прищеплювати любов до поезії.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, виразне декламування віршів.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****1. Забезпечення емоційної готовності до уроку****2. Перевірка домашнього завдання****3. Актуалізація опорних знань. «Мозковий штурм»**

- ▼ У якому році народився М. Вінграновський?
- ▼ Що таке «колискова пісня»?
- ▼ Хто співає колискову малечі?

«Мікрофон»

«Я знаю про М. Вінграновського...»

II. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ**1. Вступне слово вчителя**

— В одному з інтерв'ю поет висловився так: «Батьківщина і народ — це життя поета, його кров, його нерви, його любов, його надія... Батьківщина, земля, любов, люди — без цього поет не поет...» Як бачимо, своє завдання поет убачав у тому, щоб оспівувати і возвеличувати близькі, добре знайомі, а від того по-справжньому важливі для кожного українця цінності.

Ліричний герой поезій Вінграновського здатен розмовляти з природою. Але розмова ця відбувається на якомусь незнаному для інших людей вищому рівні. Він ніби розчиняється у всесвіті для того, щоб вловити, відчутти і насолодитися невимовною гармонією природи. Він стає невід'ємною часткою цієї гармонії.

Природа — це джерело віри у вічне. Людина, що живе, оточена красою природи, — і сама стає красивою.

Поезія М. Вінграновського — явище глибоке, самобутнє й невичерпне, як саме життя. З неї постає людина з добрим серцем, чесна, порядна, щира, милосердна і талановита.

2. Робота над твором М. Вінграновського**«Сама собою річка ця тече»****2.1. Читання вірша учнями.****2.2. Тема:** спогади героя про родину та Батьківщину,

2.3. Ідея: любов до маленької безіменної річки як символу рідної домівки.

2.4. Основна думка: річка — символ рідного краю.**2.5. Образ:** річечка.**2.6. Жанр:** пейзажна лірика.

2.7. Бесіда за прочитаним твором.

- ▼ Чи сподобався вам вірш М. Вінграновського «Сама собою річка ця тече»?
- ▼ Які описи ви побачили у вірші?
- ▼ Як ліричний герой описує рідну хату?
- ▼ Як описує автор річку?
- ▼ З чим порівнює річку?
- ▼ Яке ставлення до річки в автора?
- ▼ Чи є у вас улюблена річка? Доведіть.

3. Робота над твором М. Вінграновського «Бабунин дощ»

3.1. Читання вірша учнями.

3.2. *Тема:* пізнання всесвіту для того, щоб уловити, відчути й насолодитися невимовною гармонією природи.

3.3. *Ідея:* змалювання неймовірної сили дощу.

3.4. *Основна думка:* зображення портрету дощу, пізнання його властивостей. Патріотичні почуття поета уособлюють образи природи. Власне, так і має бути, адже людина шукає у природі духовного спокою і порятунку.

3.5. *Образ:* дощ.

3.6. *Жанр:* пейзажна лірика.

3.7. Бесіда за прочитаним твором.

- ▼ Чи сподобався вам вірш М. Вінграновського «Бабунин дощ»?
- ▼ Чому ліричний герой хоче пізнати властивості дощу?
- ▼ Які враження охопили вас після прочитання поезії?
- ▼ Чи є у вірші загадкове зображення дощу? Доведіть це рядками поезії.
- ▼ Як ви гадаєте, що хотів сказати дощ ліричному герою?
- ▼ Які дії виконує дощ у вірші?
- ▼ Як у вірші зображена природа, тварини?
- ▼ Чи шукає ліричний герой спокій і порятунок?

4. Літературна гра «Знайди друзів поезії»

(Клас ділиться на три групи.)

Завдання для I групи: знайти у вірші «Перша колискова» М. Вінграновського художні засоби (метафору, епітети, порівняння).

«Перша колискова»

метафори	Епітети	порівняння
«Ідуть в поле жита», «зоря над нами йде», «тіні сплять і сосна яворина», «каплі сон»	«Дитино золота», «гіллячко голуба», «долі гомінливої», «сонна яворина», «сон сріблястий»	

Завдання для II групи: знайти у вірші «Сама собою річка ця тече» М. Вінграновського художні засоби (метафору, епітети, порівняння).

«Сама собою річка ця тече»

метафори	Епітети	порівняння
«Хата пахне їй борщем», «цвіте небо»	«Тихенька синя доня», «небо здоровенне», «солодкими хмарками»	«Вузька, як долоня», «я річечку... як тата й маму і як мед люблю»

Завдання для III групи: знайти у вірші «Бабунин дощ» М. Вінграновського художні засоби (метафору, епітети, порівняння).

«Бабунин дощ»

метафори	Епітети	порівняння
«Дощ цяпоти», «мокро дихає», «хапає дрижаки», «попискують пташата», «дрімають їжаки», «пускає бульби»	«Бабунин дощ», «стежка стежкою блуката», «хтось темним», «мокрою губою», «в залатанім кожусі», «сов'яче око», «око — вовче», «посріблене сідло», «порожню торбу»	«Рука — крило», «рука — весло»

III. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ,
ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

1. У якому місті автор здобув вищу освіту?
 А Києві; Б Полтаві;
 В Чернігові; Г Львові.
2. Коли народився М. Вінграновський?
 А 7 листопада 1930 р.; Б 7 жовтня 1936 р.;
 В 15 жовтня 1930 р.; Г 8 листопада 1930 р.
3. Ліричні пісенні твори, які виконуються матір'ю, це:
 А патріотична лірика; Б колискова;
 В пейзажна лірика; Г філософська лірика.
4. До якої поезії належить вірш М. Вінграновського «Сама собою річка ця тече»?
 А Патріотична лірика; Б колискова;
 В пейзажна лірика; Г філософська лірика.

5. У якому творі зображено образ дощу?
 А «Сама собою річка ця тече»; Б «Бабунин дощ»;
 В «Перша колискова»; Г «Ходімте в сад»
6. У якому вірші М. Вінграновського звучить тема спогадів героя про родину та Батьківщину?
 А «Сама собою річка ця тече»; Б «Бабунин дощ»;
 В «Перша колискова»; Г «Ходімте в сад»
7. У якому вірші автор звертається до теми пізнання всесвіту?
 А «Сама собою річка ця тече»; Б «Бабунин дощ»;
 В «Перша колискова»; Г «Ходімте в сад»
8. До кого звертається автор у творі «Перша колискова»?
 А Хлопця; Б дівчини;
 В дитини; Г до кожного.
9. Який художній засіб використовує автор у рядку: «Одне — сов'яче око, друге — вовче»?
 А Епітет; Б метафору;
 В порівняння; Г персоніфікацію.
10. Який художній засіб використовує автор у рядку: «Тіні сплять і сонна яворина»?
 А Епітет; Б метафору;
 В порівняння; Г персоніфікацію.
11. У якому вірші М. Вінграновського річка є символом?
 А «Сама собою річка ця тече»; Б «Бабунин дощ»;
 В «Перша колискова»; Г «Ходімте в сад».
12. Який художній засіб використовує автор у рядку: «І наша хата пахне їй борщем»?
 А Епітет; Б метафору;
 В порівняння; Г персоніфікацію.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

- Напишіть твір-мініатюру на тему «Поезія М. Вінграновського».
- Охарактеризуйте ліричного героя у вірші «Сама собою річка ця тече».
- Дайте визначення поняттю «колискова пісня».

Картка № 2

- Напишіть твір-мініатюру на тему «Моя улюблена річка за віршем М. Вінграновського «Сама собою річка ця тече».
- Охарактеризуйте ліричного героя у вірші «Бабунин дощ».
- Яка основна думка у вірші «Перша колискова»?

Картка № 3

- Напишіть твір-мініатюру на тему «Мотиви лірики М. Вінграновського».
- Охарактеризуйте образ матері у вірші «Перша колискова».
- Яка ідея вірша «Бабунин дощ»?

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

УРОК № 67

М. ВІНГРАНОВСЬКИЙ. «СІРОМАНЕЦЬ». ГУМАНІЗМ ПОВІСТІ

Мета:

- **Навчальна:** опрацювати ідейно-художній зміст програмового твору, визначити його тему й ідею, охарактеризувати головних персонажів.
- **Виховна:** прищеплювати гуманістичні цінності, розуміння важливості дружби в житті людини.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, культуру мовлення.

Тип уроку: засвоєння нових знань і формування вмінь.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- Забезпечення емоційної готовності до уроку
- Перевірка домашнього завдання
- Актуалізація опорних знань

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

— М. Вінграновський активно працював не лише в поезії, але й у прозі, яка також відзначається високою духовністю та широким спектром емоцій.

Багатоплановість образів, елементи казковості, фантастики, гумор дозволяють М. Вінграновському творити дивний, прекрасний світ, у якому живуть і співпрацюють людина й одухотворена природа. Він легко поєднує у своїй творчості ліричність поезії із серйозністю оповідань, а режисерський досвід багато в чому допомагає авторові.

Сьогодні ми розпочинаємо наше знайомство з повістю «Сіроманець» (1977).

2. Гуманізм повісті «Сіроманець»

Аналізуючи повість М. Вінграновського «Сіроманець», можна одразу зрозуміти, що її центральними персонажами є вовк Сіроманець та хлопчик Сашко. Образ вовка запропонований автором у міфологічному і навіть фантастичному контексті, який тісно пов'язаний із реальністю. Автор зображує почуття звіра з психологічної точки зору, як справжньої людини, але цей образ не має складних емоційно-чуттєвих характеристик, тому він зрозумілий навіть дітям, які сприймають вовка не як хижака, а насамперед як вірного друга хлопчика Сашка.

Сашко, незважаючи на свій юний вік, стає для вовка не лише другом, але й рятівником. Він зовсім не боїться Сіроманця, а навіть навпаки — захищає його перед дорослими, допомагає звільнитися з полону, та коли розуміє, що тварина майже втратила зір, — не роздумуючи втікає з дому та прямує з вовком у далеке місто, щоб показати його відомим лікарям. Саме в дружбі та співчутті хлопчика до вовка розкривається гуманізм повісті.

3. Робота з текстом повісті «Сіроманець»

3.1. *Тема:* зображення конфлікту цивілізації та природи.

3.2. *Ідея:* уславлення дружби, співчуття, беззастережної хоробрості та самовіддачі у взаємодії людини з твариною; засудження жорстокого поводження з тваринами та людського злопам'ятства.

3.3. Виразне читання уривків твору.

3.4. Опрацювання твору «Сіроманець» у формі бесіди за питаннями.

- ▼ Яким був Сіроманець у молодості? Чим він любляв займатись? Що змінилось, коли прийшла старість?
- ▼ Що пов'язувало вовка з Василем Чепіжним?
- ▼ Навіщо, на вашу думку, Чепіжний налаштував проти Сіроманця усіх селян?
- ▼ Хто був у селі єдиним захисником вовка? Чому?
- ▼ За яких обставин відбулося перше знайомство хлопчика з вовком? Наведіть цитату з тексту.

- ▼ Чому хлопчик ходив до школи через ліс?
- ▼ Навіщо Чепіжний їздив до Києва? Яким був результат цієї подорожі?
- ▼ Як селяни планували впіймати Сіроманця?
- ▼ Де сховав Сашко свого друга-вовка?
- ▼ Що трапилось, коли випав перший сніг?
- ▼ Як поведився Чепіжний, коли думав, що переміг вовка?
- ▼ Як Сіроманцю вдалося звільнитися з полону?
- ▼ Про що розпитував Сашко свою вчительку на уроці? Навіщо він це робив?
- ▼ Що розлютило Чепіжного в газеті?
- ▼ Де переховувався Сіроманець після втечі з села? Що з ним трапилось, коли пішов густий сніг?
- ▼ Хто знайшов напівживого вовка та врятував його?
- ▼ Які нові друзі з'явилися у вовка? Яка нагода трапилася йому, щоб віддячити своїм рятівникам?
- ▼ З ким потоваришував Сашко за відсутності Сіроманця?
- ▼ Чому хлопчик сумував? Які новини повернули його до нормального життя?
- ▼ Чому Чепіжному знову не пощастило з вовком?
- ▼ Як відбулася довгоочікувана зустріч Сашка з вовком? З ким познайомив хлопчик свого друга?
- ▼ Як Сашко вирішив допомогти Сіроманцю? Що він зробив для цього?
- ▼ Які пригоди чекали на друзів у дорозі?
- ▼ Що зробив Сашко, щоби люди не впізнали вовка?
- ▼ Що трапилось з ними у місці призначення їхньої подорожі?
- ▼ Навіщо вовк повернувся в село?
- ▼ Якими подіями закінчується повість?

4. Характеристика дійових осіб твору

4.1. Характеристика головних персонажів: вовк Сіроманець.

4.1.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):

- «Потім вовк заспівав. Він співав тихим старим голосом...»;
- «...він був найстарішим вовком світі. Все своє Сіроманче життя він водив зграю. Молоді вовки з лісів і яруг мріяли пройти у нього бойову вовчу стратегію і тактику. Він снівся молодим вовчицям. Не один кінь з передсмертним кривавим хрипом падав на траву чи на сніг од зубів Сіроманця...»;
- «... на старість вовк осліп. Бурхлива темнота зацарювала в його очах. Один лише нюх водив його по світу, і кашляти вже почав, і снівся йому щонаочі єдиний сон: срібні очі постріляних вовченят, постріляні вовчиці з білими зубами у землю, і снівся він собі сам»;

- «...Його проклинали конюхи та пастухи. Коли ж нічого були їсти і вовк пересиджував день або й три на болоті чи в чагарях, то й зграя сиділа позаду нього, кусаючи себе за хвості...»;
- «Сіроманець тим часом обнюхав Сашка з ніг до голови, лизнув по куртці гудзика і ліг на листя»;
- «Пиріжки з печінкою вовк, видно, любив з дитинства, бо ковтував навіть не пожувавши»;
- «Сіроманець провів Сашка до узлісся, потерся об Сашкове плече і так стояв, аж доки запах його нового товариша не ослаб у глибині темного листопадового вітру...»;
- «Сіроманець проводжав його лісом до школи, зустрів його на узліссі»;
- «Зімлілий вовк лежав у кузні на драбині біля горна... Вовк розкрив рота під іній, і йому стало легше дихати... Він поворухнув замотузкованими лапами, понюхав молоток біля ковадла та й наче заснув»;
- «Тим часом Сіроманець тікав. ...Кілька разів він зупинявся, піднімав голову в небо і слухав, чи не летить вертоліт... Забіг аж до лиману...»;
- «...Сховався Сіроманець на полігоні... відчував, що тут йому буде спокій»;
- «Повалили такі могутні сліпі сніги, що навіть і він, Сіроманець, злякався: він добре знав, чим ці сніги йому пахнуть. Вдень і вночі він рився в снігах, орав їх лапами і зубами, але небо наче прорвало, і жодної миші, як на гріх!»;
- «Сіроманець охляв. Він часто провалювався в сніг з головою, годинами лежав, збираючись з останніми силами, щоб виповзти на поверхню і поповзом добиратись: куди — невідомо»;
- «...Сіроманець уже не котився — його котив вітер... Вовка закотило в лісосмугу, він обійняв лапами якусь деревину, навіть учепився за неї зубами, але вітер відірвав його і від неї»;
- «Сашко не повірив своїм очам: на стежці перед ним стояв Сіроманець! Високий, широкогрудий, з великими димчастими незрячими очима... Сіроманець плакав. Великі срібні сльози котилися по його морді і падали на пісок під лапи».

Сіроманець — це старий вовк, який вже доживає свого віку. У молоді роки він був прикладом для наслідування та справжнім ватажком зграї, але коли прийшла старість — він осліп і залишився сам. Автор співчуває йому і, навіть зображуючи картини його полювання або зустрічі з ворогами, описує поведінку вовка так, як би це був не хижак, а звичайний свійський пес. У Сіроманця вже не залишилось агресії — він багато чого побачив за життя, тому на-

прикінці йому хотілося одного — спокою. Він був ватажком завжди, тому коли залишився на самоті, це не було для нього природним. Він познайомився з Сашком, та, зрозумівши, що хлопчик ставить-ся до нього приязно — став для нього кращим другом. Навіть коли вовк змушений був тікати подалі від села та від переслідувачів, він не забув хлопця. Він знайшов нових знайомих, серед яких був маленький хлопчик Андрійко, але навіть тоді він не забував про Сашка і при нагоді — повернувся до свого маленького захисника. Цим автор дає нам зрозуміти, що вовкові притаманні такі якості, як вірність та вдячність. На жаль, остання подорож до лікарні не була вдалою, і, коли Сіроманець зрозумів, що ніхто не буде його лікувати — просто втік та повернувся помирати в рідне село. Але доля була на стороні Сіроманця — селяни нічого йому не зробили. Тоді останнє, що залишилось вовку, — померти на самоті, згадуючи найприємніші моменти життя.

4.1.2. Аналіз образу Сіроманця у вигляді бесіди за питаннями.

- ▼ Як, на вашу думку, автор ставиться до Сіроманця?
- ▼ Поміркуйте, чи розумів вовк хлопця. Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Чому до Чепіжного вовк ставився вороже, а для Сашка — став найкращим другом?
- ▼ Чи можна назвати Сіроманця — хижакком? Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Як складалися стосунки вовка з другорядними особами твору? Кого з них можна вважати прихильником вовка?
- ▼ Чи вважаєте ви Сіроманця — володарем лісу? Чому?
- ▼ Як ви розумієте фінал повісті? Чому вовк не попросився з найкращим другом?

5. Рубрика «Оголошення»

Впізнати персонажа твору за оголошенням:

1. «Даю поради, куди краще звертатись літнім та хворим людям. Безкоштовно». (*Вчителька Надія Петрівна*)
2. «Пропоную дружбу та порятунок дітям шкільного віку». (*Сіроманець*)
3. «Шукаю кореспондента. Маю сенсаційний матеріал». (*Василь Чепіжний*)
4. «Пригощай усіх м'ясом вівці. Вовкам вхід заборонено». (*Дядько Побігало*)
5. «Маю друга, який товаришує з вовком. Тепер мені ніхто не страшний!» (*Галя Грушецька*)
6. «Копаю ями, допомагаю ставити пастки. Недорого». (*Шевчук*)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тестове опитування

- Що робив Сіроманець усе життя?

А Полював;	Б водив зграю;
В був відлюдником;	Г переховувався.
- Кого вовк вичікував у засідці?

А Коня з вершником;	Б зграю;
В мисливців;	Г мандрівників.
- Що трапилось після зустрічі Чепіжного з Сіроманцем?

А Дітям заборонили ходити до лісу;
Б селяни влаштували облогу вовку самотужки;
В до села прилетів вертоліт із мисливцями;
Г вовка хотіли заманити до села.
- Хто захищав Сіроманця?

А Ніхто;	Б дядько Побігайло;
В голова колгоспу;	Г хлопець Сашко.
- Кого купив Чепіжний на базарі?

А Великого собаку;	Б вовкодавину;
В рись;	Г ведмедя.
- Що Чепіжний з мисливцями робили в лісі?

А Копали яму-пастку;
Б полювали на диких кабанів;
В вирубували дерева;
Г збирали гриби.
- Одного дня Сашко зрозумів, що Сіроманець:

А оглух;	Б втратив нюх;
В сліпий;	Г пошкодив лапу.
- Чим Василь Дмитрович хвалився журналістам?

А Що полював найбільшу кількість диких кабанів;
Б що впіймав Сіроманця;
В що врятував село;
Г що підстрелив останнього вовка.
- Де переховувався Сіроманець від переслідувачів?

А Глибоко в лісі;	Б на іншому березі лиману;
В вдома у Сашка;	Г на полігоні.
- Хто врятував його від неминучої голодної і холодної смерті?

А Льотчики;	Б танкісти;
В селяни;	Г зграя.

- Як віддячив вовк рятувальникам?

А Став сторожовим собакою;
Б втік за першої ліпшої нагоди;
В врятував хлопця в лісі;
Г допомагав пасти худобу.
- Куди втік Сашко з Сіроманцем?

А У степи;	Б до Одеси;
В до Києва;	Г до сусіднього села.

2. Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

- Напишіть міні-твір на тему «Сіроманець — цар лісу» (5–7 речень).
- Пригадайте, кому з персонажів належать ці слова: «Вам аби істи! Лягайте та спіть. У мене самого живіт — аж можна почухати йот крізь спину!» (Сіроманець)
- Поміркуйте, що було б, якби Чепіжний впіймав вовка.

Картка № 2

- Напишіть міні-твір на тему «Вовк та його друзі» (5–7 речень).
- Пригадайте, кому з персонажів належать ці слова: «Доки вони там гомонять у конторі, Сіроманець наживав п'ятами — не то вертольотом, ракеткою його не доженеш». (Батько Сашка)
- Поміркуйте, що було б, якби Сашко не допомагав Сіроманцю.

Картка № 3

- Напишіть міні-твір на тему «Вороги Сіроманця» (5–7 речень).
- Пригадайте, кому з персонажів належать ці слова: «Хіба у нашому селі собаки? Котів бояться! Ширпотреб! Ганьба на весь світ!» (Василь Чепіжний)
- Поміркуйте, що було б, якби лікарі вилікували вовка.

Картка № 4

- Напишіть міні-твір на тему «Чи вміє вовк дружити?» (5–7 речень).
- Пригадайте, кому з персонажів належать ці слова: «Ви краще, якщо хочете, спитайте мене про будь-яку столицю на світі і де вона є, в якій країні». (Хлопчик Сашко)
- Поміркуйте, що було б, якби Сіроманець залишився жити в Сашка.

Картка № 5

- Напишіть міні-твір на тему «Рятівні подвиги вовка» (5–7 речень).
- Пригадайте, кому з персонажів належать ці слова: «Яблуко хоч? І я з тобою піду лісом додому, добре?» (Галя Грушецька)
- Поміркуйте, що б було, якби вовк був справжнім хижакком.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Учитель. «Сіроманець» — повість про дружбу хлопчика та вовка, які, попри всі випробування, залишаються вірними один одному. Твір вчить захищати тварин, цінувати вірних друзів та завжди приходити на допомогу тим, хто її потребує.

«Мікрофон»

«Моє ставлення до Сіроманця».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Читати повість «Сіроманець», звертаючи увагу на характеристику образу хлопчика Сашка.

УРОК № 68

М. ВІНГРАНОВСЬКИЙ. «СІРОМАНЕЦЬ». ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗУ САШКА, ЙОГО ЗДАТНІСТЬ НА САМОСТІЙНІ ВЧИНКИ, ОСОБЛИВО У ВІДСТОЮВАННІ СВОЄЇ ПОЗИЦІЇ

Мета:

- **Навчальна:** скласти характеристику головного героя, охарактеризувати другорядних персонажів.
- **Виховна:** виховувати прагнення до самостійності, рішучості, вміння відстоювати власну думку.
- **Розвивальна:** розвивати творчу уяву, логічне мислення, культуру мовлення, пам'ять.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання, наочність: дидактичний матеріал.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку

2. Перевірка домашнього завдання

- ▼ Про що йде мова в повісті «Сіроманець»? Які епізоди вам найбільше запам'ятались?

- ▼ Охарактеризуйте Сіроманця та його стосунки з іншими персонажами твору.

3. Актуалізація опорних знань

- ▼ Чи були у вашому житті випадки, коли ви мали думку, відмінну від загальної? Чи відстоювали ви її?
- ▼ Які вчинки можна вважати самостійними? Наведіть приклади.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ (1–4)

1. Вступне слово вчителя

— Дуже важливо в житті мати власну думку. Але щоб її відстоювати — треба бути надзвичайно мужнім, особливо — коли твоєї думки ніхто не поділяє. У повісті М. Вінграновського «Сіроманець» ця роль випала на долю маленького хлопчика Сашка. Він має власні переконання, що людина повинна оберігати не лише природу, але й тварин. Попри всі непорозуміння з дорослими, він захищає вовка і не зраджує його до останнього. Незважаючи на той факт, що Сіроманець — дорослий вовк, Сашко поводить з ним так, ніби він ще маленький, а тому його треба оберігати, годувати, боронити від ворогів та нести за нього відповідальність. Цим автор дає нам зрозуміти, що моральні принципи людини не залежать від віку.

А зараз давайте з вами розберемось, як автор характеризує свого головного героя та його оточення.

2. Характеристика дійових осіб твору

2.1. Характеристика головних персонажів: хлопчик Сашко.

2.1.1. Авторське бачення персонажа (цитатна характеристика):

- «Сашко пройшов ліс, вийшов у поле, як почув стрекотіння вертольота: півколом, низенько над лісом він летів на Сашка. Сашко чи злякався, чи що, але сів на землю і прикрився портфелем»;
- «Аби я був вовком...»;
- «Раптом Сашко відчув, що хтось дивиться йому в спину: а дубом хтось стояв! «Піти глянути чи не йти?.. — завагався Сашко. Але вирішив: — Чого це я стану його боятися? Піду гляну»;
- «Сашко вибрав підходящу для Сіроманця нору, розчистив її трохи лопатою, нарвав пирію, настелив, ліг сам»;
- «Одного дня Сашко відкрив, що Сіроманець сліпий»;
- «Так от ти який лизунчик, а ще Сіроманець, — сказав Сашко і погладив Сіроманцеві шию, почухав під горлом»;
- «Ти і не подумав тікати, бо ти у мене розумний, вовчику. Пиріжка з печінкою хочеш?»;

- «Сашко вийшов у коридор, намацав татові валянки, вліз у них, наче провалився у воду, накинув кожушок, тихо прочинив і зачинив за собою двері»;
- «Сашко став на коліна, почав обмацувати темінь, наткнувся до бряче лобом на ковадло, і вже Сіроманець щімко задихав Сашкові в обличчя. Сашко обійняв обома руками вовка за шию».

Хлопчик Сашко захоплюється Сіроманцем. Він вважає його чесною та справедливою твариною, яка не зробила нікому нічого поганого. Навіть коли мисливці винищили його вовченят — Сіроманець не помстився їм. Тому Сашко захищає його чесне ім'я перед батьком та Чепіжним. Але дорослі не розуміють хлопця, тому що для них вовк — хижак, якого треба впіймати. Не знайшовши підтримки, Сашко вирішує діяти самостійно. Він допомагає Сіроманцю переховуватись у лісі та влаштовує втечу з сільського хліва, коли вовка таки впіймали в пастку. Сашко вважає Сіроманця кращим другом, він годує його, розмовляє з ним та проводить увесь з ним вільний час. Коли вовк був змушений покинути ліс та переховуватись на полігоні, хлопчик дуже сумував за ним. Навіть потоваришувавши з дівчинкою Галею, Сашко не забував про Сіроманця. Їхня зустріч після тривалої розлуки була дуже емоційною. Хлопчик не зраджує своїй меті вилкувати вовкові зір. Задля цього він навіть втікає з дому та подорожує кілька днів пішки, щоб дістатися до лікарні в Одесі. Йому все вдається, але останньої миті вовча натура бере верх і Сіроманець втікає з лікарні, навіть не попрощавшись з кращим другом.

2.1.2. Аналіз образу хлопчика Сашка у вигляді бесіди за питаннями:

- ▼ Як, на вашу думку, автор ставиться до Сашка?
- ▼ Поміркуйте, чому хлопчик захищає вовка та допомагає йому. Обґрунтуйте свою думку.
- ▼ Як ви гадаєте, чи ставився б Сашко до вовка інакше, якби той був справжнім хижакком?
- ▼ Чому з усіх рідних та приятелів хлопчик знайомить із вовком лише Галею?
- ▼ У чому виявляється самостійність Сашка?
- ▼ Як хлопець відстоює свої переконання? Наведіть приклади з тексту.
- ▼ Поміркуйте, як почувається Сашко у фіналі повісті? Чи шкодує про щось?

2.1.3. Інформаційне ґроно «Чесноти Сашка».

Укладіть ґроно чеснот, які, на вашу думку, характеризують хлопчика Сашка.

Хлопчик Сашко	справедливий
	співчутливий
	добрий
	чуйний
	принциповий
	самостійний
	вірний
цілеспрямований	

2.2. Характеристика другорядних персонажів.

Другорядними персонажами повісті є Василь Чепіжний, Галя Грушецька, дядько Побігайло, хлопчик Андрійко, батьки Сашка, селяни, мисливці, військові тощо. Їх усіх можна умовно поділити на тих, хто симпатизує Сіроманцю та тих, хто хоче бачити його в клітці.

До першої групи належать Галя Грушецька, хлопчик Андрійко та військові з полігону, де переховувався вовк. Усі вони знайомі з вовком особисто і симпатизують йому як вірному другу та рятивнику.

До другої групи належать Василь Чепіжний, дядько Побігайло, інші селяни та мисливці. Більшість із них ставиться до вовка нейтрально, але не всі. Заклятим ворогом Сіроманця є Василь Чепіжний. Селянин декілька разів зустрічався з вовком віч-на віч, навіть упіймав його, але Сіроманець завжди виходив «сухим з води». Тому він робив усе, щоб помститися вовку — ставив пастки, полював на нього та навіть купив вовкодавиху. Але, на щастя, усі його старання виявились марними.

2.2.1. Аналіз образів другорядних персонажів у вигляді бесіди за питаннями:

- ▼ Чи був Чепіжний об'єктивним щодо Сіроманця? Обґрунтуйте свою відповідь.
- ▼ Яка історія пов'язувала Сіроманця з Побігайлом?
- ▼ Як ставились до вовка військові з полігону?
- ▼ Поміркуйте, чому серед друзів вовка були лише діти.
- ▼ Як ставився Сіроманець до своїх недругів?

3. Короткий переказ повісті за планом:

1. Молодість Сіроманця.
2. Конфлікт вовка з Чепіжним.
3. Знайомство із Сашком.
4. Полон та звільнення Сіроманця.

5. Життя на полігоні.
6. Повернення до старого друга.
7. Подорож до Одеси.
8. Фінал твору.

4. Цифровий диктант «Сіроманщина»

Учні записують «0» — якщо твердження неправильне, та «1» — якщо правильне.

1. У молоді роки Сіроманець був ватажком зграї. (1)
2. Чепіжний мав власні рахунки з вовком. (1)
3. Школа Сашка знаходилась поруч із домом. (0)
4. Під час першої зустрічі Сіроманець лизнув Сашка. (1)
5. Чепіжний на базарі купив сенбернара. (0)
6. Вовк здався мисливцям з власної волі. (0)
7. Подивитись на ввійманого вовка приїхав кореспондент із газети. (1)
8. На уроці Сашко розпитував вчительку, де лікують зір. (1)
9. Під час знайомства з Сіроманцем Галя злякалась і втекла. (0)
10. Чепіжний був у захваті від статті в газеті. (0)
11. На полігоні Сіроманець зовсім оглух. (0)
12. Друзям вдалося потрапити в лікарню ім. Філатова. (1)

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ УРОКУ, ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з картками в парах (групах)

Картка № 1

1. Укладіть діалог на тему «Бесіда Сашка з Сіроманцем» (до 10 реплік).
2. Пригадайте, як називав Сіроманця Сашко. (Вовчик, лбзунчик, Сіроманчик)
3. Обґрунтуйте, чи хотіли би ви мати друга — Сіроманця.

Картка № 2

1. Укладіть діалог на тему «Сварка Чепіжного з Сіроманцем» (до 10 реплік).
2. Пригадайте, яких ще тварин, окрім вовків, згадували на уроці. (Тигрів-людоїдів)
3. Обґрунтуйте, чи був Василь Чепіжний справедливим до Сіроманця.

Картка № 3

1. Укладіть діалог на тему «Бесіда Сіроманця з Андрійком» (до 10 реплік).

2. Пригадайте, як назвав дядько Чепіжний втечу Сіроманця. («Диверсія»)
3. Обґрунтуйте, чи правильно чинив Сашко, сперечаючись із дорослими щодо Сіроманця.

Картка № 4

1. Укладіть діалог на тему «Бесіда Сашка з Галею» (до 10 реплік).
2. Пригадайте, де був батько Сашка, холи хлопчик хотів поговорити з ним щодо вовка. (На конференції)
3. Обґрунтуйте, за яких обставин повість могла би мати щасливий фінал.

Картка № 5

1. Укладіть діалог на тему «У лікарні ім. Філатова» (до 10 реплік).
2. Пригадайте, як назвав Чепіжного торговець цуциками. (Патракал, Пантагрюель)
3. Обґрунтуйте, що спільного має Сіроманець з людиною.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

— На прикладі хлопчика Сашка М. Вінграновський навчає нас вірності та відданості друзям, вміння відстоювати свої переконання, мужності приймати рішення самостійно та допомагати іншим.
«Мікрофон»: «Мої враження від повісті “Сіроманець”».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватись до контрольної роботи за циклом «Рідна Україна. Світ природи».

УРОК № 69

КОНТРОЛЬНА РОБОТА. ТЕСТИ

Мета:

- **Навчальна:** визначити рівень знань, вмінь та навичок учнів за допомогою запропонованих завдань.
- **Виховна:** виховувати інтерес до результатів власної праці, старанність, наполегливість.
- **Розвивальна:** розвивати увагу, спритність, точність, послідовність.

Тип уроку: контролю, корекції знань та вмінь.

Обладнання, наочність: тестові завдання для самоконтролю у трьох варіантах із різними рівнями складності.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.
ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУIII. ПОЯСНЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО ВИКОНАННЯ
КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

IV. ЗАВДАННЯ ДО КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

I варіант

Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)

- Хто бавився з маленьким Тарасом більше за інших («*В бур'янах*»)?
 А Батько Григорій; Б сестра Катерина;
 В мати Катерина; Г сусідська бабуся Ярина.
- Який вірш П. Тичини є поетичним звертанням до уявного співбесідника?
 А «Гаї шумлять...»;
 Б «Блакить мою душу обвіяла...»;
 В «*Не бував ти у наших краях!*»;
 Г «Осінь».
- До якої лікарні хотів відвести вовка хлопець Сашко («*Сіроманець*»)?
 А Лікарні Філатова; Б лікарні Скліфосовського;
 В лікарні Амосова; Г лікарні Кащенко.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

Установіть відповідність між уривком із твору та його назвою.

1 «Два хлопчак вийшли з лісу на берег і зупинились. Приїхали по хмиз, і їхня смирна конячина залишилась на узліссі, а вони вирішили подивитись на річку, чи тріщить на ній лід, чи скоро рушить...»	А «Сіроманець»
2 «...Там він блукав до самого вечора. Обмацував холодні пташині гнізда, їв мерзлу калину, доки не набив оскоми. Потім шукав осикові трухляки, ховав за пазуху і, нап'явши пальтечко на голову, дивився: світять чи не світять?..»	Б «У бур'янах»
	В «Дивак»
	Г «Бабунин дощ»
	Д «Лось»
	Є «Перша коліскова»

3 «...Фанерні танки, старі віджилі машини стояли в цій мертвій зоні,— ні деревини, ні куща,— сніги, та піски, та воронки від бомб. Старші льотчики навчали молодих влучати в ціль з неба: над вовком розламувалося небо, і літаки починали своє навчання...»

Ключ: 1 д, 2 в, 3 а

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань:

- Охарактеризуйте наступних персонажів твору «Дивак»: Дід Прокіп, хлопчик Олесь, Федько Тойкало.
- Хто такий «ліричний герой»? Наведіть та охарактеризуйте декілька прикладів із вивчених творів.
- Обґрунтуйте, чи завжди добро перемагає зло (За мотивами твору «*Лось*»).

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- «Порятунок друга важливіший за страх» (За мотивами твору «*Сіроманець*»).
- «Творчу людину помітно з дитинства» (За мотивами твору «*В бур'янах*»).
- «Зв'язок людини з природою» (За мотивами вивчених поезій М. Рильського).

II варіант

Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)

- Звідки взявся лось на галявині, так близько до села? («*Лось*»)
 А Заблукав;
 Б любив жити кого людей;
 В хотів познайомитись з хлопчиками;
 Г *втік із заповідника.*
- Кого захищав Олесь від діда Прокопа? («*Дивак*»)
 А Лісових птахів; Б коня;
 В Федька Тойкалу; Г свою матір.
- У якому з вивчених віршів М. Вінграновського згадано Україну?
 А «*Перша коліскова*»; Б «Сама собою річка ця тече»;
 В «*Бабунин дощ*»; Г «*На срібнім березі*».

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

Установіть відповідність між уривком із твору та його назвою.

- 1 «...А побачила я, — сидить за столом повно всякого панства, а поміж панством — мужик стоїть, вичитує щось із паперів. А вони на нього кулаками махають, а підійти бояться...»
- 2 «...На першому уроці було малювання. Старенька вчителька Матильда Петрівна ходила поміж партами і, роблячи загадкове обличчя, повільно говорила: «А сьогодні, діти, ми будемо малювати... перегнійний горщечок...»»
- 3 «...Прилетів вертоліт. Порозганяв на вигоні курей і сів перед вікнами села — Сашко побіг і собі подивитися. З вертольота вилізло шестеро дядьків з рушницями та патронташами...»

Ключ: 1 г, 2є, 3 б.

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань:

- Охарактеризуйте наступних персонажів твору «Сіроманець»: вовк Сіроманець, Василь Чепіжний, хлопець Сашко.
- Які художні засоби поетичної мови ви знаєте? Наведіть приклади (бажано, з вивчених творів).
- Обґрунтуйте, яким було дитинство Тараса Шевченка (За мотивами твору «В бур'янах»).

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- «Чому односельці вважали Олеся диваком?» (За мотивами твору «Дивак»);
- «Хто є найбільшою загрозою для тварин у лісі?» (За мотивами твору «Лось»);
- «Мелодійна мова — краща музика для душі» (За мотивами вивчених поезій П. Тичини).

III варіант

Початковий рівень (за кожне питання — 1 бал)

- Як Сашко повідомив батькам, що пішов рятувати вовка? («Сіроманець»)

- А «Лось»
 Б «Сіроманець»
 В «Перша коліскова»
 Г «В бур'янах»
 Д «Бабунин дощ»
 Є «Дивак»

- А *Залишив їм записку;*
 Б попросив однокласницю Галю заспокоїти їх;
 В мовчки втік, не повідомивши нікого;
 Г щиро зізнався куди і чому збирається.
2. У якому вірші Тараса Шевченка згаданий соловей?
 А «Мені тринадцятий минало»
 Б «За сонцем хмаронька пливе»;
 В «Садок вишневий коло хати»;
 Г «Заповіт».
3. Куди вдарив Олеся Федько Тойкало («Дивак»)?
 А У живіт;
 Б по спині;
 В по носі;
 Г під скроню.

Середній рівень (за кожне питання — 1 бал)

Установіть відповідність між уривком із твору та його назвою.

1 «...Ет, фармазони... Ти їх не слухай. — Помовчав. А далі: — Воно, звичайно, правильно. Завзяття в тебе обмаль. Все чогось у землі порпаєшся. А треба — в людях. Та отак побіля них, отак... Того — ліктем, того — почотом...»	А «Бабунин дощ»
Б «Дивак»
В «Перша коліскова»
Г «У бур'янах»
Д «Сіроманець»
Є «Лось»
2 «...Над хатою зійшла вечірня зоря, заграла золотом в яблуневому цвіті, тихим, рожевим, у білій на стіні глині. Вперше по весні ...родина розташувалась вечеряти під яблунею надворі. Чуби в усіх як убілений льон, очі, як квітки льону, — сині. Тільки мати чорнява, з карими очима.	
3 «...Він усіма чотирма ногами спробував одштовхнутись, але ратиці були вже у воді, і він вжахано відчув, що дедалі глибше занурюється в льодяну кашу. Не раз конвульсивно здригнувся тілом, вкладаючи всю силу і весь відчай у той рух, але провалився ще глибше, і тепер крижані уламки билися об його спину...»	

Ключ: 1 б, 2 г, 3 є.

Достатній рівень (за питання — 0–2 бали)

Виконайте одне із запропонованих завдань:

- Охарактеризуйте наступних персонажів твору «В бур'янах»: Тарас, сестра Катерина, батько Григорій.

- Що таке оповідання? Які характеристики воно має? Наведіть приклади оповідань.
- Обґрунтуйте, в чому полягає гуманізм повісті «Сіроманець».

Високий рівень (за питання — 0–4 бали)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем:

- «Багата уява робить дитинство надзвичайним» (За мотивами твору «Дивак»);
- «Мій улюблений персонаж твору «Сіроманець»;
- «Патріотичні мотиви ліричних творів» (За мотивами вивчених поезій М. Вінграновського).

УРОК № 70

ПОВТОРЕННЯ Й УЗАГАЛЬНЕННЯ МАТЕРІАЛУ, ВИВЧЕНОГО УПРОДОВЖ НАВЧАЛЬНОГО РОКУ

Мета:

- **Навчальна:** систематизувати та узагальнити вивчений учнями матеріал упродовж II семестру.
- **Виховна:** прищеплювати любов до рідної літератури та її митців.
- **Розвивальна:** розвивати концентрацію уваги, творчу уяву, логічне мислення, кмітливість.

Тип уроку: урок-вікторина.

Обладнання, наочність: дидактичні матеріали.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ПОЯСНЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

IV. ЗАВДАННЯ ДО КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

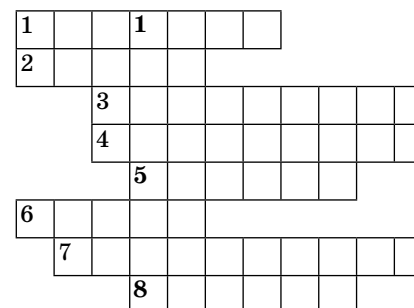
I варіант

Кросворд за мотивами твору «Сіроманець»

- По горизонталі: 1. Чиє прізвище має лікарня для хворих на зір? (Філатов)
2. Хлопчик, який захищав вовка. (Сашко) 3. Яке прізвище мала дівчинка,

яка допомогла хлопчику та вовку зібратися в дорогу? (Грушецька) 4. Хто з односельців з'їв вівцю на власних іменинах, а звинуватив у цьому вовка? (Побігайло) 5. Хто був головним супротивником вовка серед селян? (Василь) 6. Яке ім'я мала вчителька хлопчика? (Надія) 7. Вовк, який тримав у страху все село. (Сіроманець). 8. Селянин, який допомагав Чепіжному копати яму-пастку для вовка. (Шевчук)

По вертикалі: 1. Різновид ліричного твору, перші літери рядків якого утворюють приховане слово. (Акровіри)

Угадайте твір за уривком

- «Роздражнили. Бик на хлопця, / Але той схопив за бік / І кавалок м'яса вирвав... / Бик упав і кров'ю стік» («Микита Кожум'яка»).
- «...Вечірня зіронька встає. / Дочка вечерять подає, / А мати хоче научати, / Так соловейко не дає...» («Садок вишневий коло хати»).
- «Поляна ця, подзьобана струхлявілими пеньками, викружилася край осичняка, трохи на згірку. Ранньої весни вона перша вбиралася квітами, і хутко тут виганялась така висока трава, що в ній, прилігши, він міг сховатися до половини...» («Лось»)
- «На леваді стало холодніше, а туман вищим: якраз йому по шию. Тепер над туманом мокрою маківкою пливла Сашкова голова. Біля озера Сашко зупинився. Було тихо, тільки з очерету очеретянки співали, не як люди. Головами вниз до води вони висіли близьенько від Сашка на очеретинах, тим часом верба його скупала росю. «Нічого собі клумачок наклала, — подумав Сашко про Галю. — Наче на війну!» («Сіроманець»)
- «...Вона тече в горді в нас під кленом, / І наша хата пахне їй борщем. / Цвіте над нею небо здоровенно / Солодкими хмарами з дощем...» («Сама собою річка ця тече...»)
- «...Наступного дня вийшов князь з попами курсунськими на Дніпро, і зібралось там люду сила-силенна. Забрели у воду, і стояли там одні по шию, другі по груди... Люди, охрестившись, розійшлися по домівках...» («Повість минулих літ»).

7. «...І з усіх країн до його / Ллється хвилями народ. / Наші теж торговці-люде / Їздять в славний Царгород. / Та не любить грек чужинців / І тримає їх в руці. / «Хоч не їдь! Одурить, скривдить!» — наші скаржаться купці...» («Княжа Україна»)
8. «Між людьми, як пташка, в'ється, / У людей і їсть, і п'є; / Ходить старець, просить, гнеться, / А у неї всюди» («Що за птиця?»)
9. «...І ввижається йому маленька хата під кущем водяної папороті, а в тій хатці — він біля віконця сидить, рибку стереже. Забавив — вийшов. Ніхто тебе не займе. Іди куди заманеться. Ось карасик пливе. Цап його за пірце: «Добридень, дядьку! Як поживаєте?» Олесь солодко зойкає, щільніше припадає лобом до криги...» («Дивак»)
10. «...Починалася знову розмова про Кармелюка, що саме гримів у той час на Поділлі. В селі затихало. Чути було інколи дівочий сміх на улиці. Коло хати і над хатою гули хрущі. Діти спали. Як той артист, що дожидав, поки все кругом нього стихне, на все село защебетав десь поблизу соловей» («В бур'янах»).

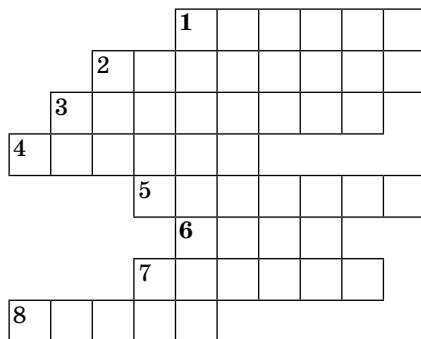
Установіть відповідність між твором та персонажем.

1 «Ярослав Мудрий»	А князь Володимир
2 «Микита Кожум'яка»	Б дід Прокоп
3 «Лось»	В князь Святополк
4 «Дивак»	Г Шпичак
5 «Сіроманець»	Д княгиня Ольга
	Е Василь Чепіжний

Ключ: 1 В, 2 А, 3 Г, 4 Б, 5 Е.

II варіант

Кросворд за мотивами твору «Дивак»

По горизонталі: 1. Дід Олеся, який підвіз хлопчика додому. (Прокіп) 2. Що малювали діти на уроці? (Горщечок) 3. Як звали вчительку Олеся? (Матильда) 4. Хлопчик, із яким Олесь побився біля школи. (Федько) 5. Матір

Олеся. (Наталка) 6. Пора року, коли відбуваються події у творі. (Зима) 7. Що пошкодив Олесь під час бійки? (Скроня) 8. Місце, де дітлахи прогулювали школу. (Річка)

По вертикалі: 1. Жанр фольклору, стійкий вислів, у якому дається образна характеристика певного явища, але його зміст не має повчального характеру. (Приказка)

2. Угадайте твір за уривком

- «Як не будете всі разом / Їти до спільної мети, / Ви, державу зруйнувавши, / Подастесь у світи» («Ярослав Мудрий»).
- «Аж ось заляскало щось палицею у двері, аж мати кинулась і застогнала: «Кожний день стукає, а ніяк не звикну». Калатає, аж в ушах лящить, кричить: «Григор — на тік молотить, Катря — до пані прями. Зараз, бо світає» («У бур'янах»).
- «...Розстилає туман сивий, / І тьмою німою / Оповіє тобі душу, / Ї не знаєш, де дітись, / І ждеш його, того світу, / Мов матері діти...» («За сонцем хмаронька пливе»)
- «...Ще любить він малювати на снігу всяку всячину. Присяде навпочіпки й водить пальцем сюди, туди. Дивись, хата виходить, з бовдура дим валує, а на тину півень горланить, розчепіривши дзьоба ножицями... пхає закладлого пальця в рот і, гримаючи чобітком об чобіток, милується своїм творінням, аж доки хтось не гукне з двору...» («Дивак»)
- «...Іде хтось темним садом-заховайсь! / Іде, й стає знадвору за стіною, / І мокро дихає над мокрою губою; / Як звать його? / Чи взагалі він звався?» («Бабунин дощ»)
- «...Коли ж він повертався, то прийшов на Дунай, розлюбив одне місце, і поставив там невеликий городок, і хотів було сісти в ньому своїм родом, та не дали йому навколишні племена...» («Повість минулих літ»)
- «І очей не зводить Ігор: / Що за дівчина-краса! / Заговорить: думка — сонце / Очі — сині небеса. / Хто вона, чия і звідки, / Князь докладно розпитав, / а на другий день по неї / І сватів своїх послав...» («Княжа Україна»)
- «Лиха зима сховається, / А сонечко прогляне, / Сніжок води злякається, / Тихенько тануть стане...» («Хто вона?»)
- «...Поки поживеш тут. А далі будемо думати. Треба, щоб минув якийсь час. Потроху-потроху я підготую батька, щоб ти перейшов жити до нас додому. Чого ти сам будеш тинятися? Зграю твою перебили, лишився ти сам... — будеш жити у нас...» («Сіроманець»)
- «Коли він ступив на лід, то під ним приглушено торохнуло, а далі, коли йшов до ополонки, щоб напитись води, тільки сполохано

поохкувало. Краї ополонки розсипчасто іскрилися, а вода, зтягнута тремткими скалками льоду, була схожа на застигле блакитне шумовиння. Вгадувалась причаєна глибина річки, її течія, що не вгамовується й під кригою» («Лось»).

Установіть відповідність між автором та твором

1 Є. Гуцало	А «Сіроманець»
2 Гр. Тютюнник	Б «У бур'янах»
3 М. Вінграновський	В «Повість минулих літ»
4 С. Васильченко	Г «Садок вишневий коло хати»
5 Т. Шевченко	Д «Дивак»
	Е «Лось»

Ключ: 1 Є, 2 Д, 3 А, 4 Б, 5 Г.

Додаток

УРОК ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ. І. КРИП'ЯКЕВИЧ. «МАЛІ КОЗАКИ»

Мета: продовжити знайомити учнів із історичним минулим нашого рідного краю, народу на прикладі оповідання І. Крип'якевича «Малі козаки», опрацювати зміст твору, його ідейно-тематичне спрямування; розвивати культуру зв'язного мовлення; увагу, спостережливість, логічне мислення; вміння узагальнювати, порівнювати, співставляти; раціонально використовувати навчальний час; формувати кругозір, світогляд; виховувати почуття пошани, поваги до історичного минулого нашого рідного краю, творчої діяльності І. Крип'якевича; зацікавити результатами власної праці.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет І. Крип'якевича, бібліотечка творів письменника.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

ІІ. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ У ФОРМІ БЕСІДИ ЗА ПИТАННЯМИ

- ▼ Чому багато хто з простого люду намагався потрапити до козацького війська?
- ▼ Хто такі козаки?
- ▼ Твори яких письменників оповідають про козацтво, його прагнення, особливості життя, побуту тощо? (І. Нечуй-Левицький «Запорожці», О. Сенатович «Малий Віз»...)
- ▼ Яким повинен бути козак?
- ▼ Чи хотіли б ви стати козаком? Чому?

III. СПРИЙНЯТТЯ І ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

І. П. Крип'якевич прагне навчити юного читача по-державному мислити, ставити добробут Вітчизни вище особистих користей та амбіцій, закликає сталити розум, характер і тіло, здобувати знання, виховувати в собі громадянина.

Р. Крип'якевич

1. Життєвий і творчий шлях І. Крип'якевича (матеріал для вчителя)

ІВАН ПЕТРОВИЧ КРИП'ЯКЕВИЧ
(25.06.1886 р. — 21.04.1967 р.)

Народився у м. Львові в сім'ї священика. Буває, поталанить дитині, і оте благодатне зерно засіють їй у душу батьки, чи школа, чи старші товариші, чи випадкові люди. До таких щасливих зараховував себе й І. Крип'якевич. Щоправда, школа (польська гімназія) аж ніяк не могла виконати такої програми, тому роль вихователя взяв на себе його батько, вчений-теолог. До того ж, один із старших товаришів, Степан Гасюк, завів якось його, учня 6-го класу, до бібліотеки Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка. «Бібліотекар, Михайло Павлик (відомий громадський діяч і письменник), добряча людина, — згадує у своїх мемуарах І. Крип'якевич, — позичив мені без будь-якої поруки том Записок НТШ, де була стаття І. Франка «Козак Плахта». Це наукове видання справило на мене велике враження, і я рішив стати істориком України».

У 1904–1909 рр. навчався на філологічному факультеті Львівського університету. В студентські роки брав активну участь у боротьбі за український університет, займався культурно-освітньою діяльністю.

Уже в гімназійному віці І. Крип'якевич, поруч із студіями історії, займався й белетристикою. Перші школярські й студентські спроби він ревниво приховував, відчувавши, що особливо хвалитися нічим; лише журди-годи з'являлися його дрібні оповідання і п'єси в дитячому журналі «Дзвінок» (1905–1906) без підпису або під криптонімом.

У 1908 р. організував «Просвітній кружок», тісно співпрацював із «Просвітою».

У 1912 р. визріває потреба перейти на українську історичну тематику, тож «Руське товариство педагогічне» публікує історичне оповідання з часів Хмельниччини «Малі козаки». Оповідання було зустрінуте сучасниками із захопленням, про що свідчить рецензія в газеті «Неділя» (1912).

Усі художні твори І. Крип'якевича публікувалися під псевдонімами («Петренко» — це данина батькові Петрові Крип'якевичу, «Горишівський» — пов'язаний із Горишевом на Холмщині, де дід Івана Крип'якевича, О. Михайло, був парохом).

Крип'якевич уважав своїм життєвим покликанням наукову роботу, він радо брався і за популяризацію історії, усвідомлюючи, що це потрібно для суспільства. «В рекордовому часі, протягом одного місяця, я складав підручник для початкової школи і перших класів середньої школи: «Коротку історію України».

1939 р. разом зі своїми колишніми читачами І. Крип'якевич перейшов у підпілля, щоб забезпечити вже не шкільне навчання, а таємну самоосвіту.

Він боляче сприймав той факт, що українці в порівнянні з сусідніми народами не мають достатньої кількості популярної історичної літератури, тому він є автором чи співавтором так званої «Історичної бібліотеки».

Він добре знав, що саме в наймолодшому віці дитину треба зацікавити історією рідного краю, прищепити їй почуття національної гордості, бо без цього неможливе становлення майбутнього громадянина.

Помер і похований І. Крип'якевич у Львові. Найважливіші історичні праці присвятив періоду козаччини і Хмельниччини.

Із тріади функцій художньої літератури (перша функція — розважальна: приємно провести час; друга — естетична: дати задоволення від прекрасного; третя — пізнавально-дидактична: інформувати, вчити, виховувати) — І. Крип'якевич віддав перевагу останній. Він намагався засобами художньої літератури, розважаючи й захоплюючи юного читача цікавим сюжетом та в деякій мірі художньою формою, передати йому якомога більше знань з історії і завдяки цьому сприяти не тільки розвиткові його ерудиції, але й підвищенню національної свідомості.

2. Робота над змістом твору «Малі козаки»

2.1. *Тема:* зображення часів боротьби українського козацтва з польськими паничами на чолі з Б. Хмельницьким; мрія малих хлопців стати козаками, присвятити своє життя, навіть віддати його, якщо потрібно, за визволення України від загарбників, за волю й соціальну справедливість .

2.2. *Ідея:* уславлення прагнень хлопців, малих козаків, служити народові, його інтересам; Б. Хмельницького, який уболівав за долю рідного краю.

2.3. *Основна думка:* ніхто не знаходиться осторонь, коли Україні загрожує небезпека, поневолення; навіть мале козацтво намагається

довести власну значимість. «Ми молоді, але готові віддати на службу вітчизні все наше життя, а як буде треба, то, й смерть приймемо для добра України...»

2.4. *Жанр*: історичне оповідання.

2.5. *Композиція*.

Твір складається з чотирьох частин:

- I. Знайомство з хлопцями; їх прагнення стати козаками; промова козацтва до селян.
- II. Опис козацького війська, задум хлопців організувати козацтво.
- III. Озброєність малих козаків, бажання хлопців боронити волю України.
- IV. Обирання Василька отаманом малих козаків; раптова зустріч хлопців із Б. Хмельницьким.

Експозиція: випасаючи власну худобу, хлопці намагаються побачити козацтво, яке йшло повз село Нова Воля.

Зав'язка: промова козаків до селян від імені Б. Хмельницького;

Кульмінація: утворення малого козацтва, прагнення козаків боронити Україну від будь-якого ворога, поневолювання.

Розв'язка: зустріч малих козаків із Б. Хмельницьким, його промова до них: «Приймаємо вас, малі козаки, до запорозького війська».

2.6. Герої твору: Василько Романів, Лесь Береза, Остапко Варениця, Грицуньо Петрів, Михайло Олійник, Іванко Чорний, Степан Великий, Петрусь Карпенко, Михалко Дяченко, дід Стефан, Б. Хмельницький.

2.7. Обговорення змісту оповідання у формі бесіди із застосуванням запропонованих питань:

- ▼ Яка історична епоха відображена в оповіданні? (*Хмельниччина, боротьба українського народу з ляхами.*)
- ▼ Чим зацікавився гурт хлопців? (*Проїздом повз села козацького війська.*) Як ви гадаєте, чому?
- ▼ Як І. Крип'якевич змальовує козаків? Опишіть їх зовнішність. (*«Наші лицарі сиділи на рослих конях, прибрані були в сині жупани, підпоясані жовто-золотими поясами, на головах мали високі шапки, через плече рушниці, при боках висіли довгі криві шабляки, а при поясі ще якась знаряддя. Сідло в одного було дивної роботи, вкрите оксамитом чи якоюсь іншою дорогою матерією, а уздечка хіба посаджена самоцвітом, так світилася». «Попереду їхали козацькі музики. Всі на конях з інструментами, аж дивно було глядіти. Інструментів було без числа, а такі незвичайні, що у нас ніколи не відали. Одні грали*

на трубах і сурмах; труби були то великі, то маленькі. Довгі і короткі, деякі кручені, дивної форми, а всі світилися, як золото. Інші козаки били в бубни, а бубни також були різної величини: деякі дуже великі і голосні, а інші маленькі, що дрібонько торохкотіли. Їхали на конях і бандуристи з великими бандурами перед собою, а пальцями водили по струнах то швиденько, то спроквола. Се була дивна музика». «Їхали козаки в рядах, різними відділами зі старшиною. Десять козаків — то був десяток, а коло них їхав отаман. Сто козаків — се була сотня, астаршим був сотник, і він їхав перед своїм відділом. Тисяча козаків — се був полк, а старшиною був полковник; але в деяких полках було й більше козаків, певно, по кілька тисяч. Кожний старшина мав відзнаку своєї власті: полковники мали золочені булави, сотники тримали в руках менші булави, пірначі, а отамани мали прості палиці, тільки деякі були з булавами. Кожен відділ козаків мав свій знак: десятки мали малі прапорці, а називали їх «значками»; сотні мали більші прапори; а найбільші і найгарніші були полкові хоругви. Козацькі прапори були різної краски: деякі червоні, інші сині, ще інші — жовті. На кожному прапорі був інший знак: тут ангел з мечем у руці, там хрест, там знов хрест над півмісяцем; деінде намальовано козака з рушницею через плече; то знов руки з мечем, або якогось звіра, або птицю. Говорили люди, що се знаки різних міст і повітів, з яких прийшли козаки. Козаки були в різних одягах, найбільше мали на собі сині і червоні жупани, а на головах великі шапки. Але деякі були в залізних зброях, панцирах, а як їхали, залізо дзвеніло глухим голосом. Оружжя мали всілякі: стрільби і рушниці, шаблі, пістолети; деякі відділи мали в руках довгі списи, дерев'яні із залізними кінцями, інші були з луками через плечі. Позаду за кожним полком везли військові гармати. Се були тяжкі, великі штуки з широкими чорними гирлами. За гарматами їхали довгі вози з військовими припасами; везли кулі, порох у залізних скринях, всякі харчі — муку, сухарі, сушене м'ясо і рибу і всякі інші потрібні речі»)

- ▼ Для чого козацьке військо прибуло до села? Як про це зазначено у грамоті, прочитайте. (*«Богдан Хмельницький, гетьман, з усім військом запорозьким усім взагалі і кожному з осібна, кому про се знати належить, доносимо, що ми вийшли з великою силою із запорозької землі і йдемо до вас, щоб висвободити вас з давньої неволі і зробити вольними. Довгі роки терпіли ми вже кривду і насильства. Цілому світові відомо, як нищили нас польські пани. Накладали на нас невольницькі тягарі і панцизняні*

роботи, руйнували наше добро, кривдили наші діти. Хто ішов з жалобою і шукав справедливості, той знаходив тільки сміх і зневагу. Коли ми домагалися наших прав, називали нас бунтівниками. Забули про се, що ми нашими грудьми боронили Польщу перед татарами. Поляки бажають знищити весь козацький рід. На всі ті кривди нема іншого способу, лише зламати поляків силою. Нехай козаки і селяни разом кинуться на ворогів. Хоч ворожа сила велика, ми не вступимося перед ними,— покладемо перед ними мертві трупи, застелимо дорогу могилами. Мусимо добути давню свободу, яку мали батьки наші...»))

- ▼ Хто, на думку хлопців, міг вступити до козацького війська? («...до козацького війська кожному можна йти; козаки — се такі самі люди, як в нашій селі, тільки не хочуть слухати пана і не роблять панщини. До війська приймають кожного, хто захоче до них приступити. Парубки з нашого села говорили, що підуть з козаками...»))
- ▼ Як цю пропозицію Василька прийняли хлопці?
- ▼ Кого ви вважаєте козаком? Які риси характеру повинні бути присутні у нього? (*Завзятість, мужність, винахідливість, спритність, рішучість, ненависть до ворога тощо.*)
- ▼ Про яку пригоду з шаблею розповів Василеві дідусь Стефан? Перекажіть її. Як ця розповідь характеризує прадіда хлопця?
- ▼ Якою зброєю знарядилися хлопці для створення власного козацького війська? (*У Стефанка — старий лук; у Іванка — довгий спис; у Леся — велика, тяжка рушниця; інші хлопці принесли топір, вила, добрий дрючок, оковалий залізом; бучки; палиця (у Грицуньо); у Остапка — гармата; моздір.*)
- ▼ Чим Остапко Варениця здивував хлопців — організаторів козацького війська? Власну розповідь підтвердіть словами з тексту.
- ▼ Що у творі І. Крип'якевича «Малі козаки» здалося вам кумедним? Наведіть приклади з твору.
- ▼ Про що свідчить клятва Василя перед хлопцями — малими козаками, і хлопців перед Василем? («— *Отся шабля буде добрим на нагороду, а лихим — на кару. А я не зложу її, поки не помстимо нашої кривди і не здобудемо волі України.— Ми всі підемо з тобою, всі положимо голови за нашу вітчизну! — однодушно загомоніли хлопці*»))
- ▼ Які посади визначалися серед козацтва? (*Отаман, писар, хорунжий (носить прапор), трубач, довбуш, обозний, суддя, осавули, старшини, пушкар, чура*)

- ▼ Чим пов'язана несподівана зустріч малих козаків з Б. Хмельницьким?

Мікрофон: «А чим власне ви змогли б допомогти рідному краю у скрутний для нього час?»

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Проведення тестового опитування

1. Події, які зображені у творі І. Крип'якевича, відбувалися:

А восени 1848р.;	Б у минулому столітті;
В влітку 1864р.;	Г за часів кріпаччини.
2. Гурт хлопців мав велике бажання побачити, як проходять козацькі війська, але ніяк це було зробити через те, що вони:

А випасали худобу і не могли її залишити самотньою;	Б боялися озброєних вояків;
В батьки заборонили їм це робити;	Г перебували у школі.
3. Серед гурту хлопців шепелявив і не вмів добре говорити:

А Василько Романів;	Б Лесь Береза;
В Іван Чорний;	Г Грицуньо Петрів.
4. Козаки боролися за визволення рідного краю:

А з татарами;	Б поляками;
В німцями;	Г литовськими феодалами.
5. Як мешканці села зустрічали козаків?

А Без великої радості і бажання;	Б виявили байдужість;
В у святковому одязі;	Г стримано, але з великою повагою.
6. Народ, побачивши козаків, голосно вигукував:

А «Слава, слава нашим лицарям, слава освободителям!»;	Б «Боже, що ж це буде! Знову поневолення!»;
В «Вітаємо нову владу! Може, жити буде краще!»;	Г «Ого — го, буде тепер благодать на Україні!».
7. Яким чином козацтво припинило шум, крики селян?

А Вчинили стрілянину;	Б заторохтіли у барабани;
В перекрикували галас народу;	Г гучним свистом.
8. Дивлячись на козацьке військо, Василько був вражений:

А великим прапором, що майорів у середовищі оборонців;	Б організованістю і завзятістю військових;
--	--

- В їхнім дорогим вбранням;
Г *музиками козаків.*
9. «Їхали козаки в рядах, різними відділами зі старшиною. Тисяча козаків» — це був:
А десяток; Б полк;
В загін; Г рота.
10. Про яку зброю не згадується у знярядді козацькому?
А Луки; Б пістолети;
В *кинджали;* Г спис.
11. Козацьке військо, лишаючи село, вирушило:
А під Львів; Б до Новгорода;
В під Київ; Г до Переяслова.
12. Хлопцям запропонував стати козаками:
А Іван Чорний; Б Степан Великий;
В *Василь Романів;* Г Лесь Береза.
13. Василько Романів був у віці:
А тринадцятирічному; Б *чотирнадцятирічному;*
В двадцятирічному;
Г коли вже треба було відповідати за свої вчинки.
14. Де здобув Василько шаблю?
А Викрав у військового поляка;
Б йому подарував її один із козаків;
В вона залишилася йому в спадок від діда;
Г *знайшов, копаючи на гумні рів.*
15. Чим здивував Остапко хлопців — організаторів козацтва?
А *Залізною гарматою;* б) військовим одягом;
В величезним луком; г) автоматичною гвинтівкою.
16. Яку кількість військових налічувало мале козацтво?
А *Трохи не півсотні;* б) більше як тридцять хлопців;
В майже сотню; г) не більше не менше — півдесятка.
17. Кому з молодих козаків належать слова: «Ми молоді, але готові віддати на службу вітчизні все наше життя, а як буде треба, то й смерть приймемо для добра України»:
А *Василькові;* Б Остапові;
В Грицуню; Г Іванові.
18. Старший серед козаків, на думку хлопців, якого вони вибирали, вважався:
А *отаманом;* Б полковником;
В сотенним; Г *десяцьким.*

19. Серед малих козаків ледве не зчинилась сварка через те, що:
А кожний хотів бути отаманом або полковником;
Б виникло питання щодо зарахування Грицуню до козацького гурту хлопців;
В *всі хлопці хотіли «мати якийсь уряд»;*
Г потрібно було визначити місце штабу, де б вони збиралися.
20. Із якою метою хлопці організували мале козацтво:
А щоб довести власну значимість у боротьбі з ворогом;
Б виявити власні здібності до військової справи;
В забезпечити дозвілля грою;
Г *для боротьби з ворогами українського народу.*
21. Богдана Хмельницького в народі називали:
А червоним сонечком;
Б *козацьким батьком;*
В визволителем народу;
Г оборонцем України.
22. Чим закінчилася зустріч Б. Хмельницького з малими козаками?
А Хлопців було висміяно за їх дитячу забаву;
Б *мале козацтво було прийнято до запорозького війська;*
В він не звернув уваги на малих козаків;
Г гетьман пообіцяв подарувати їм справжню зброю.
23. Село, де хлопці організували мале козацтво, називалося:
А *Нова Воля;* Б Нова Водолага;
В Нова Правда; Г Нові Піски.
24. Писарем малі козаки обрали Михайла Дяченка, бо він:
А має здібності грамотно висловлювати власну думку;
Б порядна, чесна, добра людина;
В *гарно пише.*
Г був обізнаним у граматиці.
- Примітка.** За кожну правильну відповідь установлюється 0,5 бала.

2. Робота за картками

Картка № 1

- Вмотивуйте, яке значення мало те, що хлопці вирішили стати козаками і прагнули боронити волю рідного краю.
- Висловлюючи власну думку, прокоментуйте слова Василька Романіва: «Ми готові віддати наше життя, щоб здобути волю України!».
- Яку думку висловлював Б. Хмельницький хлопцям стосовно їх великого бажання стати козаками?

- А** «...побідить Україна, як матиме таких хлопців»;
Б «Добре, що у нас є справжні оборонці рідної землі — це наше майбутнє»;
В «...ми пишаємося вами, хлопці, ви — наше майбутнє!»;
Г «Гартуйтеся, моя молодь, нам потрібна ваша сила і завзяття!»

Картка № 2

1. Доведіть, що хлопці всіляко прагнули стати козаками, вдаючись до всіляких зусиль? Власну думку обґрунтуйте.
2. Що мав на увазі дід Стефан, висловлюючи наступне: «Козаки не дбають за одіж, вони такі самі люди, як ми». Міркування щодо цього вмотивуйте.
3. «Малі козаки» І. Крип'якевича за жанровою спрямованістю — це:
А переказ; **Б** історичне оповідання;
В казка про Б. Хмельницького; **Г** легенда.

Картка № 3

1. Чим пояснити те, що мешканці села святково зустріли козаків? Власну відповідь доведіть, посилаючись на текст твору.
2. Переконайте в тому, що козацьке військо на чолі з Б. Хмельницьким намагалося покращити життя українського села. Особисті міркування обґрунтуйте на підставі оповідання.
3. Зі скількох частин складається твір І. Крип'якевича «Малі козаки»?
А П'ятьох; **Б** трьох;
В шести; **Г** чотирьох.

V. ПІДСУМОК УРОКУ

Сьогодні, коли ми намагаємося наповнити реальним змістом проголошену незалежність України, дидактика скромного белетристичного доробку І. Крип'якевича здається дуже актуальною, бо, будуючи вільну державу, юні громадяни повинні пам'ятати, що вони мають усі підстави пишатися героїчним минулим своїх предків і знати правду про те, що і як «було колись в Україні».

VI. ОГОЛОШЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ РОБОТИ ШКОЛЯРІВ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи № 3.

Відомості про авторів

Шленьова Марина Геннадіївна, аспірант кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Кривобокова Аліна Ігорівна, викладач кафедри філології Донецького інституту соціальної освіти.

Зміст

ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 5 КЛАСІ	3
ВСТУП. СВІТ ФАНТАЗІЇ І МУДРОСТІ. МІФИ Й ЛЕГЕНДИ УКРАЇНЦІВ	9
Урок № 1 Слово в житті людини. Краса світу і людської душі в художньому слові. Образне слово — першоелемент літератури	9
Урок № 2 Первісні уявлення про всесвіт і людину. «Про зоряний Віз», «Чому пес живе коло людини?»	13
Урок № 3 «Берегиня», «Дажбог». Реальні та фантастичні елементи людської поведінки	22
Урок № 4 «Неопалима купина», «Як виникли Карпати», «Чому в морі є перли і мушлі». Уявлення про добро і зло	30
Урок № 5 Народні перекази «Білгородський кисіль», «Прийом у запорожці», «Ой Морозе-Морозенку»	37
Урок № 6 Позакласне читання. Олена Пчілка. «Сосонка»	44
НАРОДНІ КАЗКИ	50
Урок № 7 Тематика і різновиди народних казок. Будова казки	50
Урок № 8 Народна казка «Про правду і кривду»	54
Урок № 9 Уславлення мудрості, кмітливості людини в казці «Мудра дівчина»	60
Урок № 10 Народне уявлення про добро і зло в казці «Ох»	65
Урок № 11 «Летючий корабель». Повчальний зміст казки	70
Урок № 12 Аналіз фантастичного й реального, смішного і страшного, красивого і потворного в казках	76
Урок № 13 Виразне читання. Конкурс на кращого оповідача українських народних казок	79
Урок № 14 Розвиток зв'язного мовлення. Складання казки усно та письмово	82
Урок № 15 Контрольна робота. Міфи, легенди. Народні казки. Тести	86

Урок № 16 Література рідного краю. Місцеві перекази й легенди Харківщини	90
ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ	98
Урок № 17 І. Франко. «Фарбований Лис». Дитинство письменника. Іван Франко — казкар (збірка «Коли ще звірі говорили») ..	98
Урок № 18 «Фарбований Лис». Зміст казки. Головні і другорядні персонажі. Образ Лиса Микити, риси його характеру ...	104
Урок № 19 І. Франко. «Фарбований Лис». Засудження нечесності, користолюбства	110
Урок № 20 Василь Королів-Старий. Короткі відомості про письменника та його фантастичні казки	115
Урок № 21 Василь Королів-Старий. «Хуха-Моховинка». Добро і зло в казці. Аналіз зовнішності (портрета) казкових істот	118
Урок № 22 Василь Симоненко. «Цар Плаксіє та Лоскотон». Цікава сторінка з життя митця. Різні життєві позиції царя Плаксія і Лоскотона	125
Урок № 23 В. Симоненко. «Цар Плаксіє та Лоскотон». Характеристика дійових осіб твору. Значення назви казкової країни, імен героїв	132
Урок № 24 Розвиток зв'язного мовлення. Переказ тексту «Чайка, якої не любили»	138
Урок № 25 Галина Малик. Короткі відомості про письменницю та її казки	142
Урок № 26 Галина Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Морально-етичні проблеми в казці	146
Урок № 27 Галина Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Характеристика дійових осіб. Символіка країни та її мешканців	152
Урок № 28 Галина Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Своєрідність композиції твору. Особливості його мови	158
Урок № 29 Позакласне читання. Сучасні українські літературні казки. «Згине зло, і правда переможе» (В. Шевчук. «Панна квітів»)	162
Урок № 30 Контрольна робота. Літературна казка. Тести	169
Урок № 31 Література рідного краю. Дмитро Нитченко-Чуб. «Вовченя»	174
Урок № 32 Підбиття підсумків за I семестр	178
ІЗ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ. ЗАГАДКИ. ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ ...	182
Урок № 33 Загадка як вид усної народної творчості. Зміст і форма загадок	182

Урок № 34	Види загадок (про людей, їхнє життя, про природу, рослин, тварин). Художні засоби в загадках	189
Урок № 35	Прислів'я та приказки. Їхня краса й мудрість. Народне уявлення про довколишній світ. Види прислів'їв і приказок	194
Урок № 36	Розвиток зв'язного мовлення. «З глибин моря дістають перлини, а з глибин книг — знання». Твір-роздум за прислів'ями	199
Урок № 37	Леонід Глібов. «Химерний маленький», «Що за птиця?». Відомий український поет і байкар. Фольклорна основа його віршованих загадок	203
Урок № 38	«Хто розмовляє?», «Хто сестра і брат?», «Хто вона?». Особливості поетичної мови Л. Глібова	209
Урок № 39	Позакласне читання. В. Королів-Старий. «Потерчата» ..	214
Урок № 40	Література рідного краю. Микола Кирилович Возіанов. «Легенда про Харків»	219
ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ НАШОГО НАРОДУ		223
Урок № 41	Літописні оповіді: «Три брати — Кий, Щек, Хорив і сестра Либідь», «Святослав укладає мир із греками і повертається до Києва. Смерть Святослава», «Володимир вибирає віру», «Розгром Ярославом печенігів. Початок великого будівництва в Києві. Похвала книгам»	223
Урок № 42	«Повість минулих літ» — найдавніший літопис нашого народу. Значення для нащадків. Казкові та історичні мотиви літописних сюжетів. Любов руських князів до своєї землі, риси їхніх характерів	228
Урок № 43	Олександр Олесь (Кандиба). Цікаві відомості про автора. Поезії з книги «Княжа Україна». Поетична оповідь про минуле нашого народу	233
Урок № 44	Олександр Олесь (Кандиба). «Ярослав Мудрий»	240
Урок № 45	Олександр Олесь (Кандиба). «Микита Кожум'яка»	246
Урок № 46	Позакласне читання. Сучасні твори про історичне минуле. Оксана Сенатович «Малий Віз»	252
Урок № 47	Контрольна робота. Тести	256
РІДНА УКРАЇНА. СВІТ ПРИРОДИ		261
Урок № 48	Тарас Шевченко. Розповідь про письменника, його дитинство. Шевченко-художник	261
Урок № 49	Україна часів Т. Шевченка. Картини довколишнього світу, природи в поезіях Т. Шевченка — інша, художня реальність, створена уявою митця (На основі повісті С. Васильченка «В бур'янах»)	267

Урок № 50	Картини довколишнього світу, природи в поезіях Т. Шевченка — інша, художня реальність, створена уявою митця за допомогою засобів образної мови	272
Урок № 51	Природа в поезії «За сонцем хмаронька пливе». Картини довколишнього світу, природи в поезії «Садок вишневий коло хати»	277
Урок № 52	Павло Тичина. Цікаві відомості про автора. Його поетичні збірки та майстерне відтворення краси природи, патріотичних почуттів засобами художнього слова	283
Урок № 53	Павло Тичина. «Не бував ти у наших краях!», «Гаї шумлять», «Блакить мою душу обвіяла». Мелодійність віршів П. Тичини	289
Урок № 54	Література рідного краю. Поезія М. Побеляна	294
Урок № 55	Виразне читання. Декламування поетичних творів Т. Шевченка та Павла Тичини	299
Урок № 56	Євген Гуцало. «Лось». Основні відомості про письменника. Вічне протистояння добра і зла — наскрізна тема світового мистецтва. Порушення цієї теми в оповіданні. Співчуття, милосердя — шлях до перемоги добра. Образи хлопчиків, їхня невідступність у захисті гуманних переконань	306
Урок № 57	Є. Гуцало. «Лось». Характеристика образів. Великий світ природи, місце в ньому людини	313
Урок № 58	Є. Гуцало. «Зірка», «Чарівники», «Журавлі високі пролітають...»	318
Урок № 59	Розвиток зв'язного мовлення. Складання портрета літературного героя	322
Урок № 60	М. Рильський. Основні відомості про поета, його вміння бачити красу рідної природи і створювати красу засобами поетичної мови	326
Урок № 61	М. Рильський. «Дощ». «Осінь-маляр із палітрою пишною...». «Люби природу не як символ». Єдність людини і природи, зв'язок між станом людської душі та довкіллям	333
Урок № 62	Григорій Тютюнник. Коротко про письменника. «Дивак». Ідея неповторності й багатства внутрішнього світу людини. Світ людини і природи. Точність і лаконізм описів природи	338
Урок № 63	Григорій Тютюнник. «Дивак». Допитливий, чуйний, добрий хлопчик Олесь, його жага пізнати загадковий світ природи, вміння фантазувати, уявляти	343
Урок № 64	Хлопчик Олесь, його жага пізнавати загадковий світ природи. Гідна поведінка Олеся як позиція особистості ...	349

Урок № 65	М. Вінграновський. Цікаві відомості про автора. Поезія — особливий спосіб вираження почуттів людини. «Перша коліскова»	354
Урок № 66	М. Вінграновський. Поезія «Сама собою річка ця тече...». «Бабунин дощ». Художні описи природи як вияв патріотичних почуттів автора	358
Урок № 67	М. Вінграновський. «Сіроманець». Гуманізм повісті	363
Урок № 68	М. Вінграновський. «Сіроманець». Характеристика образу Сашка, його здатність на самостійні вчинки, особливо у відстоюванні своєї позиції	370
Урок № 69	Контрольна робота. Тести	375
Урок № 70	Повторення й узагальнення матеріалу, вивченого упродовж навчального року	380
ДОДАТОК		385
	Урок позакласного читання. І. Крип'якевич. «Малі козаки»	385
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ		395

Код	Ціна
ПУМ200	

Навчальне видання

Серія «Усі уроки»

ПЛЕНЬОВА Марина Геннадіївна
КРИВОБОКОВА Аліна Ігорівна

**УСІ УРОКИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
5 клас**

Головний редактор *К. Ю. Голобородько*
Редактор *О. О. Маленко*
Відповідальний за випуск *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лебедева*
Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 09.07.2013. Формат 60×90/16.
Папір газет. Друк офсет. Гарнітура «Шкільна».
Ум. друк. арк. 25,00. Зам. № 13-07/15-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»
61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66, тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua
www.osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Віддруковано з готових плівок
Виробник: ТОВ «Тріада Принт»
Свідоцтво ДК № 1870 від 16.07.2007 р.
Харків, вул. Киргизька, 19. Тел. (057) 757-98-16, 757-98-15